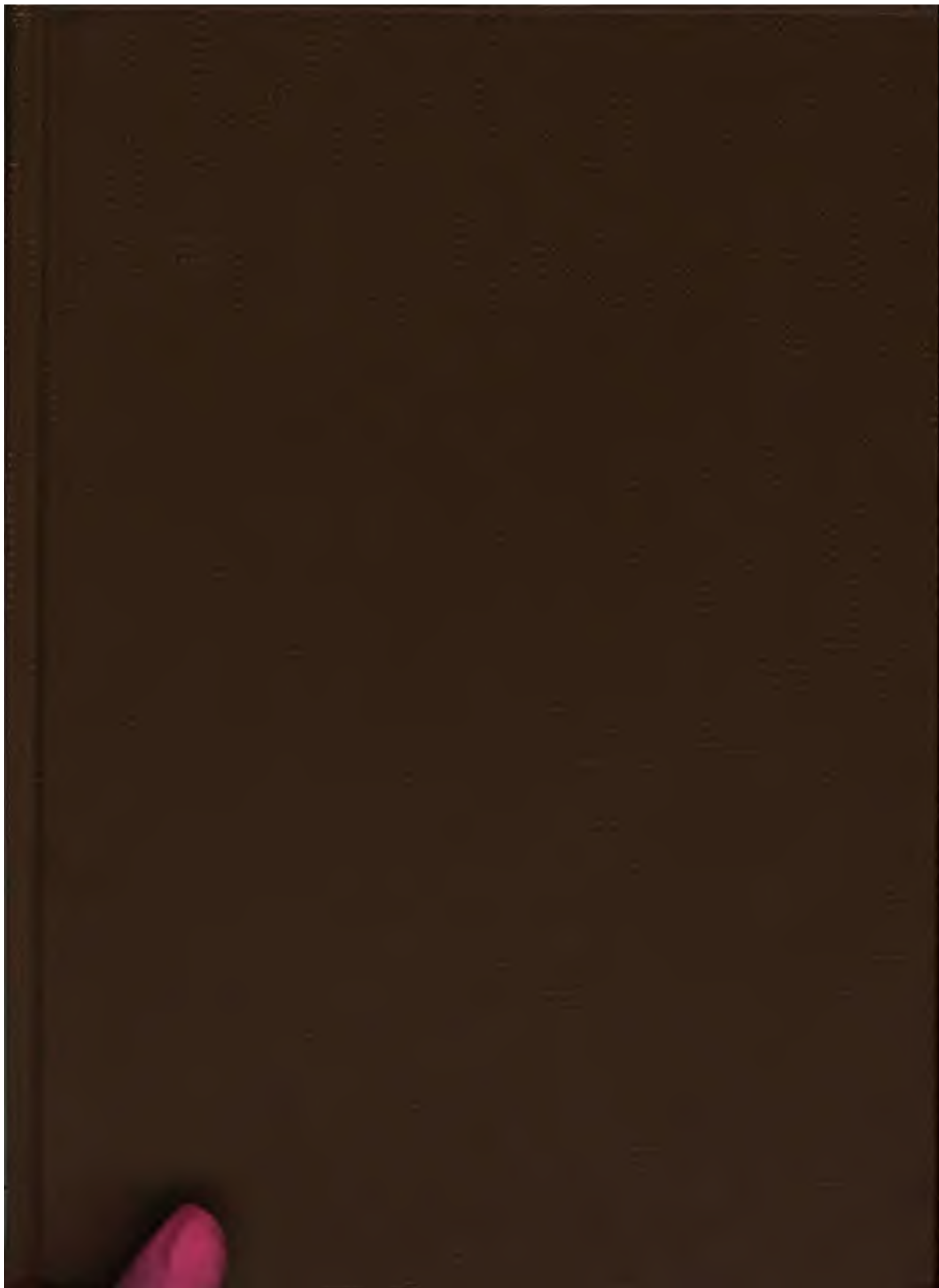
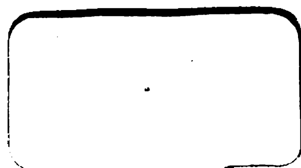

O Svatopluku Čechovi.

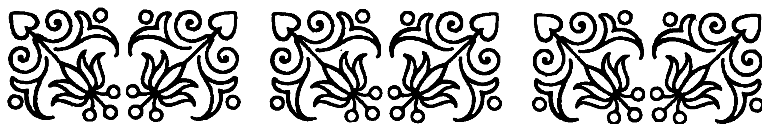

NÁKLADEM
F. Topiče v Praze.

1908.

Veleváženým slečnám,

slečně Zdeňce a slečně Růženě Čechovým.

PŘEDMLUVA.

Valentýn v „Maroušku", málo dotud známé humoresce Čechově, měl dvě prosté silhouetty, dosti neumělé: „na jedné rozeznal jsi vlastně jen nízký staromódní klobouk a odstávající knoflíky a na druhé varhánky mohutného čepce. Však Valentýn viděl v nich své rodiče tak věrně vypodobněné, jako by stáli živi před ním . . ."

Také já mám tu před sebou takovou stínokresbu a i já vidím v ní podobu největšího básníka našeho tak dobře, jak jsem Jej ze spisů Jeho i z několika nezapomenutelných styků poznal, ač dobře cítím, že pro jiného dokonalý obraz básníkův přece jen zůstane ještě úkolem budoucnosti.

Práce moje nevznikla najednou; vyvíjela se poznenáhlu celou řadu let a k tisku chystána byla koncem r. 1905. Než studie, které vyšly r. 1906 k šedesátým narozeninám básníkovým, vydání díla mého na čas oddálily. Podnítily mne však k tomu, abych pracoval dále, shledával ještě více materiálu, kterým byl by zejména životopis Svatopluka Čecha doplněn a ucelen.

Se vzácnou ochotou dal mi k disposici neobyčejně cenné paměti své nejstarší důvěrný soudruh básníkova mládí, pan Josef

Trykar, farář atd. v Černoušku u Roudnice, bývalí spolužáci Čechovi, především pan Jan V. Tůma, ředitel brněnského gymnasia ve v. a spisovatel, dále pp. Václav Ješuta, loni zemřelý farář v Pyšelích, Th. Dr. František Krásl, světící biskup a probošt svatovítské kapituly, a Emanuel Leminger, školní rada a spisovatel v Kutné Hoře; přátelé básníkovi z dob studií universitních, hlavně pp. MUDr. Emanuel Engel, lázeňský lékař a poslanec zemského sněmu českého v Karlových Varech, Emanuel Miřiovský, professor paedagogia a básník v Králové Hradci; bývalý spoluredaktor „Lumíra", p. dvorní rada PhDr. Jaroslav Goll, a sestra básníkova, slečna Růžena Čechová, spisovatelka v Praze.

Mnohou věc oživiti nebo jasněji osvětliti pomohli mi pamětníci pobytu rodiny Čechovic a básníkova, p. Antonín Bucek, cukrář v Postupicích, pí. A. Hellerová, vdova po zahradníku v Litni, pí. Anna Paurová, vdova po obecním starostovi ve Vraném, pan Josef Urban, řídící učitel v Obříství.

Důležité výpisky z úředních a podobných záznamů pořídili pro mne pp. J. Pittner, farář v Kozmicích, J. Srb, do nedávna hospodářský ředitel vranský, K. Stella, ředitel kn. arc. konviktu v Příbrami, František Tischer, arcibiskupský archivář v Praze.

Cítím se povinen ještě jednou vzdáti všem svrchupsaným za všecku ochotu a laskavost uctivé a nejvřelejší díky své.

Pokud bylo použito pramenů tištěných, udáno jest na náležitých místech. Nejčastěji jsou to — ovšem vedle obsáhlých vzpomínek Čechových — příležitostné stati Dra. Serváce Hellera.

Navštívil jsem také všecka místa, kde Svatopluk Čech a Jeho rodiče delší čas dleli, a zejména ve Vraném zjistil jsem v archivu ochotnického spolku tamějšího nejednu důležitou podrobnost.

Nejvíce však s ojedinělou laskavostí a vlídností vypomohl mi básník sám.

Tolikerým přispěním bylo mně umožněno nejen sestaviti životopis S. Čecha, jakého dosud nebylo, ale podávati též rozbor Jeho prací, jak souvisí s básníkovým životem i s dobou, ve které

vznikly, poskytnouti částečný pohled do duševní pracovny zbožňovaného spisovatele.

Podotýkám ještě jen, že Svatopluk Čech dvě části mého spisu („Rodina“ a „Život“) sám pročetl, poopravil a doplnil a že i zprávy mé v oddílech „Práce“ a „Povaha“, pokud nejsou čerpány z pramenů všeobecně známých, jsou většinou authentické a tudíž úplně spolehlivé.

Myslím, že každému bude jasno, co se tu zakládá na mých kombinacích a co řečeno podle pravdy a skutečnosti.

Na konec děkuji vřele panu F. Topičovi, který z piety k básníkovi umožnil vydání této knihy a k obrázkové výzdobě její ochotně přivolil.

V Mladé Boleslavi 30. května 1907.

Ferdinand Strejček.

———

RODINA.

Sutom a Skalka.

V letech čtyřicátých byl na panství skaleckém v kraji litoměřickém, které od roku 1796 drželi hrabata Schönbornové, dobrosrdečným ředitelem pan Jan Rak. Jeho choť Terezie, rodem Čermáková, pocházela z měšťanské rodiny pražské, bydlící na Novém městě v č. 116, a byla sestřenicí slavného malíře českého Jaroslava Čermáka. Tehdy ještě v Praze hovor český ozýval se pouze z úst lidu chudšího nebo venkovského, na něž bohatší Pražané, většinou poněmčilí, pohlíželi jako na nevzdělané sprosťáčky. Německy mluviti vyžadoval vznešený mrav, který platil také v rodině Čermáků. Terezie Čermáková vychována byla tak v jazyku a duchu německém.

Ale také na venkově panstvo i vrchnostenské úřednictvo bylo plno předsudků proti všemu českému a česky smýšlející „pán ze zámku" do let čtyřicátých byl jen skrovnou výjimkou. Pan direktor Rak byl rodem Čech a byl zaměstnán dříve, než se dostal

na Skalku, v Jirnech u Prahy a v jiných krajinách českých, ale jednak jeho služba, jednak tehdejší poměry vůbec strhly ho zúplna do proudu doby.

Znal sice i psal česky, ale mateřský jeho jazyk byl mu toliko prostředkem dorozumívacím s vrchnostenskými poddanými a se služebnými. Tím způsobem osvojila si znalost češtiny jeho dosti četná rodina, čtyři dcery a čtyři synové.

Zenáhla však pronikala i do panského ovzduší národní uvědomělost a vedle starších, zkostnatělých úředníků vyskytovali se v službách vrchnostenských čím dále hustěji také mladší svobodomyslní a upřímní Čechové. Takovými národovci byli skalecký písař František Lambl, mladý, ohnivý muž, a důvěrný jeho přítel František Čech, hospodářský příruči hraběte Františka Thuna v Peruci, rodišti svém, kde žili též jeho rodiče, Josef Čech a Antonie, rodem Dobrá z Ředhoště (v panství Doxanském), majetníci usedlosti zvané „u Dvoreckých" č. 31.

Josef Čech byl v Peruci svědomitým rychtářem obecním, zodpovědným úřadům krajským, ale věrně oddaným také majitelům panství peruckého, v nichž spatřoval podle tehdejších zásad Bohem ustanovenou vrchnost. Byl tak říkajíc selským aristokratem, jehož všechno konání mělo na sobě ráz důstojné vážnosti. Při tom byl v něm kus „písmáka". Psával rád svým četným synům a dcerám obšírné dopisy, v nichž je napomínal především ku vzájemné lásce. Mimo to zapisoval si své dojmy životní a své názory na svět, provanuté upřímnou zbožností.

K dětem svým lnul velikou láskou a hleděl je jak možno nejlépe zaopatřiti.

Synovi Františkovi poskytl příležitost k poměrně řídkému na tu dobu vzdělání a dopomohl mu posléze k přípravné službě u hraběte Thuna, který pro jeho oddanost Františka Čecha do praxe ochotně přijal. Dřívější život Františkův líčí W. W. Tomek ve svých „Pamětech" (I, 155): „(Fr. Jar. Čech nejprve byl) u hospodářského úřadu v Beřkovicích (u knížcte Lobkovice),

potom ve Střemích u Mělníka, potom kdesi v Táborském kraji, tuším ve Vožici. Všudež jej vypudila nějaká nepříjemná příhoda. Když opustil Vožici, přišel do Prahy, kdež se ucházel o nějaké místo při českém divadle, chtěje z vlasteneckého nadšení dáti se na dráhu hereckou, ač tuším neměl k tomu žádného nadání. Tehdáž seznámil mě s ním Vrťátko, ku kterému se byl v té příčině obrátil. Teprv když z toho nic nebylo, vstoupil do služby na panství Děčínském a obdržel jako písař místo při poště, která byla spojena s panským hospodářským úřadem."

Z Děčína přesazen byl F. Čech do Peruce.

Skalecký František Lambl svého peruckého přítele časem navštěvoval. Jednou doprovodil František Čech svého soudruha na Skalku, jež za ředitelování pana direktora Raka slynula pohostinstvím a kdež zejména často pobývali malíři, k nimž pan ředitel zálibou svou se počítal, a byl jím představen slečně Kláře Rakové, která bavila se právě v zahradní besídce četbou. Okamžik tohoto prvního setkání rozhodl budoucí osud obou mladých lidí.

Od té doby dojížděl František Čech koňmo častěji ke skaleckému příteli a scházíval se s vlastním cílem svých dosti dlouhých poutí (byloť pěšky ze Skalky do Peruce asi půl dne cesty) se slečnou Klárou, která mu hned po prvé představila svoje rodiče a sourozence.

Oba přátelé, i František Čech i František Lambl, projevovali i ve společnosti německy smýšlející rodiny páně direktorovy svoje vlastenectví, až to leckdy přísné paní ředitelové nebylo vhod. Slečna Klára jevila porozumění pro nadšený zápal svého peruckého ctitele a tím více si jej upoutala.

Při jedné návštěvě v lednu r. 1845 vyznali si František Čech a Klára Raková vzájemnou lásku.

Nemaje naděje, že v blízkosti dostane výhodné místo, aby se mohl oženiti, ohlížel se po něm František Čech na jiných panstvích a štěstí mu přálo, že byl přijat uvědomělým vlastencem Drem Červinkou za správce statku ostředeckého na Benešovsku.

Klára Raková před sňatkem.

Pak si již milenci dopisovali a k dopisu ze dne 13. února 1845 přiložil budoucí správce ostředecký pro pana Raka německy psaný list, v němž ho žádal za ruku jeho dcery Kláry. Píše v něm mezi jiným, že je sice velmi chudý, bez vynikajících příbuzných a přátel, ale rod, bohatství a zevnější lesk že jsou díla pouhé náhody, nikoli vlastních zásluh, a že nepřispívají ku pravému štěstí člověka. Jen ušlechtilost duševní že v pravdě oblažuje, a k té vždy směřovala jeho snaha.

Na konec uvádí František Čech důvody, pro které by si přál, aby sňatek slavil se již v květnu toho roku.

Obdržev příznivou odpověď, opustil štěstím zářící ženich rodiště své Peruc a odejel na své nové působiště do Ostředku u Sázavy.

Odtud zalétal pak dopis za dopisem na Skalku ke drahé Klářince či Vlastislavě, kteréžto druhé jméno si po tehdejším vlasteneckém obyčeji vyvolila. Její budoucí choť podpisoval se již delší dobu František Jaroslav Čech.

V jednom dopise líčí své nevěstě nový svůj domov a jeho okolí: „Krajina jest vysoká a pahorkovitá, se samými výšinami a údolími. Vesničky jsou zahrádkami obklopené a nejvíce ze dřeva stavěné. Lid je prostý a mluví čistý český, jadrný jazyk. Zima jest zde přísna a sněhu tolik, že ho ani v Sibiři více býti nemůže. Zvláštní ozdoba zdejší krajiny jest množství lesů, rybníků a luk ... Ostředek leží v příjemném údolí, má 59 domů a pěkný zámeček s pivovarem, pěkným kostelíčkem a dosti ozdobnou zámeckou zahradou ... Zdejší krajina má původní ráz, který zvláště tomu v oči bije, kdo sem ponejprv z půlnočních českých krajin přichází. Jest to obraz idyllický, právě venkovský ..." (S. s. V, 124.)

Moc, která za tehdejší patrimoniální doby s úřadem nového pana správce byla spojena, pokládal F. J. Čech za hřivnu prozřetelností sobě svěřenou, aby z ní všemi silami těžil ve prospěch, na obranu, zušlechtění a mravní povznesení prostého lidu poddaného, z něhož sám pocházel. Zavedl dokonce zvláštní schůzky nedělní, které nazýval „selankami" a při nichž míval k venkovanům poučné i zábavné přednášky.

Vedle svého službodárce, který spatřoval v něm spíše sobě rovného pomocníka a vlasteneckého spolubojovníka nežli úředníka podřízeného, spřátelil se Fr. Jar. Čech brzy též zvlášť důvěrně s Drem Kolouškem, lékařem v městě Sázavě.

20. května 1845 slavili František Jaroslav Čech a Klára Vlastislava Raková sňatek u přítomnosti nejbližších příbuzných a několika vlastenců, přátel to páně správcových.

V kostelíku na úbočí hory Sutomské uprostřed německé krajiny oddal je česky perucký administrátor, přítel Františka Čecha.

Tím skončilo se líbezné jaro lásky a mladým manželům nastala doba věrného spolužití, které však nepříznivý osud několikrát provál drsnými vichry a krutými bouřemi.

František Jar. Čech zabředl přípravami ke sňatku do některých dluhů a proto ohlížel se po nějakém výnosnějším místě.

Sutomský kostelík.

Takové bylo mu pak r. 1846 svěřeno v Bezděkově na šlechtickém panství v Klatovsku. Ale ještě než se odebral na nové stanoviště, narodil se mu 21. února 1846 syn Svatopluk.

V dubnu uchýlila se matka se svým prvorozencem k rodičům na Skalku, manžel její pak zamířil do Bezděkova. V Přesticích shledal se s přítelem Františkem Lamblem, který jej doprovodil odtud až do nového působiště.

Choť svou nemohl Frant. Jar. Čech dlouho k sobě pozvati, poněvadž dřívější správce nevyprazdňoval byt. Teprve 30. května mohlo se tak státi a 6. června přijela paní Klára Čechová se Svatíčkem do Prahy, kde ji „u zlatého anděla“ očekával bezděkovský kočí.

V Bezděkově narodila se právě rok po Svatíkovi (20. února 1847) dceruška Boženka.

Když r. 1848 pan ředitel Rak na Skalce zemřel, přestěhovala se pozůstalá rodina do Prahy.

Bylo to právě v bouřlivém roce, který i nadšeného Františka Jar. Čecha strhl do svého proudu. Ohnivý národovec vštěpoval okolnímu lidu svoje svobodomyslné a pokrokové ideje, a krajský hejtman napsal jeho vrchnosti, baronu Korbu z Weidenheima, aby jej propustil ze služby, poněvadž je buřičem lidu. Za následující reakce byl Frant. Jar. Čech také uvězněn v Klatovech.

abych s ramen Tvých slabých přenesl na sebe to břemeno
péče a starosti, pod kterým nyní klesáš. Já jsem
zdráv; to jest láska k Tobě a k dětem naším nedovoluje
mi, abych hoři podlehl. Kýž by se mi dostalo též
potěšitedlné zprávy, že i Ty, Klárinko má, i dítky
naše zdrávy jsou.

Při odevzdávání důchodenské a úroční kasy měl mi
dáti pan kontrollor as 3 zl. w. č. nazpět, ponevadž,
jsem z nedostatku drobných peněz měl o nějaký
penízek w těchto kasách víc; připomeň to, aby
Ti těchto pár krejcarů vyplatil; budeš jich zajisté
potřebovat.

Mařenku, kterou nastokráte líbám, upřímně
prosím, aby Tě w těchto trudných dobách neopouštěla
alebrž aby Ti pomohla w pořádek uvésti naše věci
a ošetřovat naše dítky. Jsem o její lásce k Tobě
přesvědčen a doufám, že prosbu mou milé ráda vyplní.

Důchodenské knihy, Journály a přílohy nedostal
jsem ještě posud. Snad mi kaž je bába dala.
Měj jí k tomu, aby mi je ona neprodlené dala.
Ať mi pošlí knihy ku čtení, o které jsem Ti
včera psal.

Konečně s Bohem Klárinko! s Bohem dítky! s Bohem
můj jedináčku, můj synáčku zlatý!
Žehnaje a líbaje Vás wšechny nastokráte zůstávám
z celého srdce Váš upřímný [illegible]

W Klatowech dne 14. července 1848. F. J. Čech

Dopis Fr. J. Čecha z vězení klatovského.

Byla to pro něho krutá doba! Po třech nedělích byl sice bez vyšetřování propuštěn na svobodu, ale ocitl se v poměrech nejtrud-

nějších. Místo v Bezděkově ztratil a „v politickém ohledu jsa špatně zapsán“ neměl naděje, že brzy nějaké jiné získá. Tchyně, nemajíc pro vlastenecké ideály zeťovy porozumění, činila mu trpké výčitky. Sama žila skrovně, a tak nezbývalo Frant. Jar. Čechovi než obrátiti se k vlastním rodičům o pomoc. V Peruci dostalo se čtyřčlenné již rodině přijetí nejlaskavějšího a paní Klára Čechová pobyla tam se svými dětmi, k nimž přibylo tu brzy třetí — synáček Vladík — celý rok.

František Jaroslav Čech marně se zatím sháněl po místu a posléze se odebral na začátku listopadu 1848 k říšskému sněmu do Kroměříže, kde mu bylo slíbeno nějaké místo v sněmovní kanceláři. Ale nevedlo se mu tu dobře. Byl ustanoven zapisovatelem a dostával měsíčně dvacet zlatých stříbrných, tedy denně 1 zl. 40 kr. v šajnech. V Kroměříži stačilo to sotva na oběd. Poměry jeho se poněkud zlepšily, když se dostavili do Kroměříže čeští poslanci a zvolili ho za svého jednatele. 21. listopadu podal o tom choti své zprávu a pozval ji do Kroměříže. Měl byt o třech pokojích a velikém sálu v klubu českých poslanců na děkanství, příjmy pak jeho, an byl také zároveň dopisovatelem „Pražských novin“, činily 30 až 45 zl. stříbra. Ale paní Klára do Kroměříže nepřijela. Vymluvili jí to v Peruci a vylíčili také choti jejímu v dopise, jak osudná mohla by býti cesta jeho paní s dítkami v zimě do vzdálené Kroměříže.

Přijel tedy František J. Čech na vánoce do Peruce sám, pobyl tam poněkud déle a tak se připravil o místo translatora českého při sněmu, kterého by se mu bylo dostalo.

Když 7. března 1849 sněm byl rozpuštěn, byl František J. Čech opět bez místa a bez naděje. Odebral se na Peruc ke svým rodičům, k své choti a svým dětem a odtud pátral po nějaké výživě. Na radu Dra. Braunera ucházel se mimo jiné také o místo na Slovensku prostřednictvím Jana Kollára. Ale odnikud nepřicházela příznivá odpověď. Tak pobyla celá rodina na Peruci

ještě 5 měsíců, až poskytli osudem těžce stíhanému vlastenci bohatí Čechové prozatímného útulku na svých panstvích. Nejprve svěřil mu Dr. Červinka po druhé správu svého ostředeckého statku, kamž se Čechovi odstěhovali v srpnu r. 1849. Po necelém roce přesídlili do dvorce Jezera, rovněž na Benešovsku, kde jmenován byl Frant. J. Čech za správce barona Villaniho, který sám pykal dlouhým vězením za účastenství na politických událostech roku osmačtyřicátého. Nejprve bydleli asi týden ve dvoře Struhařově, který také náležel baronu Villanimu, a pak ubytovali se definitivně v prvém patře hlavní budovy jezerského statku. V Jezeře narodila se Čechovým dceruška Milada. Jezero samé jest nepatrná víska, ležící asi půldruhé hodiny od Benešova na východ v krajině pahorkovité sice a místy i lesnaté, ale celkem málo zajímavé. V dobách, kdy František Jar. Čech byl jezerským správcem, nebrala obě nejbližší města, Benešov a Vlašim, na tehdejším ruchu vlasteneckém podílu a zachovávala si až úzkostlivě svůj konservativní ráz. Útočištěm v tomto duševním suchopáru stalo se Fr. J. Čechovi jednak blízké sídlo jeho pána Střížkov, kde častěji nežli hospodářské vedly se nadšené hovory vlastenecké a politické, jednak útulný městys Postupice, kde zavládl již počátkem let čtyřicátých čilý ruch národní. Hlavními rozněcovateli a udržovateli vlasteneckého zápalu v Postupicích byli jednak úředníci přádelen na bavlnu, které tu tenkráte byly v běhu, zejména ředitel Otto, a

Struhařov.

patrimoniální úřednictvo knížete Verianda Windischgrätze v blízkém Jemništi, jednak probudilí kněží postupičtí Jan Jirge a Jan Cuker a učitelé Jan Vlach a Vojtěch Střelka. Oba kněží a učitel Střelka byli též výteční hudebníci a zpěváci a tak, utvořivše jakýsi hudební a pěvecký sbor z hudebníků a zpěváků domácích i okolních, mohli pořádati zdařilé besedy s pěkným programem. Členem postupického hudebního sboru byl i dámský krejčí Jan Beránek, který také jinak vlasteneckého ruchu čile se účastnil. Na besedách, které konaly se ve škole nebo v příbytku ředitele Otty, deklamovával obyčejně sám baron Villani, který do Postupic častěji dojížděl a jenž později také svého nového správce Postupickým představil.

Františka Jar. Čecha se vlastenecký život v Postupicích velice mile dotkl, a kde mohl, vyhledával pak sám styky s postupickými národovci. Dojížděl do Postupic na besedy a plesy a spřátelil se důvěrně s některými občany. Zejména farář Jan Jirge a učitel Vlach bývali mu milými společníky. A tak se stalo, když nejstarší jeho syn Svatík dospěl šestého roku, že nebyl dán do některé z nejbližších škol (v Jezeře samém školy nebylo), nýbrž až do Postupic, dvě hodiny od Jezera vzdálených. Baron Villani sám zamluvil Svatíkovi byt u jmenovaného již krejčího Beránka.

V Jezeře pobyl Fr. Jar. Čech tři leta, načež přijal výhodnější místo správcovské u Josefa Doubka v Litni u Berouna. Za tříletého pobytu liteňského vzrostla rodina o dva členy. Narodilť se tu Zdenka a Miloš. Jako v Ostředku, v Bezděkově a Postupicích účastnil se Fr. J. Čech horlivě také v Litni probudilého života národního. Utvořiloť se tu volné sdružení pěvecké, jehož členem byl i Fr. J. Čech. Ve chvílích prázdně scházívali se zpěváci v liteňském zámeckém parku na prázdném kruhovém prostoru, obklopeném kaštany, a zpívali české sbory. Vedle zpěvu pěstovaly se časem i jiné společenské zábavy a jednou pomýšleno i na zřízení ochotnického divadla.

Mimo takovéto chvíle vlasteneckého osvěžení čerpal Fr. J. Čech také posilu z přátelských styků a dopisování s předními tehda vlastenci. Bylť nejen poznal v Kroměříži vynikající politiky tehdejší, jako Palackého, Riegra, Braunera, Havlíčka, Trojana, Klaudyho, ale spřátelil se také časem s Frantou Šumavským, Zapem, Tomkem, Vrťátkem, Bož. Němcovou a Honoratou z Wiśniowskich-Zapovou i j.

V Litni vyhledal ho Dr. Brauner a upřímný přítel jeho baron Villani, kterého sbližovalo s ním nejen stejné smýšlení vlastenecké, ale i podobný osud v r. 1848.

Chtěje dáti Svatíka do pražských škol, vypravil se r. 1855 Fr. J. Čech se synem do Prahy a navštívil tu své známé, Karla Amerlinga a patera Krolmusa.

Fr. J. Čech byl též horlivým čtenářem. Dokud vycházely noviny Havlíčkovy, odbíral je, později musil za vděk vzíti vládními „Pražskými novinami". Mimo knihy české, kterých měl značnou zásobu, jsa od r. 1847 i členem „Matice české", opatřoval si též autory německé nebo cizí v německých nebo českých překladech.

Tak byli v knihovně jeho z cizích autorů zastoupeni Rousseau, Sue, Shakespeare, Walter Scott, Bulwer, Gogol, Manzoni i j.

Někdy Fr. J. Čech choti své nebo synu Svatoplukovi některou oblíbenou báseň hlasitě a s nadšením předčítal.

Tak zaslechl Svatopluk po prvé ponuré verše Máchovy, tak vnímal později ve Vraném Kollárovy ideje všeslovanské.

Svatopluk Čech vzpomíná těchto recitací otcových v „Druhém květu":

„S jakým citem nesou se z jeho rtů ona slova: „Aj, zde leží zem ta před okem mým smutně slzícím —" a jak vřele, v různých proměnách a přechodech tlumočí zvučný jeho hlas postupem básně střídající se záchvěvy nitra od hlubokého bolu, od plamenného hněvu až k nadšenému vzletu a radostné, hrdé naději!

A s jakým důrazem předčítával maloruskou píseň Marliňského o zrádci vlasti v překladu Čelakovského, končící krutým ortelem: „Radost se mu ni ve snu nezamíhej, jen mrak a děsnost kroky jeho stíhej, a kam obrátí pohled svůj, havran ho lačný obletuj! Raduj se, lačný havrane, lahůdky se ti dostane: tím háncem vlasti budeš se pásti!“ Tuto báseň slýchal od něho Svoboda tak často, že ji brzy uměl nazpaměť.“

Fr. Jar. Čech byl nadšeným přívržencem myšlenky všeslovanské, chovaje největší sympatie k Rusům.

Svatý zápal otcův vštípen byl záhy i nejstaršímu synovi, který se zájmem poslouchával otcovo vypravování o Slovanech, o ruské zemi a jejích zvycích, kteréžto vědomosti čerpal Fr. J. Čech hlavně z jedné knihy německé.

Koncem r. 1855 uprázdnilo se místo ředitele kapitulního velkostatku ve Vraném u Slaného, o něž ucházel se také Fr. J. Čech.

Maje přímluvce v kanovníku Mikuláši Tomkovi, dosáhl Fr. J. Čech výhodného místa toho a v únoru r. 1856, jeda na pohřeb matky své do Peruce, po prvé si vranský zámek a hospodářství prohlédl.

Před jarem 1856 odstěhovala se pak celá rodina do Vraného, kde Fr. J. Čech byl ředitelem celých 17 let a kde přibyly ještě čtyři nejmladší dítky, Václav, Marie, Růžena a Jan. Celkem narodilo se manželům Čechovým 16 dítek, z nichž 6 v nejútlejším věku zemřelo (jedno, narozené v Jezeře, pochováno v Okrouhlicích, dvě odpočívají na zrušeném hřbitově vranském). Poslední syn — Jan — narozený 28. září 1870, byl „dítě sváteční“, do něhož skládal otec veliké naděje. Ale ubohý Jeník zemřel v nejkrásnějším rozkvětu jarním 10. března r. 1887.

Fr. Jar. Čech zaujímal ve Vraném vynikající postavení, ale přes to nevycházel ani tam z těžkých starostí, jichž přibývalo vzrůstáním četných dítek. Chtěl všem dáti vzdělání pokud možno nejlepší a tak bylo vždy současně několik synů na studiích, několik dcer na pražských vychovávacích ústavech. To vyčerpávalo

značnou část příjmů jeho, tak že v domácnosti, ač skrovně vedené, bylo nejen třeba mnohého obmezení, nýbrž dostavovala se leckdy i trapná peněžitá tíseň.

Ale úspěchy dítek a vnitřní spokojenost zaplašily vždy brzy podobné trudné okamžiky.

Temnější stín vmísil se do zátiší vranského r. 1866.

Vítězné šiky pruské ubytovaly se na čas v zámku. Paní Čechová musila jim vařiti a chotě jejího nutili důstojníci, aby súčastnil se jejich stolování a hry v karty, někdy pro kapsu nezkušeného hráče velmi nebezpečné. Ale nejhůře bývalo s přípřežemi. Pan ředitel chránil podle možnosti panské koně a jednou — zvěděv o hrozící opět rekvisici — dal je šafářem odvésti do vzdáleného lesíku a sám ukryl se na půdě zahradního domku.

Když přijel houfec Prušáků a pídil se po koních, nebylo nikde ani ředitele ani přípřeže. Rozlícení vojáci, nevěříce ujišťování, že zodpovědný úředník odejel, obořili se na ustrašenou rodinu a jeden z nich s vytasenou šavlí prohledal celý byt. Potom prolezli i celý zámek, také k zahradníkovi vnikli a na půdě tam hledali, na štěstí jen povrchně, tak že Fr. Jar. Čech nepovšimnut ve svém úkrytu slyšel zuřivé jejich hrozby a řinkot šavlí, kterými do sena bodali.

Prusové zůstavili v Čechách choleru a řádila i na Vraném. Na hřbitově, přímo sousedícím se zámeckým sadem, pochovával četné oběti hrozné epidemie. I do rodiny páně ředitelovy vnikla, zachvátivši malou dcerušku.

Členové rodiny se každý večer na rozloučenou objímali a celovali, nevědouce, shledají-li se ještě ráno všickni ve zdraví.

Konečně i tento příšerný dozvuk války zanikl a zároveň začalo se zase pomýšleti na vypravení nejstarších dětí do Prahy.

Poněvadž z devíti dítek šest mělo doplňovati svoje vzdělání mimo otcovský dům, shledali rodiče, že bude nejlépe, odstěhuje-li se matka se všemi dětmi na rok, na dvě leta do Prahy. Najat byt

*

na Malé straně v tiché Pětikostelní ulici v zadním stavení starého paláce hraběnky Chamaré a celá rodina kromě otce odstěhovala se tam na podzim r. 1866.

Osamotnělý Fr. Jar. Čech posílal vedle potřebných potravin ze svého deputátu i tklivé dopisy, plné touhy, starostí i rad. „Mé děti a Tvoje láska jsou moje pýcha, moje štěstí, mé bohatství, má naděje a můj život," tak píše v jednom psaní obětavý otec milované choti své.

Jeden rok odloučení šťastně byl přežit a usneseno, že matka, od jara churavějící a v Praze si stýskající, začátkem prázdnin vrátí se opět nadobro k svému manželu. Tak se stalo, že v prvních dnech srpna 1867 stěhovala se rodina znova na Vraný.

Tam pobyli pak ještě do r. 1873, kdy František Jaroslav Čech nepohodnuv se s vrchností dán na odpočinek. Přípisy ze dne 18. května vzdal se též ostatních funkcí, které zastával. Byltʼ členem okresního zastupitelstva slanského, místopředsedou cukrovaru v Klobukách, zástupcem virilního hlasu v obecním zastupitelstvu vranském i ostatních obcí, přislušejících k velkostatku. Za jeho ředitelování bylo celé okolí zámku značně zušlechtěno a upraveno, zejména za zámkem, kde byly před tím mezi ovocnými stromy jen kamenité kopce a dolíky. Fr. J. Čech ze všeho zřídil prostý, souvislý sad a ohradil jej plotem.

Odchodu rodiny páně ředitelovy želeno v obci i ve vůkolí upřímně a také Čechovi s Vraným velice těžce se loučili.

Poněvadž vzdělání nejmladších dítek toho vyžadovalo, zvoleny tehdáž teprve vznikající Vinohrady u Prahy novým sídlem rodiny Čechovic.

Četná rodina stále však ještě vyžadovala značného nákladu a také Fr. Jar. Čech za nedlouho ucítil potřebu činnosti. Proto ohlížel se po nějakém menším místě a r. 1874 přijal správcovský úřad u hraběnky Assenburgové v Neudecku u Karlových Varů.

Když se mu tam nelíbilo, odhodlal se převzíti začátkem r. 1875 správu dvoru barona Inkeye u vesnice Rasinje v Chor-

vatsku. Odhodlal se k tomu tím spíše, že se tam dostal na blízko k synu Vladimírovi, který byl tehdy v Opece na hranicích Štyrska a Chorvatska, a poněvadž ode dávna toužíval po seznání jiných zemí slovanských. Místa v Chorvatsku dosáhl pomocí českého hospodářského spisovatele Karla Lambla, který byl kmotrem Vladimírovým a do r. 1847 ředitelem hospodářského učiliště v Křiževci v Chorvatsku. Z Rasinje, kde pobyli asi půl roku, odstěhovali se Čechovi na několik měsíců do uherského Ferdinandshofu, aby tu přečkali zimu se závějemi, které jim ztěžovaly cestu do Čech.

Fr. Jar. Čechovi se v Chorvatsku sice líbilo, ale některé stránky v povaze statkářově, s nimiž se nemohl shodnouti, nezvyklé tamější poměry hospodářské, nesnáze v ustavičném styku s lidem jiného jazyka, s nímž se mnohdy jen těžce dorozumíval, a jiné podobné okolnosti znechutily mu toto postavení.

Před jarem r. 1876 vrátili se Čechovi z Ferdinandshofu do Prahy a ubytovali se nejprve v Podskalí, po krátkém čase pak na Vinohradech v Palackého třídě č. 521 (4 n.).

Frant. Jar. Čech zamýšlel tentokrát již trvale zůstati v Praze. Měl v záloze místečko v jedné vrchnostenské kanceláři s malým vedlejším výdělkem, který nějaký čas rozmnožoval jeho pensi. Ale život v městě mu nesvědčil. Touha po volné přírodě, po hospodářských pracích a radostech, mimo to i otcovská pečlivost, aby z většího ještě příjmu posloužil dobru dětí svých, nabádaly ho, aby Prahu opět opustil.

Neodstrašilo jej, že správcovské místo, které se mu naskytlo, bylo opět v daleké cizině, tentokrát v Bukovině.

Zůstal ještě v Praze na sňatku dcery Milady a po velikonocích r. 1877 odejel, prozatím sám, až jaké shledá poměry na svém novém působišti Slupce. Brzy psal a chválil nadšeně krajinu i novou vrchnost svou, rytíře Popoviče. Jen lid té krajiny byl valnou většinou rumunský, tak že dorozumívání s ním působilo Fr. J. Čechovi opět dosti nesnází. Přes to se mu líbil hlavně pro svou

veselou mysl a přívětivost. V pozdějších listech vyzýval choť svou, aby s jednou z mladších dcer, Marií (nejmladší, Růžena, navštěvovala v Praze učitelský ústav a musila tedy zůstati v Čechách) a s nejmladším synem, Jeníkem, za ním do Bukoviny přijela. Paní Klára Čechová váhala dlouho: churavěla právě a těžko jí bylo loučiti se na dlouho s ostatními dětmi, odjeti po druhé do daleké ciziny, kde obávala se nových svízelů a starostí. Než konečně vyhověla přece nalehavějším stále žádostem manželovým a v druhé polovici září vydala se s Mařenkou a s Jeníkem na dalekou cestu. Ubohá přijela toliko, aby manžela ošetřovala v posledních chvílích jeho života. Ještě před jejím příjezdem začal churavěti, nemoc pak se horšila, až 10. dne října 1877 zesnul František Jaroslav Čech v cizině u věku 59 let.

Vykonavši svému choti poslední službu vrátila se paní Klára Čechová do Čech a bydlela pak u svého syna Svatopluka na Vinohradech s nejmladšími dětmi, Marií, Růženou a Janem, požívajíc nepatrné pense 200 zl. ročně. Marie odebrala se později do Brna, kde se stala pěstounkou, a Jan zemřel r. 1887. Matka (s Růženou) zůstala však u Svatopluka až do své smrti. Zemřela 11. ledna 1890 u věku 64 let a pohřbena do společného hrobu s nešťastným Jeníkem na hřbitově vinohradském (odd. III, č. 42).

Povaha a názory Františka Jaroslava Čecha vysvítají z jeho milostné korrespondence (Krásný máj mých rodičů, Neznámé bouře, S. s. V, 111—157) a ze vzpomínek Svatopluka Čecha.

Nejvýmluvnější jsou tato místa z dopisů duchaplného snoubence:

„Radujte se, Klářinko, se mnou a podněcujte mne láskou svou k milování bližního svého, vlasti a člověčenstva!“ (121.)

„Ubohý, zavedený lid! Jaká to milost, že právě mne Bůh vyvolil, abych ho opět příkladem svým, napomínáním a poučením přivedl na pravou cestu!“ (126.)

„Lid náš neví nic o národě, ku kterému náleží, nic o jeho postavení a jeho povinnostech, nic o svých předcích, o své bu-

doucnosti a nynějších poměrech. Duch národní, mravní síla, samostatné smýšlení musí se v nich probuditi, a to hodlám přednášením dějů země české poněkud mezi zdejším lidem dokázati. Náš národ očekávají velké události; běda mu však, nebude-li na ně připraven a mravně utužen. Každý vlastenec, každý lidumil měl by u nás lid okolo sebe shromažďovati a národního ducha, národní hrdost a vědomost národní v něm probuzovati. Toto-li se nám podaří, pak blaze nám, pak můžeme očekávati slavnou a velikou budoucnost!“ (127.)

„Nedělám si z mínění nedůvodného jiných nic, ať si mne považují, zač chtějí. Pravda mi zůstane svatá a nikdy ji nezapru, byť i celý svět ji zapíral a proti ní bojoval a mne i za blázna měl proto, že jest mi dražší právo nežli osobní zisk.“ (129—130.)

„Nehledal jsem bohaté věno, pomíjející krásu, slávu a mocné přátele . . . nehledal jsem nic jiného jen Tvou lásku, Tvé šlechetné srdce, Tvou drahou ruku.“ (131.)

„Prosím Tě, Kláňinko, hleď všemožně na to, aby byla svatba naše co možná tichá, vážná, beze všech marných hostí, zbytečných posuzovatelů, beze všech plesův a hlukův, beze všeho stolování a hodování. Po tiché mši svaté, beze všeho zpěvu a hudby, beze všech marných ceremonií, jen u přítomnosti několika nejlepších přátel přiklekněmež k oltáři a zasnoubeni jsouce odjeďme v tichosti domů, projděme se v krásné a spanilé přírodě, pak si tento den v domácí soukromnosti přátelskými rozprávkami oslaďme! Bojím se skutečně těchto marných ceremonií a přál bych si raději pod širým nebem, před tváří Nejvyššího, v kvetoucí přírodě u přítomnosti mé a Tvé drahé matky, mého a Tvého otce zasnoubenu býti a pak s Tebou ve vší tichosti a soukromnosti na Ostředek odjeti.

Ale tak to žádá ten marný svět! Nejvážnější krok musí býti ceremoniemi zohyzděn; všude samé formy, holé formy, pod kterými duch a cit jako pod ledovou kůrou umírá. Co jsem uvykl okem

Klára Čechová.

svobodným na běh tohoto světa se dívati, domnívám se na světě plném bláznů a opic živu býti. Důležitých, svatých věcí žádný si nevšímá, v marných, malicherných věcech každý hledá a ne-

František J. Čech.

nachází blaženost. Každý jinak se býti staví, nežli je, jinak mluví, nežli myslí, jinak věří, jinak jest živ. Samá přetvářka, samá marnost, samý blud, samý klam, samá vášeň atd.“ (133—134.)

Vůbec, jak Svatopluk Čech usuzuje, nejsou dopisy jeho otce „milostná psaníčka obvyklého rázu; všude vyzírá z nich duch opravdový, nezapomínající pro sladké toužení a blouznění na vážné, veliké úkoly životní, kteréž si v ideálním nadšení vytkl."

„Otec míval velmi živý smysl pro půvaby přírodní; o krásných krajinách mluvíval vždy s nadšením a ještě v posledních svých letech říkával často: — Ach, dnes jsem měl hezký sen; zdálo se mi, že jdu překrásnými lučinami a lesy — — - a při tom zářily mu oči, hledíce do vzduchu, jakoby tam ještě stíhal odlesky oněch přeludných krajinných vděků." (V, 118—119.)

„Byla-li spravedlnost, horlení pro dobro a právo skvělou vlastností otcovou, kalil ji někdy stín jiné vlastnosti, prchlivosti." (V, 126.)

„V . . . starostech a vzdálen drahých bytostí, míval někdy chvíle hluboké trudnomyslnosti, k níž byl vůbec náchylen již v mládí svém jako v pozdějším věku. Rád spřádával si krásné skvělé obrazy budoucnosti a s lehce vznětlivou myslí oddával se radosti šťastných okamžiků přítomných; ale když naň doléhaly drsné stránky života, tu někdy upadal v melancholii nejtemnější a v dobách takových nesl přetěžce i méně značné neúspěchy a starosti. Ovšem zkoušel jej osud častokráte a mnohdy krutě; starosti pak obléhaly ho již v prvních letech manželství a sužovaly ho později tak vytrvale, jak jen pronásledovati mohou nemajetného otce desíti dítek. Svým názorem světa chýlil se k optimismu, důvěřoval v poctivost a dobrotu lidí, ale když byl pak zklamán, tím trpčeji odvracel se od společnosti lidské a spatřoval celý svět v barvách nejčernějších. Arci vždy toliko na chvíle; neboť brzy vracela se opět důvěra v lepší stránky lidstva v jeho duši a neoblomná víra v ideál povznášela ho znovu nad chmury malomyslnosti." (V, 138—139.)

Otec často hovořil o věcech, „při nichž prodléval nejraději: o české minulosti, o nadějích Slovanstva, o kráse přírody a pod." (I, 43.)

Hlásal: „Úkolem člověka jest, aby byl šťasten, pravého štěstí dosahuje však jen konáním dobra, a co jest dobro, napsáno jest do srdcí našich onou tajemnou rukou, kterou nikdy nezbádá člověk smrtelný a kterou ctíme na světě jen plněním onoho zákona božího, psaného nikoli v mrtvé knihy, ale v živá prsa každého z nás.“ (I, 43—44.)

Frant. Jar. Čech „byl poetické mysli a vřelý přítel básnictví.“ (I, 47.)

Tvrdíval: „V pravdě šťasten je pouze ten, kdo dle možnosti rozvinuje své schopnosti, pečuje o své zdokonalení a má blahé vědomí, že podle sil svých přispívá k dobru jiných.“ (I, 49.)

„Pokud se pak týče náboženského smýšlení otcova, mohl bych jej nejspíše nazvati deistou. — — — — Zamítaje všeliké učení dogmatické, shledával hlavní podstatu náboženství jen v mravouce. Na tuto kladl důraz veliký a rád stával se mezi námi dětmi kazatelem, snaže se vroucí výmluvností rozněcovati nás ke všemu mravně dobrému.“ (I, 192.)

Byl „statný, ohnivý muž“, „muž nezlomné energie, pevně důvěřující ve své síly a železnou vůlí provádějící své záměry, přísný k jiným jako k sobě — odporem proti tomu, co za správné uznával, snadno vzněcovaný k výbuchům prudkého hněvu, ač v jádru dobrotivý a plný hlubokého citu.“ (Z upomínek na bratra Vladimíra.)

Také W. W. Tomek, který se stýkal s Fr. J. Čechem v letech čtyřicátých, líčí jej v „Pamětech“ podobně: „Čech byl mladík náramně horkokrevný, poctivý, v povinnostech svých pilný, ale často přes míru horlivý a neopatrný, neuměje snadno zamlčeti svého mínění, kde nebylo potřeba jeho projeviti, čímž snadno si udělal nepřátely, a zkusil tudy za svého živobytí před tím i potom mnoho trpkých strastí.“ (I, 155.)

Háje též otevřeně svého přesvědčení, svých pokrokových zásad a snah vůči svým představeným ve Vraném, znepřátelil si některé z nich a opustil výhodnou službu.

Paní Klára Čechová byla vzor milující, pečlivé manželky a matky.

Nejvýmluvněji charakterisuje ji sloka, kterou věnuje jí syn Svatopluk první sbírku svých básní:

„Za tu píseň, jíž's mne uspávala,
za ty kyvy prosté kolíbky,
za ten křížek, jímž's mi žehnávala,
za ty tiché, vroucí polibky,
za ty dobré oči, plné lásky,
za mateřských ctností řídký zjev,
za líc ubledlou a v ní ty vrásky —
přijmi, matičko, můj chudý zpěv!"

„..... vidím tvář své matky, tu vráščitou, ustaranou a pro mne přece vždy krásnou tvář, s tím láskyplným pohledem, s tím pro mne na světě jediným a na věky věků ztraceným pohledem, s tím bystře svítícím a přece tak jemně snivým okem, jež jedině umělo čísti na dně mé duše, jež kormutlivě se kalilo při mém zármutku a jiskrami čirého blaha hrávalo při mém štěstí..." (XVIII, 296. Stíny mrtvých.)

Ó, tu jsem poznal, celou, neskonalou,
tu vroucí lásku dobré mateře!

(XVI, 164.)

„Moje matka byla pobožná po svém způsobu. Nebyla horlivou navštěvovatelkou kostela, ale milovala poesii některých náboženských obřadů; na příklad, v době adventní ráda chodila za jitřního soumraku na roráty, nevynechávajíc jediného dne. Nás děti učila brzy některým modlitbám a bděla nad tím, abychom je vždy před spaním odříkaly, zejména modlitbičku k andělu strážci. Na noc nás žehnala křížkem a ještě odrostlé nepropouštěla nikdy bez křížku do ciziny. Doma se modlila málo kdy, ale pak bylo viděti,

Rukopis Kláry Čechové.

že to činí s vroucností, k ulevení nějaké své tísni duševní; v modlitební knize, jíž užívala, byla většinou jen volná náboženská a mravoučná rozjímání, psaná pro vzdělanější vrstvy slohem téměř básnickým. Již ze svého domova — bylť otec její, hospodářský ředitel, nejen vášnivým přítelem malířství, kteréž sám provozoval, ale i pilným čtenářem spisů filosofických — přinesla si bezpochyby volnější nazírání na věci náboženské, a můj otec, hovořící rád o thematech filosofických, působil na ni v tom směru zajisté ještě rozhodněji; ale vždy zachovávala si přece jistou nedotknutelnou sféru náboženského přesvědčení, o které sice s nikým nedebatovala, ale která byla patrna z jejího jednání. Neschvalovala — jak myslím — vůbec hloubání o věcech víry a ustálila se na tom, že si určitou posvátnou oblast v duši zachová nedotknutu jakýmkoli rozumováním. Když jsem později před ní pronášel náhledy, jež náboženským jejím názorům odporovaly, pohrozila mi obyčejně prstem, jemně sice a mnohdy v úsměvu, ale s vážným protestem na dně svého vždy laskavého pohledu.“ (I, 191—192.)

Děti zdědily po rodičích neobyčejné vlohy duševní, které v pečlivé výchově a vzorném životě rodičů nabývaly posily a zdárného rozvoje. Zejména matka vtiskla svým miláčkům ušlechtilý ráz své tiché a skromné povahy, něžnou snivost láskyplné duše své.

Od nejútlejšího jejich dětství vštěpovala jim bohumilé zásady, ošetřovala je měkkou rukou svou a za dobré chování a prospěch blažívala je laskavým úsměvem mateřské pýchy a spokojenosti.

Domácnost Čechovic byla sic skromná, ale zářilo z ní všecko kouzlo šťastného soužití.

Také otec věnoval větší část prázdných chvil duševnímu prospěchu dítek svých.

„Ó, jak vesele zářívaly ty zraky (jeho), když po denních starostech, vrátiv se z některé zimní projížďky do naší teplé světnice, snímal zasněžený plášť, usedal mezi nás děti ku praskajícím kamnům a houpaje nejmenší na kolenou, buď mu zpíval některou šprýmovnou národní píseň, nebo nám vypravoval pohádku, kterak rybář vylovil zapečetěnou láhev, jak z otevřené vylétla hrozná, obrovská příšera, jak ji ohrožený rybák chytře nazpět do láhve vlákal a zátkou hbitě uzamkl — tu pohádku, kterou jsme slyšeli stokrát a přece vždy znovu poslouchali s nejživějším napětím; jak nadšeně planuly ty oči, když mi později vyprávěl o bojích Žižkových, o bitvě domažlické, o vjezdu Čechů do Basileje, kde z oken, vikýřů a střech s bázlivým šeptem ukazovali si na hrozného, celým světem nepřemoženého Prokopa; v jakém blouznivém lesku tonuly ty zraky, když mne ještě později pobádaly k velikým cílům na dráze životní, kterouž mi asi jeho fantasie obsypávala vším skvělým a krásným, co vysniti může vřelá láska otcovská...“ (XVIII, 295—296. Stíny mrtvých.)

Dítkám svým hleděl starostlivý otec zaopatřiti vzdělání co nejširší. Nejsnažnějším přáním jeho bylo, aby děti jeho vynikaly co nejvíce ve škole a později v životě. Proto vyžadoval od nich řádné plnění povinností a přísně káral i trestal toho, kdo přinesl špatnou známku na vysvědčení, nebo jinak se provinil. Za to, vykázalo-li se některé z jeho dětí pěkným prospěchem, neskrblil pochvalou a radost a pýcha zářily z jeho obličeje.

Příjezd některého přespolního člena rodiny býval v domácnosti Čechových pravým svátkem. Když blížila se hodina pří-

jezdu, vycházíval pan ředitel nedočkavě před dům a vyhlížel povoz, co zatím maminka chystala, co měla nejlepšího. Rozkošný obrázek takové vranské idylly vylíčil Svatopluk Čech ve „Sněhu“ (v původním znění, kde hosté na zámek *přijedou*).

Božena Čechová.

Přirozeným důsledkem všech vyjmenovaných okolností bylo, že děti Čechovy snažily se, seč byly, že synové i dcery domohli se záhy pěkného samostatného postavení a že kromě Svatopluka ještě tři — syn Vladimír a dcery Božena a Růžena — osvědčili nadání spisovatelské.

Životu a činnosti Svatopluka Čecha věnována jest tato kniha celá.

Pro úplnost buďtež připojeny jen ještě stručné životopisy uvedených tří literárně činných členů rodiny.

Božena Čechová narodila se 20. února 1847 v Bezděkově u Klatov. Z Vraného poslána byla do Litoměřic, aby se naučila německy, pak dána v Praze do dívčího pensionátu a odtud vstoupila do učitelského ústavu.

Vystudovavši, jmenována byla učitelkou v Plzni a zabývala se tu též literárními pracemi, které v některých listech uveřejňovala.

Později se však provdala a činnosti spisovatelské zanechala. Zemřela 2. února r. 1880.

Slečna Růžena Čechová uchovala si od sestry své jednu starší básničku — přání matce — jež svědčí o zajímavém nadání a citu Boženy Čechové. Verše ty zní:

Kdyby můj život celičký
dal v korunu se slíti,
na Tvé by hlavě zářila,
kde šediny se svítí —
a srdce bych si vyrvala,
by drahokamem bylo,
aby ty skráně stařičké
matičce ozdobilo.

Vladimír Čech narodil se v Peruci 25. října 1848. Do hlavní školy chodil ve Vraném, v Litoměřicích a v Slaném, kde absolvoval též první třídu gymnasijní. Byv přijat r. 1861 za bezplatného chovance arcibiskupského studentského konviktu v Praze (podobně jako nejstarší Svatopluk r. 1858 a posléze i Miloš Čech) studoval tři roky na gymnasiu novoměstském. Z kvarty vstoupil do hospodářské praxe a později studoval hospodářské nauky v Táboře a v Praze na polytechnickém ústavě.

Seznámiv se ještě s praxí cukrovarskou, stal se r. 1870 důchodenským kancelistou na panství Želín-Čiče v Chorvatsku, avšak již po 8 měsících zaměnil službu tuto za místo hospodářského adjunkta na statcích hraběte Clam-Martinice, nejprve ve Kvících a Studňovsi u Slaného, r. 1872 ve Slaném, kde zůstal do r. 1874, stav se tajemníkem u hraběte Bombellesa v Opece na hranicích Štyrska a Chorvatska. R. 1875 odebral se do Záhřeba, kdež půl roku hledal si marně nějaké nové postavení. Na podzim t. r. stal se učitelem na rolnické škole ve Velkém Meziříčí na Moravě.

6. května 1878 pojal za choť Annu Mácovou, dceru zámožného měšťana meziříčského a majitele mlýna. Vzdav se dosavad-

ního místa, přestěhoval se na Vinohrady nedaleko bytu bratra Svatopluka. Ještě téhož roku založil s bratrem Svatoplukem a Drem. Servácem Hellerem illustrovaný měsíčník „Květy", r. 1883 přibral do administrace bratra Václava a r. 1886 rozšířil podnik svůj na nakladatelství i jiných knih. Brzy se však vrátil k původnímu stavu. Přesídliv r. 1888 opět do Velkého Meziříčí zůstal tam pak již až do své smrti, přerušiv celou řadu let toliko jednoročním pobytem v Praze od podzimku r. 1895 do srpna 1896. Zemřel 5. července 1905 v bavorském Reichenhallu.

Již od r. 1873 pokoušel se v básnění a ve spisovatelství, ale nic neuveřejňoval. Teprve r. 1896 obnoviv v Praze literární činnost svou napsal pro „Květy" povídku „Zloděj". Později pojal myšlenku vydávati vedle „Květů" časopis, v němž tlumočil by své mravní zásady a pronášel svůj soud o současných zjevech národního a sociálního života. Hned po svém návratu do Velkého Meziříčí konal k tomu přípravy a začátkem r. 1897 vyšlo tam první číslo „Svědomí", měsíčníku pro povznesení mravní kultury, jehož byl označen vydavatelem a redaktorem, ale ve skutečnosti i spisovatelem.

Vyšel pouze jeden ročník o 12 sešitech.

Činnost jeho pro „Květy" byla tím na rok přerušena, ale po ukončení „Svědomí" jednali se Svatoplukem, aby Vladimír převzal redakci. R. 1899 účastnil se již Vladimír redigování a od r. 1900 pořádal „Květy" zcela samostatně.

Do „Květů" psal Vladimír Čech stati poučné pod pseudonymy V. Erben, B. Hron, J. Bárta, Č. Vlach, J. Loucký i j. Mimo to pocházejí od něho i práce belletristické „Z Prahy do Kolína" (1898), „Chudoba" a „Historie lupiče" (1899) i j., podepsané buď jménem V. Simeon nebo pseudonymem Hanuš Horký, kterým označoval i svoje verše.

Svatopluk Čech píše o něm na konci své tklivé prósy „Z upomínek na bratra Vladimíra":

„I pravil jsem si, že bratr vlastně byl sklácen na samém začátku své pravé dráhy, kdy teprve v plném rozpětí svých sil začal všechno to, nad čím léta přemýšlel a hloubal, co v nitru svém pracně nashromáždil usilovným studiem a časem krušnými životními zkušenostmi, vtělovati ve zdárné literární činy."

Růžena Čechová (r. 1907.)

Růžena Čechová narodila se ve Vraném, kde chodila též do obecné školy. Když roku 1873 přestěhovali se Čechovi do Prahy, vzdělávala se tu dále v literních předmětech. Pak byla s rodiči v Neudecku, v Rasinji, ve Ferdinandshofu a posléze zase v Praze, kde r. 1877 vstoupila do ženského paedagogia. Zatím co otec, matka, Marie a Jan byli v Bukovině, byla Růžena na celé zaopatření u paní Krillové, choti ředitele svatohavelské školy.

Po smrti otcově bydlili Marie, Růžena a Jan s matkou u Svatopluka, který u nejmladších svých sourozenců zastupoval otce. Když paní Klára Čechová zemřela, odstěhoval se Svatopluk na

Letnou, kdežto Růžena zůstala na Vinohradech, jsouc literní učitelkou ve vinohradském okrese.

Vstoupivši r. 1900 do výslužby, věnovala se literatuře. Nejprve psala jen do dětských listů, které přinesly řadu jejích prací (tak „Dětský Máj“, „Koutek“, „Malý čtenář“, „Mladý Slovan“, „Noviny mládeže“).

Avšak záhy počaly se básnické i belletristické příspěvky její objevovati i ve velkých listech českých. Tak přinesly její práce, podepsané vlastním jménem nebo pseudonymem, „Osvěta“, „Zlatá Praha“, „Světozor“, „Vesna“, „Zvon“, „Máj“, „Květy“. Četné jsou též její práce v nedělní příloze „Národních listů“.

R. 1906 vydala na vybídnutí redaktora „Dětského Máje“, Fr. Hrnčíře, učitele v Nymburce, „Děti chudého krále“, povídku pro mládež se 7 vyobrazeními od Vl. S. Čecha (syna Vladimírova), J. F. Hetteše a Pavla Körbra.

Práce její vyznačují se ženskou něhou a hloubkou citu, láskou k lidem, zejména k dětem, jimž hledí vštípiti jemnost chování, snášelivost a smysl pro krásu. Pozoruhodné jsou její obrázky, které vynikají přesnou kresbou rázovitých charakterů a volí se zálibou látku ze života malých lidí, nebo žen nervósních a výstředních.

R. 1907 vyšla nákladem Topičovým první sbírka její prósy „V paprscích touhy“, již kritika uvítala neobyčejně příznivě, a téhož ještě roku nová kniha pro mládež „V zahradě mládí“ s illustracemi Věnceslava Černého (nákladem Jos. R. Vilímka).

ŹIVOT.

Ostředek.

1846—1856.

Na zadní straně ctihodné bible z r. 1845, na jejíž prázdné listy vpředu a vzadu, jakož i na vnitřní stranu desk zaznamenávány byly nejdůležitější události v rodině Františka Jaroslava Čecha, čte se tato první zápiska: „Dne 21ho února 1846 narodil se syn můj Swatopluk a sice we 4 hodiny 20 minutách odpoledne a byl křtěn masopustní pondělí, to jest dne 23ho února 1846, odpoledne okolo třech hodin, nazwán byw Swatopluk Wácslaw Jan Nepomucký. Křtěn byl jakýmsi P. Wawřincem Klábrem, farářem z Kozmic, w mém obydlí na Ostředku u přítomnosti kmotrůw, pana J. U. Dora Wěnceslawa Čerwinky, pána na Ostředku, pak Bohuslawa Kolauška, lékaře Sázawského, a paní Rosolowé, sládkowé na Ostředku.

Též byly přítomny paní tchyně Therezie Rakowá, dcera její Josefka Rakowá a paní Eližběta Čerwinkowá a p. kaplan Frant. Kurka.
Jaroslaw Čech."

Dr. Vênceslav Červinka.

Památná ta slova napsána byla panem správcem v Ostředku na Benešovsku, kde po prvé v přízemním rohovém pokoji východního křídla zámečku zazářily oči blažených rodičů nad nadějným prvorozencem. Když se Svatopluk narodil, přítomna byla matka paní správcové a choť majitele ostředeckého panství, paní Červinková, která první v loktech svých robátko pohýčkala a později manželovu kmotřenci do vínku dala dukát.

V Ostředku Svatíček dlouho nepobyl. Jsa dva měsíce stár stěhoval se již s matkou k dědečkovi a babičce na Skalku, zatím co otec upravoval si nové bydliště v Bezděkově, a teprve počátkem června přivezla ho matka do otcova působiště vyměnivši si na cestu z nedostatku jiných peněz onen synáčkův dukát.

V Bezděkově udělal Svatíček první krůčky, tam také oblažil rodiče svoje prvním dětským štěbetáním. Od otce naučil se tu

Havlíčkově písni „Šušelka nám píše“, zpívával ji také často a hrozil flintičkou, že postřílí všecky Němce.

V červenci r. 1848 odváží paní Čechová dvě dítky své — Svatíčka a Boženku — plná starostí o svého uvězněného chotě a o budoucnost, do Peruce k rodičům manželovým a teprve v srpnu r. 1849 skýtá ostředecký zámeček pětičlenné již rodině znova klidného útulku. Tenkráte hrával si již Svatíček se synáčky JUDra Červinky, z nichž třetí, Otakar, byl jen o málo mladší (* 25. září 1846). Od těch dob náležel Ot. Červinka, rovněž potomní spisovatel, k nejdůvěrnějším přátelům Čechovým.

Jezero.

Mnohem více než krátký pobyt v Ostředku vtisklo se již v paměť Svatíkovu leccos z pozdějších tří let, strávených v Jezeře, kam se rodiče jeho přestěhovali v květnu 1850. Zejména utkvěla básníkovi nevinná zábava se sestřičkou — malou Boženkou, která mu pomáhala zdvíhati kameny rozptýlené před dvorcem a hledala s ním pod nimi rozličnou drobnou havěť.

Událostí pro Svatíka nejdůležitější bylo, když jednou čeledín chytil vlaštovku, která zabloudila do síňky v prvém patře. Svatík „pozoroval v radostném vzrušení její temná křídla s modravým nádechem kovového lesku a její vidlicovitý ocas“. Rozloučil se pak s ní s lítostí sice, ale bez reptání, když mu otec pravil, že by v zajetí steskem zahynula a že jest hřích ubližovati takovým

dobrým, milým ptákům. Odtud pohlížel Svatopluk na vlaštovky se zbožnou téměř úctou a v poesii jeho, na př. v básni „Umírání“ a „Na Bezdězi“, často shledáváme, jak veliký vliv měla na básníka tehdejší slova otcova i celá událost.

Před dvorcem jezerským je menší rybník a podle něho vede pěšinka do nízké chaloupky, dřevěné a doškem kryté. Tam měli holčici o něco větší Svatíka, která ho z neznámých příčin nenáviděla, a kde mohla, zlobila. Jednou rozdráždila mírného hošíka svými posunky a přezdívkami tou měrou, že Svatík popadl vidle na dvoře ležící a pronásledoval ji až k chaloupce s křikem, že ji probodne.

Otec brával taky někdy svého prvorozence do nedalekého, jen asi 20 minut vzdáleného Střížkova, kde sídlil baron Villani, a zámeček střížkovský zajal Svatíka hned o první návštěvě pohádkovým kouzlem. Uviděltʼ tu po prvé páva, který svými pestroskvoucími pery cele zaujal jeho dětskou obraznost. „Paví péro nesmělo nikdy scházeti mezi ozdobami líbezných princezen, jejichž podoby vzdušné jsem v duchu vídal před sebou, naslouchaje báchorkám o kouzelných zahradách a zakletých zámcích.“ (V, 97.)

A také v pozdějších dobách — v době básnické činnosti — zdobila mu jeho fantasie vzpomínkou na dětství pohádkové zjevy dívčí pavími péry.

Však co se míhá v středu bájné slávy?
Kruh zářivý — to čelenka je kněžny —
a nad ní kývají tři péra paví —
(Šotek, IV, 75.)

V jasné zvuky dětských hlasů
z dávných časů
cinkot rolniček se mění,
v dívčí šepot, zpěv a smích
a páv zlatý z bájných luhů
v jasnou duhu

před oči nám rozestírá
péra lesků báječných.

(Zimní fantasie, X, 129.)

— — — — — — — — — — — —

z temných kučer shlédla k němu
tvář jak luna jarní z šera,
nad níž z perly diademu
pjala se tři paví péra,

— — — — — — — — — — — —

(O čarovném pavouku, XIX, 200.)

Paní v zámku připadaly mu jako mocné víly a malé baronesky byly proň pohádkovými princeznami.

Také jeden štědrý večer strávil s rodiči svými ve Střížkově a slavnost ta utkvěla mu v paměti dojmem nejsilnějším. Jedna baroneska zvlášť družně se k němu chovala a tím i půvabným zjevem svým nejvíce ho okouzlila. Rozumí se, že Frant. Jar. Čech a baron Villani často rokovali spolu o politice, zejména vzpomínali památného roku 1848 a stýskali si na neblahé poměry přítomné.

Karel baron Villani
(r. 1848.)

„Slova ‚Svornost‘, ‚Slovanská lípa‘, ‚konstituce‘, ‚oktrojírka‘, ‚Jelačič‘, ‚Havlíček‘ a jiná podobná těsně sdružila se s mou dětskou myslí; ovšem spojoval jsem s nimi toliko nejasné představy jakýchsi neobyčejných, vzdálených věcí, jejichž důležitost jsem oceňoval pouze dle živosti, s jakou o nich baron a můj otec rozmlouvali, časem hlasy své opatrně přitlumujíce“ (V, 99.).

Na podzim r. 1852 bylo šestiletému Svatoplukovi nastoupiti do školy. Otec jeho pojal neobmezenou důvěru k učitelům a kněžím v Postupicích a tak, poněvadž v Jezeře samém školy nebylo, vypraven Svatík 11. října až do Postupic, celé dvě hodiny od Jezera vzdálených, kde byl ubytován na doporučení barona Villaniho u dámského krejčího a spolu dobrého hudebníka Jana Beránka v č. pop. 104. Na prázdné dni putovával domů na zádech jezerského poklasného.

V té době prozrazoval již Svatopluk hlavní rysy své povahy; byl klidný, poslušný, způsobný hošík a nápadným způsobem dával na jevo svou vrozenou plachost: ze spolužáků neoblíbil si nikoho zvlášť, posedával buď samoten na kamenném výstupku před domkem, nebo hrával si s dcerou manželů Beránkových v dílně, tmavém to kumbálku, do něhož padalo jen málo světla nízkými skleněnými dveřmi z přední jediné světnice a trochu také z malého okénka s vyhlídkou na dvůr.

Ve světnici nedlíval Svatopluk rád, neboť tam přicházel ob čas nějaký zákazník neb některý známý Beránkův, jejichž přítomnost ostýchavého hošíka znepokojovala. Katynka Beránková, o šest let Svatíka starší, bývala jedinou společnicí a spolu strážkyní jeho. Různé odpadky krejčovského díla bývaly jejich nejmilejší hračkou. Zvláštního významu nabýval krejčovský kumbálek z večera, kdy při mrkavém světle olejové lampičky nebo lojové svíčky domácí s tovaryši nebo i s nějakým hostem ze sousedství bavili se všelijakými klepy a historkami, zvláště pak rádi povídačkami o strašidlech a zjeveních. Svatíkovi vybavovalo takové vypravování nejhrůznější představy a zavdalo podnět k zvláštní stránce jeho

bytosti, která jej v dospělejších letech dlouho obtěžovala; byla to veliká bázeň před vybájeným světem přízraků a příšer. Avšak ve spisech se s odleskem takových hrůz neshledáváme. Vypravováním strašidelných historek s veselým koncem, které mezi satirami Čechovými se vyskytují, napodobil spisovatel spíše zvyk otce svého a také bratra Vladimíra, kteří si podobným způsobem rádi zažertovali.

Než bázlivost vštípená Svatíkovi za oněch besed večerních měla tehdy svoje neblahé následky hlavně i pro samy původce její. Svatík nechtěl nikdy býti bez dospělého člověka v bytě samoten a tak musíval u něho a u jeho neméně bojácné opatrovnice a společnice vždy někdo zůstati, až oba usnuli.

Domek č. 104 v Postupicích.

Zle bylo, když se pak někdo z bázlivých spáčů probudil. Jednou otevřeli si okno a křičeli do nočního ticha tak, že se lidé z okolí seběhli myslíce, bůh ví, co se neděje. Jindy opět, když všichni domácí byli v protějším hostinci „u Kaňkovských“ u muziky, rozrazil Svatík okno, seskočil v divém strachu s poměrně dosti veliké výšky a v pouhé košili, potřísněn krví objevil se vyděšen a prudkým během udýchán uprostřed tančících a besedujících.

Tehdy v masopustě bylo již jeho pobytu v Postupicích na mále. Počátkem r. 1853 opouštěl první svoje vychovatele, faráře Jirge, který se mu byl o vánocích zavděčil darovaným domkem z lepen-

kového Betléma, učitele Jana Vlacha a pomocníka jeho, podučitele Vojtěcha Střelku, i svoje domácí, kteří do smrti nemohli „hodného Svatíka“ zapomenout, a odstěhoval se s rodiči svými do Litně.

Pobyt v této útulné osadě na úpatí lesnatého chlumu Mramoru jest půvabnou idyllkou v životě našeho básníka. Sympatickou osobou byl mu již nový pan učitel Pacovský. Vedle předmětů literních učil se u něho Svatopluk také hře na housle, ale zanechal toho brzy, jako později i hry na piano. Z upomínek školských nejhlouběji zarylo se mu do paměti jedno odpoledne, kdy panu učiteli pomáhal ve Svinařském potoku chytati raky.

Také pan farář Hamous získal si cele srdce mladého žáčka. Byl to bělovlasý stařeček s červeným, přívětivým, věčně se usmívajícím obličejem. Žertovným způsobem podával na př. Svatíkovi návod k osvojení slovanských jazyků. Milé, vlídné postavy staříčkých kněží v Čechových dílech jsou většinou kopiemi sympatického faráře liteňského.

Nějaký čas docházel Svatopluk také každý den na hodinu k mladému kaplanovi, Josefu Váňovi, který ho soukromě vyučoval a který mu dodával chuti k učení sladkými jablíčky.

Dvakrát při „veřejné slavné kanovnické visitaci“ byl Svatopluk pro „pilnost a mravné a počestné chování“ veřejně pochválen a poznamenán do „knihy cti“. Po prvé se tak stalo 21. června 1854 a po druhé 23. května 1855.

V Národopisném museu československém chová se tato „Kniha cti počínající léta Páně 1828 pod ochranou téhož času nejmilostivější vrchnosti liteňské a patrona školy, vysoce urozeného a milostivého pána, pana Vincence Brechlera rytíře z Troskovic, velebného, vysoce učeného pána, pana P. Josefa Malíka, téhož času knížecího arcibiskupského vicariusa, nejvyššího školního dozorce, konsistoriální rady a děkana v Hořovicích, a velebného pana Františka Viskočzila téhož času faráře liteňského, v pořádek uvedená od téhož času kooperatora a katechety, velebného pána P. Fran-

tiška Herschmana a Antonína Manšinkra, tohož času řádně ustanoveného učitele."

A rovněž v Národopisném museu uloženo jest „Poznamenání prospěchu vyučování, jákož i pilného navštěvování školy dítek při farní škole v Litni od 24ho října 1854 až do 23ho května 1855", datované 20. května 1855 a podepsané Janem Hamousem, farářem, Vincencem Pacovským, učitelem, a Václavem Lindou, inspektorem.

Podle tohoto „Poznamenání" měl Svatík v „svatém náboženství a výkladu sv. evangelií", v „čtení z knihy IIho dílu", v „čtení· navedením pravidel", v „krásopsaném", v „mluvnici", v „diktando psaní", v „schopnosti", ve „vynakládání schopnosti" a v „mravech" známky nejlepší, ale v „počítání s ciframi" a v „počítání z paměti" známky druhého stupně.

V uvedeném školním roce „zanedbal ouhrňkem" 4½ hodiny a to 4 pro nemoc a ½ „nedbalostí". Bezpochyby nějaký krásný jarní den zlákal snivého školáčka někam za školu do přírody.

V Litni ozvala se brzy v nadaném a zdravém hošíkovi veliká touha po nejrozmanitější četbě.

Knihy, které mu půjčovali otec, pan učitel a zámecký ponocný, nestačily jeho čtenářské žízni, a proto vkrádal se do rohového pokoje s vyhlídkou na nádvoří a do zahrady a četl někdy, když nebyla škola, celé odpoledne a ještě v houstnoucím šeru kazil si oči, které se od knihy odtrhly teprve, když postupující temnotou litery splynuly v jediný černý, nerozeznatelný mrak. „Opouštěl jsem pak bibliotéku v pravém slova smyslu opojen tou směsicí výjevů a dějů, jichž jsem do sebe nahltal a které ještě drahnou chvíli mísily a pletly se s okolní skutečností, tak že jsem chodil jako ve snách nebo dlouho kamsi do prázdna za těmi přeludy nepohnuté zraky upíral." (VII, 139.)

Tak pročetl do devíti let snad celou českou zábavnou část otcovy knihovny. Nejhlubší dojem učinil naň „Jarohněv z Hrádku" od Jana z Hvězdy a Tylova „Rozina Ruthardova". S nemalým zájmem pročetl také překlad Chateaubriandova „Posledního Aben-

ceraga", Grillparzerovo osudové drama „Pramáti", Warrenovy povídky „Z denníku lékaře", Gogolovy satiry „Nos" a „Plášť", Zapovo „Zrcadlo života ve východní Evropě", Malého „Prostonárodní dějepis české země", Klicperovy divadelní kusy, zejména „Uhlířku" a „Českou Meluzinu" atd.

Tenkrát také již některé historické články „Časopisu Musea království Českého" a zejména dva první svazky nových tehdy dějin Palackého daly nahlédnouti vnímavému hošíkovi hlouběji do slavné minulosti české.

Zámecká zahrada v Litni.

Ob čas, když byla pohoda, nebo když zralé ovoce padalo se stromů, zanechal Svatík četby a podnikal ze severního okna rohového pokoje výpravy do zahrady, kryt jsa s počátku hustým křovím, průčelí správcovského domku obklopujícím. Pan „inspektor" totiž bedlivě pásl po malých sběratelích panského ovoce, hrozil již z dálky holí a žaloval na uprchlíky rodičům.

Do odlehlejší části parku uchyloval se Svatopluk také s knihami, při nichž byla obava, že by mu je otec zkonfiskoval.

Panstvo — rodina Josefa Doubka — málokdy dlelo v Litni, dávajíc v létě přednost většímu panství v Brněnci, v zimě pak pobytu v Praze. Výjimkou bylo, že v r. 1854, když bylo Svatíkovi 8 let, přijela vrchnost na jaře na celý měsíc do Litně.

Jednou se Svatík při hře sblížil s dceruškami otcova zaměstnavatele, které pokládal „za nedostižné zjevy jiného světa", a následujících pak několik styků dětských s půvabnými oněmi dívkami naplnilo jej nepoznanou dotud rozkoší. Od té doby již jich ani nespatřil, ale na dně duše zůstala mu sladká vzpomínka, která vyvolala ještě r. 1893 rozkošný feuilleton, nadepsaný „Bílá" (z „Různých barev"), který není věrnou biografickou episodou, zač se někdy pokládá, ale má z části reálné pozadí.

Mimo dcerušky Doubkovy ještě jiná dívka vzbudila ve Svatíkovi za jeho pobytu liteňského podobné city milostné. Byla to dcera pana starého, která měla mladšího bratra, k němuž Svatopluk do pivovaru docházel.

Dívka tato byla starší než mladý její obdivovatel a okouzlila ho svým „aristokraticky vznešeným" výrazem, v němž pyšně našpulovala rtík a s vysoka hleděla snivě zamlženým okem. Kdykoli četl nebo slyšel Svatík o krásné dívce, vždy představil si bytost alespoň některými tahy podobnou sládkovic Mařence. Ale sládkovy děti nebyly mu pro rozdíl věku společností zcela přiměřenou; nejtěsněji se sdružil se dvěma synky rolnickými, kteří mu svou nestrojeností a českým vychováním nejvíce se zamlouvali. Častějšími, ale ne již tak milými společníky byly mu děti panských služebníků, s nimiž hrával si obyčejně ve veliké kůlně na panském dvoře. Zakázáno měl baviti se jen s jedním hochem, který pobyl si pro krádež kostelní v berounské šatlavě a který právě tou okolností a uměním robiti špačky, píšťaly a stříkačky zvlášť Svatíkovi imponoval.

V Litni poznal také Svatopluk po prvé význačné slavnosti lidové, jako stavění máje, obžínky, pak umělce u dětí nejoblíbenější, totiž loutkáře a komedianty, kteří se tu na cestě z Berouna do Prahy dosti často zastavovali a produkovali.

Otec pořádával s rodinou vycházky na nedaleký Mramor, do Mníšeckých lesů, na Skalku, poutnické to místo s překrásnou vyhlídkou, nebo na opačnou stranu, na Karlův Týn i jinam.

„Mekkou" tužeb Svatíkových byla Praha. Konečně na podzim r. 1855 vyplnilo se vroucí přání Svatoplukovo, jenže za okolností pro něho poněkud nepříznivých. Otec chtěl ho dáti do pražské hlavní školy české na Novém městě, kde ředitelem tehda byl český učenec a vlastenec Karel Slavoj Amerling. Tento plán kalil chvílemi prvý pobyt básníkův v Praze, která působila na něho hlubokým, nesmazatelným dojmem, ale vtiskla se mu v paměť i mnohou stinnou stránkou. S otcem navštívil vynikajícího starožitníka P. Krolmusa, který žertovným způsobem objasnil mu tajemství svého pseudonymu „Sumlork", potom německé představení divadelní, odkud nejvíce utkvěli mu dva rytíři v plné výzbroji. Ale vlastní účel cesty neměl zdárného výsledku. Svatík neobstál při přijímací zkoušce, improvisované samým Amerlingem. Neznalť významu „kolínko" na stéblu obilním, a co hlavního, neprojevil takové znalosti němčiny, jaká se i pro českou školu za tehdejších germanisujících poměrů vyžadovala.

Svatík plesal v duchu nad nezdarem zkoušky: „Nezůstanu tedy v Praze, mezi těmi divnými cizími lidmi, v tom omamujícím hemžení a hluku; vrátím se opět domů, do milé Litně, kde budu zase volně dýchat, kde nemusím dávat pozor na každý krok a mohu nejen klátit bezstarostně rukou, ale i skákat, jak mi libo."

Vrátili se tedy z Prahy s nepořízenou, ale pan správce přinesl si odtud zkušenost, že znalost němčiny je pro tehdejší poměry nevyhnutelná. Ačkoli matka pocházela z německé krajiny a z rodiny téměř poněmčilé, slyšely děti velice zřídka německy mluviti, neboť otec, ač potřebu němčiny uznával, nemohl se k tomu odhodlati, aby zavedl ob čas konversaci německou. Nyní po návratu z Prahy sáhnuto tedy k jinému prostředku. Zjednán totiž židovský učitel, který docházel k správcovům a vyučoval nejstaršího syna němčině. Když po krátkém čase nepříjemné hodiny ty přestaly, odpadl s nimi Svatíkovi těžký kámen od srdce. Za to s upřímnou láskou a vděčností přilnul Svatopluk k jinému učiteli, vlastně kandidátu učitelství

Jandovi, který vyučoval jej a sestru Boženku přes jedny prázdniny. Vštěpováním pravidel mluvnických a „dobropísemnosti", výkladem básní, hlavně z Jablonského „Moudrosti otcovské", poučnými vycházkami i jinak pečoval sympatický mladý praeceptor o vývoj ducha našeho básníka, který jemu připisuje největší zásluhu o získání prvních pevných základů v mluvnici a hlavně ve slohu. „Když po prázdninách náš praeceptor s námi se loučil, zaplakal jsem za ním jako za drahým, nezapomenutelným přítelem."

Josef Doubek.

Než léta liteňská rozšířila ještě po jedné důležité stránce duševní obzor Svatoplukův. Jména o národ zasloužilých mužů, která byla mu ještě v Jezeře prázdným zvukem, splývala mu znenáhla s představami jasnějšími a jasnějšími. Palacký, Rieger, Brauner, Havlíček, Trojan, Klaudy, Franta Šumavský, Zap, Tomek, Vrťátko, Villani, Strobach, Kollár, Němcová, Honorata z Wiśniowskich-Zapová i j. bývali u Čechů předmětem častého nadšeného hovoru a známost otcova s některými z nich přibližovala vnímavému hochu ještě více vznešené

jejich ideje. Svatík naslouchával také procítěnému zpěvu nadšených vlastenců, scházejících se v liteňském parku, a ssál do sebe vzlet a sílu vlasteneckého horování. Nejvíce ovšem rozplameňoval lásku Svatíkovu k rodné půdě a mateřské řeči otec jeho sám, který vzbudil v něm záhy také zájem o Slovanstvo vůbec. Zejména když vedla se válka krymská, Fr. Jar. Čech provázel s živou účastí postup války, sympatisuje hlavně s Rusy, které ze Slovanů oblíbil si nejvíce a k nimž ve svých rozprávkách, týkajících se Slovanů, vracel se nejraději. Zájem dětí zvýšen byl tím, že jeden z bratří otcových dostal se jako zahradník na Volyň a psával bratru svému obšírné listy o životě ruském. Tak zvykl Svatopluk již v útlém mládí pohlížeti na ostatní větve slovanské jako na kmeny příbuzné, úcty a milování hodné.

Statek »u Dvoreckých« v Peruci.

1856—1865.

Když 21. února 1856 zemřela babička perucká, vypravil se otec se Svatíkem na pohřeb. Před Perucí zastavili se na blízkém Vraném, kam jmenován byl Fr. Jar. Čech nedávno před tím ředitelem, aby si prohlédli nové bydliště.

Když sjížděli se stráně mezi t. zv. Hájem a lesíkem Okrouhlíkem, uviděl Svatopluk na protější výšině po prvé vranský zámek s kostelem, které pak v životě a hlavně v dílech jeho staly se významnými budovami.

„Po skromném Liteňském zámečku učinilo na mne obojí mocný dojem. A mé ješitnosti lichotilo zvláště, že budeme nyní bydliti v tom zámku samém, kdežto v Litni měli jsme za obydlí jen přízemní správcovský domek vedle zámku. Rozumí se, že mi náležitě imponovala též infule s biskupskou berlou, vytesaná nad klenutým zámeckým průjezdem a řada pokojů, značně prostrannějších

nežli v našem liteňském bytě, kterými nás hostitelé, starý svobodný pan důchodní se sestrou, v obou křídlech přízemí a v prvním patře provedli.“

Krátce na to z jara 1856 přestěhovala se rodina do Vraného a bydlili nejprve prozatímně v levém přízemí zámku (s okny na sever), později přestěhovali se do lepšího pravého, které mělo většinu oken obrácenu na jih.

Když se vranská mládež dověděla, že nový pan ředitel má mladičké dítky, dostavila se brzy ze zvědavosti nahoru k zámku a vyhlížela, brzo-li se noví kamarádi objeví. Ti ovšem nedali na sebe dlouho čekati a představili se po dětském způsobu mladým vranským občánkům a občankám, jimž zdála se jména „Svatík“, „Boženka“, „Vladík“, „Miladka“ divná a nezvyklá.

Svatík spřátelil se nejdříve se synem vranského učitele Trykara, Josefem, který byl jen o rok mladší, a vyprávěl mu o Litni, o tamějším zámku a liteňských svých kamarádech. Josef seznamoval jej pak zase s Vraným, vypravoval mu o starém zámku v lese „Oboře“, o bezhlavém jezdci, který se tam prý časem prohání, o hrách a spádech vranské mládeže.

Přátelství obou utužila ještě ta okolnost, že stali se spolužáky, neboť pan ředitel Čech dal hned po svém příjezdu tři své nejstarší dítky zapsati do vranské školy patrimoniální.

Za poměrně krátkou dobu — do konce července 1856 — poznal a ocenil Svatopluk vynikající vlastnosti sympatického učitele Josefa Trykara, který zachoval si v jeho srdci vděčnou památku. Když koncem školního roku 1856 konána veřejná zkouška ve škole vranské, přednášeny byly na popud nového pana ředitele Čecha kratší i delší básničky.

Svatík přednášel již tehdy s neobyčejným porozuměním a procítěním básničku o dobrém Zdislavovi, který vysvoboditi chtěl otce z otroctví sám sebe v náhradu nabízeje. Počínala se slovy:

Zdislav místo radování
dnem i nocí v bědování
trávil krásné podletí.

Pro Svatíkovy sourozence složil pan učitel Trykar **naučné ří-kání**, jehož část zněla takto:

Boženka: Netrap, nemuč nikdy broučky,
Vladimírku náš maloučký!

Vladimír: Sestro Boženko, sestřičko rozmilá,
chci býti hodným a ty buď zdvořilá,
ať otec i matička v každý čas
mají radost a potěšení z nás!

Čím více uvykl Svatík Vranému, tím tíže loučil se s ním po prázdninách, když vypraven byl otcem do Litoměřic, aby se tu na normálce vycvičil v němčině.

„Tehdáž sáhala přitažlivost „školského města Litoměřic“ daleko do sousedních českých krajin. Švabachem tištěný český Litoměřický kalendář byl tu všude rozšířen, do Litoměřic jezdilo se pilně na trhy, a hlavně putovala tam česká mládež do škol, jimiž bylo toto poněmčené město hojně obdařeno. Českých středních škol tehdáž vůbec nebylo, a kdo chtěl svého synka dáti na studie, musil především dbáti, aby mu opatřil alespoň jakous takous znalost němčiny, za těch dob vůbec vševládné. K tomu hodila se hlavní škola Litoměřická výborně. Přijímali do ní žáky neznající ani slova německého, a učitelé snažili se pomocí lámané češtiny malé Čecháčky co nejdříve přemleti v nastávající německé studenty. V městě valnou převahou německém dařil se úkol tento tím snáze.“ (Květy z r. 1905, II, 261.)

Slabou útěchou bylo Svatíkovi, že osud jeho sdílel s ním nejmilejší přítel vranský, Josef Trykar. Svatík, aby byl nucen německy

mluviti, dán byl na byt k Němcům, lesníku Stiebrovi a jeho hospodyni Webrové, kdežto mladý Trykar dopraven k jednomu knihaři Čechu.

„Manžely" Stiebrovy vylíčil S. Čech jednak v obrázku „Pan Brůžek", jednak v „Druhém květu" na str. 107.

(Pan Stieber) . . . „nenáviděl vše, co sahalo nad péči o dobré a pohodlné bydlo, rád láteřil na rýpaly a revolucionáře, za jichž odrůdu pokládal i české „flaštence", o kterých mluvíval jen s pohrdlivým úšklebkem. Jeho paní měla asi stejný obzor duševní, jen že k tomu družila značnou dávku pověrečného pobožnůstkářství."

Učitel Josef Trykar.

V takovém ovzduší se Svatíkovi ovšem velice stýskalo a jenom časté konejšivé dopisy otcovy a zásilky matčiny činily mu jeho nedobrovolné vyhnanství poněkud snesitelným. Domácí jeho „lámali z češtiny jen skrovné drobty", jimiž musili se s počátku se Svatoplukem dorozumívati. „Služka jejich vůbec neuměla česky a také gymnasista, bydlící se mnou a zjednaný mi za domácího učitele, byl kovaný Němec. Tak mohl jsem v bytě volně rozmlouvati jen s druhým spolu-

bydlitelem, synkem zámožného rolníka z jedné vesnice na blízku mého domova. Avšak ten byl v Litoměřicích již druhý rok, ve vyšší třídě, dovedl se již německy smluviti a hleděl proto na mne, úplného nováčka, trochu přes rameno; nedával mi dlouhých audiencí a pak, třeba že mu ani z daleka nenapadlo odříkati se svého češství a třeba že projevoval přirozený kmenový antagonism proti Němcům, neměl přece ani potuchy o vlastenectví v tom smyslu, v jakém jsem byl doma vychováván.“ (I, 107—8.)

V tomto prvním roce pobytu svého v Litoměřicích seznámil se Svatopluk ještě s jedním žákem vyšší třídy — Líbalem — uvědomělým to Čechem, a s jeho učitelem, rovněž Čechem rodem i smýšlením, ke kterému dostal se tím způsobem, že mu přinesl nějakou přírodninu.

Líbal nabídl se jednou Svatíkovi, že ho dovede k Máchovu hrobu. Svatík tehdy ještě spisů Máchových neznal, ale pamatoval si, že otec jméno to častěji vyslovoval a že předčítal jednou matce s velikým zápalem a pohnutím delší báseň, z níž Svatoplukovi utkvěla zvláště hluboko v paměti slova: „Zbortělé harfy tón, strhané struny zvuk — — —“. Když tehdy došli ke hrobu, zaskvěla se Svatoplukovi s náhrobku česká slova: „Karel Hynek Mácha“, a pod tím: „Dalekáť cesta má — marné volání!“

„. . . nad mou mladou hlavou zašuměla v onen den tajemná peruť vznešené poesie. Neznal jsem jí — tušil pouze. Oči mé plnily se slzami a v duši znělo mi stále: ‚Dalekáť cesta má — marné volání!‘ “ (Pan Brůžek.)

Vychodiv v Litoměřicích třetí třídu školy normální podrobil se o prázdninách 1857 zkoušce ze třídy čtvrté a vstoupil pak na gymnasium litoměřické.

S počátku bydlil ještě krátký čas u pana Stiebra, vlastně u paní Webrové, když však tam bylo ředitelstvím gymnasia bydliti zakázáno, přestěhoval se k bodré vdově české, paní Melivové, u které již nějaký čas bydlil přítel jeho Trykar. Domek její byl

jakýsi malý „pensionát“, „pravý český ostrůvek uprostřed nevlídného cizího vlnobití“. Mimo 6 až 7 českých studentíků a školáků, jednoho židovského jinocha a neteř paní Melivové hostil dům ještě jediného nájemníka — kolářského mistra Peschka, který se u paní Melivové taky stravoval.

Pan Peschek (u S. Čecha zvaný „Brůžek“, „Laschek“) byl horlivým čtenářem českých knih a Svatík rád jeho společnosti vyhledával, poslouchaje jeho samorostlou filosofii. (Později připsal mu ono seznámení s hrobem Máchovým a doplnil jeho charakteristiku některými rysy [na př. zručností v sestrojování různých hříček] s osoby liteňského ponocného.) Svatopluk byl páně Peschkovým miláčkem a byl od něho také vyvolen za souhlasu paní Melivové, aby večer v kuchyni předčítal, poněvadž ze všech studentů četl nejlépe a s porozuměním. Ostatní mu toho nijak nezáviděli, ano naopak, když něčemu nerozuměli nebo jinak rady si nevěděli, k němu o pomoc se utíkali. Jednou měli se nejmladší nazpamět naučiti z čítanky básni „Sankt Stephan“, a když si ji navzájem odříkávali, Svatík je opravoval, cvičil v deklamaci a gestech, tak že druhého dne nad rozené Němce vynikli a obzvláštní pochvaly došli.

Nejhůře se vedlo u paní Melivové židovskému onomu studentu, který nalézal přátelské pochopení jediné u sdílného Svatíka. Vyprávěl mu o svém domově a často hovořili spolu o své četbě.

„On byl starší mne a četl mnoho; pamatuji se, že mi jednou s velikým zanícením vypravoval obsah Byronovy ‚Nevěsty z Abydu‘.“ (I, 110.)

Prospěch Svatoplukův na gymnasiu litoměřickém byl celkem pěkný.

Pro zajímavost budiž tu uveden opis dvou stránek hlavního katalogu gymnasia litoměřického, věnovaných S. Čechovi.

Name und Alter des Schülers: Czech Swatopluk, 20. (sic!) Feber 1846. *Vaterland, Geburtsort, Wohnung*: Böhmen, Wostředek.

Name, Stand, Wohnort des Vaters, resp. Vormundes: Franz, Ökonomiedirektor in Wrana Nro 1. *Religion*: Katholisch. *Stipendist, vom Schulgeld befreit oder zahlend*: zahlt. *Name, Stand, Wohnung des verantwortlichen Aufsehers*: Katharina Weber, Försterswitwe Nro. 413. *Künftiger Beruf*: unentschieden. *Anmerkungen*: Leitmeritz, Privat mit 1. Klasse. Erhielt im 1. Sem. das Zeugnis Nro. 1, im 2. Sem. das Zeugnis Nro. 225.

I. Semester.

Sittliches Betragen: (vollkommen entsprechend, Schmidt;* vollk. gemäss, Parthe; vollk. gemäss, Klučak; vollk. gemäss, Demel; vollk. gemäss, Wolf) vollk. entsprechend.

Aufmerksamkeit: (L. u. D. sehr theilnehmend, Schmidt; M. recht theilnehmend, Parthe; G. N. sehr theilnehmend, Klučak; R. sehr theilnehmend, Demel; Kall. sehr theilnehmend, Wolf) sehr theilnehmend.

Fleiss: (L. u. d. lobenswerth, Schmidt; M. befriedigend, Parthe; G. N. lobenswerth, Klučak; sehr lobenswerth, Demel; Kall. recht lobenswerth, Wolf) lobenswerth.

Religionslehre: vorzüglich; Kenntnis und Verständnis ganz befriedigend.

Lateinische Sprache: gut; Formenkenntnis und Anwendung meist recht befriedigend.

Deutsche Sprache: recht gut; Kenntnis des Grammatischen und orthogr. Korrektheit ziemlich lobenswerth.

Geographie: recht gut; bedächtige Orientierung.

Mathematik: genügend; richtige Auffassung, doch noch wenig geläufiges Rechnen.

---

* Zástupcem ředitelovým, třídním a zároveň učitelem latiny a němčiny byl Leopold Schmidt, František Demel byl katechetou, J. Parthe vyučoval mathematice, Robert Klučak zeměpisu a přírodopisu, Adam Wolf krasopisu, Vít Möldner kreslení a Jos. Meiszner zpěvu.

Zoologie: sehr gut.
Kalligraphie: recht gut.
Gesang: gut.
Zeichnen: eben genügend.
Turnen: 0.
Äussere Form: recht sauber und ordentlich.
Zahl der vers. Lehrstunden: 2 gerechtfertigt.
Allg. Zeugnis, Klasse und Lokazionsnummer: Erste Klasse, der 15te unter 62.

II. Semester.

Sittliches Betragen: (vollk. gemäss, Schmidt; vollk. gemäss, Parthe; vollk. gemäss, Klučak; vollk. gemäss, Demel; Kall. vollk. gemäss, Wolf; vollk. entsprechend, Gesangslehrer; vollk. entsprechend, Zeichenlehrer) vollkommen gemäss.
Aufmerksamkeit: (L. u. D. stets sehr theilnehmend, Schmidt; M. stets sehr theilnehmend, Parthe; G. N. stets sehr theilnehmend, Klučak; R. stets sehr theilnehmend ,Demel; Kall. stets sehr theilnehmend, Wolf; recht rege, Gesangslehrer; gut, Zeichenlehrer) stets sehr theilnehmend.
Fleiss: (L. u. D. sehr lobenswerth, Schmidt; M. recht lobenswerth, Parthe; G. N. sehr lobenswerth, Klučak; R. vorzüglich, Demel; Kall. sehr lobenswerth, Wolf; sehr gut, Gesangslehrer; eben genügend, Zeichenlehrer) sehr lobenswerth.
Religionslehre: vorzüglich; Aneignung und Kenntnis ganz zufriedenstellend.
Lateinische Sprache: gut; Formenkenntnis recht befriedigend, in der Anwendung noch mehr Geläufigkeit zu wünschen.
Deutsche Sprache: recht gut; Kenntnis des Grammatischen und schriftlicher Ausdruck recht lobenswerth.
Geographie: sehr gut; doch mehr Geläufigkeit der Darstellung zu wünschen.

Mathematik: genügend; richtige Auffassung, doch minder gewandte Darstellung.
Zoologie: sehr gut; sehr befriedigende Kenntnis bei bedächtiger Darstellung.
Kalligraphie: recht gut.
Gesang: genügend.
Zeichnen: genügend.
Turnen: sehr gut.
Äussere Form: recht sauber und ordentlich.
Zahl der vers. Lehrstunden: 3 gerechtfertigt.
Allg. Zeugnis, Klasse, und Lokazionsnummer: Erste Klasse, der 15te unter 59.

O prázdninách, ovládaje již dobře jazyk německý, dal se Svatík do čtení německých knih z knihovny otcovy a nejvíce nadšen byl dramaty Schillerovými.

Zatím rokovalo se o dalších studiích Svatoplukových. Otcův příznivec, kapitulní děkan a potomní probošt Mik. Tomek, nabídl otci, že opatří nejstaršímu jeho synovi bezplatné místo v pražském arcibiskupském konviktě chlapeckém. Návrh byl vzhledem k četné rodině — tehdy desítičlenné — s povděkem přijat a na sklonku prázdnin 1858 vezl otec Svatíka do konviktu.

„Bylo mi, jako bych dával s bohem krásnému, veselému světu, všem jeho radostem i nadějím a za živa měl býti pohřben v pošmourných zdech semináře.“ (I, 57.)

Všichni i děkan Tomek, kterého s otcem navštívili, i tehdejší prefekt konviktu Mikuláš Karlach, nynější probošt vyšehradský, konejšili a těšili Svatopluka, který proléval zejména při loučení s otcem hořké slzy. Ale brzy v konviktě uvykl a později — v „Druhém květu“ — vzpomíná rád a s humorem svého sedmiletého „nevolnictví“.

Nejprve v tužší přátelství vešel se spolužákem, s nímž ho „sblížila shoda životních okolností“ (I, 61). Byl to Emanuel

Leminger, potomní známý professor a spisovatel fysikální učebnice, který chodil se Svatoplukem již v Litoměřicích do školy normální a po roce postoupil s ním do primy na tamním gymnasiu. Oba dosáhše pak jakožto synové ředitelů panství kapitolních (otec Lemingerův byl ředitelem panství lešanského u Benešova) nadačních míst v arcibiskupském konviktě pražském, pokračovali spolu ve studiích až do oktávy na piaristském gymnasiu novoměstském.

Hned první den také získal Svatopluka „svou blahosklonností" štíhlý tercián Jan Tvrzník, jenž se přes to, že byl o rok výše, choval k Svatíkovi velmi přívětivě a stal se mu jaksi rádcem a průvodčím na prvních krocích do neznámého konviktského života (I, 62).

Život v konviktě i mimo něj, hlavně v okolí Klementina, čtveráctví a úskoky svých spoluchovanců líčí S. Čech v „Druhém květu" podrobně; zvláštní zmínky věnuje spolužákům Fr. Kráslovi, zemřelému kapitolnímu proboštu a světícímu biskupovi pražskému (85), Balejovi, kterému prodával ob čas své buchty a koláče a který učiniv jej svým důvěrníkem seznamoval jej s pochybnými požitky kuřáckými (94, 95, 97, 98, 99), Janu Schererovi, tolerantnímu Němci, rovněž již zemřelému quaestoru německé university, který odkázal své značné jmění ústavu slepců, sám maje v mládí již nějaký neduh oční, a s nímž četl Svatopluk po prvé Byronova Kaina (120, 124), Serváci Hellerovi, který uvedl jej do musejní knihovny (127), J. Kramrovi, nynějšímu faráři v Mníšku, který složil hudební průvod k básni „Záboj" a měl zvláštní nadání napodobiti některé professory, zejména přísného katechetu Dvorského (157, 172), Miroslavu Neumannovi, (pozdějšímu docentu fysiky na pražské universitě a zakladateli továrny na fysikální přístroje, nyní patřící firmě Dr. Houdek a Hervert), jenž v sextě konvikt hrdinsky opustil a Svatopluka seznámil se studenty gymnasia akademického (163 a 166), Karlu Pičkovi, náruživému filologu, který bydlil později naproti S. Čechovi a S. Helle-

rovi v Karlově ulici nad Cardovou vinárnou (v domě „u zlaté studně“ či „u zlaté sesle“ č. 175) a záhy zemřel (177, 183).

Do gymnasia chodili konviktisté k piaristům na Příkopy, kde se ovšem vyučovalo německy, ale pro Čechy podle tehdejšího způsobu připojoval se ob čas professory, češtiny znalými, zejména mladšími supplenty světskými, také výklad český.

Z professorů nejsympatičtější byli S. Čechovi učitel počtů a později také češtiny Smolík (204), silozpytec a mathematik Pokorný (205), filolog Veselý (205); nejpřísnější a proto i málo oblíbení byli katecheta Dvorský (195, 197, 198, 199, 200, 204), fysik Schoffer (200) a rozhodný Němec, filolog Pelleter (205). Prof. Veselého vzpomíná S. Čech také ve feuil. „Z filologických fantasií nefilologa“.

Představenými konviktu byli rektor, vicerektor, kteří tytéž funkce zastávali i v semináři, a pak praefekt. Za pobytu Svatoplukova v konviktě vystřídali se v rektorství Dr. Karel Průcha, pozdější děkan kapit. a světící biskup (1858—1859), Dr. Eduard Tersch, potomní kapit. probošt (1860—1865), vicerektory byli Dr. Ed. Tersch (1858—1859), Dr. Frant. Srdínko (1860—1865), praefekty Mikuláš Karlach (1858—1860) a Klement Borový, zesnulý praelat-scholastik metropolitní kapituly svatovítské a církevní spisovatel (1861—1865).

Mezi chovanci arcibiskupského konviktu bujelo nadšení vlastenecké i literární.

Sledovali tu významné události politické, boje o rukopis královédvorský, který byl českým studentům velikou chloubou, a založili si též záhy zvláštní list psaný „Zoru“, za jejíž redakci zodpověden byl vždy jeden septimán. Když byl Svatopluk Čech v sextě, byl redaktorem známý cestovatel Josef Wünsch, o němž zmiňuje se S. Čech v „Druhém květu“ na str. 171—2. Tehdejší sextáni Svatopluk Čech, Servác Heller a Jan Tůma byli hlavními spolupracovníky „Zory“. Když postoupili pak do septimy, převzal redakci Jan Tůma pod pseudonymem Jaromír Milinský a podržel ji proti obyčeji také v oktávě.

Obsahem „Zory“ byly básně, krásná prósa, satiry, epigramy, hádanky, rebusy a nejedna básnička Čechova (na př. Arria a Paetus) pronikla odtud i za zdi klášterní. Honorář nebyl žádný, předplatné obnášelo jeden nebo dva krejcary týdně, písař dostával za jednoduché číslo 10, za číslo s přílohami 20 krejcarů.

Jan Tůma (kolem r. 1865).

Již tehdy byly příspěvky Svatopluka Čecha nejoblíbenější. Tak se na příklad též stalo, že jednou deklamovány byly J. Tůmou před všemi konviktisty satirické verše Svatopluka Čecha, jež uveřejněny byly v domácím časopise a v nichž ironicky velebí se stravovatel Skřivan proti vdově Štěpničkové, která po něm převzala stravování v konviktě, při čemž, jak bývá, chovanci pochodili ještě hůře. O tomto traktéru konviktském rozepisuje se S. Čech také v „Druhém květu“ (str. 90) a líčí jej mezi jiným takto: „Zdravý tuk, jímž statné jeho tělo jen jen kynulo, pokládali jsme přímo za lup ukořistěný z našich vlastních těl. A přece nemohli jsme na pachatele náležitě zanevříti. Odzbrojoval nás právě tím svým sousedsky bou-

belatým zevnějškem: svou vysokou statnou postavou připomínal bodrého pantátu mlynáře starých zlatých časů a těžko bylo pocítiti opravdové nenávisti při pohledu do jeho okrouhlé, zdravě červené, usmívavé tváře pod sivými kudrnami, do bystrých modrých očí, z nichž probleskovalo čtveráctví. Rád s námi žertoval a přijímal s úsměvem i naše polohumoristické útržky, jakým byla na příklad parodie na známou národní píseň — náš traktér jmenoval se Skřivan: —

Skřivánek je malý pták,
nikdy nezahálí,
ve dne v noci šidí nás,
seminář si chválí.

Někdy, zvláště když jsme všeobecnou stávkou v refektáři demonstrovali, rozzlobil se na nás pořádně, ale hněv jeho netrval dlouho. Když zemřel, upřímně jsme postrádali jeho bodrého, veselého zjevu". Jak řečeno, S. Čech složil po jeho smrti i báseň, která zní:

Elegie u hrobu Skřivánka
od J. J.[1])
(Rozměr elegický.)

Ó konviktistů dobo přeblažená, čarokrásná,
kam jsi se přesmutným nám ztratila ztracením?
Zda skřivana ptáka jsi si nad boky připiala péra,
se skřivanem ptákem k oblohy modru letíc?
Tenkráte když z růžova lůžka Foibos Apollo
pozdvihnul komoňů světlodeché spřežení,
až kdy ve vlhkém líce bledé skryla luna paláci,
i své brůny šeré, hvězdované na hlavách:
tenkráte všem nám z rohu hojnost pozlaceného
házela přemnožný buď země, buď vody dar.

[1]) Obvyklá tehdy značka Čechova.

A hlavoklonní, křídlonozí nám posluzi prkna
stavěli před zrak náš s nektarem, ambrozií![1])
Ó, což tu sladkou šťavou se zalévala ústa
a z polorozstouplých blýskala záře klapek!
Tenkrát chutnaly nám všem lépe ku příkladu housky,
nežli nyní suchá buchta, ta prázdnobřichá!
A což knedlíky zpupné plovajíce v omastku
jak v moři válečné velkoněmecké lodě!
Nynějších leda v Shakespearu jsou maštěny líce,
jenž Čecha blankytnou pásuje půdu vlnou.[2])
Stříbrokuté než stále kaší probírati lžíce
neb vidličky tuhou barviti temně kubou:[3])
toť raději chceme nad ryšavou se skláněti mrkví,
v spoustách košťálů hlávky nadarmo hledat.
Velká rozmanitost panuje v jídlech dozajista. —
Rozšiřte sluch svůj, slyšte tu rozmanitost:
Brambor dnes, včera zemčata, avšak zejtra erteple,
ještě za housku se nám v kávu podá i zemák.
V kávě není přísadku, není skořice hnědobarvé,
vždyť ani kávy není, vždyť ani cukru není.
Teď jak hvězdáři zkumní na hvězdy nebeské
my v ruce máme tubus,[4]) spatřiti porce malé.
Již vesele k nám vzhůru nepatří z mísy polévka,
vždyť ubohá, jímž k nám patřiti, očka nemá.

[1]) Sluhové v semináři nosili pro každý stůl prkno s postranními uchy a obcházeli stoly, na které obsah prken skládali. (Viz o tom v „Druhém květu“ str. 74 a 75.)

[2]) Narážka na Shakespearovu veselohru »Bouři«, v níž se mluví o březích české země.

[3]) Známé štědrovečerní jídlo z krup, sušených hub a vepřových škvarků.

[4]) Slovo »tubus« vyvolávalo u konviktistů veselou vzpomínku. (Viz o tom v »Druhém květu« str. 101.)

Již kyselých po sosech nám hojné vousy nerostou,
a zrostou-li, dolů hned zase smutně musí.[1])
Dřevní nám bujnost již růžova zlámala křídla,
již květu na tvářích, již v oku jiskry není.
A kde hřebíkokutá podkovka si cinkala hlasně,
již — zimě hroznou zbraň — bačkory jen je slyšet.[2])
Ó, pročs' nás nechala v ploduprázdné štěpnici této
křídlem svým skřivaním pryč, minulosti, letíc?

Také svého komponistu měli konviktisté v soudruhovi Janu Krámrovi (nynějším faráři mníšeckém), který napsal hudební průvod k básni „Záboj", již pak Svatopluk Čech v seminární zahradě deklamoval a získal tím pochvalu přítomného vicerektora Srdínka. (I, 157.)

Svatopluk byl vůbec ceněn nejen jako nejlepší deklamator, ale i nejnadanější básník. Jeho každý příspěvek vítán byl přísným redaktorem „Zory", který začátečníkům a mladším, podle jeho zdání méně nadaným spisovatelům a básníkům plody jejich důsledně vracel.

Proto založili si tito časopis nový, „Krok", a redaktorem zvolen Josef Trykar, který vychodiv v Litoměřicích čtvrtou třídu normální a první gymnasijní, opozdil se a přišel do konviktu, kam dostal se jako syn patrimoniálního učitele podobným způsobem jako S. Čech, o rok později nežli jeho vranský soudruh, totiž r. 1859. Ze starého přátelství k redaktoru „Kroka" přispíval S. Čech také do tohoto časopisu a získal mu i svého spolužáka a důvěrného druha S. Hellera. Zejména vyšel v „Kroku" úvod k větší Čechově lyricko-epické básni, jejž zařadil J. Trykar do jednoho čísla proti vůli samého autora, který báseň chtěl dříve dokončiti.

---

[1]) Vousy se v semináři netrpěly.

[2]) Jeden konviktista — nedávno zemřelý vysoký hodnostář církevní — míval jediný pár bot s podkovkami, jež bylo daleko po semináři slyšeti; proto nosíval často bačkory, když »dřel« na chodbách.

Očitý svědek a účastník všeho tohoto života, S. Heller, píše ve „Světozoru" z r. 1896 o počátcích básnické činnosti Čechovy mimo jiné též toto:

„Pokud se pamatuji, začal si s verši pohrávat již ve quartě čili čtvrté třídě gymnasia, ale tehda ještě nepatrně. V páté třídě již tu a tam leccos veršem překládal, ba našli jsme již ob čas nějaký epigram v jeho školním denníku, a v sextě bylo již známo, že „básní"…. V sedmé třídě gymnasia pokládal jsem už Čecha za skutečného básníka a chránil jsem se ho v básnění rušit.

Tou dobou psal už Čech básně z neodolatelného vnitřního popudu, jako drozd zpívati začíná, jakmile jaro se blíží. Jako dnes vidím Čecha, kterak na chodbě našeho „kláštera" v některém okně se školní knihou stával, jakoby do studia hluboce byl pohřížen, a zatím verše v duchu snoval a je pak do vázaného zápisníku pevnou, ba skoro těžkou rukou zanášel. Svatopluk Čech psával totiž, dokud na gymnasiu byl, stojatým písmem, jehož jednotlivé písmeny energicky na papír kreslil, ba — když tužky užíval — zrovna do papíru ryl; teprve na universitě a v právnické praxi odložil těžké, ozdobné stojaté písmo z mládí a osvojil si nynější písmo ležaté a lehké."

Také jiní bývalí konviktisté zachovali si vzpomínky na někdejší život a povahu Svatopluka Čecha, z nichž některé buďtež tu uvedeny:

„Jak poznávám z črt z jeho života, které nyní v časopisech kolují, Čech zůstal takým až do stáří, jakým byl jako student. Byl vždy povahy tiché, více v sebe uzavřené, o celý svět nedbající jako nyní ve své slávě básnické. Pro svou milou, tichou povahu byl Čech ode všech spolužáků vážen a milován. Prázdné chvíle již jako gymnasista používal Čech k básnictví, ve které v některém tichém koutku rozsáhlých chodeb arcibiskupského semináře pražského s celou duší se pohroužoval." (Ješuta.)

„V sobotu večer bývali v museu konviktistů z vyššího gymnasia deklamace; Svatopluk přednášel obyčejně svoje práce, které

se i představeným velice líbily. Byl také činným v našem zpěváckém spolku, zpíval, tuším, první bas.

Ponejvíce obcoval se Servácem Hellerem, také již tehda dovedným spisovatelem.

Rád se zasmál, když jsem mluvil po židovsku aneb jsem představoval našeho přísného, avšak spravedlivého professora, katechetu Dvorského.“ (Kramer.)

„Svatík, tak jsme Čechovi říkali, těšil se vždy na vánoce, a kdykoli z domova něco dostal na zub, bratrsky se s námi dělil... Mnohdy místo úlohy skandoval a pak úkol sháněl v poslední chvíli. Věrně jsme mu pomáhali.“ (Krásl.)

„Čech... byl tichý a uzavřený a jen někdy v dobré chvíli tuto náladu a charakteristickou vlastnost odložil; bylo to, jakoby už tehda žil ve zcela jiném a zvláštním světě, z něhož nechce býti vyrušován. Pamatuji se dobře na ty chvíle bezděčných snů; tenkrát již měli jsme v něm budoucího velikána.

Proto o něm vtipkovali někteří, ale nic to nebylo platno; tomu světu ideálů, který již tehda jevil se ve vznešené důstojnosti, zůstal věren, byť i přes bouř, plamen, hrom a střely.

Otce svého ctil, matku miloval a najde se zřídka tak láskyplný i uctivý poměr k rodičům, jako byl tento. — Četl velmi mnoho a povzbuzoval nás k četbě, tak že jsme horlivě vstupovali v jeho šlepěje. Nadšení jeho bylo opravdové a jest jen s podivem, kde získal tolik času ke studiu a ke čtení klassiků.

Tak jsme se zmohli na čtení německých klassiků, Shakespeara, V. Huga atd., ale nejvíc četli jsme z literatury české Jana Kollára, Čelakovského, Klicperu, Tyla atd. Byl to idealismus zanícený, povznášející, který i z nás některé posvětil; lásku k vlasti, idealisování skutečnosti pěstovali jsme tu zcela jinak nežli nynější generace.

To byl život a síla, to bylo jaro v plném rozpuku, nejšťastnější doby naše, kdy čekali jsme lepších časů, a Svatopluk Čech probouzel; v takových okamžicích býval i hovorný a divili jsme se, jaké mimoškolské vědomosti měl o literatuře světové.

Mýlil by se, kdo by si myslel, že Svatopluk Čech byl vzhledem ke svému klidu apathický, ač vše pojímal spíše po stránce komické, přece nikdo si netroufal jej urážeti aneb tvrdě s ním zacházeti; i liboval si v žertu a vtipu, ale bylo k tomu třeba zvláštní nálady; muž, který nosil ve své hlavě zárodky velkých charakterů a celý svět ideálů, nesměl se zakrývati všedností." (Tůma.)

Do roku 1863 spadá původ první básně Čechovy, určené pro tisk. Písecké „Zlaté klasy" vypsaly totiž toho roku cenu jednoho nebo snad i více dukátů za nejlepší báseň pro dospělejší mládež. S. Čech neodolal pokušení ucházeti se nejen o lákavou cenu, nýbrž i o veřejné uznání svého básnického nadání. Za látku ke své básni zvolil „to nejkrásnější, co tehdy zářilo v jeho představách" — štědrý večer — a nazval ji „*Vánoční sen*"[1]) Báseň ta skutečně pak také vyšla v ročníku 1864 podepsána pseudonymem, k němuž užil básník rodového jména matčina — S. Rak. Ale ceny S. Čech nedostal. Patrně vůbec udělena nebyla, neboť báseň „Vánoční sen" otištěna je mezi básněmi na místě prvém a ostatní nemohou se jí rovnati ani co do rozměru ani co do kvality. O uveřejnění jejím dozvěděl se mladý autor náhodou, jsa o prázdninách na besedě ve Slavětíně nedaleko Vraného, jak o tom píše v jedné vzpomínce „Z mých literárních začátků" (V, 282—7).

Když byl v septimě, seznámil jej bývalý jeho spolužák Neumann, tehdy student gymnasia staroměstského, se svými kollegy a Svatopluk psal pak do jejich listu „Lípy" pod pseudonymem Nevolný, který zvolil si vzhledem ke své konviktské klausuře.

---

[1]) Práce vytištěné proloženým písmem nebyly pojaty do „Sebraných spisů«.

Při veškeré své spisovatelské činnosti prospíval S. Čech na gymnasiu čím dále, tím lépe a v sextě domohl se i vyznamenání, které pak měl již nepřetržitě a také na vysvědčení maturitním.

V sekundě byl S. Čech mezi 85 žáky osmnáctým a podobné místo si udržel až do kvinty, kde byl v prvém běhu mezi 87 žáky

Vranský zámek a kostel.

šestnáctým a v druhém mezi 79 rovněž šestnáctým. Za to v sextě v prvém běhu byl již jako „Vorzugsschüler" (eminentista) mezi 69 žáky devátým a v druhém mezi 63 dokonce pátým. Totéž místo podržel i v septimě mezi 50 žáky, kdežto v oktávě byl v I. běhu mezi 41 žáky šestým a teprve ve II. mezi 40 zase pátým. Ježto tehdy ještě nebylo ustálené klassifikační stupnice, jako je dnes, a professorům ponechávána většinou volnost ve volbě výrazu

pro známky nejlepší, nemůžeme tehdejší prospěch srovnávati přesně s vysvědčeními nynějšími.

Mezi známkami Čechovými silně převládá „sehr gut" (velmi dobře), střední to stupeň mezi výbornou (vorzüglich) a chvalitebnou (lobenswert). Výtečné (ausgezeichnet), která dávána žákům prvním, Svatopluk Čech neměl, za to však výborné měl v sextě tři (z dějepisu a zeměpisu, z mathematiky a z přírodopisu), v septimě jednu (z fysiky) a v oktávě také jednu (z filosofické propaedeutiky). Z češtiny míval S. Čech většinou „velmi dobře". Vnější úpravu prací písemných měl v kvintě a sextě „rein und korrekt", v septimě „sehr sorgfältig", v oktávě „sehr gefällig".

Prvním ve třídě býval František Kuklík, rodák mrkvolhotský, rovněž chovanec konviktu. Ze spolužáků, bydlících mimo konvikt, dlužno jmenovati Otakara Hostinského, potomního aesthetika českého.

Ze všech spolužáků, kteří bydleli v konviktě, byl Svatopluk Čech nejmladší, kdežto řečený primus byl nejstarší (* 17. srpna 1842).

Na prázdniny jezdíval Svatopluk buď v dostavníku Drahoňovského nebo na panské fůře, přijela-li právě v tu dobu s nějakou zvěřinou pro vrchnost nebo za jiným účelem do Prahy, nebo taky dokonce (hlavně v létě) konal cestu domů pěšky.

Hlavní prázdniny trávíval většinou ve Vraném u rodičů. Spával někdy s mladším bratrem Vladimírem nebo i samoten v jednom pokojíku prvního patra, které obsahovalo komnaty určené pro vrchnost a její služebnictvo. —

Ve vzpomínkách „Z cesty Václava Maliny do minulosti" líčí, co mu tu způsobovala podrážděná obrazotvornost a bojácnost nepříjemných chvil a úzkostí. Ráno ovšem byly všechny noční útrapy rázem zapomenuty jako těžký, ošklivý sen.

V mladších letech konal též Svatopluk feriální cesty, z nichž nejvíce vzpomíná pěšího výletu na Sněžku, který podnikl jako kvintán s bratrem Vladimírem (Druhý květ, Vzpomínky na bratra Vl.),

a pobytu na různých místech Středohoří, kam provázel také jednou příručího Seelanda (I, 217 a sl.). Nezapomenutelnou stala se mu tehdy zejména návštěva u jednoho strýce onoho příručího pro slastné pocity milostného obdivu, jehož předmětem byla mladá, sličná teta příručího.

Ale Svatopluk rozvíjel o prázdninách jinou ještě činnost, kterou získal si již tehdy značné zásluhy o milý Vraný a jeho okolí.

Josef Trykar ml. (r. 1864).

V době všeobecného nadšení vlasteneckého let šedesátých, které pod nepříznivým tlakem vládním jen se stupňovalo a vzrůstalo, vracela se i vranským studentíkům, S. Čechovi a J. Trykarovi, často myšlenka, jak by i oni nějakým způsobem osvědčili svoje vlastenecké smýšlení.

Když na počátku let šedesátých chrabří Černohorci proti tyranství tureckému zbraně své pozvedli, tehdy po prvé dostalo se vranským studentům příležitosti projeviti své sympatie junáckým pobratimům. Na popud p. ředitele Čecha usmyslili si pořádati o prázdninách 1862 ve Vraném pěvecko-deklamatorní zábavu, jejíž čistý výnos byl by věnován raněným Černohorcům.

Spojivše se s ochotníky domácími, zejména s hospodářskými úředníky Kettnerem a Seelandem, i s okolními, rozdělili si jednotlivé funkce.

Svatopluk Čech a Josef Trykar byli jako studovaní a o prázdninách volní účastníci určeni ke psaní pozvánek a k osobnímu roznášení jich a zvaní.

Poněvadž po produkcích měla býti volná zábava a tanec, bylo čestnou povinností výborů, aby všickni uměli aspoň obstojně tancovati. Ale Svatopluk přiznal se rozpačitě, že v umění tom se nezná.

Málo dní před besedou zavedli jej proto někteří členové vranského výboru — mezi nimi ovšem Josef Trykar — do blízkého lesa a začala taneční hodina. Zpívajíce skákali a točili tu se Svatíkem tak dlouho, až jej polkovým krokům naučili. Od valčíku pro krátkost doby upuštěno za všeobecného souhlasu přítomných.

Konečně „nadešel veliký, slavný den", den prvního veřejného vystoupení vranských umělců. Nával hostí do slavnostně vydekorovaného sálu „u Šrámků" k zábavě, toho druhu ve Vraném první, byl veliký, účastenství z celého okolí neobyčejné. Uvádění hostů obstarávali podle úmluvy hospodářští úředníci Kettner a Seeland, ale brzy nemohli stačiti a proto zavolal Kettner, známý šprýmař, před shromážděnými již hosty na plaché studentíky, kteří přemáhajíce první tremu ostýchavě krčili se za oponou: „Páni výboři studenti, neschovávejte se a pojďte dámy uvádět!"

Přítomní se smáli a Svatopluk Čech s Trykarem celí zapýření tíhli přes sál ke dveřím. Dlouho trvalo, než své rozpaky přemohli. Posléze zavzněl zvonek. Za všeobecného napětí a ticha vystoupila dívka z blízkých Klobuk, oděná v bělostný úbor s červenou šněrovačkou slovanskou a srdnatě přednášela proslov z besedníku od Svatopluka zvlášť k tomuto účelu upravený.

Ohnivým a bezvadným přednesem svým nadchla Svatopluka, který byl hotov napověděti jí, když by vázla, a okouzlila jej tak, že „ten den a ještě nějaký čas potom zůstala zářivým středem jeho

se zdaru.

Tyto úspěchy veřejného vystupování nadchly vranské studenty tak, že i mezi školním rokem v pražském konviktě spřádali plány pro prázdniny budoucí. Navázali styky se studujícími i z dalekého okolí a bylo usneseno, že pořádati se bude o prázdninách 1863 velká deklamatorní a hudební zábava v Novém Strašecí (od Vraného přes 5 hod. vzdáleném), k níž všichni studenti dostaví se v kroji sokolském. Aby vranští účastníci (S. Čech a J. Trykar) lehce se tam dostali a důstojně vystoupili, vyprosil si Svatopluk od otce svého dva koně kočárové, na nichž se chtěli kollegům ukázati.

úře
livé

nin
náš

čest
cov

skél
a z
tak
dob

vys
rov
byl
obs
ale
pře
haj
den

Přítomní se smáli a Svatopluk Čech s Trykarem celí zapýření tíhli přes sál ke dveřím. Dlouho trvalo, než své rozpaky přemohli. Posléze zavzněl zvonek. Za všeobecného napětí a ticha vystoupila dívka z blízkých Klobuk, oděná v bělostný úbor s červenou šněrovačkou slovanskou a srdnatě přednášela proslov z besedníku od Svatopluka zvlášť k tomuto účelu upravený.

Ohnivým a bezvadným přednesem svým nadchla Svatopluka, který byl hotov napověděti jí, když by vázla, a okouzlila jej tak, že „ten den a ještě nějaký čas potom zůstala zářivým středem jeho

tužeb". Celý výjev vpletl básník r. 1882 ve „Výletu do mladosti" do reminiscencí na jinou, pozdější svou lásku vranskou.

Proslov byl tehdy nadšeně akklamován. Prvním zdarem led byl prolomen, a když pak Svatopluk ukončil recitaci „Tří dob země české", bouře pochvaly neutuchala. Číslo jeho bylo korunou besedy. Ovšem že i Trykar a hlavně též příruči Kettner svým „Kfraitrem Kalinou" platně přispěli ke zdaru večera, který daleko předstihl veškerá očekávání a naděje. Po produkcích vyklidili páni výboři v čamarách židle a lavice a počal tanec.

„Nevím, jak jsem překročil Rubikon — ale jisto je, že tu také moje ruka s ostychem poprvé spočinula na boku jedné z bělorůžových víl a že jsem tu tedy učinil první obvyklý ‚krok do světa'."

(I, 216.)

Skvělý výsledek této první vranské besedy rozohnil pořadatele tak, že ještě během týchž prázdnin pořádali „besedu druhou" ve prospěch Národního divadla, ale tentokrát v zámku, kde místností bylo nazbyt. Ač vydání byla malá, neboť o vyčištění, ozdobení místností, ba i pohoštění účastníků bylo panem ředitelem Čechem postaráno, přece výtěžek byl skrovný, jelikož mimo několik úřednických rodin z Vraného a okolí bylo velmi málo obecenstva.

Mnozí se potom vymlouvali, že ostýchali se do zámku mínice, že to zábava pouze „pro pány". Ale morálně i onen večer výtečně se zdařil.

Tyto úspěchy veřejného vystupování nadchly vranské studenty tak, že i mezi školním rokem v pražském konviktě spřádali plány pro prázdniny budoucí. Navázali styky se studujícími i z dalekého okolí a bylo usneseno, že pořádati se bude o prázdninách 1863 velká deklamatorní a hudební zábava v Novém Strašecí (od Vraného přes 5 hod. vzdáleném), k níž všichni studenti dostaví se v kroji sokolském. Aby vranští účastníci (S. Čech a J. Trykar) lehce se tam dostali a důstojně vystoupili, vyprosil si Svatopluk od otce svého dva koně kočárové, na nichž se chtěli kollegům ukázati.

Oba jezdci nejprve se cvičili ve Vraném, ale brzo uznali, že by si na koních veliké vážnosti nezískali. Upustili tedy od původního plánu a pod ochranou starého kočího Páchy jeli do Strašecí kočárem.

I tato beseda korunována byla úplným zdarem a v nadšeném rozjaření nastoupili Svatopluk a Trykar jízdu zpáteční. Když k ránu dojeli do Vraného a chtěli svlažiti svá přednášením, zpěvem, tancem i jízdou vyprahlá hrdla, shledali, že mají hubené své tobolky úplně vyprázdněné. Z rozpaků vysvobodil je starý dobrák kočí, který mladým pánům nějakým grošem sám vypomohl.

V „Druhém květu" vzpomíná S. Čech také účastenství svého na první národní slavnosti v Peruci, pořádané na památku setkání knížete Oldřicha s Boženou. Svatopluk měl tehdy na hlavě zvláštní čapku podobnou trochu čikoši. Radostně vzrušen procházel se mezi rozjařenými zástupy, až zastavil se na volnějším prostranství a vzbudil tu pozornost dvou dívek, z nichž starší okouzlila jej svýma očima, zářivýma a modrýma jako letní blankyt, které se setkaly se zrakem jeho. „Vzpomínám krásné úvahy Schopenhauerovy o prvním setkání dvou párů očí, kteréž se dotud ve světě toužebně hledaly a v tom náhlém shledání s opojnou rozkoší do sebe se ponoří s poznáním, že jsou určeny pro sebe na věky. Snad bylo něco z toho jásavého splynutí dívčího a jinošského pohledu v oné chvilce, než dívka oči na mne upřené sklopila . . . Ale ještě několikrát zakmitl z pod nakloněných řas modrý blesk stranou ke mně . . .

V tom rozdělil nás slavnostní průvod, který se zatím na shromáždišti utvořil a středem zhustlých zástupů jako pestrá řeka se valil. A v hemživém tom víru zanikla mi skupina s oběma dívkami. Marně jsem po nich pátral na shromáždišti a později ve vsi na místech slavnosti a po hostincích. Zmizely mi nadobro a již nikdy jsem je nespatřil.

Zůstal mi v duši pouze ten jeden pohled modrých očí a září ve vzpomínce dosud jako nejkrásnější azur jarního nebe. A kouzlo jeho je tím právě snad větší, že zůstalo při něm jediném, že ten blan-

kytný pozdrav neznámé dívčí duše — neoděl se ani v určitý výraz milosti.“ — (I, 222—3.)

Roku 1865 dokončil Svatopluk Čech studia gymnasijní. Ještě v oktávě rozepsal, jak tvrdí dr. S. Heller ve Světozoru 1896, historickou tragedii, kterouž pak nikdy již nedokončil. „Škoda, vzpomínám si, že na mne první akt toho dramatu učinil dojem velmi mocný, asi jako první čtení dramat Schillerových.“ (Heller.)

Před prázdninami, které tehdy začínaly se 1. srpnem, podrobil se Svatopluk Čech maturitní zkoušce a nabyl tohoto vysvědčení zralosti:

Maturitätsprüfungs-Zeugnis.

Čech Svatopluk,

katholisch, geboren zu Ostředek in Böhmen den 21. Februar 1846, hat die Gymnasialstudien im Schuljahre 1858 zu Leitmeritz begonnen, vom 1859 an zu Prag-Neustadt fortgesetzt, hier im Jahre 1865 beendigt und sich der Maturitätsprüfung vor der unterzeichneten Prüfungs-Commission zum ersten Male unterworfen.

Auf Grund desselben wird ihm nachstehendes Zeugnis ausgestellt:

Sittliches Betragen: vollkommen gemäss.

Leistungen in den einzelnen Prüfungsgegenständen:

Religionslehre: lobenswerth.
Lateinische Sprache: sehr gut.
Griechische Sprache: sehr gut.
Geschichte und Geographie: vorzüglich.
Mathematik: sehr gut.
Physik: lobenswerth.
Deutsche Sprache: sehr gut.
Böhmische Sprache: sehr gut.
Naturgeschichte: sehr gut.
Philosophische Propädeutik: sehr gut.

Da hiernach der Examinand den gesetzten Forderungen mit Auszeichnung entsprochen hat, wird ihm hiemit das Zeugnis der Reife zum Besuche einer Universität ertheilt.

Prag, am 1. August 1865.

Dr. Matthias Kawka,
k. k. Schulrathes Stellvertreter.

J. Rupert Pohl, Direktor.[1]
P. Dworský.
J. B. Albrecht.
E. Schoffer.
V. Veselý.
Hil. Dédina.
Dr. Pelleter.

Po maturitní zkoušce nastala Svatopluku Čechovi řada bezstarostných dní. Zavítav odtud do Vraného, účastnil se opět vranských zábav, které po různých zdarech pořádány stále a s tím větší chutí. Utvořila se zvláštní společnost, sestávající ze studentů, úředníků i občanů, která starala se o zpříjemnění volných chvil. V létě chodilo se zejména na výlety do okolí a pořádaly se večerní přátelské schůzky. Veselou duší vranské společnosti byl jmenovaný již hospodářský úředník Kettner, vtipný a milý společník, který přednášíval různé solové výstupy, žertovné deklamace i kuplety.

Osvědčeným deklamatorem byl S. Čech a podobným talentem vynikal i J. Trykar.

Pro samotářského Svatopluka nabyly časté tyto zábavy zvláštní přitažlivosti.

[1]) Ředitel Pohl vyučoval v oktávě dějepisu, třídní Albrecht latině a mathematice. Schoffer fysice, Veselý řečtině a češtině, Dědina (jenž se psával Dédina) psychologii a Pelleter němčině.

Poznav, jak líčí v „Druhém květu“, na rodinném výletu k perucké krásné vyhlídce dcerušky klobuckého pana sládka, zaplanul k jedné z nich — Růžence — platonickou láskou. Rodina páně sládkova účastnívala se pak také vranských zábav a Svatopluk býval hovorným společníkem slečny Růženy Kubrové. Bavíval ji nejčastěji o literatuře, o své činnosti a plánech do budoucnosti.

Chodíval též do Klobuk, od Vraného půldruhé hodiny vzdálených, za „řádně nastolenou, několikaletou panovnicí“ svého srdce. Ale „ani tato první láska neprobrala se z poetických mlh k určitějším, hmotným obrysům“. (I, 223.)

Růžena Kubrová.

Zeť paní Růženy Hrnčířové, rozené Kubrové, professor Josef Kubín, otiskl v denníku „Dnu“ (v příloze k číslu 89 ze dne 30. června 1907) črtu o této lásce básníkově, sepsanou podle vypravování své tchyně.

„Otec Čechův byl v letech šedesátých ředitelem panství kapituly arcibiskupské ve Vraném. Dvě hodiny odtud, ve Klobukách, byl současně sládkem Antonín Kubr v pivovaře, patřícím téže ka-

pitule. Dostal se sem z Písku 23. května 1864 a vytrval v panské službě do 1. února 1866. Obě rodiny navázaly v brzku nelíčené přátelství a svedly do svého kruhu i jiné panstvo okolní, takže dům ředitele Čecha i pivovar klobucký staly se častým jejich dostavenéčkem. Zejména kávové besídky, pořádané brzy u paní ředitelové, brzy u sládkův, učinily návštěvu tuto hledanou. Každý se těšil na nedělní odpoledne.

Růžena a Anna Kubrovy.

Pan Kubr měl dvě dcery, opravdové krásky — starší Růženu a mladší Annu. Jako dva květy pohádkové, obmyšlené všemi půvaby bezúhonné leposti, dívky tyto staly se brzy předmětem všeobecného obdivu. Zvláště Růžena, tehdy na rozhraní dvacíti let (narodila se 15. července 1845), v prvním rozpuku svých vnad, očarovala všechno okolí. Její zjev hrdě vábný, ač nikoliv odpudivý, její gazellí postava, plná roztomilých kouzel, podmaňovala sobě každého. — Mám před sebou její podobiznu z doby té! Černé oči jako ohnivý drahokam zažehnuté, havraní vlasy vroubící jemnou tvář ostrých linií, pravý to ideál řeckého umělce — vše dává tušiti, že to byla dívka

neodolatelná! . . . A s tou sešel se u Kubrů náš Svatopluk s mladším bratrem Vladimírem.

Oba rázem podlehli jejímu kouzlu. Jako by stanuli před vidinou bujné, mladistvé fantasie! Zvláště na Svatopluka (byl o rok mladší dívky této) učinila takový dojem, že beztoho vždy málomluvnější, utopil ve zvlněných citech každé slovo. Ale když mu to protrhlo hruď, pak neměřil hranice svých vzletů, vynášel ji na hvězdný trůn, v chorovody bájných ptáků, v opojné vůně divulepých zahrad. Viděl jen ten zážeh čarovných očí, plných dívčí snivosti, jenž mu smysly popletl; i není divu, že ve chvílích těch Růžena nedovedla chápati vzletných jeho výlevů. Byly jí „přemrštěné“. Stropila si ze všeho smích a obyčejně mu utekla. K tomu ještě bratr mátl se mu v cestu jeho tužeb milostných. — Kdo vylíčí neskonalé trudy, kdo obsáhne tisíceré víry v hlubině duše b á s n í k o v y, jež v ní rozvlnil tento boj lásky snad beznadějné! . . .

Oba bratří vídali se jmenovitě o prázdninách s Růženou častěji. A poněvadž oba předháněli se dobýti u ní zlatého rouna lásky, nastala mezi nimi řevnivost, která je doma nejednou vespolek rozvadila. Bývala to zanícená půtka o prvenství v lásce, z níž každý chtěl z nich býti vítězem. Matka jejich přišla nejednou si k paní sládkové postesknout, jaký je prý s nimi kříž, a že slečinka jim zrovna udělala! — Oba předháněli se v důkazech milosti své, a zejména do památních lístků, věnovaných Růžence, vylévali vše, co hýbalo nitrem jejich.

Dnešní památníky v podobě knihové nebyly tehdy obvyklé. Nápadník dával dívce svojí veršované věnování na lístku různě zbarveném. Lístky takové vkládaly se pak do krabičky, jež byla takto schránkou sladké vůně milosti a mladistvého nadšení. — Mám dodnes lístek, který Růžence připsal Vladimír Čech.

Veršované toto věnování zní:

Znáš ten pocit něžný tak a vroucí,
Krásný, milý srdci nevinnému?

Znáš ten pocit věčně nehynoucí,
Kde se srdce v slasti bolem mroucí
Navždy odcizuje tělu svému?
Znáš tu perlu v pustině se skvoucí,
Onen démant v kaluž vržený,
Poklad vzácný, k vyzdvižení zvoucí —
Chopíš-li jej, zpět se zas deroucí,
Květ ve potok kalný stržený?
Neznáš-li, ó, pochop, děvo drahá,
Že na světě nejsvětější páska,
Původ bolu sladkého a blaha —
Jest dvou srdcí bezúhonná láska.

Vladimír Čech.

Lístek Svatoplukův bohužel se ztratil. Ale jak hluboko zapsal se Růžence do duše, o tom svědčí, že ani dnes, ve značném stáří, nevymizel jí z paměti. Zněl takto:

Tvé jméno růži podobné,
Tvá líc má jednu barvu s ní,
však jedno s růží nemáš přec:
Tys vábná růže bez trní.
Tu stojím na Tvém lístku psán,
jenž jménem, srdcem stejně Čech —
ó, déle nežli v lístku tom
mě ve svém srdci státi nech! . . .

Jak vyplnilo se přání jeho! . . .

Krutý osud brzy sám přetrhal milostné závodění obou bratrských soků. Kubrovi odešli z Klobuk r. 1866 a Růžena vdala se 1870 za generálního zástupce banky Slavie v Čes. Budějovicích, Hynka Ždichynce, a po druhé za gymn. professora Vojtu Hrnčíře tamže. Často, často, čítajíc úchvatné poesie Sv. Čecha, vzpomíná

Klobucký pivovar.

si na chvíle, kdy snad bezděky zasila do jeho srdce tolik sladkobolné touhy a tesklivého blouznění . . .“

Podle sdělení básníka samého najal si p. Ant. Kubr po svém odjezdu z Klobuk známou hradčanskou hospůdku „Vikárku“ a Svatopluk Čech za svých universitních studií velice často vystupoval na Hradčany, aby osvěžil krásné dojmy nevinného románku klobuckého. Výtečná znalost podrobností chrámu svatovítského, doložená v „Jestřábu contra Hrdlička“ a zejména v „Ikaru“, jest plodem těchto poetických vycházek.

A kolik podobně snivých, tichých lásek v produkci básníkově děkuje tomuto ideálnímu poměru za svůj vznik!

Jemu věnováno jest i několik roztoužených řádek ve vstupu k básni „Ve stínu lípy“:

Tam jiná cesta pod horou se vine —
teď mizí kdes — a z dálky znovu kyne —
Ó, nekývej! Vždyť onen dvorec bílý,
kam bývala's mi dlouhou, ach, tak dlouhou,
již nevábí mne okem sladké víly,
a první láska — báchorkou mi pouhou.

O týchž prázdninách 1865 také ještě připadl Svatopluk Čech na myšlenku, že by vranští umělci mohli uplatniti svoje síly i na

divadle, kterým by dosavadní besedy a produkce dobře mohly býti vystřídány.

Horší věc byla, že nebylo divadelních rekvisit, ani garderoby, ani jeviště, aby se bez velikých výloh mohlo předstoupit před obecenstvo. Ale Svatopluk věděl pomoc. První představení na zkoušku mělo se sehráti v úzkém soukromém kroužku rodiny páně ředitelovy a několika jejích přátel.

V „modrém" pokoji sestavena sedadla a prázdné místo před nimi upravili si herci za jeviště. Před zahájením hry vystoupil Svatopluk jako chórovod a ve vlastních verších vysvětloval obecenstvu, co si mají vše přimyslit (n. př. zahradu s besídkou, v pozadí utěšenou krajinku s lesem). Na to započaly výstupy a každou změnu scenerie ohlašoval Svatopluk opět svými verši.

Všichni mladí herci (mimo Svatopluka a Trykara byli to ještě sourozenci Svatoplukovi Boženka a Vladimír, známý spolužák Svatoplukův Neumann a o rok starší spoluchovanec konviktu František Friedrich z Příbramě, kteří oba byli návštěvou ve Vraném) byli odměněni hlučnou pochvalou, která hlavně platila jejich snaze a nadšení pro dobrou věc.

Všeobecně tu uznáno, že by výkony vranských diletantů uspokojily i širší obecenstvo; ale další pokusy odloženy na dobu pozdější.

Vranský zámek.

1865—1872.

Zatím rokováno u Čechů vážně o budoucích studiích Svatoplukových. Otec byl by býval rád, aby Svatopluk studoval práva, poněvadž v duchu již rád se obíral myšlenkou, jak syn jeho bude „slavně vystupovati v hluku veřejnosti, hřímati s řečnické tribuny, a jak vedle znamenitého jména v národě dobude sobě i skvělého postavení hmotného". (I, 67.)

Svatopluka nepoutala sice zvláštní náklonnost k žádné fakultě, ale nejraději by byl vstoupil na fakultu filosofickou. S tím úmyslem jel doprovázen jsa otcem koncem září do Prahy. Starostlivý otec zašel nejprve k svému známému Dru Braunerovi a žádal ho, aby jeho prvorozence doporučil svým známým.

Dr. Brauner potřeboval právě domácího učitele pro své dva synky a tak Svatoplukovi zasvitla naděje na první výdělek a úřad.

Dr. Brauner poslal ihned nově zjednaného informátora do Roztok, kde dlela jeho rodina, a Fr. J. Čech vrátil se do Vraného. K jmeninám 4. října napsal Svatopluk otci blahopřání a vylíčil mu též své osudy od společného rozchodu. Píše:

Nejmilejší!

Nemám ono srdce papírové, které rozstříháno na samé gratulace s růžovými vignetkami, na samé lístky do památníků začínající s Ó! a končící s Ach! rok do roka rukama všech tetiček a strýců, všech bratranců a sestřenic atd. putuje, vím, že kdyby má láska a mé přání déle nepotrvaly, než tato čtvrtka papíru, že bych je musel dát pojistit proti rukoum Vencíkovým, Márinčiným, Růženčiným, a ještě by do nich snad maminka zabalila svíčku. Proto jsem nikdy tak úzkostně na svátky pozor nedával, a což teprv papír, nad jeho vyhledáním mi ani jeden vlas nezbělel. —

Letos Ti ale musím psát, abys neřekl, že pro p. Františka Braunera na p. Františka Čecha zapomínám, a na desítikrejcarovém papíře, abyste věděli, že už nejsem jen tak ledacos, že si mohu — jak říkáme — foukat. To si myslím: býti učitelem — to není nic tak velikého, ale býti učitelem a jíst to, co já, v tom záleží to kosovství. Jářku, kdyby Vy ste tak pořád jedli, jako já teď — tak byste neprošli zámeckým průjezdem.

Beze žertu, stravu mám výbornou, jen kdyby také ti mí elévové byli tak mírní, jako ty omáčky na talíři.

Že Ti ze srdce vše dobré přeju, to máš vytištěno hned na začátku psaní a vyfintěno to tam máš lépe, než bych já to dovedl.

Povím Ti tedy ještě jen, co jsem dělal, když jsi z Prahy odejel. Musel jsem odejet s p. d. Braunerem z Prahy do Roztok a přikázal jsem panské v hostinci, aby Ti to oznámila, a kam peníze pro mne schovati máš — totiž k tetě.[1]) Nejspíš Ti to nevyřídila, poněvadž

[1]) Rakové, svobodné sestře paní Kláry Čechové, o níž se zmiňuje S. Čech v »Druhém květu« na str. 153.

jsem je od p. Svobody obdržel — je — totiž 5 fl na košile, ale kde je za měsíc bytu, kde na knihy? Prosím Vás, abyste mi to brzy odeslali, abych to mé býti mající domácí paní zapravil a věci své od ní vzal.

V Roztokách pumpuju vzduch do větrovky (Windbüchse), střílím pak vrabce, nechávám si říkat: „pane učitel!" a večír se dívám z malého svého učitelského pokojíčku na třpytivé hvězdy a vzpomínám na Vás. P. Braunerová je hodná a p. Brauner mnohdy mrzutý, ale dobrý, jen ti chlapci mi dělají mnoho — mnoho starostí.

V pondělí se postěhujeme do Prahy.

Bohuslav (stoj.) a Vladimír (sed.) Braunerové.

Právě, co jsem požádal p. Braunerovou o pečeticí vosk, zdělila mi, že u p. Blažejové na bytě zůstati mám, že tedy nebudu vychovatelem, nýbrž jen každodenním učitelem, jako předešlý. Výminky další prý se později dozvím. Jsem žádostiv.

Ve čtvrtek dojedu k p. Jonákovi a poradím se s ním, neměl-li bych studovat medicinu. Slyším, že mají professoři špatné

vyhlídky. Co Ty bys tomu říkal? Odepiš mi! Přeje Ti ještě jednou vše dobré

Tvůj

Svatopluk.

V Roztokách 2. října t. r.

Matince a dítkám políbení!!

Protože jsem si čísla našeho domu pražského nepovšimnul a v Roztokách nevím, jak dlouho zůstanu, adressujte své psaní na Zdenku, kde si je potom vyzdvihnu.

Uvedený v dopise Jonák je známý učenec a zakladatel „Jonákovy nadace“ dr. Jonák, jenž byl spřízněn s jednou sestrou paní Kláry Čechové a k němuž se Frant. J. Čech také byl o pomoc obrátil. Dr. Jonák tehdy Svatoplukovi nejen neschválil studium mediciny, ale dal mu též na srozuměnou, že mu bude moci opatřiti hmotné výhody, zejména bezplatné obědy, jen tenkráte, vstoupí-li na fakultu právnickou, nikoli na filosofickou.

Svatopluk „rozmýšlel se den a zvolil pak skutečně místo filosofie práva.

Přechod z jednoho odhodlání do druhého nebyl mu příliš nesnadný, poněvadž v žádné ze čtyř fakult nespatřoval svůj pravý budoucí cíl; z pozadí všech jeho záměrů vystupovala stále a stále literatura, kteráž ho vábila na světě nejvíce“. (I, 49—50.)

V Praze hned první rok byl Svatopluk horlivě činný; docházel do přednášek i do kondic, hlavně k hošíkům Braunerovým, zabýval se literaturou a spisováním. K narozeninám svého příznivce Dra Braunera (* 22. ledna 1810) skomponoval pro svoje svěřence básničky tak zdařilé, že oslavenec prohodil ke své rodině: „Tohle

bych v něm do smrti nebyl hledal! To je Bohem nadaný básník!" Úsudek ten pronesen byl ovšem vzhledem k ostýchavé a skromné povaze mladého básníka, který v krocení bujných hošíků jevíval pramálo energie.

Vedle svého zaměstnání stýkal se také S. Čech se studenty sdruženými ve spolku „Ruch" i se studenty slanského kraje, s nimiž jednal o založení krajinského spolku, který by o prázdninách besedami a divadlem budil a utužoval národní vědomí.

Jan Paur.

Brzy pak vznikl tím způsobem prvý krajinský spolek studentský, založený bez guberniálního povolení, který na přání studentů peruckých nazván „Oharkou".

Mimo vranské studenty S. Čecha a J. Trykara byli z prvních členů peručtí studenti Matějíček, Krupka, Lev, Kabát, a z okolí Karásek, Kraus, Zázvorka. První úplná schůze konána byla v Praze nedlouho po zahájení přednášek a Svatopluk Čech zvolen prvním starostou „Oharky".

Především staral se nový předseda o to, jak by ve Vraném mohlo brzy býti uskutečněno divadelní představení.

Jednáno o tom hlavně o prázdninách vánočních ve Vraném a do schůzek přibráni i interessenti z občanů, zejména též nový hospodářský příručí Srdínko.

Poněvadž „Oharka" bylo sdružení tajné a na příznivé vyřízení žádosti za povolení spolku s účely národními nebylo lze za tehdejších poměrů ani mysliti, nabídl se vranský uvědomělý občan a představený Jan Paur, „mladý pokročilý řemeslník, který svou intelligencí a sympatickou povahou vyšinul se k oné přední hodnosti obecní" (Květy z r. 1905 II, 421), že vymůže si pro svou osobu divadelní koncessi. Přípravné práce skoncovány počátkem roku 1866, Janu Paurovi koncesse udělena a již 2. dubna 1866 o velikonočních prázdninách uspořádáno první představení, k němuž zvolen Klicperův „Divotvorný klobouk".

V archivu ochotníků vranských dosud chová se cedule tohoto obsahu:

Ochotnické divadlo ve Vraném.

Dne 2. dubna 1866.

Divotvorný klobouk.

Fraška v trojím dějství od V. K. Klicpery.

Osoby.

Strnad } studenti	p. Karásek
Křepelka } studenti	p. Matějíček
Koliáš, Strnadův ujec	p. Trykar
Barnabáš, hostinský	p. Srdínko
Bětuška, jeho dcera	sl. Trykarová
Karel, myslivecký mládenec	p. Čech
Pohořalský, písničkář	p. Krupka
Zvonek } sklepníci	p. Kabát
Datlík } sklepníci	p. Lašek
Nádenník	p. Brabec
Kluk	p. Lev

Šumaři . . . . { p. Paur
p. Rousek

Místo divadla v hořejším hostinci.

Ceny míst:

I. místo . . . 30 kr.

II. místo . . . 15 kr.

Čistý výnos jest určen dílem na školní knihovnu, dílem na zaopatření divadelního nářadí.

Začátek v 7 hodin.

Výbor.

Rozumí se, že malý, žárlivý myslivec Čechův a lakomec Trykarův byli obzvlášť výborně podáni.

Válka rakousko-pruská zasáhla sice rušivě i do činnosti spolku, ale po jejích dozvucích divadlo vranské rozvíjelo se dále. Studenti (mezi nimi tenkráte také již nynější proslulý malíř Jaroslav Věšín, syn vranského lékaře zámeckého) sami snášeli materiál, malovali, budovali, takže dosti brzy stálo „u Šrámků" útulné jeviště a spolek mohl se honositi nebohatou sice, ale na ten čas vyhovující garderobou. Mnohým přispěl také „ředitel" divadla, starosta vranský p. Paur, jehož choť Anna, rozená Šrámková, byla vedle slečny Trykarové nejnadanější ochotnicí vranskou. S ohlasy tohoto ruchu divadelního shledáváme se ve „Václavu Živsovi", kde Výhoň zakládá stánek bohyně Thalie, a částečně i v původním „Sněhu" ve vypravování páně ředitelově. Ale Svatopluk vzdal se pak již činnosti herecké nadobro. Účastnil se jen jako skladatel proslovů, režisér nebo i napověda, v kterýchžto dvou posledně jmenovaných funkcích vystřídal jej ob čas sympatický farář vranský Eichler. „Jeho útlá, ale čilá a veselá figurka všecka hrála radostným vzrušením, když nás za kulisami líčil a pro nás sháněl fantastické paruky a kostýmy." (Vzpom. na br. Vl.)

Pročítáme-li cedule vranského archivu ochotnického, nalézáme téměř na každé jméno některého člena rodiny Čechovy. Hrávali tu postupně Vladimír, Miloš i Václav a také slečny získaly si zásluhy o provedení mnohého kusu. Asi do let devadesátých hrávali ve Vraném většinou studenti; spolek trvá podnes, ale skládá se nyní výhradně ze sil občanských.

R. 1896 uspořádáno ve Vraném slavnostní představení na oslavu třicetiletého trvání ochotnického spolku. Vyvolen k tomu opět „Divotvorný klobouk" a jako hlavní spoluzakladatelé pozváni S. Čech a Jos. Trykar. S. Čech, meškající tehdy již v Obříství, slavnosti sice se nezúčastnil, ale na telegram, zaslaný mu zasloužilým starostou Janem Paurem, někdejším „ředitelem" vranského divadla, odpověděl tímto listem:

Milý starý příteli!

Také já častokrát toužebně vzpomínám na ty dávno zašlé, krásné časy, kdy jsem v bezstarostném mládí na Vraném trávíval zlaté prázdniny, a mezi milými dušemi, které s těmi vzpomínkami těsně jsou sdruženy, Jste i Vy, dobrý příteli, jakož i vlídná, dobrotivá choť Vaše, kteréž sdělte ode mne upřímný pozdrav!

Ano, vzpomínám na ty naše besedy a na divadlo, kde jsme spolu vystupovali; zdá se mi, jako bych dosud viděl před sebou ten sál „u Šrámků", chvojí a červenobílým organtinem ozdobený, to malé

U Šrámků.

jeviště, které jsme si pracně zřizovali, ty všelijaké starosti a radosti s úlohami, kostýmy, představením atd.

A ta pýcha, když to všecko šťastně dopadlo! Kolik jsme tam zažili veselých a blažených chvilek!

Všecko to ovšem dávno minulo jako vše na světě — ale což, zůstaly nám alespoň milé, hezké vzpomínky!

Anna Paurová.

Od té doby byl jsem sice na Vraném: jednou došel jsem vlastně jen pod háj a spokojil se pouhým pohledem z povzdálí, netroufaje si dále, poněvadž jsem se bál hlubokého stesku, který mne přepadává, octnu-li se po letech se svými šedými vlasy a uprchlými nadějemi na místech a mezi známými lidmi, kde jsem dlíval jako šťastný, šťastně blouznící mladík. Po druhé došel jsem přece až do samého Vraného, ale zastavil jsem se jen v hostinci u p. Bubeníčka; ten mě poznal a již toto setkání s ním mne dojalo — nemohl jsem navštíviti ostatní známé. Myslel jsem si také, že třeba již na mne pozapomněli.

Tím více potěšil mne telegram, kterým Jste mne v tyto dni laskavě překvapil; poznal jsem z něho, že tam ještě moje památka docela nezanikla, že Vy, starý příteli, chováte dosud ke mně

bývalou náklonnost. Měl jsem z Vašeho pozdravu radost upřímnou.

Děkuji Vám srdečně, přeju navzájem Vám a Vaší choti všeho dobrého.

Prosím, pozdravujte ode mne také jiné staré známé a přijměte ujištění, že vždy zůstane Vám věren ve starém přátelství

Váš oddaný
Svatopluk Čech.

V Obříství u Mělníka 26./2. 1896.

Vedle „Oharky", jejíž činnost byla hlavně feriální, účastnil se S. Čech v Praze spolkového života „Ruchu", jehož počátky spadají do r. 1862.

„Staroměstské[1]) akademické gymnasium vždy bývalo jakýmsi semeništěm národních, literárních, ba i politických snah, které — třebas často v dosti naivní formě — ponejvíce mívaly přece jen zdravé, dobré jádro.

Začátkem let šedesátých opět povstaly tam v sextě, septimě a oktávě dva kroužky, zabývající se pěstěním hlavně belletristiky a vydávající také časopis — ovšem skutečně jen psaný. Byli to „Orebité" a „Bratří literáci"; poslednější kroužek ale záhy přijal jmeno „Vltavan", jelikož prvá písmena — „b" a „l" — obou slov názvu dřívějšího, vyšitá stříbrem na rudé pentli, což zároveň sloužilo spolkovým odznakem, příliš podněcovala u některých kollegů „Orebitů" zlomyslný zvyk, říkati členům zmíněného kroužku „blázni".

Leč ti zase „Orebitům", když slovo samo nezavdávalo příležitosti k posměškům, odemstívali se všelijakými léčkami. Tak byl jednou slavný večírek v hostinci „u Lajblů", obvyklém to sídle

---

1) Sdělení zemřelého dra Engla.

„Vltavana“, kamž „Orebité“ pozváni na „literácký mejdan“, při kterém řada lístků opatřena různými žertovnými thematy; z lístků těch si potom každý „zápasník“ na zdařbůh jeden vytáhl, jsa povinen během nejvýše patnácti minut složiti na udaný předmět alespoň třislokovou báseň. Ale ferina jednatel „bratří literáckých“, jenž sám lístky byl připravil, choval také již hotové na veškerá themata verše, které však blahosklonně — arciť i tajně — dával k disposici pouze „našim“, takže „bratři literáci“ měli svou „Musu“ zcela zajištěnu, kdežto „Orebitům“ pracovati bylo s třmene, pročež se i čekala rozhodná jejich porážka. Než chyba lávky! Obstáli znamenitě, předseda jejich bratr S u k (J. Čelakovský) vyznamenán za „píseň o nosu“ první cenou a dostalo se jim ještě dvou cen dalších.

Emanuel Engel (r. 1863).

Po nějaké době takového vzájemného škorpení, při tom ale vždy přátelského, zdařilo se bratru K a r o l í n s k é m u (Em. Englovi), který již tehdy „kašičkoval“, spojiti oba kroužky v jeden, jemuž po dlouhých a zevrubných úradách přiloženo jméno „Ruch“;

nezmarná opposice však i tu prohřešovala se proti vážnosti zasloužilých autorit. S rozčilující důsledností říkala „Puch“ a nadobro potřena teprv tenkráte, když nenadálým vyskytnutím se vzácných organisatorních talentů docíleno, že sdružení — ač složené skorem výhradně toliko z gymnasijních žáků — přece najmouti mohlo dosti prostranný celoroční byt, ano po některou dobu částečně i financovati tehdejší „Lumír“, při čemž však hlavním pojítkem též nadále zůstávaly časopisy psané, jichž vydáváno čtvero: belletristický, vědecký, humoristický a kritický.

Dřívější požitky — za opsání čísla nahražovalo se podle objemnosti 30 až 60, za protokol 10 krejcarů — zůstaly v platnosti, za to však přísně pokladníku zakázáno dosavadní kormutlivé nedělní upomínání členů o příspěvky a dluhy, právě když po mši svaté — hlavně u Dominikánů a Františkánů — čekali na dívenky svých srdcí.

V bytě zřízena čítárna, konány schůze, čtyřem členům poskytován levný útulek a na domě zaskvěl se červenobílý štít s názvem spolkovým. Bylo to starostí! Jednu z nich — a neposlední — způsobovala také okolnost, že místnosti nalézaly se v bezprostředním sousedství c. k. policie, která tehdy věru nerozuměla žertům. Leč mladistvé nadšení toho nedbalo a konečně se utěšováno známou pravdou, jež i tady skutečně se osvědčila, že zrovna pod svícnem jest největší tma.“

V tomto ovzduší, prosyceném nadšením a ideály, rád prodléval i Svatopluk Čech, který uveden byl do „Orebu“ svým bývalým spolužákem Mir. Neumannem. Dokud byl na gymnasiu a v konviktě, užíval uvedeného již pseudomynu „Nevolný“, který jako svobodný občan akademický zaměnil za hrdé „Volný“.

„Byl trochu samotářem a na každé poškádlení suše odpověděl jen krátkým vtipem, velmi sice řízným, zároveň ale tak dobromyslným, že protivníka cele odzbrojil. Všelikých prováděných kratochvil a šelmovství se pečlivě stranil, za to však jeho přičiněním redakční zásoba belletristického časopisu bohatě i cenně mohutněla.

Když potom uveřejněna jeho delší báseň „Anonym", tu v kritickém „Obzoru" projevil redaktor nevšednímu talentu bratra Volného své největší uznání."

Báseň „Anonym", než vyšla v časopise, byla předmětem nadšeného obdivu a pochvaly na spolkovém večeru 11. listopadu 1865 v zadní, uzavřené místnosti „u Primasů". O takových schůzích bývaly předčítávány mladými autory nové jejich práce. Onoho večera došla řada na bratra Volného, který přihlásil se se svým „Anonymem".

S. Čech bydlel tehdy se dvěma dobrými známými, Emanuelem Lemingerem a Miroslavem Neumannem, v Štěpánské ulici v prvním patře Primasovského domu naproti paláci barona Aehrentala a cílem milostných tužeb Svatopluka Čecha a Miroslava Neumanna bývala mladičká baroneska, která se v protějším okně ob čas objevovala. Fantasie Čechova „vnikla směle do samého paláce a zapředla (jej) v milostný poměr s něžnou šlechtičnou, kterýž se stal předmětem dotčené lyricko-epické básně".

Byl to již třetí případ, kdy dívka z tak zvaných vyšších kruhů vzbudila nadšený obdiv a zájem našeho básníka. Odtud vysvětlíme si, proč v produkci Čechově často mužové původu občanského (zejména domácí vychovatelé) zamilují si šlechtičny.

Tenkráte ve schůzi „Ruchu" „u Primasů" Čechova romance s erotickým motivem uchvátila všecky přítomné posluchače.

„Ano, zvítězil jsem. Byl to slavný den. Se všech stran spěchali ke mně a podávali mi ruce, ... Mladý Klicpera svým milým, srdečným způsobem potřásal mi rukou, Sládek mne tuším objal, a sám Jaromír Čelakovský, před nímž jsem měl respekt největší, přistoupil ke mně, poklepal mi na rameno a prohodil: ‚Poslouchej, tys vlastně chlapík.' Toť bylo pro mne vrcholem triumfu. I vážený náčelník našeho spolku, Engel, pochválil mne vřele ..." (V, 281—2.)

Brzy na to dostalo se jméno S. Čecha také na veřejnost. V roce války rakousko-pruské ujal se totiž „Ruch" „Lumíra", který za

Valečky pro malou účast obecenstva slabě jen živořil, a umínil si jej povznésti.

Redaktorem byl jeden z mladých literátů, Jaroslav Martinec (Josef Martin), kterému se členové „Ruchu" zavázali přispívati pracemi svými i hmotně.

Emanuel Leminger (r. 1907).

Svatopluk Čech otiskl tak 7. června 1866 báseň „Otrokyně" poprvé s vlastním jménem. K balladě té podnítily ho tehdejší boje křesťanů na Balkánském poloostrově a na Kretě proti Turkům.

Válka rakousko-pruská způsobila, že letní semestr byl neobyčejně brzy (koncem června) ukončen a studentstvo posláno na prázdniny.

Členové „Ruchu" usnesli se na schůzi v hostinci „u bílého kohouta" v Liliové ulici, že spolek rozpustí. Inventář spolkové místnosti rozdán a písemná pozůstalost, jakož i fond peněžní, obnášející celých 5 zl. 32 kr., odevzdány „starešině", bratru Karolínskému (Englovi) k dalšímu řízení dle stanov. Tak „Ruch" zanikl a s ním i „Lumír", který ukončil prvé pololetí 26. června 1866.

Od toho dne, kdy vystoupil z konviktu, kde chovanci musili se holiti, nosíval Svatopluk Čech bujný, měkký plnovous, na němž si zakládal a o kterém zapamatoval si bývalý jeho spolužák a dobrý přítel Em. Leminger tuto žertovnou historku:

„Tehdy jsem bydlel v Karlově ulici v domě vinárníka Cardy s jiným ještě studentem a Čech k nám někdy docházel. Namluvili jsme mu kdysi, že mu plný vous nesluší, že v něm vypadá příliš staře; když pak důvody naše uznal, nabídli jsme se ochotně, že mu vous na tvářích oholíme, každý jednu stranu. Když jedna tvář byla čistě oholena a mělo dojíti na druhou, usmyslil si ten, jemuž bylo v lazebnickém díle pokračovati, že tvář druhá zůstane neoholena, dokud majitel její nepoloží „na dřevo šesták". Marně se Čech jakožto právník dovolával slibu mu daného, že každý z nás mu oholí jednu tvář; „ano!" bylo mu odpovědí, „oholíme též druhou, ale až zítra, dnes nemožno". Byl to žert poněkud zlomyslností zavánějící (nevím, kdo z nás byl původcem jeho), neboť jsme věděli, že se chystal Čech od nás jíti do kavárny. Nepovolili jsme ani jeho prosbám ani nářku jeho, že jej zbavíme takto oblíbené kuřby — musil zaplatit. Ale několik dnů jsme za to musili snášeti jeho hněv."

A dále pokračuje týž pozorovatel tehdejšího života básníkova: „Doutník a káva byly hlavní Čechovy potřeby; nechci říci náruživostí, neboť Čech neužíval těchto dráždidel v slepé jakési vášni, nýbrž s odměřenou rozvahou jakožto pomůcek, jimiž fantasii, beztak nádherně zářící, popoháněl ke stupni jasu až oslňujícího. Čech pracoval velice pilně, zpravidla stoje u stolu a maje koleno pravé o židli opřeno.

Nahodilý nezdar při práci neprojevoval Čech nikdy nevrlostí; on byl si toho vědom, že opětovaným rozběhem překážku překoná a zdárného konce se dodělá. Jediné viditelné stopy rozpaků jevívaly se na násadce péra, jejíž konec Čech netrpělivě ohryzával."

Na prázdniny r. 1866 odebral se Svatopluk Čech opět domů do Vraného, kdež zažil s celou rodinou trapné rozčilení při rekvi-

rování vojska pruského. Hrozno bylo mu pomysliti, že Čechové jsou tak úplně v moci úhlavního nepřítele, a v duchu znělo mu zoufalé „Finis Bohemiae".

Po prázdninách dal se zapsati do druhého roku práv a bydlel u matky na tehdejším Pětikostelním náměstí (v nynější Sněmovní ulici) v paláci hraběnky Chamaré. Kromě bytu a stravy u matky měl S. Čech v městě některé kondice a několik bezplatných obědů. V tomto roce bylo mu tedy lépe než před tím a potom, poněvadž měl téměř celé zaopatření doma u matky a mohl výnos z hodin věnovati jen na oděv, knihy a jiné vedlejší potřeby. Proto také nepotřeboval tehdy peněžitých podpor od otce.

Na pozorování života v malostranském paláci zakládá se první větší prósa Čechova „Pan Bolehlav a svět", která tu z části měla své modely.

Podnes rýsuje se občas v zasklených dveřích na levo od vchodu postava „portiera"-domovníka, jehož jeden předchůdce poskytl látky k úvodu do jmenované povídky.

24. července 1867 podrobil se Svatopluk Čech první státní zkoušce historickoprávní, která se koná po dvou letech, a uznán způsobilým s vyznamenáním z práva církevního.

V dobách prázdně, které zejména po zkoušce bývaly častější, zapisoval S. Čech verše své a myšlenky tehdy ještě jenom pro sebe do zvláštní „tlusté knihy velkého čtvercového formátu s koženým hřbetem" (Heller v Nár. Listech 1896), na veřejnost si dotud netroufaje.

Teprve rok 1867 rozhodl o budoucím poslání našeho básníka. Někdy na podzim po prázdninách odebral se Svatopluk ze svého příbytku v Karlově ul. naproti postrannímu vchodu do kostela sv. Salvatora, či vlastně v zadním přístavku toho domu přes dvůr, kterýžto byt sdílel od začátku nového roku školního s bratrem Vladimírem a přítelem Bohuslavem Čermákem, k redaktoru Ví-

tězslavu Hálkovi v Palackého ulici, nesa mu na pečlivě svinutém listě příspěvek pro „Květy".

Bylo to definitivní zpracování „Otrokyní" se specialisovaným titulem „Kandiotky", kterážto cenná prvotina vynesla Čechovi řídkou chválu Hálkovu a otištěna byvši 12. prosince 1867, zjednala mu vstup do literárních dýchánků, jež pořádala tehdy Sofie Podlipská. Vzkaz od ní vyřídil mu přítel F. Šlechta, tehdáž medik, který byl domácím učitelem v rodině spisovatelčině.

Bohuslav Čermák (kol. r. 1880).

„Eskortován jím a bedlivě střežen, abych mu snad v poslední chvíli ještě neupláchl, vstoupil jsem stísněn do bytu paní Podlipské; ale značný díl té tíže sňala se mne její dobrotivá, milá tvář a prostosrdečný způsob, jakým jsem byl od ní uvítán; ovšem nemálo mi zase rozpaků přibylo, když jsem byl představen kroužku známých již spisovatelů a zejména paní Světlé, slavné Karolině Světlé, jejíž spisy na mne učinily tak mohutný dojem a která tu přede mnou stála, paní statná, rázovitých, ušlechtilých rysů, s ru-

měnou tváří a ohnivým, duchaplným okem, v plném rozkvětu vyspělé ženské krásy.

Z ostatních pamatuji se určitě pouze na nejmladšího, Jaroslava Golla.

Obě proslulé spisovatelky a také ostatní vzdávali mým „Kandiotkám" chválu, kterou jsem ovšem v rozpačitém uzardění skromně odmítal, ale v duchu lokal jako nebeský nektar. Přes to pociťoval jsem znova, že společenská zábava není mým živlem, v kterémžto poznání utvrdil jsem se od té doby co nejdůkladněji. K rozhovoru nepřispěl jsem pranicím a všechna přívětivost obou paní nebyla s to, aby zaplašila moji tíseň. Zvaly mne sice vřele, abych se stal pravidelným navštěvovatelem jejich literárních besed, ale nedostavil jsem se tam již nikdy více. O mně neplatí výrok, že je člověk společenskou bytostí." (V, 289—290.)

Po „Kandiotkách" přijal V. Hálek i novou báseň, vzniklou ještě r. 1867 a nazvanou „Kyrysník", bez námitky a otiskl ji na začátku r. 1868. Za to nepochodil u něho Svatopluk Čech s první větší básní svou s tendencí politickou, „*Bubnem*". Hálek s obvyklou svou přímostí pravil rozčilenému autoru, že se mu plod jeho nezamlouvá z příčin literárních a vytkl mu některé formální vady. Ale báseň „Buben" takového posouzení nezasluhovala; bylať neobvykle silným projevem básníkovy velice roztrpčené nálady tehdejší, any české poměry národnostní byly od začátku r. 1868 vážnější a pohnutější než před tím. Svatopluk Čech sám líčí dobu tu v díle „Z upomínek na bratra Vladimíra":

„Rok 1868 byl bouřlivý. Po zavedení dualismu dostali se k vládě úhlavní nepřátelé všech českých snah, a národ náš, drážděný krajní měrou, utiskovaný na všech stranách, vytlačený i ze sněmu domácího, projevoval svůj odpor proti německému „občanskému ministerstvu" hlučnými protesty a demonstracemi, na které zase Vídeň odpovídala zatýkáním a odsuzováním, potlačováním politických časopisů a zavíráním redaktorů, zkrátka všemi oblíbenými způsoby policejní a vojenské krutovlády.

Hned první měsíc toho roku rozvířil ulice pražské demonstracemi, vyzvanými chystanou v německém kasině oslavou nového ministra spravedlnosti Herbsta. Živě tanou mi na mysli výjevy té bouře, jest mi, jako bych viděl burácející řeku rozčilených davů, unášející mne i Vladimíra Ferdinandovou třídou, zní mi dosud v uchu ohlušující křik „Pereat Herbst!", „Pereat Beust!", který zněl z nesčíslných úst celou délkou té ulice, bez přestávky, do taktu s pochodem těsně sevřených řad studentských a dělnických. Stejně zřetelně tanou mi na mysli scény, kdy 21. června, v den císařova příjezdu do Prahy, zástup studentstva oslavoval bělohorské mučenníky na staroměstském náměstí a rozhořčený dav strhl a rozšlapal velkoněmecký prapor, vystrčený z bytu německého professora Kicka vedle české spořitelny. A podobné výjevy stíhaly se toho roku ustavičně, v Praze i na venkově, kde konány bouřlivé tábory lidu, při nichž docházelo nejednou i ke krvavým srážkám s policií a vojskem, jako se stalo na př. v táboru na Pankráci. S politickými demonstracemi střídaly se i četné slavnosti, jako památná slavnost položení základního kamene k Národnímu divadlu, oslava sedmdesátých narozenin Palackého, padesátileté jubileum Českého musea i jiné. Vůbec bylo podnětů k rušnému veřejnému životu hojně. Vždyť 1868 jest i rokem deklarace a první pouti české do Kostnice. Teprve ku konci jeho utlumen politický ruch násilně zavedením výminečného stavu v Praze pod nově jmenovaným místodržitelem, pověstným bar. Kollerem." (Květy z r. 1905, II, str. 569—70.)

Podobně píše též J. Štolba ve svém nejnovějším díle „Z mých pamětí": „Byla to doba velice pohnutá, doba, kdy proti nám stála bezohledná trojice, Beust, Jiskra, Herbst, která neznala vůči nám nežli surové násilí, doba neslýchané persekuce českého tisku, kdy redaktoři politických našich listů odsuzováni na dlouhá léta do žaláře a kdy prohlašovány bezpočetné tisíce z kaucí novinářských za propadlé; doba, kdy soudcové odsuzovali pro politické zločiny na komando a bez milosti; doba, kdy ostře nabité pušky, ano

i děla byly stále připraveny páliti do lidu, jejž velikolepá slavnost položení základního kamene k Národnímu divadlu, slavnost Palackého a bezčetné tábory povznášely k nadšení nejvyššímu; doba, kdy ani návštěva císařova v Praze nebyla s to, aby uklidnila vysoko dmoucí se vlny národních protiv.

A s jakou drsností, ano surovostí pracovala policie Päumanovská a Dederovská a zejména policie tajná, jež rozmnožena v počet úžasný, prolézala celý život společenský způsobem přímo příšerným, způsobem, jejž doby pozdější považovati budou za nemožný." (Str. 71—72.)

S dotčenou výše oslavou památky katastrofy bělohorské úzce asi souvisí vznik „Bubnu". Pozadí osudné bitvy jistě není jen nahodilé. Vzmáhající se ruch, nepokoj a bouře r. 1868 — toť asi onen buben, jehož zlověstné zvuky nikdo nemůže zažehnati.

Romantické zabarvení celé básně mělo úřadům zastříti časovost básníkova projevu a zdržeti je od konfiskace a pronásledování.

Z rozhořčení proti novým a novým útiskům českého lidu a jeho malátnosti vznikla ještě jiná báseň Čechova s podobnou tendencí vlasteneckou jako „Buben", totiž „Husita na Baltu".

Touto básní proslavilo se nanovo jméno Svatopluka Čecha v „Ruchu, básních české omladiny, vydaných r. 1868 k upomínce na založení Národního divadla".

Almanach tento, vydaný 16. května 1868, přinesl 77 básní od 20 přispívatelů.

Myšlenka sestaviti almanach z prací nejmladší generace básnické vyšla od Jos. V. Sládka a získáni pro ni nejen všichni bývalí členové „Ruchu", kteří rozmnoženi byli básníky z venkova přibylými, nýbrž i někteří poetové zcela noví.

Nejzámožnější z mladé družiny básnické, Jaroslav Goll, první propůjčil byt svůj v Lipové ulici (nikoli Liliové, jak mylně udává Quis) k společným poradám, které později, když vydání knihy bylo

zajištěno, přeloženy do bytu redaktora sborníku J. V. Sládka v Týnské ulici „u zlatého prstenu".

Těchto porad účastnil se horlivě také rodák jindřicho-hradecký a akademik táborský Emanuel Miřiovský, s nímž se tehdy S. Čech blíže seznámil.

Když v květnu almanach „Ruch" byl vydán, překvapily české čtenářstvo zejména oba příspěvky Čechovy, „Chaloupka", ohlas to poesie národní, a jmenovaný již „Husita na Baltu".

Emanuel Miřiovský (r. 1867).

Brzy po vydání „Ruchu" přestěhovali se bratři Čechové na Malou stranu do domu č. 482 při vchodu na větší Maltézské náměstí. Bydleli ve vikýřové světničce o dvou okénkách v podnájmu u manželů Kerkových společně s Bohuslavem Čermákem. Vzpomínky na paní Kerkovou, „útlou matronu s koštěnými brejlemi a březovou tabatěrkou", pomáhaly později tvořiti rázovitou paní Kavkovou v „Ikaru".

Do tohoto bytu docházeli často na táčky Emanuel Miřiovský, Ladislav Quis, Jos. Sládek i jiní a vedly se tu hlučné lite-

rární hovory. Za jedné své návštěvy koncem května 1868 požádal Em. Miřiovský Svatopluka Čecha, aby mu poskytl nějaký příspěvek pro táborský časopis „Tábor", který vycházel nákladem Jana K. Franka a za jehož hlavního spolupracovníka byl Miřiovský od začátku června angažován. S. Čech ochotně přání jeho vyhověl a odevzdal mu později báseň „Křížek" a novelu ze života komediantského „*Samsona*". Na způsobu zpracování této látky jevil se vliv anglického romanopisce Dickensa, kterého tehdáž S. Čech čítal s obzvláštní zálibou. Cítilť v sobě S. Čech i zvláštní nadání vypravovatelské a proto také záhy začal pěstovati prósu. První povídka, kterou napsal, ale nikdy neuveřejnil, věnována byla kouzlu štědrého večera, jemuž platila i prvá Čechova tištěná báseň.

„Samson" byl první prósou určenou pro tisk. Žádost Miřiovského byla Čechovi vítána, neboť časopis „Tábor" vytkl si vysoké cíle. Em. Miřiovský, ujav se pořádání belletristické a básnické části „Tábora", sestavil toto velice charakteristické provolání, jež uveřejněno v některých listech tehdejších:

Provolání k přátelům pěkné literatury na českém jihu.

Politické poměry naše v poslední době neblaze účinkovaly na rozvoj pěkné literatury v Čechách; interes všeobecně obracel se k politice, a co kde čteno a vydáváno, sáhalo výhradně v obor její. Nebylo tedy divu, že proud činnosti literární rozdvojil se a *slabší* připadl pěkné literatuře. Nebudeme líčiti neblahé následky této stagnace literární, promluveno o nich důkladně již na kompetentních místech, povinností naší spíše bude, abychom všemu tomu odpomoci se snažili. „*Květy*" učinily rozhodnou propagandu; za nimi cestou více méně šťastnou bral se „Světozor", „Praha", „Thalie", a což nejznamenitějším, založen jest kritický list „*Český obzor literární*" a pojištěna jeho existence.

Všecko toto stalo se během posledních dvou let a čím dále, s tím větším prospěchem tak sice, že už i na venkově počaly vy-

cházeti listy, které krásné literatuře přály: jmenujeme „Vesnu Kutnohorskou".

Na *českém jihu* vydávalo se časopisův již více; měly obyčejně programy nejrozsáhlejší, nejčastěji hlásily se k článkům národohospodářským. Nechceme zde hlásati, jak „Poutník", „Otavan", „Zvěst od Nežárky" atd. pro to své neurčité pointování programu živořily a po nějakém čase vycházeti přestaly — poukážeme raději k tomu, co jest.

Na našem jihu nalézají se dva listy: „Budivoj" a „Tábor". „Budivoj" zaměnil dřívější svůj program na politický a vystoupil tím z řady orgánův sloužících pěkné literatuře. Zůstává pouze „Tábor".

Kdo pováží, že venkovský list, jako „Tábor", bez subvence, vlastní silou dovedl udržet se až ku pátému ročníku, dozná, že jsme měli vůli nejlepší, které jsme se nevzdali i tenkrát, *když listu našemu dělo se příkoří největší od nepřátel, kteří by studem zardíti se mohli při čtení těchto řádek*, ba naopak, vidouce nyní kalamitu v oboru pěkné literatury *odhodlali jsme se obsah „Tábora" akkomodovati co nejvíce možná belletristickým intencím* a získali k tomu cíli řadu mladých mužů, kteří dílem již z větší části na zmíněném poli s prospěchem se okoušeli. Jsou to pp.: *Svatopluk Čech, Bohuslav Čermák, Jaroslav Goll, Václav Jakubička, Miroslav Krajník, Emanuel Miřiovský, František Novák, Josef Sládek, Frant. Šimeček, Václ. Šnaidr, Žit. Vrba* a jiní.

Změněný takto „Tábor" pěstovati bude všecka odvětví belletrie a přinášeti povídky, novelly, arabesky, skizzy, básně, pojednání esthetická, literární studie; pod záhlavím „*Literatura a umění*" umístněny budou názvy všech vyšlých knih a spisů, buď s kratšími nebo důkladnějšími úvahami, jakož i o bohatý feuilleton a zajímavou směs co nejusilovněji bude postaráno. — Že zprávy domácí a z venkova ve formě dopisův četně budou zastoupeny, o tom čtenářové naši sami se přesvědčí.

Aby P. T. ctěné obecenstvo poněkud aspoň posouditi mohlo, že redakce o hojný materiál se postarala, stůjtež tu na doklad nápisy čelnějších prací, které chováme v rukopisech:

Václav Koranda, historický obraz. — *Na úvale*, povídka z venkovského života. — *Márinka*, povídka. — *Za tři léta*, novella. — *Nevěsta*, skizza. — *Julinka*, arabeska. — *Dva lístky různé.* — *Národní báchorky.* — *V nemocnici*, zpomínka. — *Pokušení* od Krasiňského. — *O realismu v poesii*, literární studie. —*Naše poměry literární.* — *Lord Byron* co politický básník atd. — *Básně* podávati se budou u *přísném* výboru.

Takto chceme vyslati *9. číslo „Tábora“* s novým šatem mezi Vás; záleží na tom, zdaž dílo naše budete *podporovat*, my učiníme, co bude v moci naší. Zvouce Vás tímto k odebírání „Tábora“, *jehož cena předplatní se nemění*, nadějeme se, že s vděkem přijmete od nás, co jsme z ochoty a lásky uchystali. Literaturou k osvětě, osvětou k svobodě!

„Tábor“ vychází každou sobotu o 10 h. ráno ve velkém čtverci a předplácí se bez pošty: čtvrtletně 90 kr., půlletně 1 zl. 80 kr., celoročně 3 zl.; s poštou: čtvrtletně 1 zl. 10 kr., půll. 2 zl. 20 kr., celor. 3 zl. 52 kr. — Noví předplatitelé mohou vždy a kdykoliv přistoupiti.

V Táboře dne 18. června 1868.

Emanuel Miřiovský, hlavní spolupracovník.

Jan K. Frank, nakladatel a redaktor „Tábora“.

———

Když S. Čech odjížděl do Vraného na prázdniny, těšil se, že bude míti pobyt na venkově zvláště příjemný; honorář za „Křížek“

a „Samsona“ byl sice ujednán dosti skrovný, ale Svatoplukovi jevil se tehdáž i ten malý obnos příjmem knížecím.

Maloval si nejluznějšími barvami všechny slasti prázdnin s pojištěným důchodem asi dvou zlatých na každý týden. Ale naděje jeho byly zklamány. Redakce měla dosti velikou zásobu příspěvků a tak odkládala stále práce Čechovy. V 15. čísle ze dne 15. srpna otištěn byl sice „Křížek“, ale pak zase čekal ubohý spisovatel dlouho marně na první objevení „Samsona“.

Josef J. Toužimský (r. 1880).

Konečně 3. října 1868 v 22. čísle začala vycházeti Čechova prósa a 10. října otištěno prvé pokračování. Ale více již nevyšlo. Emanuel Miřiovský byl totiž zatím redakci opustil a Jan Frank další otiskování „Samsona“ zastavil. Zároveň přestaly se v „Táboru“ objevovati příspěvky i ostatních přátel Em. Miřiovského a v dalším obsahu „Tábora“ převládají zase jen věci historické, hospodářské atd.

Materiálně zklamán, ale fysicky osvěžen vydal se v první polovici října S. Čech opět do Prahy, aby se tu dal zapsati do posledního roku práv.

Tentokrát nejel s ním již bratr Vladimír a k osiřelým tak S. Čechovi a Bohuslavu Čermákovi přistěhoval se Josef J. Toužimský. Poesie a politika byly hlavními pružinami jejich života. Čermák skládal bohatýrské zpěvy v duchu kozácké národní poesie, Toužimský zabýval se studiem jihoslovanských jazyků a literatur, básněním a řešením problémů radikální politiky, která byla vlastním jeho živlem. Čechovu fantasii pak brzy cele zaujaly náběhy k veliké básni „Bouři".

Myšlenku k ní vnukl mu syn jeho bytné, mladý Kerka, bývalý to námořník, který rád vypravoval o moři, korábech a dobrodružném životě lodnickém. „Bouře" stala se později první ozdobou nového almanachu, k němuž dal popud „Akademický čtenářský spolek".

Členové jeho sešli se začátkem prosince 1868, aby uvažovali o tom, jak oslaviti dvacetileté jubileum spolku. Poněvadž většina studentstva zabývala se básněním, přijat 12. prosince s velikým nadšením návrh, aby vydán byl almanach, podobný „Ruchu", jenže s příspěvky výhradně členů-akademiků.

Čtyři dni na to zvoleni výborem redaktoři zamýšlené publikace: Svatopluk Čech, Otakar Hostinský a Václav Šolc.

Poněvadž však Šolc redakce vůbec se stranil, Hostinský pak jen ob čas radami svými přispíval, spočívala celá téměř tíha a zodpovědnost redaktorská na Svatopluku Čechovi, do jehož bytu také příspěvky většinou byly zasílány a kde se o nich rokovalo. Do 1. března 1869 sešlo se na 100 zásilek, takže 9. března mohly „Národní Listy" přinésti zprávu, že projekt „Akademického čtenářského spolku" dojde v brzku uskutečnění.

Kniha vydána 16. května 1869. 39 autorů (v obsahu 40, ale S. Čech skrývá se jednou pod pseudonymem Jan Vraný) podalo 124 básní.

S. Čech otiskl tu se souhlasem Ot. Hostinského pět svých básní. Jsou to: „Bouře" (str. 5—16), „V pitevně" (17—20), „Umírání"

(21—23), „Má poesie“ (24—25), „V klášterním sklepě“ (246—9). „Bouři“ na radu Hostinského do tisku pozměnil, vypustiv hlavně stať, která jednala o králi bouře, podle něhož původně báseň také nazvána „Král bouře“.

„Almanach českého studentstva“ jméno Čechovo, beztak již známé, proslavil po celém národě. Nejzávažnější kritiky kladly příspěvky Čechovy na první místo.

Neruda, který neznal pseudonymu „Jan Vraný“, píše v Nár. listech (ze dne 3. června):

„Básně se musí číst; my jsme přesvědčeni, že tyto studentské básně se budou mnoho číst, a kritiku svou — jiné zde není prozatím potřebí — utvoří sobě každý čtenář sám. Bude-li číst báseň „Bouře“ (str. 5), bude překvapen tou intencí čistě poetickou, tou velkou silou mladistvou, která prozatím ani jasně neví, kam položit se váhou nejrozhodnější; přečte-li báseň „Má poesie“ (str. 24), sezná, jak zdravá původnost hledí zpracovat dojmy odjinud nabyté; přečte-li rozkošnou, v myšlence zcela novou, humorem sálající a také umělecky zcela zaokrouhlenou legendu „V klášterním sklepě“ (str. 246), uvítá v ní již báseň, která pro vždy zůstane dobrou, atd.“

O něco později než „Almanach českého studentstva“ vyšel též druhý ročník „Ruchu“, který sestavoval Emanuel Miřiovský a jenž vydán byl na oslavu pětistyleté památky narození mistra Jana Husi. Na rozdíl od studentského almanachu obsaženy jsou v „Ruchu“ z r. 1869 „básně české omladiny bez ohledův na to, zdaž přispívající jsou studenty či ne“.

S. Čech Miřiovskému do nového „Ruchu“ nepřispěl, za to však neodmítl jeho žádosti za příspěvek do nového listu táborského „Lužničana“, který počal vycházeti 10. května 1869 redakcí Em. Miřiovského a nákladem Jana K. Franka jako belletristická příloha známého nám již „Tábora“.

S. Čech dal Miřiovskému k disposici starší svou báseň „Buben“, kterou poněkud přepracoval a rozšířil a jež vyšla pak v druhém

čísle „Lužničana" dne 25. května 1869. I jiní přátelé Miřiovského, Josef Sládek, L. Quis, Václav Šnaidr, Frant. Šimeček, vypomáhali mu opět jako roku předešlého, ale přes to vyšlo „Lužničana" toliko 8 čísel.

Ač S. Čech dosavadními ukázkami svého nevšedního nadání vzbuzoval největší naděje do budoucnosti, neměl z činnosti své velikého prospěchu hmotného. Za „Kandiotky" a „Kyrysníka" obdržel sice honorář, ale almanachy vydány byly k dobročinným účelům a „Samson" se autorovi zpronevěřil. A přece, jak na př. v elegické vzpomínce „Ve vzduchu" líčí, nemíval někdy ani vydatného sousta. Přiznal se k tomu také mnohem ještě upřímněji ve feuilletonech „Z lidumilných kapitol" (Nár. L. ze dne 13. března 1907):

„Vzpomínáš na dni, kdy ti bylo nejhůře: ano, byla perioda tvé mladosti, kdy jsi také někdy s poloprázdným žaludkem bloudíval do večera, stydě se požádati znovu o bochníček na úvěr hokynáře, který včera již zle se škaredil na liknavého dlužníka . . . Ano, vzpomínáš i na den — jediný den ve svém žití, který jsi takto od rána až do noci probloudil ulicemi o hladě, v marném vymýšlení a hledání pomoci, načež jsi před usnutím rozchroupal krajíc chleba kdysi do zásuvky pohozený, tvrdý již jako kámen a napolo zplesnivělý. A zejtra? Určitě si již nepamatuješ, ale můžeš se domysliti, že jsi hned ráno buď odnesl poslední přebytečný kus oděvu k vetešníkovi, nebo přece našel známého, který ti vypomohl půjčkou . . ."

V podobné tísni odhodlal se psáti i „pro výdělek" a začal novou prósu „Zimní idyllu". S velikými nadějemi nesl hotovou práci opět k Hálkovi, ale „Zimní idylla" se přísnému redaktoru nezamlouvala. Vrátil ji autorovi s radou, aby ještě bedlivěji studoval skutečný svět a život. Ale S. Čech puzen hmotným nedostatkem zaklepal po krátkém čase s touž prací u tehdejšího redaktora „Světozora" Emanuela Tonnera, který ji přijal, honoroval a v březnu 1869 otiskl. Dr. František Skrejšovský, majitel „Světozora", vyzval dokonce mladého spisovatele, aby brzy opět něco přinesl.

S. Čech, maje doma koncept „Samsona“, nabídl tuto novellu Tonnerovi s podotknutím, že jen malá část v „Táboru“ byla uveřejněna. I tato práce byla bez námitky přijata, ale na otištění nedošlo. Em. Tonner byl za tehdejší kruté persekuce českého časopisectva pro politickou úvahu ve „Světozoru“ uveřejněnou odsouzen na 6 měsíců a ve vězení ztratil ještě s jinými papíry také rukopis „Samsona“, který tak po druhé nešťastně zapadl.

Za to přinesl „Světozor“ r. 1869 ještě humoresku „Trepku“.

Koncem školního roku 1868-69 vydáno bylo S. Čechovi absolutorium, podle něhož poslouchal na tehdejší utrakvistické universitě s německými zkouškami kromě nezbytných přednášek professorů německých a V. V. Tomka, který přednášel v té době německy „Oesterreichische Geschichte“, všecky tehdy působící professory české a to Dasticha, Gindelyho, Gundlinga, Jonáka, Randu a Vocela.

Absolvovaný právník S. Čech vrátil se se zvučným již spisovatelským jménem na prázdniny do Vraného.

Pan ředitel Čech byl sice nemálo hrd na literární úspěchy svého prvorozence, ale přes to častěji nabádal ho k tomu, aby nejdříve pomýšlel na zkoušky a budoucí povolání, které mu zajistí slušnou existenci.

Svatopluk byl by se nejraději hned oddal spisovatelství úplně, ale na naléhání otcovo dal se přece do studií zákonníků a 10. prosince 1869 vykonal druhou státní zkoušku soudcovskou s vyznamenáním z práva obchodního a směnečného.

Asi od polovice října, kdy se do Prahy vrátil, bydlel v Karlově ulici proti vratům klementinským „u bílé věže“ (č. 179) u bývalého spolužáka Serváce Hellera, který mu pokoj svůj nabídl. Svatopluk Čech chtěl si totiž v Praze vyhledati zaměstnání a při tom studovati.

Než nalézti hned nějaké výhodné místo v advokátní kanceláři nebo v některé redakci se Čechovi nepoštěstilo. Ve veliké tísni pe-

něžní chodil několik dní Prahou, až potkal jednoho dne Dra. Frant. Skrejšovského, který byl mu velice nakloněn. Tázal se S. Čecha, nechce-li se zcela věnovati spisovatelství a vstoupiti do některé redakce. Básník s velikou radostí přisvědčil. Dr. Skrejšovský doporučil jej svému bratrovi do redakce „Pokroku", kde pobyl S. Čech od konce r. 1869 do druhé polovice srpna 1870.

Nejprve pořizoval hlavně překlady z cizích časopisů, překlady telegramů, upravoval rozličné externí příspěvky a pod. podřízené věci. V r. 1870 počal psáti též feuilletony.

Číslo 131 (ze dne 13. května 1870) přineslo jeho „Zázračné těžítko", satiru na vše pohlcující militarismus a zanedbávání věd, umění a hlavně školství, č. 141 (ze dne 25. května) humoresku „Vyměněný klobouk", čísla 160, 167, 174, 183 (ze dnů 16. a 23. června a 1. a 9. července) „Náčrtky z r. 2070", satiru hlavně na sociální a umělecké poměry soudobé, č. 168 (ze dne 24. června) „Stín" posmívající se zbytečným nepříjemnostem, které si způsobují vlády přísnou censurou a kontrolou. Narážky na tehdejší poměry politiky evropské nalézáme jednak v „Otevřeném psaní p. Konvalinky vévo-

Dr. František Skrejšovský (r. 1870).

dovi Gramontovi", které zabývá se kandidaturou pruského prince Leopolda Hohenzollernského na trůn španělský (ot. 14. července v č. 188), jednak ve dvou satirách, které vznikly za války francouzsko-pruské (po 19. červenci 1870). Jest to „Dopis z bojiště" persiflující a ironisující osobní původy války (otištěn 4. srpna v č. 210) a pak „Turkos", vytýkající Francouzům křivdy, kterých se dopustili na domorodých střelcích alžírských „Turkosech", a litující Poláků, štvaných do boje pro krále pruského (otištěn 11. srpna v č. 216).

Mimo tyto feuilletony pro „Pokrok" napsal S. Čech v této době také pro „Světozor" satiru „Kámen" a satirickou báseň „O jednom králi", pak pro „Vlastenský kalendář", který tenkráte vydával Dr. Frant. Skrejšovský a jejž sestavoval redaktor „Světozora", humoresku *„Cikánku"*. Seznámiv se bezpochyby prostřednictvím S. Hellera s jeho redakčním kollegou z Nár. Listů, známým publicistou a spisovatelem Vincencem Vávrou Haštalským, skompiloval pro něho rovněž tehdy poučný článek *„Ze života slovanských národů"*, jenž vyšel ve Vávrově „Kalendáři koruny české na obyčejný rok 1871". S. Čechovi předloženo bylo šest obrázků (1. Slovinský šuhaj, 2. Prodavačka hub z Přímoří, 3. Dalmatinka s vodou, 4. Bosňák ve zbroji, 5. Polská svatba, 6. Ruský pastušek), z nichž na 2. a 4. podepsán Zvěřina, a uloženo mu, by napsal k nim slovní doprovod.

Přes to, že článek „Ze života slovanských národů" není prací Čechovou veskrze původní, přece vycituje z ní nadšenou lásku ke všemu Slovanstvu vůbec a poetického ducha autorova. Nejvýznačnější v té příčině jsou slova Čechova k poslednímu obrázku „Ruský pastušek":

„Poslední v řadě obrázků našich předvádí nám ruského pastuška, jenž pod obrazem matky boží hraje své dumky. Dumky jsou nevyčerpatelný poklad ruského národa. Prýští z věčného zdroje doetického ducha národního a naplňují širý vzduch mezi Vislou a Volgou nářkem, jásotem, steskem, bujnou veselostí. Ony se vzná-

šejí nad širokou, neobhlednou stepí, která se daleko rozvalila až k Černému moři, daleko — daleko — pokrytá travou a kovylem... Ony pláčou nad mohylou osamělou, u zpuchřelého kříže, s šumnými větry o závod; chvějíce se s ranní mlhou nad vysokými tyčemi stanic kozáckých, zpomínají dávných hrdin, slavných atamanů; v kibitce uhánějí vlaštovčím letem po moři buřanu; nad praskavým ohněm rozbojníků rozléhají se tichounkou nocí....

Písně ty plynou bezprostředně z duše, proudem mocným, neupraveným umělými pravidly, a přece jaká to krása v nich, jaké to milé obrazy — v nich prokypuje celá síla básnického ducha Slovanů!"

Koncem srpna 1870 opustil S. Čech dobrovolně redakci „Pokroku", dávaje přednost starému přátelství před osobním prospěchem. Bydlel totiž stále se Servácem Hellerem, který byl členem redakce „Národních Listů". Tehdy byl prudký boj mezi listy J. S. Skrejšovského, „Pokrokem" a německou „Politikou", na jedné a „Národními Listy" na druhé straně. Skrejšovský dozvěděv se, že S. Čech bydlí se spolupracovníkem nepřátelského denníku, vyzval S. Čecha, aby se přestěhoval jinam. Avšak S. Čech vystoupil raději z redakčního svazku a požádal za odpolední zaměstnání v jedné advokátní kanceláři. Život takového advokátního písaře-studenta vylíčil později S. Čech v „Ikaru" v osudech Vysockého. Ale dlouho nebylo mu konati nevděčné práce kancelářské. Již začátkem prosince 1870 přijal jej Dr. Frant. Skrejšovský do redakce „Světozora", jehož byl od té doby titulárním odpovědným redaktorem. Skutečným redaktorem byl vlastně J. J. Kořán, Čechovi bylo pořádati či lépe řečeno úplně spisovati přílohy, do nichž napsal r. 1871 celou řadu humoristických a satirických prací. Jsou to humoresky: „Spisovatel, kterého nikdo nečte" (v č. 1 a 2), „Pan podučitel" (4—10), „Novella z ničeho nic" (11—13), „Liškovický pán" (18—22), „Pan Bolehlav a svět" (25—34); satiry: „Žoli" (14—15), „Zastavená povaha" (36). Mimo to otiskl tu také 7 svých epigramů, nazvaných „Hluché kopřivy" (11), a asi 20 článků, které dílem

přeložil z němčiny nebo z ruštiny, jíž se pilně zabýval, dílem skompiloval z různých pramenů, dílem také sám vymyslil jako výklady k obrázkům.

Některými drobnostmi přírodovědeckými přispěl mu též Emanuel Leminger.

„V nahodilé redakční tísni“ vypomohl mu známý jeho přítel Neumann, který napsal pro Světozor z ochoty k redaktoru satiru „Vzorný purkmistr“ (v příloze k č. 16 a 17), na niž poukazuje Svatopluk Čech v „Druhém květu“ na str. 167.

Mir. Neumann.

Jako spoluredaktor Světozora vykonal S. Čech třetí zkoušku státní, „státovědeckou“, 10. ledna r. 1871, tak že byl by mohl vstoupiti do státní služby. Ale na to S. Čech ani otec jeho nepomýšleli a proto bylo mu se připravovati k rigorosům.

Přejímaje redakci „Světozora“ uvolil se S. Čech na žádost Fr. Skrejšovského, že mu uspořádá oba „Vlastenské kalendáře“ na r. 1872, totiž velké vydání za 45 kr. a malé za 27 kr. Když práce ve „Světozoru“ Svatopluka omrzela a také otec na něj naléhal, aby raději doma ve Vraném studoval a vrátil se ku právnictví, dal Skrejšovskému v druhé polovici září z redaktorství výpověď, načež byl místo S. Čecha angažován Em. Miřiovský; ale s uspořádáním

kalendářů nebyl Svatopluk dotud hotov a proto ještě nějaký čas v Praze pobyl, aby i tuto práci dokončil. V Krakovské ulici č. 583, kde byla tehdy redakce „Světozora", pracovali oba přátelé, Čech v přízemku, Miřiovský v prvním patře knihtiskárny. Potřeboval-li jeden od druhého něco, dal znamení špagátem, po kterém si i dopisy posílali. S. Čech měl úkol nemalý. Materiál cizích příspěvků pro kalendář byl velice skrovný; odevzdána byla mu jen povídka zakládající se na skutečné události „Osudná hra v kostky" (od spisovatele Bohumila Jandy Cidlinského), pak životopisy Sylvestra Krnky, místodržitele hrab. Bohuslava Chotka a generála Faidherba a některé drobnosti. Ostatní bylo doplniti S. Čechovi. Za tím účelem napsal tedy delší humoresku nadepsanou „*Motýl. Povídka z Podolí*", přeložil z německých překladů anglickou povídku „*Věrnost až do hrobu*" a francouzskou „*Stavěl na písku*" od Pavla Févala, sestavil výklady k vyobrazením, totiž „*Obrázky z Kavkazu*", „*Ze slovanského světa*", otiskl ze „Světozora" a upravil několik drobných statí poučných a několik anekdot. Na konec přejal do kalendáře ještě také svých 7 epigramů ze „Světozora". Do malého vydání pojaty byly podle zvyku jen práce v čele velkého vydání otištěné, totiž „Osudná hra v kostky", „Věrnost až do hrobu" a „Obrázky z Kavkazu".

Za pražského pobytu Čechova v r. 1871 vznikly ještě tři jeho práce, které byly toho roku uveřejněny. Bezpochyby ke všem třem zavdaly podnět styky Čechovy se známými a redakčními kollegy Hellerovými.*)

---

*) Dr. Bedřich Pacák zmiňuje se ve »Vzpomínkách na Svatopluka Čecha«, vydaných koncem března l. r. »Májem«, že S. Čech r. 1871 v Národních Listech »redigoval jako druhý redaktor feuilleton«. O této činnosti se básník sám nikdy a nikde nezmiňoval. Pamatoval si jen, že kdysi na počátku své literární činnosti vypomohl zpravodaji N. L. »Ze soudní síně« několika referáty a napsal mi také: »Myslím, že jsem referátů ze soudní síně napsal jen málo — pamatuji si toliko na dva, z nichž jeden týkal se přelíčení s nějakou cikánskou tlupou a druhý měl, tuším, nápis ‚Nůž bez pána' (šlo o zavraždění kohosi při hostinské rvačce)«. Prohledal jsem svého

Dr. Eduard Grégr, jednatel „Matice lidu“ a bratr majitele „Národních Listů“ Julia Grégra, vyzval Svatopluka Čecha, aby pro jeho lacinou lidovou knihovnu sepsal dílo o pronásledování čarodějů a čarodějnic ve středověku na základě spisu Leckyova. Svatopluk Čech vyhověl ochotně jeho přání a zpracoval *„Oběti pověry. O čarodějství a pronásledování jeho v zemích křesťanských. Příspěvek k dějinám lidského bludu.“* (Matice lidu, V, 6.) Při spisování této rozpravy použil autor jednak udaného pramene hlavního a pro dějiny čarodějství v zemích českých a slovanských shledal si některé prameny české (uvedeni jsou v textu jmenovitě Matouš Konečný (str. 41, 81), Jan Štelcar Želetavský z Želetavy (52, 79), Koldín (79), Tomáš Rešel (80, 93), Kašpar Jan Kupec z Bílenberka (87), Smil Flaška (94) a některé roztroušené novější studie (zejména článek Josefa Ehrenbergera v Časopise č. musea z r. 1848).

Pozoruhodné jest spisovatelovo stanovisko, jehož dotýká se S. Čech v „Předmluvě“ i v rozpravě samé.

„Mnohé zbytky středověku, jako předsudky stavů, válka, žoldáctví, nelidský trest smrti, četné neduhy socialní a jiné čekají dosud svého odstranění. Svatou povinností každého z nás jest, abychom ve všech těchto směrech po svém způsobu pokroku dráhy klestili, nedadouce se zastrašiti ni četnými překážkami, ni hanou, ni potupou.“ (Str. 5.)

„Přítel lidu ale okřívá při myšlence, jak značný pokrok člověčenstvo učinilo v posledních stoletích, a jaké blahodárné ovoce

---

času všecky starší ročníky N. L. list za listem, dotazoval jsem se také některých starších členů redakce N. L. a nynějšího jejich vydavatele, ale nikde jsem se ničeho nedopídil. Na uvedenou zmínku Dra. Pacáka probral jsem nyní znova celý ročník 1871, ale mimo známý feuilleton »Jak se připravují raci«, našel jsem jediný anonymní článek »Historii čarodějství, Dle W. E. Harpola Leckyho« (v č. 209), který by mohl míti souvislost s Čechovými »Obětmi pověry«. Jisto jest jen, že se básník v r. 1871 se členy redakce N. L. stýkal, sám pak vysvětloval tyto styky svým poměrem k S. Hellerovi. *F. S.*

přináší osvěta, která mocí neodolatelnou bludy kácí a člověčenstvo k vyšší vždy vede dokonalosti. Mnoho však ještě zbývá práce. Pilný pozorovatel zhrozí se nad spoustou bludů a pověr, které podnes zdravý rozum lidský zatemňují, a proto musí býti i na dále přední úlohou všech lidumilů a pravých vlastenců šířiti světlo osvěty mezi lidem — světlo pravdy, vědy a rozumu.“ (Str. 58—59.)

Jak vynikající a spolehlivá jest i tato vědecká kniha Čechova, dokazuje to, že professor Dr. Hanuš Máchal neznaje autora („Oběti pověry“ vydány anonymně) dovolává se jí v článku „Čaroději“ v Ottově „Slovníku naučném“ (V, 861).

Jana Štelcara Želetavského, jehož literární plody poznal S. Čech za studií svých k „Obětem“, užil později v satiře „Z neznámé knihy Jana Štelcara Želetavského z Želetavy“ (Nár. L. 1880).

R. 1871 jalo se také mladé nakladatelství Ottovo vydávati vlastní kalendář „Slovanský“, za jehož prvního redaktora dožádán Jakub Arbes, člen redakce „Nár. Listů“. I z ochoty k němu napsal Svatopluk Čech pro „Slovanský kalendář na rok 1872“ humoresku „*Marouška*“.

Krátce před svým odjezdem do Vraného napsal ještě pro Serváce Hellera feuilleton do „Národních Listů“ „*Jak se připravují raci, aby nezčervenali*“.

Ukončiv práce svoje, jimiž povinen byl Dru. Frant. Skrejšovskému, vypravil se S. Čech na cestu domů. V dosavadním bytě svém vykonal před tím ještě důkladnou revisi svých papírů a všecko, co pokládal za bezcenné, srovnal ke kamnům na hromadu, aby ji bytná spálila.

Tak byl určen zkáze i starý, na deskách značně odřený zápisník Čechův z let 1864 a 1865, který však Servác Heller tajně za přítelovy nepřítomnosti uschoval a zachránil.

Vrátiv se na venkov, oddal se S. Čech pilným studiím. Chodíval nejraději s knihou a s přednáškami do přírody, zejména do „háje“, a žil život ponejvíce samotářský. Ob čas neodolal přece po-

kušení a obíral se poesií. „...leckdy, sedě se zákonníky a přednáškami pod některým stromem parku, bezděky upustil jsem je do klína a mé myšlenky zatoulaly se daleko od finanční vědy a rakouské statistiky. Dopis přátel z Prahy, chystajících se k vydání almanachu „Máje“, přiměl mne také, že jsem učinil přestávku ve svých studiích a napsal cyklus básní ‚Snové‘.“ (Nár. Listy 1908 č. 84.) Podrobiv se první zkoušce rigorosní, přijal začátkem r. 1872 místo koncipienta-začátečníka u Dra. Fürsta ve Slaném. Poněvadž z tehdejšího bydliště bratra Svatoplukova Vladimíra, Kvíc, byla do Slaného jen malá procházka, ubytoval se Svatopluk u něho asi na měsíc, nežli si najal maličký pokojík v jednopatrovém domě „u zeleného stromu“ proti piaristské koleji na slanském náměstí. Když později r. 1872 i Vladimír přestěhoval se do Slaného, stýkali se oba bratří spolu často. Kdežto však Vladimír horlivě účastnil se zábav slanských, sedával Svatopluk na večer u jediného okna své úzké světničky a bavíval se ruchem venkovského korsa. Jinak trávil celý den v kanceláři ze začátku pouhým opisováním nebo vyplňováním formulářů a jen málo chvil zbývalo jeho pracím literárním. Jediní „Snové“, tvořící ovšem celý cyklus básní, podali r. 1872 v „Máji, Almanachu Umělecké besedy“ čtenářům svědectví o básnické činnosti mladého jejich miláčka.

Záp. část slanského náměstí.

1873—1878.

Zatím co pracoval S. Čech u Dra. Fürsta v kanceláři, dály se v Praze u vydávání časopisů podstatné změny. Koncem roku 1872 zastavil Dr. Eduard Grégr vydávání illustrovaného týdenníku „Květů“, postoupiv smlouvou v červenci 1872 dosavadní svoje abonnenty „Světozoru“.

Poněvadž „Světozor“ pokládán byl spíše za jakési illustrované noviny, vznikla v literárním kroužku, který se ob čas scházíval v hostinci „u Ježíška“, myšlenka, aby Neruda založil nový časopis neillustrovaný. Spojiv se opět s Hálkem vzkřísil Neruda znovu Mikovcův „Lumír“ a radil se se svými mladšími kollegy z „Národních Listů“, Josefem Sládkem a Servácem Hellerem, které z mladých talentů by především k podniku svému měl připoutati. Heller slíbil získati za spolupracovníka Svatopluka Čecha, o němž

věděl, že pracuje právě o veliké básni epické „Adamitech". S. Čech přispění sice ochotně slíbil, rozpakoval se však Nerudovi vydati prvý zpěv svého eposu, obávaje se, že jsa zaměstnán v kanceláři, nebude moci do každého čísla týdenníku posílati pokračování. Ale Neruda přes to si počátek „Adamitů" od S. Čecha vyžádal a již v 9. čísle „Lumíra" jej otiskl připojiv poznámku, že „Adamité" vyjdou „ve sbírce epických zpěvů" Čechových nákl. Fr. A. Urbánka.

Jan Neruda (r. 1863).

Bylo to již druhé upozornění na chystanou samostatnou knihu Čechovu, neboť hned ve 3. čísle přinesl „Lumír" mezi zprávami o domácím a cizím umění tuto noticku: „Za krátko vyjdou epické zpěvy Svatopluka Čecha. Mladý to pěvec, první vydá knihu samostatnou a již nyní je rozhodnuto, že bude kniha jeho náležeti k nejlepším spisům české literatury básnické."

Když vyšel počátek „Adamitů", nebylo vyhnutí, S. Čech musil svoje epos rychle dopisovati. Neruda naléhal, aby posílal báseň svou aspoň po částech. Byl to choulostivý úkol; ani hlavní osnova celku nebyla v autorově hlavě ještě úplně vyhraněna, a slíbiti každý týden zaslání větší části bylo tím odvážnější, poněvadž

básník mohl psáti vždy teprve po celodenní kancelářské práci, pozdě večer a v noci. Ale úsilí Nerudovu neodolal a tak objevila se opravdu celá báseň v osmi číslech Lumíra za sebou (9—16).

Byly to týdny neklidné pro Čecha i pro Nerudu. S. Čech pil po příchodu z advokátní kanceláře silnou černou kávu a psal v zimničném napětí pozdě do noci, jsa rád, mohl-li rukopis poslati do Prahy v nejposlednější chvíli a to mnohdy jen protekcí mladého poštovního úředníka, přítele literatury, který přijímal Čechovy zásilky ještě v pozdních hodinách nočních. Jindy opět musil si zjednati básník zvláštního posla, který v noci chvátal do Prahy a časně ráno odevzdal Hellerovi rukopis. Vždyť Neruda posílal do Slaného urgenci za urgencí dopisy expressními, ba i telegrafem. Když posléze báseň celá vyšla, pochválil ji Neruda, ačkoliv autor sám nebyl s ní zúplna spokojen, a také veřejnost přijala ji velice příznivě.

Ač „Lumír" byl veden velice pečlivě a přinášel příspěvky značné ceny, přece materiálně neprospíval a vydavatelé musili naň dopláceti. Neruda, jsa syt redakčních starostí, chtěl další vydávání „Lumíra" zastaviti a měl již připraveno svoje prohlášení. Když se o tom dozvěděl Heller, který se vrátil právě z Jihlavy, vymohl na něm, aby rozhodnutí své ještě na týden odložil, a radil se s Jos. Sládkem, jak „Lumír" zachrániti. Oba usnesli se posléze na tom, že redakci sami převezmou a požádají S. Čecha, aby byl jejich společníkem. Heller zajel tedy do Slaného, aby S. Čecha pro podnik získal. Svatopluk Čech vyslechnuv, oč jde, bez dlouhého rozmýšlení se rozhodl, že se redigování účastní a za tím účelem do Prahy přestěhuje, jenom si vyhradil, že finančně v žádný závazek nevejde a že se vůbec o hospodářskou část „Lumíra" nikterak nebude starati.

Následujícího večera měli Neruda, Hálek, Sládek a Heller schůzi v zeleném kabinetě tehdejšího „Národního klubu" na Ferdinandově třídě (v Portheimově domě), kde Sládek a Heller převzali „Lumír" se všemi jeho aktivy i passivy. S. Čech rozloučiv se

s bratrem a známými ve Slaném při veselé pitce přestěhoval se k rodičům na Vinohrady do Palackého ul. č. 384 (n. 27).

Dům č. 384 v Palackého ul.

Na konci 24. čísla „Lumíra" čteme toto prohlášení:

Sdělujem ctěným svým odběratelům, že příštími čísly stane se „Lumír" již orgánem *širšího kruhu českých literátův*. Děje se tak za příčinou, aby časopisu našemu dostalo se ještě větší podpory duševní, aby živá součinnost *všech literárních sil českých* byla konečně docílena. Třeba se tedy stala u vydavatelství atd. některá změna, rozumí se přec samo sebou, že my podepsaní budem při „Lumíru", jejž jsme založili, také nadál činni dle *plné síly své.*

Vítězslav Hálek. Jan Neruda.

Na to v čísle 26. ohlásila se nová družina:

Oznamujeme ctěným odběratelům a literárním přispívatelům „Lumíra", že se příštím číslem uvazujeme v jeho redakci a vydávání. Přejímajíce list z rukou osvědčených jeho zakladatelů, nemáme ovšem jiného programu, než abychom jej vytrvalým úsilím dále vedli k onomu cíli, jejž zakladatelé na počátku „Lumíra" vytknuli, a máme tudíž naději, že zůstane i při nás ona všestranná přízeň, jíž dosud „Lumír" se těšil, tím spíše, ani dosavadní redaktoři a vydavatelé při něm i na dále činnými zůstanou plnou svou silou.

Svatopluk Čech, Servác B. Heller,
Dr. Otakar Hostinský, Josef V. Sládek,
vydavatelé. redaktoři.

Dr. Otakar Hostinský přistoupil do redakce brzy po prvém prohlášení jako zástupce literatury vědecké, poněvadž „Lumír“ nebyl list čistě belletristický.

Sládek uvázal se v obstarávání části hospodářské. Mimo práce v redakci zaměstnán byl S. Čech v advokátní kanceláři známého tehdy předáka Dra. Nittingera, kterému doporučil jej S. Heller.

Od 26. čísla, kdy uvázal se Čech v spoluredakci, vycházely od něho příspěvek za příspěvkem. Aby příliš časté objevování jediného jména redaktorova nebylo mezi skrovnými pracemi cizími nijak nápadným, volil skromný autor nejčastěji různé pseudonymy. Nejobvyklejším je tenkráte „Giovanni Vranini“ (G. V.), povlaštěné „Jan Vraný“, skládající se z třetího jména křestního a názvu osady pro Svatopluka Čecha nejpamátnější. Pořad prací Čechových v „Lumíru“ 1873 jest tento:

V č. 27 vyšly na prvém místě „Taroky. Humoreska od Svatopluka Čecha“, v č. 28 „Šumařovo dítě. — Václav Benda“, v č. 29 „Souboj. S. Čech.“, v č. 30 „Epigramy Alexandra Puškina. (Ze sbírky zapovězených básní A. S. Puškina, vyšlé v Lipsku u E. L. Kasproviče)“ a „Šablóny na sentimentální povídky“, v č. 31 pokračování „Šablón“, v č. 32 „Nikotina. Klášterní legenda od Giovanniho Vraniniho“, v č. 34 „Vesnický svatý. — G. V.“, v č. 36 „Na lodi vyhoštěnců. — J. Kazda“, v č. 37, 38 a 39 „Oblaka. Novella od J. Kazdy“, v č. 40 a 41 „Nový doktor. Drobotina od G. V.“, v č. 42 a 43 „Odkaz. Humoreska od G. V.“, v č. 46 „Rrrrbumbum. yzž“, v č. 47 „Dobrý skutek. Zimní silhouetta.“ — G. V., v č. 52 „Spletená historie. Sylvestrovská událost dle mnohých spisovatelů volně zpracovaná. yzž“.

Podobně i ročník 1874 byl bohat pracemi Čechovými.

V č. 1 vyšla „Thusnelda“ (anonymně), v č. 3 „Předčítatel. Humoreska od G. V.“, v č. 5 „Duch markýzův. Drobotina od A. Rybáře“, v č. 7 a 8 „Signorina Gioventú. Notturno od G. V.“.

Počínajíc číslem 10. přestal býti Dr. Ot. Hostinský spoluredaktorem „Lumíra“ a v jeho úkol uvázal se Dr. Jaroslav Goll.

Hlavními redaktory byli vlastně stále S. Čech a Servác Heller, kteří s došlými příspěvky docházeli každý týden jednou do Gollova bytu v Krakovské ulici. Založili si knihu, kde se zapisovaly příspěvky již hotové nebo slíbené, a podle toho se ustanovoval program nejbližších čísel. Goll staral se nejvíce o rubriku „Umění, literatura a věda", jakož i o drobnosti na konci každého čísla. Svatopluk Čech doplňoval svědomitě obsah některých čísel. Č. 12 přineslo „Foltýnův buben. Zámeckou arabesku od G. V.", č. 14 „Ledovou kněžnu", podepsanou chiffrou —ý.

Zatím chystal se S. Čech na velikou cestu, jejímž hlavním cílem zvolil Kavkaz. Již ve „Vlastenském kalendáři na r. 1872" prozrazuje ve svém článku „Obrázcích z Kavkazu", jakou přitažlivost má Kavkaz pro slovanského romantika.

„Hory tyto (t. kavkazské) se svými sněžnými vrcholky, třpytivými bystřinami, vrátkými výstupky i hlubokými rozsedlinami poskytují pohled nad míru velkolepý, hrůzokrásný, kdežto mezi nimi čarokrásná údolí, bohatou úrodou oplývající, oko cestovatele obdivem a rozkoší naplňují. Pro tuto velebnou krásu svých krajin stal se *Kavkaz zaslíbenou zemí umělcům ruským*, kteří tam jako evropští do Švýcarska putují a štětcem i pérem divoký půvab přírody tamější a hrdou ušlechtilou mysl i zvláštní, zajímavé obyčeje obyvatelstva oslavují." (Str. 55.)

„Jsouť (Čerkesové) velmi stateční a svobody milovní a vzdorovali v horách svých nejvytrvaleji vojům ruským. Vlastnostmi a mravy svými upomínají na *rytířstvo středověké*" . . . . (Str. 56.)

„Divoký půvab" Kavkazu, středověká romantika jeho obyvatelů zaujaly Svatopluka Čecha zajisté nejprve při četbě spisů Puškinových. Když pak vyšla kniha Ed. Valečky „Černomořský okruh Kavkazu", z níž hlavně S. Čech pro svůj článek v kalendáři čerpal, zahořel nadšený romantik a slavofil po onom vzdáleném kraji, který zachoval si svůj středověký ráz, lišící se tolik od ostatního civilisovaného světa.

Získav podporu od „Svatoboru“ 600 zl., vypravil se v první polovici května na Kavkaz. Před tím ještě spatřil první svou samostatnou knihu „Básně“, o níž i „Lumír“ v č. 20 ze dne 14. května přinesl tuto zprávu: „Spoluredaktor našeho časopisu, p. Sv. Čech, vydal sbírku svých básní. Mezi nimi některé dosud netištěny jsou, jako delší „Anděl“ a jiné drobnější.“ (T. j. „Vůz“, „Hrob v lese“, „Jarní déšť“, „Orel Balkánu“.)

Svatopluk Čech jel Haličí do Podwołsczysky a odtud do Ruska. První stanicí na půdě ruské byla Voločiska, odkudž „letěl“ do Oděsy a pak plavil se parníkem na Krym. Prohlédnuv si Sevastopol a Jaltu, plul do Novorossijska a dále na „Caesarevně“ a „Golubčiku“ na Kavkaz. Z Poti dostal se třemi zeměmi, Mingrelií, Imerecií a Gruzií, do Tiflisu, kde nějaký čas pobyl a odkud podnikl dva větší výlety, prvý do Běloključe a druhý do Vladikavkazu. Z Tiflisu vrátil se touž cestou, totiž železnou drahou, do Poti a odtud plul přes Batum do Cařihradu. Dalšími stanicemi jeho byly Varna, Ruščuk, pak Pešt a Víděň. V srpnu vrátil se do Prahy. Kromě cizích zemí a měst poznal S. Čech život a zvyky různých národů, zejména Poláků, Velkorusů, Malorusů, Čerkesů, Tatarů, Gruzínů, Arménů, Turků, Řeků, Maďarů i j.

Zvláštní zmínky zasluhuje náhoda, že S. Čech dočetl se neobyčejně příznivé kritiky Nerudovy o svých básních v Tiflisu u Čecha p. Dvořáčka, hotovitele hudebních nástrojů, který mu ukázal právě došlé „Národní Listy“ ze dne 20. května 1874. S. Čech četl tu pod čarou:

Básně Svatopluka Čecha. △ Skalná, neúrodná a vyprahlá je teď půda česká, pln divoké vřavy je vášniplný český život náš a nad hlavami visí nám chladné, hrozivé mraky. Co je ale poetovi po tom všem? Hlava jeho strmí nad mraky, on neslyší vřavy při plném zvuku vlastní písně své, on budoucnosti se nebojí, vždyť budoucnost je jeho! Vyšlehl z mraků jako mohutný paprslek sluneční, teplý, jasný a zlatý. Vyřinul se ze skály jako silný pramen, čistý a svěží. Zapěl do hluku akord harmonický, plný a zvučný. Naslou-

cháme mimovolně, jsme jati pevněj a pevněj, zapomínáme neladu kolem nás — již vidíme jen samé modro a samý jas, tajíme vlastního srdce tluk a okem, v němž se slza radosti leskne, upjatě sledujeme na výši se vznášejícího, jubilujícího pěvce.

Ano: Svatopluk Čech je poeta z boží milosti. Proč bychom toho s radostí a pýchou neuznali, proč bychom úzkostlivým uvažováním jeho zpěvů a odvažováním vlastních svých slov kalili sobě radost! Je nám beztoho popřána jen zřídka.

Proud politický zaplavil a přehlušil u nás všechno. Co má cenu pouze časovou, cení se výš, než co přetrvá věky, božské umění musí sobě nechat líbit souzeno být politikou a považováno za její službu, foremný květ českého národa platí za nepatrnou hříčku, a je přece jedinou podstatnou zárukou pro budoucnost národa. Ale Svatopluk Čech je z těch, kteří nezaniknou v tlupě hemživců, oheň, který on ze srdce svého vynesl co oběť na oltář vlasti, ten krásný, čistý oheň neuhasí bouř.

Nepíšu dithyrambu, píšu upřímnou radost svou. Také nemám potřebí omluvy. Svatopluk Čech připoutal k řídkému talentu svému pozornost všech, kdož česky čtou, již jednotlivě uveřejňovanými zpěvy svými.

Nyní, sebrav je v knihu, ovšem předstupuje před nás v pravých svých rozměrech, v různě lesklé bohatosti celého svého talentu a vyzývá soud náš. Soud je krátký: Čech je básníkem geniálním.

Pro ty, kteří v básnictví milují i vůči geniálnosti zvláštní klassifikaci, budiž řečeno, že je Svatopluk Čech dalším článkem v řetězu básníků, kteříž od Máchy až po dnešní den pěstovali směr moderní. Ovšem je dnešního dne již stanovisko jiné než za Máchy, je stanovisko světové. Ty hádky jsou u nás bohudíky již překonány, smí-li se poezie česká vyvíjet *jen* na základu národním nebo smí-li perutě své nést zároveň proudem světovým. Jako se také věda, jako i průmysl nemůže obejít víc bez znalosti všeho, čeho dokázal svět již ostatní. Nemůžeme řeky stočit zpět, nemůžeme připevnit vývoj

české poezie jen na svou píseň národní a na svůj Rukopis; když známe široké názory a nové směry, jež zavládly básnickým, pokročilým uměním jiných národů, postavme se na základ ten českým duchem svým, pokračujme na něm sami také dál na slávu českého jména. Jsme v proudu národů, držme se na jeho povrchu! V dramatu jsme musili ihned postavit se na stanovisko to, v ostatních oborech zvítězila v témž směru nutnost teprv po tuhých bojích, avšak již zvítězila. Proto ze své českosti neztratíme praničeho. Národní píseň je jako naše matky, které do srdce nám vkládají cit a vřelost; ale pak musíme ven do života, učit se od jiných a učit jiné. Podívejte se, jak všestrannost ta krásně se jeví u Svatopluka Čecha! Jaký to vřelý cit pro rodinu ve „Věnování" otci a matce, jaký zas pro dějiny české v „Husitovi na Baltu" nebo v „Adamitech" a jaký opět pro věci všeobecně lidské v „Anděli — snu biblickém".

Svatopluk Čech přibírá do okruhu poezie své celý svět, jeho obzor není tarasen ničím, zabíhá až tam, kde přirozený názor kmitavě splývá s metafysickým sněním. On je básníkem, jak sobě ho Geibel přeje: „Stojí na hoře nad oblaky s kouzelným prutem svým a obzírá všechen svět, odkud by pro písně své vzal šperk nejkrasší. Jemu šelestí palma i lípa, kvete růže i lotos, červená se rubín i leskne perla, pěje slavík i labuť. V písních jeho skvějí se červánky ranní i večerní, hučí nekonečné moře, letí bouř, svítí slunce i měsíc a kmitají se všechny hvězdy." Avšak poeticky krásněj, než sám Svatopluk Čech, nedovede nikdo vyříci ráz poezie jeho (str. 188):

(Citována tu báseň „Má poesie".)

Podali jsme tuto na ukázku báseň lyrickou, skoro jedinou čistě lyrickou v celé Čechově sbírce. Lyriky je takto ovšem všude dost a to velmi krásné. Čechovy básně jsou onoho moderního druhu, který na základě epickém právě lyrice a lyrické reflexi poskytuje proud volný. Na přední místo kladu jeho „Adamity". Snad jim někdo vytkne, že nemají dost dramatické síly, také snad ne dost plastič-

nosti, překrásni jsou předc, již tím žhoucím žárem svým. České to hroby, do nichž pěvec vlil zář růžovou.

Svatopluk Čech je mlád a již uznán; toť velký krok. Vydal se teď na cesty, směrem tím, jímž šli někdy Argonauti. Moře se kolem něho zavlní, měsíc, slunce bude před ním vstávat ze slaných vln, s temene asijských žul bude hledět na divokou krásu Kavkazu, odpočine si pod palmami, bloudit bude, kde kvete vavřín na hrobech hrdin — a zlaté rouno nových názorů poetických přinese nám zpět.

Za nepřítomnosti Čechovy oslavoval koncem května 1874 „Akademický čtenářský spolek" památku svého 25letého trvání. K celé slavnosti vstupem bylo divadelní představení, k němuž zvolen Hálkův „Záviš z Falkenštejna" a které zahájeno mělo býti allegorickým obrazem Svatopluka Čecha „Sen".

„Avšak prvý tento akkord nezazněl bohužel! v nezkalené harmonii. Z rozkazu policejního nejen proslov od Sv. Čecha poodložen, ale z živého obrazu vyhozeny (lze tak říci!) všecky historické osoby."

(Lumír z r. 1874 č. 22, 263.)

Dojmy a zkušenosti z cesty své na Kavkaz popsal S. Čech jednak v „Kresbách z Kavkazu", uveřejňovaných r. 1874 jako „listy od Svatopluka Čecha" v „Lumíru" (I. Adige [č. 32], II. Svanet [č. 34], III. Přátelé Osetinci [č. 38, 39]), pak v témž listě r. 1875 a 1876 (Mocamethi [1875], Město ve skále, Projížďka grusínským krajem [1876]), jednak koncem roku 1875 a začátkem 1876 v „Národních Listech" jako „Upomínky z Kavkazu, Cestopisné feuilletony" (I. Východní břeh Černého moře, II. Letmo Mingrelií, Imerecií a Gruzií, III. V srdci Gruzie, IV. Procházky Tiflisem).

Když se S. Čech vrátil z cest, byl otec jeho v Neudecku, kde stal se krátce před tím správcem a kamž po návratu nejstaršího syna přestěhovala se celá rodina, totiž matka s nejmladšími. S. Čech osiřev tak v Praze přijal nabídku S. Hellera a přestěhoval se znovu do jeho bytu v Karlově ul. (č. 179), kdež bydlel pak až do jara r. 1876.

Z doby opětného spolubydlení vylíčil Servác Heller v Zlaté Praze (1893, str. 167), ve Světozoru (1896) a v Lumíru (1906) některé zajímavé podrobnosti.

Ještě r. 1874 přispěl S. Čech do „Lumíra“ mimo výše uvedené listy z cest také humoreskou „Rozumné námluvy“ (v č. 37), příležitostnou básní Otilii Sklenářové-Malé (v č. 39) a větší prósou „Mezi knihami a lidmi“ (v č. 44—49).

„Nepříznivý finanční stav ‚Lumíra‘,“ píše Servác Heller ve svých vzpomínkách na redigování „Lumíra“ v „Lumíru“ 1906, „měl za následek, že přítel a druh náš Josef Sládek, nemaje následkem propuknuvšího velkého politického zápasu mezi Staročechy a Mladočechy žádné naděje, že by „Lumír“ v dohledné době hmotně povznésti se mohl, z našeho sdružení vůbec vystoupil a že potom také Goll dalšího spolupůsobení v redakci se zřekl. Se mnou dohodl se J. Sládek, že zaplatí knihtiskárně Dra. Ed. Grégra polovici našeho dosud společného dluhu, jenž vznikl z nedoplatků za tisk a papír, já pak že druhou polovici dluhu na svých bedrech podržím a o její umoření budu pečovati.

Servác Heller (kolem r. 1880).

Od nového roku 1875 byl jsem tedy majitelem „Lumíra“ já a na prvním čísle ročníku 1875, jež vy-

dáno bylo 7. ledna, podepsáni jsme už Svatopluk Čech a já jakožto vydavatelé a redaktoři. Ve skutečnosti pokládali jsme se však Čech a já stejnou měrou za vlastníky a redaktory, ačkoli hospodářská stránka byla výhradným risikem mým. To plynulo z těsného a svrchovaně přátelského poměru mezi námi oběma.

Od počátku 1875 byl tedy „Lumír" výhradnou záležitostí a starostí nás dvou. Svatopluk Čech vykonával zase jakožto advokátní koncipient praxi právnickou a já byl jsem jako dříve spolupracovníkem „Národních Listů". Čecha zaměstnávala kancelář celé dni a ještě v neděli dopoledne; mne pak vázala redakce toliko všechna odpůldne a večery podle potřeby. Z toho plynulo, že jsem já redakčním pracím více času věnovati mohl, než Svatopluk Čech. To padalo však tím méně na váhu, ježto jsme Čech a já měli společný byt a podle potřeby společně pracovali. Praxe vyvinula se tak, že jsem já redakční práce obstarával vždy dopoledne, Čech pak večer, po kanceláři.

Josef V. Sládek (kolem r. 1875).

Avšak velmi často pracovali jsme také večer společně, když jsem já z redakce N. L. vzdáliti se mohl dříve, a tu stalo se pravidlem, že jsme do 10. hodiny večerní pracovali a pak teprve na ně-

jakou sklenici piva vycházeli. — Věc měli jsme zařízenu tak, že domovnice vždy na chvíli před 10. hod. ze dvora do našich oken v prvním poschodí co možná hlasitě zvolala: „Pánové, jdu zavřít dům!" Na tento signál odložili jsme péra a vzavše klobouky spěchali jsme dolů do průjezdu.

V hostinci hráli jsme buď sami spolu anebo s některým známým nevinnou nějakou hru v karty a vraceli se po půl noci domů. V neděli odpoledne bývali jsme vždy, i za nejkrásnějšího letního počasí, doma a zaměstnávali se buď čtením došlých rukopisů nebo upravováním jich pro tisk anebo děláním tiskových korrektur — zatím co jiní na výletech se bavili.

Svatopluk Čech míval někdy tolik kancelářské práce, že často nucen byl psáti i večer doma ještě všelijaké repliky nebo dupliky (tehdy panovalo ještě ve sporných věcech obšírné řízení písemné) a tu stávalo se, že jsem já na jedné straně velkého kulatého stolu, v jehož středu mohutná kupa rukopisů ke stropu čněla, redakční práci pro „Lumír" obstarával, na druhé straně pak S. Čech nějakou vážnou právní listinu komponoval. Svatopluk Čech pracoval vždycky v ten způsob, že kouře (obyčejně jenom „krátké" doutníky) semo tamo po světnici obcházel, a když nějaký odstavec nebo nějakou veršovanou sloku v hlavě měl sestaveny, teprve na chvíli se posadil a promyšlenou věc co možná rychle hodil na papír."

Ve dvou letech, 1875 a 1876, kdy bydlel Svatopluk Čech se S. Hellerem, napsal pro „Lumír" 12 prací, dílem prósou, dílem veršem. V ročníku 1875 objevily se jeho „Myšlenky" (báseň od J. Hofmana), „Mocamethi. Upomínka z Kavkazu", „Epigramy" (G. V.), „Člověk, jenž vydal básně. Ze „Smutných humoresek" Boleslava Smutného", „Kallobiotika na cestách. Novelletka od G. V.", „Čerkes. Povídka veršem od Svatopluka Čecha", „Ukázky z perských básníků: Bůh, Pijácká, Z popěvků Omara Chijama", „Malířský nápad. Humoreska od J. Břízy."

Ročník 1876 přinesl dva cestopisné obrázky z Kavkazu „Město ve skále“ a „Projížďku gruzínským krajem“, báseň „Handžár“ a „povídku z registratury“ „Jestřáb contra Hrdlička“.

Když rozhodoval o došlých příspěvcích pro „Lumír“ Svatopluk Čech, a zdál-li se mu některý aspoň trochu způsobilým otištění, nerozpakoval se místa méně zdařilá zlepšovati a upravovati. Podle tvrzení Dra. S. Hellera (ve „Světozoru“ 1896) „míval zvláštní zálusk opravovat novellistům konce, s čímž arci páni autoři vždycky spokojeni nebyli, ač jim jistě nikdy nebylo ublíženo, ba on ‚piloval‘ také na cizích verších“.

Stejnou píli věnoval S. Čech také vlastním svým pracím, jak sám doznává v jubilejním feuilletonu „Jaroslavu Vrchlickému“ (v Nár. L. z r. 1893, č. 46): „Byla doba, kdy brousil, hladil, piloval jsem o jediné sloce celé hodiny, kdy jsem ji dvacetkrát zničil a začal psáti znova, než konečně jsem se domníval, že má alespoň trochu té uhlazenosti a skvostnosti, které mi tanuly na mysli. Co jsem i myšlenek obětoval této snaze!“

Po celá tři léta své redaktorské činnosti a i potom do r. 1879 byl S. Čech také advokátním koncipientem a vystřídal kanceláře Dra. Nittingera, Dra. Vašatého, a posléze Dra. Eyperta. Dr. Vašatý, uznávaje literární úspěchy svého koncipienta, vyznamenal jej zlatým pérem. Pokládalť ho od začátku více za básníka než za právníka.

V létě r. 1875 vypravil se Svatopluk Čech se sestrou Zdeňkou na návštěvu ke svým rodičům, kteří opustivše Neudeck od zač. r. 1875 dleli v Chorvatsku. Tehdy poznal tiché zákoutí v župě Varaždínské blízko u hranic uherských. Rodiče přebývali tu nad vesnicí Rasinjí na zeleném pahorku, porostlém švestkovými a meruňkovými stromy, v jednopatrovém stavení s poboční nevysokou čtyřhrannou věží, kterému se říkalo „kaštel“ t. j. zámek. Krátce před Svatoplukovým odjezdem z Chorvatska přijel také Vladimír a tak byla v cizině opět jednou větší část rodiny pohromadě. Asi po měsíčním pobytu vrátili se zase Svatopluk a Zdeňka do Prahy.

Z jara 1876 přijeli pak také rodiče Čechovi znovu do Čech a ubytovali se v Podskalí v Podskalské třídě (v domě, který jest již zbořen), kamž přestěhoval se i Svatopluk. Právě v tu dobu ženil se S. Heller a tím dosavadní společná domácnost obou redaktorů „Lumíra" byla zrušena. O „Lumír" počal se zase zajímati Josef Sládek, který se koncem r. 1876 nabídl S. Hellerovi, že „dluh ‚Lumíra' v tiskárně dra. Eduarda Grégra zaplatí, ‚Lumír' v majetek převezme a dále sám vydávati a redigovati bude. Ježto Grégrova tiskárna tehda následkem obecné hospodářské krise a boykotu staročeské strany velmi potřebovala peněz a zaplacení zbývajícího ještě dluhu toužebně si přála, přijal jsem — dohodnuv se jako vždy se Svatoplukem Čechem — Sládkovo nabídnutí a odevzdal jsem mu ‚Lumír', ačkoli se byl stav časopisu prodlením času tak povznesl, že napříště žádný schodek již nehrozil.

Svatopluk Čech i já loučili jsme se s ‚Lumírem' neradi."

(Heller v Lumíru z r. 1906.)

Svatopluk Čech, který se byl zatím přestěhoval s rodiči z Podskalí do prostrannějšího bytu na Král. Vinohradech opět v Palackého třídě (tentokrát č. 521, 4 n.), oddal se více praxi právnické, ač i literatura zaujímala také nadále jeho prázdné chvíle.

Jos. Sládkovi do „Lumíra" napsal novellu „Poslední jaro" a „Poslední vánoční povídku" (obé r. 1877), roku pak 1878 báseň „Evropu", která uvedena jako ukázka z nové sbírky básní, „Fiorellu, Myšlenku z cirku od Václava Maliny", „Výlet do Chorvatska, Novelku od Jana Volavce", „První starosti, Idyllu od Václava Maliny", „Jabloň, Obrázek z advokátní kanceláře od J. M.". Mimo to napsal ještě r. 1878 humoresku „Tiché řemeslo" a báseň „Na hrob Havlasův" do „České včely".

Když otec básníkův František Jaroslav Čech odebral se 1877 do Bukoviny, setrval Svatopluk v dosavadním bytě až do listopadu, kdy vyhledal pro sebe a sestru Růženu, pak i pro

matku, sestru Marii a bratra Jana, kteří vrátili se zatím s pohřbu otcova, nový byt na Vinohradech ve Vocelově ulici č. 621 (n. 8).

Po krátkém čase přesídlili však všichni do jednoho z protějších domů v téže ulici č. 578 (n. 1), kde započal S. Čech brzy také novou činnost redaktorskou.

Zajímavý obrázek domácnosti našeho básníka a jeho matky, ovšem většinou z let pozdějších, nakreslila slečna Růžena Čechová v „Příloze Národních Listů“ ze dne 18. února 1906 (č. 48):

Růžena Čechová (kolem r. 1890).

Doma.

Do našeho pražského obydlí ve V...... ě ulici přicházelo množství dětí. Chodily za bratrem Jeníčkem, ale nezapíraly, že přicházejí k vůli „velkému panu Čechovi“ neb jak ty nejmenší říkaly, „panu Svatotlutovi“. Hned na prahu kladla se otázka: „Je pan Čech doma?“ — „Je!“ — Oči jejich se zveselily. To bude kratochvíle, to užijí! — Smutné chvíle, kdy pan Čech psal a vůbec z pracovny nevyšel. Malí hosté jako vrabčíci capkali okolo nepřátelských dveří, oči, uši kladouce na klíčovou dírku. Mrzutě se hádalo: „Pořád

chodí, to on ještě asi nenapsal!" Ach, ty rozveselené obličeje, přišel-li přece. Jarní nálada!

Pan Čech umí se tak dobře kamarádit, ale schválně mluví o tom, čeho nikdy a nikdo na světě neuhlídal. Děti se diví — nevědí, mají-li uvěřit! Milé rozpaky jejich jsou radostí vypravovatele. — Opravdu létají krokodilové ve vzduchu a zpívají na větvích a domeček se prochází na slepičí noze?!

Pan Čech dovede také znamenitě hostit. Má v zásobě stále malované krabice s bonbony, ale někdy hostí — aby se všecko smálo. Posadí na talíř umouněnou nať celeru! Host se pýří a krčí před podivnou hostinou, ale rozumí žertu, směje se všecko — směje se také.

Jeden pan klouček má elegantní sestřičku. Ta chodí ve velmi drahocenných šatičkách, má vlásky jako sluníčko a v černých brvách moudré oči. Je to nádherná panenka z bohaté rodiny. Zachce se jí seznámit s velkým Čechem. Cupe s bratříčkem na výzvědy. Stále obhlíží pentličky a volánky šatiček, aby se jim neublížilo. Každý krok mohl by je porouchat.

Stojí vstříc velkému Čechovi. Nevěří, že je to pan Čech. Krčí čelíčko a rozevírá oči víc a více. Přítel dětí vyšel právě z pracovny. Má na nohou moravské papuče a na rukou přes košili z praktických důvodů široké černolesklé plátěné rukávy, má rozházené zlatohnědé vousy a vlasy. Tak přece nechodí její papá a vůbec žádný pán! — Až v očích pomněnkových, hlubokých poznává dítě pravého pana Čecha. „Je to on!" rozhodne srdcem. Tomu se může podat ruka!

Malá Evička zevrubně zkouší: „Co děláte, co jíte, co píšete —?" V rejstříku dotazů nikdy nechybí otázka: „Co budete obědvat?" Velký Čech dá svou libovolnou odpověď: „Velrybu s mořskou omáčkou." Pětiletá princezna spíná u vytržení ruce: „Velrybu s moškou vomáctou!" A doma plna vzrušení vypravuje: „U Čechů obědvají velryby!"

Ale konečně poznává lépe velkého kamaráda. Už nevěří v jeho velrybí hostiny. Rozumně si postěžuje doma na klíně maminčině: „Velký Čech má nás za hloupé, ale zejtra půjdu k němu zase!“

Jan Čech.

Bratrovými vtipy i my domácí bývali jsme ohroženi. Uprostřed dobré zábavy, na př. po obědě, vstal Svatopluk od stolu, rozešel se po pokoji, šantročil v příhrádkách, v zásuvkách, jako by chtěl maminčin pořádek zkoumat. Maminka rozuměla. V lících měla štěstí. Svatíčkovi se zachtělo škádlit. Všeho druhu předměty shledával a v nejméně nápadné chvíli nořil je — se šelmovstvím v očích — do kapes bratrovi, anebo uvazoval je ke tkalounům našich zástěrek, ba i na naše úpravné, opentlené copy. Hodný Ježíšek! — —

Odvazovaly jsme, vracely na příslušná místa, durdily se — ale to právě potěšilo nadíleče. Chtěl uvidět naše tváře v nalíčených chmurách!

Jednou se zdařila tajná nadílka: Mladší bratr, vždy dokonale upravený, vyňal v divadle před vybranou společností z útroby své kapsy místo domnělého kukátka — veliký dřevěný hřib, užívaný při správce punčoch!

Večer, který neodvedl Svatopluka mezi přátele, byl doma vítán s nadšením. Bratr pracoval ve svém pokoji až do určité hodiny, pak přicházel mezi nás. Ta chvíle byla námi všemi očekávána.

Maminka obyčejně s pletením sedala u knihy. Bylo zajímavo stopovati její útlý milý obličej při poutavé četbě. Kráčelo po něm zobrazeno všecko, co děj knihy vypravoval. Někdy začlo se nám neodvratně stýskat po maminčiných pohledech. Lichotily jsme se, řádky zakrývaly, doprošovaly se: „Už dost." Čtenářku bylo nesnadno vyrušiti. Zde třeba bylo jiného kouzelného proutku, než nářku našeho lichotivého. Sivozelené oči radostně spočinuly na dětech — ale opět nemilostivě zaclonila světla milovaná nepřející brva.

Jakmile však vstoupil „Svatíček", ihned maminka brejle skládala a knihu zavírala. Zamilovaně přivítala nejstaršího syna. Čar povídky pouze na čele zůstavil hedvábnou dumu. Bývalo nám všem tepleji v doplněné společnosti. Večeře naše nebyly hostiny — ale jak sladké zábavou a shodou duší. Milovali jsme se v sympathickém svém zátiší jako v jednom hnízdě poetičtí ptáci.

Někdy popelčina kuchyně dovršena byla slavným desertem. Kuchař nikoli všední: Svatopluk. Delikátně z černé veliké řetkve ukrajoval koláčky, nic tlustší nežli z papíru, a nasoluje jich stavěl z nich pyšnou kupu. Tato podle dobré methody kuchařské musela se orosit pod přiklopenou nádobou — pak teprve následoval nejzajímavější akt: Rozdílka! Chutnalo — ale za slzy v očích. Perné mandle! K vůli vzácnému kuchaři odhodilo se již trochu choulostivosti. —

Po večeři bratr nás bavil, což bylo nejmilejším programem domácího večera. Co jsme se tu vše dozvídali a v jaké barvité okouzlující úpravě! Výminečně se hrálo. Někdy sešli se hosté z příbuzenstva. Jedna tetička přiučila nás kratochvilné hře s kartami: „Šnip šnap šnorum apostolorum." Oblíbenými byly též: Vlky a ovce. Svatopluk vlastnoručně korektně namaloval síť žádoucí na tuhý papír

a volíval nejraději ovce, které v plném počtu bez pokut svedl do ovčince. Hrával důmyslně. Zamýšleje se ve hru, jmenoval nás „papoušky".

Někdy osiřeli u hry Svatopluk s matkou. Tehdy, když nám mladším dítkám ukládala škola zaměstnání. Snad právě tato hra ve dvojici byla nejpůvabnější. Lichocení, škádlení, samet maminčiných vrásků jako vlídné počasíčko! Maminka velmi energicky snímala, rozdávala, vynášela, ale jak měkce se usmívala! Skoro nesměle ohlásila shodný pár ve vějíři svých karet. K úzké hře totiž obyčejně volil se „mariáš". Nezdar ale také na hráče měl vliv. Maminka pohrozila Svatíčkovi, zakázala si: „Ne tak přísně!" I na líci Svatíčkově uvázl kousíček úsměvu, obracela-li se k němu Štěstěna zády. Jednou doopravdy maminka shrnula vášnivě hromádku karet a navrhla: „Dnes už dost!" Ale druhý den v obvyklou hodinu přinesla bez pobídky se stojánku karty a se smírným milujícím úsměvem podala je synáčkovi „Králi", rozkazujíc laskavě: „Rozdávej!" — —

Na sklonku r. 1878 vydal S. Čech u Otty první sbírku své prósy. Kniha tato měla svůj zvláštní osud. Svatopluk Čech uchystal ji z prací svých, otištěných ve „Světozoru", v „Lumíru" i j., již r. 1874 a odevzdal ji Fr. A. Urbánkovi, který vydal jeho „Básně". Ale nakladatel próse Čechově velké pozornosti nevěnoval. „Lumír" r. 1877 přinesl o té věci několik ostrých poznámek (na str. 31, 79, 159 a 559).

Dle vysvětlení, které Fr. A. Urbánek po letech básníkovi podal, možno však souditi, že se mu tehdáž — alespoň částečně — křivdilo.

Konečně po třech letech na naléhání svých přátel vyžádal si Svatopluk Čech sbírku svou zpět a znova ji upraviv vydal ji nákladem J. Otty.

„Lumír“ z r. 1878 přinesl v č. 33 ze dne 30. listopadu na str. 528 tuto zprávu o tom:

„„Povídky, arabesky a humoresky‘ Svatopluka Čecha vyšly v krásném vydání u Jana Otty.“

Poslední dvě stránky téhož ročníku otiskly pak nadšený referát Otakara Mokrého.

Další tři svazky „Povídek, arabesek a humoresek“ následovaly již rychle za sebou (1879, 1880, 1883).

Dům č. 578 ve Vocelově ul.

1878—1895.

Když Vladimír Čech, dobře se oženiv, přijel v květnu 1878 do Prahy, zabýval se myšlenkou vydávati nový časopis, který by měl schopnost života vedle listů dosavadních.

Získal pro záměr svůj bratra Svatopluka a oba přibrali ještě na radu Dra. Serváce Hellera. V poradách vyhranila se koncem r. 1878 myšlenka obrázkového měsíčníku, jehož majitelem a vydavatelem byl by Vladimír, redaktory Svatopluk Čech a Servác Heller.

Jméno určeno bylo původně „Obzor", i nákres obálky s tím jménem byl již hotov, ale v poslední chvíli na radu Dra. Otakara Hostinského, který se o nový podnik velice zajímal, navázala redakce názvem „Květy" slavnou tradici dřívějších časopisů toho jména, Tylova a později Hálkova i Nerudova. Předpokládajíce spíše nezdar než úspěch, zařídili obsah „Květů" tak, aby prvé čtvrtletí tvořilo uzavřenou knihu, kterou by se další vydávání zcela slušně mohlo zastavit. Ale výsledek byl očekávání daleko příznivější. Prvních sešitů se brzy nedostávalo a bylo třeba dotiskovati značný počet exemplářů. Čtvrté číslo přineslo již oznámení výhodné změny u vydávání „Květů". Stáloť tam:

„*Našim čtenářům.* Abychom mohli přinášeti též obšírnější romány a články, měníme uspořádání „Květů" v ten způsob, že bude tvořiti nadále teprve pololetí, nikoli čtvrtletí jako dosud, obsahem svým uzavřený celek a že objemnější romány a serie článků, bude-li potřeba, i z prvního pololetí do druhého převáděti budeme.

Ročníkem ukončí se však pokaždé všechny v něm obsažené práce."

Nový časopis se zachytil. Hlavní příčinou vlídného přijetí „Květů" byl vynikající obsah hned prvních čísel (Král stepi. Román Serváce B. Hellera. — Listy ze Syrie. Zasílá Quido Mansvet. — Zimní noc. Báseň od Prokopa Hradila.*) — Carmela. Z italštiny. — Moderní chirurgie a cíl její. Od dra. Josefa Thomayera. — Maloměstská studie k románu. Od Fr. Heritesa. — Z pozůstalých básní J. Slowackého. Přel. Ot. Mokrý. — Léon Gambetta. Životopisná kresba od Karla Tůmy. — Různí židé. Cestopisná klikatina od Svatopluka Čecha. — V stínu Modrých Hor. Obrázek z ostrova Jamaiky. Napsal J. Štolba. — Proti některým předsudkům v umění starověkém. Píše dr. O. Hostinský. — Z dob poroby a karabáčníků. Ze zápisek Jana Jeníka rytíře z Bratřic podává Primus Sobotka. — O skle. Píše Prof. Fr. Štolba. — Drobné náčrtky ze slovanského

---

*) T. j. od Svatopluka Čecha.

jihu. Od J. Kalaše. — „Mir“ čili ruská obec vesnická. Z anglického. — Žižka. Báseň od Svatopluka Čecha. — Dvě stě oběžnic. Podává dr. August Seydler. — Afrodite. Báseň od Otakara Mokrého. — Rozhledy v literatuře, umění a vědě. —), jednak veliký obrat v poměrech literárních a politických, který nastává r. 1879.

Když byla existence „Květů“ zabezpečena, opustil Svatopluk Čech, jehož po smrti otcově k právům již pranic nepoutalo, praxi v advokátní kanceláři a oddal se úplně činnosti literární. Především přispíval, jako při redigování „Lumíra“, tak i nyní do „Květů“ hojně vlastními pracemi veršem i prósou. Ještě první ročník přinesl v dalších číslech (4—12) jeho „Kandidáta nesmrtelnosti“, básně „Ve stínu lípy“ a „V buřanu“ (podepsán Fr. Palát). V následujících ročnících otištěny tyto Čechovy práce: r. *1880:* „*Bahadur.* Obrázek z Východní Indie. Podává J. Kalmus“, „Václav z Michalovic. Báseň Svatopluka Čecha“, „Nic. Perská průpověď. Přeložil A. Rouček“, „Hodina s milionářem, náčrtek od A. Roučka“, „Filemon a Baucis. Náčrtek od Fr. Bažanta“; r. *1881:* „Z Martiala. Podává J. S.“, „Ledové květy. Arabeska od Fr. Bažanta“, „Endymion. Drobnost od A. Roučka“, „*K otevření Národního divadla*“, „*Lesní hrob*“. Překlad básně Walta Whitmana, „Calderonovi. K 200leté památce jeho úmrtí napsal Svatopluk Čech“, „Letní procházka. Báseň od Otokara Čerycha“, „Dva požáry. Ke dni 12. srpna 1881. Od Svatopluka Čecha“, „Hovor listí. Povídka od Svatopluka Čecha“; r. *1882:* „Slavia. Báseň od Svatopluka Čecha“; r. *1883:* „Napoleon. Povídka od Svatopluka Čecha“, „Dagmar. Báseň od Svatopluka Čecha“; r. *1884:* „Z básně ‚Dagmar‘ od Svatopluka Čecha“; r. *1885:* „Na Váhu. Báseň od Bohdana Žitného“, „*Ikaros.* Román od Svatopluka Čecha“, „Rusalka. Napsal Jaroslav Bureš“, „Pravda. Báchorka od Svatopluka Čecha“, „*Obrázky z Kolchidy.* Napsal J. Rys“; r. *1886:* „Růže. Arabeska od Svatopluka Čecha“, „Šotek. Fantastická báseň od Svatopluka Čecha.“ „Klášterní květ. Báseň od J. Žáka“, „*Výlet páně Broučkův do měsíce.* Cestopisné črty od B. Rouska“; r. *1887:* „Zpěvník Jana Buriana. Od Svatopluka

Čecha“, „*Jarní.* Dle R. Burnse napsal J. Lonek“, „Illusionista. Napsal Václav Kalous“, „Lili. Drobnokresba od Vojtěcha Lysky“; r. *1888:* „Noc na Supově. Črta od Svat. Čecha“, „Švanda dudák. Báseň Svat. Čecha“, „Geronův smích, Báseň Svat. Čecha“, „Stín. Báseň Svat. Čecha“, „Mrtvým vlastencům, Báseň S. Čecha“, „Ledové květy. Báseň S. Čecha“, „Vlny. Z ‚Nových písní‘ S. Čecha“; r. *1889:* „Václav Živsa. Hexametrem napsal Svatopluk Čech“; r. *1890:* „Z povídky hexametrem „Václav Živsa“. Napsal S. Čech“; r. *1891:* „Z povídky hexametrem „Václav Živsa“; r. *1892:* „*Pantofle.* Humoreska od Václava Maliny“; r. *1893:* „Druhý květ. Odlesky přítomnosti a minulosti. Piše Svat. Čech“; r. *1894:* „Sníh. Báseň Svatopluka Čecha; r. *1895:* „Z Janova. Cestovní črta S. Čecha“, „Výlet z Janova. S. Čech“.

K redaktorským povinnostem Čechovým náleželo též psáti vysvětlení a doprovody k obrázkům. S. Čech užíval k tomuto účelu rovněž verše i prósy. Tak vznikly některé básničky Čechovy a také črty mající většinou ráz jeho feuilletonů se zabarvením humoristickým nebo i satirickým. Veršem psány jsou: „Letní večer. Báseň J. Stáry“ (1881); „Vzpomínka. Báseň od J. D.“, „Vojínův štědrý večer. Báseň od J. D.“, „Tajné hoře. Báseň od J. D.“, „Z dob zašlých. Báseň od V. M.“ (vesměs 1882); „Matka. Báseň od J. Doubravy“, „Předčasná smrt. Báseň od J. D.“ (1883); „Rodnou vsí. Báseň od J. D.“, „Na útěku. Báseň od J. D.“ (1884); „Jarní snění. Báseň od J. Doubravy“, „První a poslední. Báseň od J. D.“ (1885); „U moře. Báseň od V. Šípa“ (1886).

Prósou psány jsou: „*Malířská epištola*“ (1880); „*Jaro.* Od Filipa Černého“ (1881); „*Voják v české písni národní.* K nákresům Mik. Aleše“ (1882); „*Příchod jara.* K obrázkům Ad. Liebschera“, „*Večerní idylla pusty.* (K obrazu Jar. Věšina)“, „*Pověst.* K cyklu vyobrazení od Felixe Jeneweina“, „*V metelici.* K vyobrazení Jar. Věšina“ (1883); „*Lipany.* K cyklu vyobrazení od Fe . Jeneweina“, (1884); „*Myslivec v české písni národní*“ (1887); „*Cikáni.* Kresby M. Aleše. Slovem provází S. Č.“ (1888).

Kromě toho psal S. Čech také ještě některé nekrology a pod. stati příležitostné a do r. 1888 referáty o nových zjevech a plodech literárních, nejčastěji podepsán šifrou *S.* Někdy prostě podal obsah, vytkl přednosti díla a pochválil, jindy sestavil recense pro vlastní vkus a přání velice charakteristické. Takovými statmi jsou: „*Slovenská literatura.* S. Č.“ (1880), „*Dřevěné stavby české.* S. Č.“, „*Stokholmské národopisné museum pod širým nebem.* Č.“ (obé 1895).

Ale také výprava jednotlivých čísel „Květů“ vyžadovala mnoho práce. S. Čechovi bylo pročítávati a upravovati cizí příspěvky, opatřovati korrektury tiskové, korrespondenci atd. při 8 tiskových arších měsíčních. V práci měl první roky soudruhem Dra. S. Hellera, který tehdy o všech příspěvcích se Svatoplukem Čechem společně rozhodoval a vůbec činnosti redakční ve všech směrech se účastnil.

Zajímavých ukázek z redaktorské korrespondence Čechovy bylo otištěno v poslední době dosti. Podle nich obmezoval se básník obyčejně jen na nejnutnější slova. K starým svým přátelům býval ovšem sdílnějším, jak svědčí na př. dopisy potomnímu řediteli Janu V. Tůmovi, který zasílal svému někdejšímu spolužáku básnické pokusy svých bývalých žáků. Tak píše S. Čech 8. ledna 1883:

„Milý příteli! Ačkoliv bych se Ti rád uveřejněním některých veršů p. K. zavděčil, nemohu tak přece učiniti vzhledem k přísnějším požadavkům, jež redigování „Květů“ s sebou nese a jimž básně p. K. dosud nevyhovují; ale v tom s Tebou souhlasím, že má p. K. vskutku talent a že snad časem dobrým veršovcem se stane. Soudím tak zejmena z básně „Ve přístěnku“.

Napodobení prostého tonu písní národních lze ovšem schvalovati; ale není-li v takových verších zároveň *nových* a pěkných myšlenek i obrazů, nepůsobí-li na čtenáře hloubkou a vřelostí citu, zůstávají planými hříčkami, jako verše pana K.: „Hvězdiček je na nebíčku“, „Z dvou očí modravých“, „Bože, což pak to srdéčko“ atd.

Jan V. Tůma (r. 1905).

Za to nalézám v moderní básni „Ve přístěnku“ a to ve dvou posledních slokách obraz v pravdě originální a soudím z toho místa, že by p. K., kdyby byl k sobě přísnějším, obsažnější verše vytvořiti dovedl.

Také k lehkým veršům žertovným má nadání, jak viděti z „Lakomcovy poesie“.

Nepodávám obyčejně takovýchto obšírnějších úsudků o pracích zaslaných a učinil jsem tak o p. K. jen k výslovnému přání Tvému. Nelibuji si v roli kritika a nepřikládám vůbec kritice váhy příliš veliké. Myslím, že pravý básník nepotřebuje kritikářských vodítek.

Snad bys mohl obsah mého listu oznámiti sám p. K., abych znovu vše to v dopise k němu opakovati nemusel; jsi s ním zajisté v korrespondenci.“

A 20. ledna 1883 S. Čech znovu píše ještě J. Tůmovi:

„Děkuji Ti, žes laskavě úsudek můj sdělil p. K. a mně tak zvláštního dopisu uspořil.

Že se mladých talentů básnických přátelsky ujímáš, jest Ti zajisté ku chvále a nemusíš se proto omlouvati; je to ve Tvém povolání vždy stokráte lepší nežli velkopanská uzavřenost, s jakou se tu a tam páni professoři chovají naproti ideálním snahám studující mládeže.

B. B. je talent rozhodný; v posledních básních, které jsem od něho četl, bují jen trochu nad potřebu reflexe; myslím, že se z něho časem vyklube básník celý.

Bylo by mně milé, příteli, kdybys pro nás něco pracoval. Nepříliš rozsáhlé pojednání o Chodech, nebo několik drobnějších je charakterisujících a při tom belletristických obrázků ze života jejich národního přišlo by nám vhod. Také přehled naší linguistiky a literární historie za posledních let byl by nám vítán.

Až tedy něco napíšeš, jen to laskavě pošli a buď ubezpečen, že se Tvé zásilce dostane přijetí přátelského."

Zvláštních redakčních hodin S. Čech neměl; pracoval dle potřeby, někdy více, někdy méně. Redakci „Květů" rozdělil si později r. 1890 s Drem. Hellerem tak, že S. Čech pořádal básně a původní krásnou prósu, Heller pak měl na starosti články poučné a překlády krásné prósy. Avšak příliš přísně rozdělení toto nikdy nezachovávali. Zejména v dobách, kdy S. Čech konal delší cesty, staral se Dr. Heller dle potřeby také o původní belletrii, naproti tomu po čas Hellerovy poslanecké činnosti připadalo leckdy na Svatopluka Čecha také redigování článků poučných a přeložené belletrie. Od r. 1897 upustili od onoho rozdělení úplně. Vladimír Čech obstarával jen technickou stránku „Květů".

V některé době býval nástěnný regál na rukopisy, připevněný nad psacím stolem Svatopluka Čecha, téměř přeplněn došlými rukopisy a papíry. Bylo to v letech, kdy S. Čech byl zároveň i spolupracovníkem „Národních Listů", což se stalo třikráte. Nej-

prve stal se feuilletonistou „Národních Listů" 1. října 1880 a byl jím půldruhého roku, do polovice března 1882. Znamenal se hlavně šifrou *ABCD* a uveřejnil tak 43 prací, většinou satirických.

Jsou to r. *1880*: „Losos mého pradědečka", „*Americký inserát*" (v č. 241 ze dne 7. října), „Na břehu mořském", „Mr. Plumpudding v Praze", „*L'âne*" (v č. 264 ze dne 3. listopadu), „Comtessa Božena", „*Z neznámé knihy Jana Štelcara Želetavského z Želetavy*" (v č. 271, 277, 289, 290 ze dnů 11. a 18. listopadu a 2. a 3. prosince), „Jak se čítají verše", „*Strýc*" (v č. 302 a 303 ze dnů 17. a 18. prosince), „*Jedlové růže*" (v č. 308 ze dne 24. prosince) a „Ubohý věřitel"; r. *1881*: „*Rozličná zklamání*" (v č. 8 ze dne 9. ledna), „Trampoty kritikovy", „Skvostná novella", „Stehlíkův duch", „*Kde domov můj . . .*" (v č. 30 ze dne 4. února), „Slavná redakce!" (pozdější titul zní „Pokynutí našim rozhodujícím kruhům"), „Motýl", „*Pražský Robinson*" (v č. 54 a 55 ze dnů 4. a 5. března), „Jarní fantasie o cihlách", „La grrrrrrande nation", „*Německá vesnice v Gruzii*" (v č. 88 ze dne 13. dubna), „24 hodin čertem", „V Hodslavicích", „Dvě chalupy moravské", „Na Radhošti", „Velehradská pouť", „Podzimní vzdech venkovského abonenta", „*Moje ‚panenská' řeč*" (v č. 267 ze dne 29. října), „Dušičky v lese", „Pan Brůžek", „Tajemný člověk", „Moravská selanka", „*Cestování za bytem*" (v č. 307 ze dne 8. prosince), „*Náš vánoční strom*" (v č. 324 ze dne 25. prosince); r. *1882*: „*1882*" (v č. 1 ze dne 1. ledna), „*Kočár*" (v č. 12 ze dne 13. ledna), „*Krůpěj vody vltavské*" (v č. 14 ze dne 15. ledna), „Psyche", „Věčný žid", „*Konečně*" (v č. 42 ze dne 12. února), „Deštník", „Pod nůžkami a břitvou".

Po druhé získán byl Svatopluk Čech pro „Národní Listy" v dubnu r. 1886, kdy vedle feuilletonu bylo mu svěřeno také upravování nedělní zábavní přílohy.

Napsav opět velikou řadu humoristických a satirických prací vzdal se koncem r. 1886 opět této činnosti.

Za 9 měsíců vyšlo tehdy v Národních Listech od S. Čecha: „Šotek v museu" (úryvek básně vycházející téhož roku ve „Květech", „Archeologická přednáška r. 5000", „Biskup", „Rodinné tajemství", „*Kukačka*" (v č. 163 ze dne 13. června), „Hoří", „*Kouzelné zrcadlo*", (v č. 176 ze dne 27. června), „*Ještě jeden divadelní vlak*" (v č. 183 ze dne 4. července), „*V tichém a blaženém přístavu manželském*" (v č. 190 ze dne 11. července), „Beseda kabátů", „Chvála stáří", „Sněm písmen", „Mluvící kapr", „*Brejle strýce Tomáše*" (v č. 225 ze dne 15. srpna), „Drak", „Dalekohled našeho šéfa", „*Klid*"(v č. 246 ze dne 5. září), „*List z Japanska*" (v č. 253 ze dne 12. září), „Buřňáci", „*Rozumný vlastenec*" (v č. 267 ze dne 26. září), „Prachatická elegie", „*Moře*" (v č. 288 ze dne 17. října), „Čtenáři", „Čtenářky", „Fráze", „Ještě kopa frází", „Do třetice všeho dobrého", „Novoroční dostihy", „*Papíroví motýlové*" (v č. 350 ze dne 19. prosince) a „*Toť se rozumí, že vánoční povídka*" (v č. 356 ze dne 25. prosince). Ještě 7. ledna 1887 byla v „Národních Listech" otištěna satira „Nový rok dra Berly", která se patrně o něco opozdila.

V r. 1890 zastupoval S. Čech po dva měsíce nepřítomného tehdy redaktora zábavné části „Národních Listů" a otiskl tam ve čtyřech číslech svoje „Suggesce pravdy" a příležitostnou elegickou prósu „*Před rozvalinami Karlova mostu*" (v odpoledním vydání č. 246 ze dne 6. září).

Naposledy vstoupil S. Čech do redakce „Národních Listů" začátkem října 1892, kdy stal se též redaktorem odpoledního feuilletonu, a setrval tam do konce r. 1894.

Mezi tou dobou vznikly a v „Národních Listech" otištěny byly tyto práce:

R. 1892: „*Také listárna redakce*" (v odp. vyd. čísel 274 a 275 ze dnů 4. a 5. října), „V záři pyropů", „Z filologických fantasií nefilologa", „Pod šedým nebem", „Strach z cizích myšlenek", „Stíny mrtvých", „Lék proti strachu z cizích myšlenek", „Příprava k úřadu kritickému", „O květinkách a sluníčku", „*Návrh nového*

spolku“ (v č. 327 ze dne 26. listopadu), „*Klepy*“ (v č. 334 ze dne 3. prosince), „Karrikatury“ (2), „*Z podhoří*“, (v č. 343 ze dne 12. prosince), „Pražské zvony“, „Vánoční zpěv andělů“ (závěr to básně „Sníh“); r. *1893:* „Čas“, „Karrikatury“ (3), „Různé barvy“, „*Sáně*“ (v č. 22 ze dne 22. ledna), „*Deputace do Vídně r. 1848*“ (v odp. vyd. č. 42 ze dne 11. února), „*Jaroslavu Vrchlickému*“ (v č. 46 ze dne 15. února), „*Hrstka jarních citátů*“ (v č. 71 ze dne 23. dubna), „Prosba o tiché místo“, „*Fantasie o lepších Čechách*“ (v číslech 112, 119, 126 a 146 ze dnů 23. a 30. dubna a 7. a 28. května), „*Květinové korso*“ (v č. 170 ze dne 21. června), „*Exotické listy*“ (v číslech 195 a 202 ze dnů 16. a 23. července), „*Žižkova třída*“ (v odp. vyd. č. 221 ze dne 11. srpna), „*Myšlenky o myšlenkách*“ (v č. 271 ze dne 30. září), „Z dávných vzpomínek (22), „Světlo v temnotách“ (báseň); r. *1894:* „*Brusařské epištoly*“ (v č. 213 a 225 ze dnů 4. a 16. srpna), „*Démon knihy*“ (v č. 305, 312, 319, 326 ze dnů 4., 11., 18. a 25. listopadu), „Heliotropy“, „*Vůně*“ (v č. 359 ze dne 30. prosince).

Pod těmito pracemi svými podepsán je S. Čech většinou šifrou *A. Ž.*

Dosti často objevovalo se jméno Čechovo i v jiných listech pražských, pro které ochotně psával příspěvky na vyzvání redaktorů.

Zejména věren zůstal Sládkovu „Lumíru“, který přinesl povídku „Výlet do mladosti“ (1882), arabesku „Tovelille“ a báseň „Pohár mladosti“ (1883), „Píseň“ složenou pro konkurenční skladby „Hlaholu“ (1890) a vlasteneckou báseň „Kost“, pojatou později do „Pestrých cest“ (1891).

Rovněž k „Světozoru“ lnul S. Čech zvláštní sympatií, pocházející ze starších dob. Svěřilť redakci báseň „Váda květů“ (1885), vzpomínky na první své styky se „Světozorem“ „Zimní idyllu“ (1886), báseň „Odpověď“ (přejatou později pod titulem „V temné chvíli“ do „Nových písní“) (1886), cestopisnou črtu „Ve stopách

královny Dagmary" (1888), *„Úvodní verše k výpravné básni Jiřinky"* (1891) a báseň „V poutech" (z „Písní otroka") (1894).

„Osvěta" získala r. 1881 jeho novellu „Sláva", „Zlatá Praha" báseň „Král Ječmínek" (1885) a „Na Sioně" (1888), „Přítel domoviny" elegii „Poslední máj" (1886), „Ruch" básně „Svlačec" (1885) a „Sen Koniášův" (1886), „Švanda dudák" humoresku „Osudný novoroční dar" (1887) a satirickou básničku „Ptáčník" (1891), „Niva" báseň „Komenský" (1892).

Nedostatku vzorných básní epických pro mládež odpomohl složiv tři básně pro „Jarý věk", totiž „Na Bezdězi", „Skřivánek" (obě r. 1883) a „Sněženky" (1885).

Rovněž důležitější almanachy a pod. publikace časové a pamětní nemohly obejíti se bez prací Čechových. Tak „Národ sobě" má báseň „S kužele bájí" (1880), Dörflovo „Vánoční album" satiru „O vrabcích a krejčíkovi" (1881), „Dělnictvo sobě" báseň „Práci" (1886), Literární prémie Umělecké besedy báseň „Tyran Rozum" (1888), Vilímkův Humoristický kalendář humoresku *„Budoucí tchánové barona Fučíka"* (1886), „Černá hodinka" Máje „Mé první vystoupení v Ruchu" (1892).

R. 1884 byl Svatopluk Čech opět po 13 letech redaktorem kalendáře, jenže tentokrát zároveň s Vrchlickým čestným redaktorem „Kalendáře Ústřední Matice Školské na rok 1885". Napsal pro něj cestopisný úryvek „Vineta". Podobně byl r. 1887 čestným redaktorem slovesné části slavnostního almanachu sokolského „Za praporem sokolským".

Vůbec to, co v „Petrklíčích" označuje za stinnou stránku života poetova, totiž psaní proslovů a básní příležitostných, bylo S. Čechovi čestným údělem.

Na žádost jednotlivých korporací neb členů napsal celou řadu takových veršů, tak r. 1879 *Proslov k akademii studentských krajinských spolků* (přednesený pak i v zábavě studujících v Rychnově nad Kněžnou dne 10. srpna 1879, při níž výtisk obecenstvu roz-

dáván), r. 1881 *Proslov k akademii studentského spolku „Krakovec" v Rakovníku* ve prospěch fondu pro zakládání knihoven, r. 1882 *Proslov abiturientům učitelského ústavu v Kutné Hoře* k akademii na rozloučenou, která však v poslední chvíli byla zakázána a proslov následkem toho autoru vrácen, téhož ještě roku *Proslov k slavnostnímu divadelnímu představení v Národním divadle o 20. jubileu pražského Sokola* (17. června), r. 1883 proslov „Moravské Besedě k zasazení pamětní desky *Gustavu Pflegrovi Moravskému* v Bystřici pod Pernštýnem (byl otištěn ve slavnostní brožuře zároveň s životopisem Pflegrovým od J. Herbena) a báseň *k otevření nového divadla ve Slaném* (z proslovu toho bylo několik řádků otištěno v pozvání k padesátiletému jubileu spolku divadelních ochotníků ve Slaném (r. 1895), r. 1886 *Proslov ku koncertu ve prospěch bezplatných obědů pro nemajetné právníky*, r. 1888 žertovnou báseň v kontextu s jedním epigramem Dra. Thomayera *k uvítacímu večírku Spolku českých mediků*, r. 1891 *Proslov k slavnostnímu koncertu, pořádanému na počest sjezdu Jednoty československých zpěváckých spolků v Praze* o svatodušních svátcích, r. 1892 báseň *Sirotám příbramským* pro „Če-

Vladimír Čech (r. 1903).

skoslovanskou Besedu dělnickou", r. 1893 *Proslov akademické čtenářské jednotě v Jičíně* k výletu „Slavie" do Jičína a Prachovských skal, znovu přednesený o třicetiletém jubileu Akademické čtenářské jednoty jičínské r. 1900 a uveřejněný v „Jičínském Obzoru" r. 1893 a opětně r. 1900 atd.

Některé verše příležitostné, jako „Na oslavu 300leté památky smrti J. Melantricha" (r. 1880), „*Vítězslavu Hálkovi*" (13. května 1882), „Ústřední Matici školské" (1883), „Žukovskému, na oslavu stých narozenin" (1883), „Praha", úvodní báseň k oddílu „Praha" v Ottových Čechách (1885), *Na uvítanou americkým Čechům* (1885), „Ku slavnosti Kollárově" (1893), „Buď práci čest!" (1894), psal básník ovšem rád a s nadšením, ale těžko bylo mu skládati vzletné sloky a verše pro některé slavnosti a spolky, do jejichž intencí nemohl se tak snadno vžíti a vpraviti.

Přes to vyhovoval takovým žádostem tak dlouho trpělivě a neúmorně, až pro naprostý nedostatek času se této činnosti veřejným prohlášením v „Národních Listech" nadobro zřekl.

Z Čechových veršů příležitostných největšího úspěchu a rozšíření dodělala se báseň „Calderon, óda k 200leté památce jeho úmrtí", která vyznamenána byla zlatou medailí a o jejímž vzniku a osudech přinesly „Národní Listy" (ze dne 8. května 1881) vedle básně samé tuto zprávu:

Připomenutí k básním ke dvoustyleté památce úmrtí Calderonova (25. května 1881) *sepsaným.*

Členové komitétu od ministerium vyučování ku posouzení těchto básní sestaveného byli: Slovutný prof. Šembera k posouzení 11 básní českých, sekční rada dr. J. Blumenstock ku posouzení 12 básní polských a vicepraeses semináře Pazmanské dr. Jan Malý k posouzení 10 básní uherských.

Básně německé posuzovala zvláštní komise v Berlíně a francouzské (na počet 31) v Paříži.

Zlatá medalie za báseň polskou přiřknuta jest Platonovi Kosteckému, členu redakce „Gaz. Nar.“ ve Lvově, a medalie za báseň uherskou Kašparovi Oltwanyimu, mladému duchovnímu ve Földeaku v Uhřích.

Posouzení 11 českých básní nebylo bez obtíže. Nacházelyť se mezi nimi mimo báseň Čechovu i báseň Adolfa Heyduka, Vrchlického a Miřiovského, které vesměs jsou výtečné. Veškeré básně jsou nákladem španělského vyslanectví skvostně vytištěny a budou v hojném počtu rozeslány.

Svatopluku Čechovi dostalo se z Madridu od akademie španělské francouzského vyrozumění o jeho úspěchu a óda vydána byla také ještě zvlášť v Čechách ve prospěch „Ústřední Matice školské“.

O sobě vydal básník náš mezi lety 1879—1895 celou řadu spisů, dílem úplně nových, dílem z časopisů a podobných publikací vyňatých a znovu otištěných.

R. 1880 vyšla „Nová sbírka veršovaných prací“ (Evropa, Čerkes, Ve stínu lípy, Žižka, Zimní noc, Handžár, Na hrob Havlasův). O čtyřech dílech „Povídek, arabesek a humoresek“ (1878—1883) bylo již promluveno.

Na vánočním trhu r. 1882 objevil se „Václav z Michalovic“ s illustracemi Ad. Liebschera. Nerudovi do nově založených „Poetických besed“ odevzdal S. Čech brzy za sebou tři dotud nikde neotištěné básně, totiž r. 1883 satirické „Petrklíče“ a vlasteneckého „Lešetínského kováře“, r. 1884 tendenčního „Hanumana“. „Lešetínský kovář“ „pro podněcování dělníků proti živnostníku a schvalování skutků nezákonných“ propadl konfiskaci, byl však patištěn v „Omaze“ a odtud i v Čechách rozšiřován. Koloval též i v přečetných opisech.

K životopisu S. Čecha, sestavenému J. Nerudou pro „Petrklíče“, připojil J. Neruda tato slova obzvláštního uznání a chvály:

Kolik děl, tolik démantů řídké velikosti a kouzelné čistoty. Čech byl hned od nejprvnějších počátků svého literárního působení zcela samostatnou básnickou individualitou a tou zůstal také a zůstane povždy. Předměty jeho básní jsou s jemným taktem vybírány, neobyčejnou silou básnickou prodchnuty a ve skvoucí, zcela samostatnou, jakoby ulitou a při tom co nejryzejší českou formu oděny. Jeho myšlenky jsou velké, jeho slovesné roucho je nevýslovně lahodné. Čechově poesii neodolá srdce žádné.

První přítel básníkův Otakar Červinka (r. 1897).

Osobu Čechovu zná v Čechách málo kdo, jeho poesii zná každý. Spisovatel Čech je sympatickým každému, o jeho velkém, zcela neobyčejném významu literárním není disputu ani nejmenšího. A nebylo — jak již praveno — hned od počátku u nás. A nebylo by také jinde! Všude by, stejně jako u nás, ano jinde snad i ještě více obdivovali se jeho hloubce a jeho vzletu, jeho ryzosti a jeho nadšení!

V roce 1884 vyšla také „Slavie“ v „Kabinetní knihovně“, pak v „Moravské bibliotéce“ „Několik obrázků moravských“, v „Albu výtečných povídek českých i přeložených“ „Kandidát nesmrtelnosti“ a „Několik drobných povídek“ (Napoleon, Endymion, Ledové květy, Výlet do mladosti, Hodina s milionářem, O vrabcích a krejčíkovi) a v „Reinwartově sbírce zábavných spisů“ „Kresby z cest“ (z „Lumíra“ 1874, 75, 76, 83, z „Květů“ 1879).

„Dagmar“ zařazena do „Kabinetní knihovny“ r. 1885 a cestopisné črty z „Národních Listů“ 1875 a 1876 předloženy čtenářstvu téhož roku v „Upomínkách z Východu“, věnovaných „příteli Serv. Hellerovi“.

R. 1886 vyšla třetí sbírka Čechových básní pod titulem „Pravda a drobné básně“ (nová jest tu báseň „Král a šašek“), roku pak následujícího 1887 vydány Topičem dvě nové kollekce Čechových povídek a črt, totiž „Humoresky, satiry a drobné črty“ (nové jsou upomínka z let studentských „Ve vzduchu“ [psaná r. 1880], „*Dva dopisy*“) a „Různé črty žertovné i vážné“. Velice milým překvapením pro český národ byly dvě novinky toho roku, „Jitřní písně“ (v Poetických besedách) a o vánocích se objevivší „Pravý výlet pana Broučka do měsíce“. Nejbližšího roku následovaly „Nové písně“ a „Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do patnáctého století“. R. 1888 vyšla již osmá sbírka Čechovy prósy „Několik povídek a různých črt“ (nová jest tu humoreska „*Hůl Petra Kašpara Světeckého*“).

R. 1889 vyšla „Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči“ a v letech 1891 a 1892 navázal Svatopluk Čech „*Pestrými cestami po Čechách*“ oblíbené Broučkiady.

Velikolepý, v Čechách neznámý a nebývalý úspěch měly „Písně otroka“, které brzy rozletly se po celé vlasti v tisíci exemplářích. Současné zprávy (Světozor 1894-5 v č. 10) o „Písních otroka“ zaznamenávají:

„Rozruch, jaký písně otroka vyvolaly, úspěch plamenných těch zpěvů jest zcela ojedinělý v dějinách naší literatury. Padly do

dusna naší doby jako blesk, jako výkřik krvácejícího srdce básníka, zalehly do tisíců a tisíců srdcí jeho lidu, vzbudily v něm ohlas, pozvedly v něm stud z ponížení, vypjaly vzdor, zalomcovaly dřímající touhou a silou. Nová kniha Čechova je významným činem vlasteneckého básníka, jenž stal se plamenným jazykem svého národa. A celý národ je mu díky zavázán za ten hřímavý výkřik jeho strázně, jeho žhavých bolestí, za ten silný, burcující třesk pout, jenž hřímá ze slok jeho Pěvce otroků, který soutrpícím spolubratrům svým pěje „oheň studu", „vichr zloby", zpěv plamenný, jenž zrodil se „z krve, slz a žluči" jako zpěv kdys Mickiewiczův."

Dům č. 175 v Palackého třídě.

Téhož r. 1894 dostalo se ještě českým čtenářům samostatného vydání „Zpěvníku Jana Buriana".

Před svým odjezdem do Obříství uspořádal Svatopluk Čech devátou sbírku své prósy a vydal ji v „Čítárně Švandy dudáka" pod titulem „Rozličná prósa".

Rozumí se, že většina knih Čechových objevovala se v nových a nových vydáních, z nichž některá jsou illustrována.

Pro národ básník náš ochotně, trpělivě a rád pracoval a přece zažiti bylo také jemu trpké episody, jež nemile vyrušily ho z jeho klidného ústraní.

V r. 1886 vzplanul v písemnictví našem boj mezi literáty dvou čelných směrů básnictví našeho a sice mezi tak zv. kosmopolitickými a národními básníky. Těžké výčitky padaly na nejpřednější zástupce směru kosmopolitického. Diskusse účastnil se i Dr. Jan Herben napsav článek „O povinnosti českého spisovatelstva" a Dr. Bačkovský uveřejniv „Slovo k nářkům a steskům spisovatelů českých". Herben si stěžuje, že se málo píše pro lid, a naznačuje jakýs recept, kterak by naši spisovatelé měli psát. Bačkovský opět doporučuje spisovatelům, aby vedle ryze uměleckých prací „pro slávu" psali též vedlejší, méně cenné věci „pro výdělek".

Ačkoli v celém tom sporu bylo jména Čechova šetřeno, kdežto jiní básníci, jako Vrchlický, Zeyer, Sládek, byli příkře napadáni, přece S. Čech cítě, že by mlčeti bylo se vším, co proti spisovatelům podnikáno, souhlasiti, rázně vystoupil na obranu volnosti názorů a individuality básnické ve feuilletonu „Rozhledů literárních" (I, str. 101—3) článkem *„Pane, chraň nás všech rad a pokynů!"* Po náladovém úvodu píše tu:

Kam se našinec vrhne, kam pohled obrátí, všude číhá na něho nějaký rádce a mentor. Každý novopečený filolog upozorňuje nás otcovsky, že píšeme češtinou přímo barbarskou, a nabízí se obrousiti náš básnický jazyk na svém nově vynalezeném, jedině správném brusu.

Každý, kdo právě jakž takž odbyl zkoušku z esthetiky, častuje nás svou jedva ztrávenou učeností a dává na srozuměnou, jaké skvosty jsme mohli místo svých škvárů vytvořiti, kdybychom měli jeho vědecky vybroušený vkus a nedostižně jemný smysl pro pravou krásu. Každý, kdo náhodou dostal do ruky nějakou literární historii a přečetl několik domácích a cizích autorů, seznamuje nás blahosklonně s výsledky své četby a ukazuje nám vzory, na nichž bychom se vzdělati mohli. A vedle těchto učených rádců a učitelů trápí nás

ještě legie jiných. Nakladatel nás upozorňuje, jaké věci by šly nejlépe na odbyt; redaktoři nás poučují, co se hodí nejlépe pro jejich abonnenty; literární spolky a nezištní soukromníci poskytují nám s ochotou vděčné poetické látky a motivy; vypisovatelé konkursů a udělovatelé cen neopomenou také přispěti nám hlavní osnovou ze svého skrytého básnického fondu. Každý pak vůbec, kdo má k disposici nějaký sloupec v našich nesčíslných časopisech, a k disposici jej má skoro každý, rozsvěcuje nám spásonosný kahánek své moudrosti.

A nedosti na tom, že nás maltretuje radami celý svět, radíme si ještě sami mezi sebou. Nastávajícím spisovatelům se nedivím: ti vrou kvasem nových, světobornych idei, který vzhledem k úzkoprsosti redaktorů nemá prozatím jiného průchodu. Ani vysloužilým literátům: ti se stávají zlomyslnými jak obstárlé panny. Avšak u spisovatelův usedlých a dosud činných je to věru směšné. Jeden, který má dle svého přesvědčení sám síly dost, aby rozplamenil celý národ, píše místo plamenných básní káravé epištoly k ostatním spisovatelům, aby již probůh zanechali klinkání o lásce a zahřměli do strun rázným, nadšeným zpěvem, jakého nám potřebí. Druhý, jehož spisy bezmála nedotknuté plesniví u nakladatele, dává svým soudruhům přátelské pokyny, jak by měli psáti, aby knihy jejich šly na dračku. Třetí, — — avšak dost o té směšné i žalostné věci!

Společně s nakladateli zabědovali jsme si nedávno trochu nad tím, že obecenstvo začíná jaksi chladnouti k literatuře a že nám následkem toho hrozí smutné časy. — Huj, co se tu vyrojilo zase rad a pokynů, návrhů a poučení! Vydávejte jen knihy rozhodně dobré (jaké píše navrhovatel!), zdravé a záživné (chuti a žaludky jsou arci rozdílné!), co možná nejlacinější, třeba na režném písničkářském papíře (před nedávnem blouznilo se jen o četbě salonní!), nepějte o sobě navzájem samé chvalozpěvy, uskrovněte své potřeby, dejte se na řemeslo užitečnější atd. atd. atd. Až mne hlava brní, vzpomenu-li na to krupobití rad, které se na nás sesypalo. A jaký vyplyne nám prospěch ze spousty rozskřípaných při tom per a prolitého inkoustu! Však víte všichni . . .

O kéž přinese vřava ona aspoň ten prospěch, že vyslyšen bude zoufalý vzdech, jejž mi vynutila, vzdech deroucí se z hlubokosti mé a snad i mnohých jiných spolutrpitelů těžkosti: Ode všech rad a pokynů vysvoboď nás, Pane!

Trpké chvíle způsobila S. Čechovi koncem r. 1891 nemístná, na sensaci vypočtená zpráva „Vyšehradu", týdenníku věnovaného zájmům českých menšin. Překladateli Čechových spisů, Vídeňáku Fuxovi-Jelenskému, dostalo se státní podpory a tato zcela nevinná událost zavdala podnět k neoprávněnému útoku zmíněného listu na Svatopluka Čecha. Spisovatel, který pracoval tehdy o satiře „M. Brouček na výstavě", vsunul do lednového čísla 1892 tuto ironickou vložku „autobiografickou":

„Nuže, autor marně by zapíral, poněvadž to bylo svého času v časopisech uveřejněno, že již před mnohými lety dosáhl jednoho ze státních stipendií*), každoročně pro umělce veřejně vypisovaných, kterýchž před ním užil Hálek s jinými a po něm řada nejčastěji jmenovaných českých spisovatelů. Tato stipendia neplynou sice z kapes ministerstva, nýbrž z kapes poplatnictva, zejména také českého, a nejsou určena pro zakupování politického přesvědčení, nýbrž pro podporu uměleckých snah všech rakouských národů, tudíž i českého, ale autor spatřoval v udělení toho stipendia obzvláštní milost vládní a odsloužil se řadou spisů (od „Lešetínského kováře" až po „Jitřní písně"), veskrze prosáklých odporným servilismem a byzantinismem. Zároveň v nezřízené ctižádosti a ziskuchtivosti pracoval neúnavně zimničnou písemní i osobní agitací, intrikami, kamarádskou reklamou, obcházením si kritiků i uměleckých porot, plazením se před bohatými mecenáši, antišambrováním u mocných pánů — zkrátka všemi prostředky o dosažení různých vyznamenání, hodností, titulů a sinekur. Za tím účelem

*) Stipendium pro spisovatele u výši 400 zl. obdržel S. Čech r. 1881.

dopravil také překlady některých svých spisů podloudně do ciziny, kterých pak doma chytře „užil za reklamu", jak trefně praví časopis doleji uvedený. Za jeden takový překlad dostalo se nedávno překladateli*) od ministra vyučování jakési podpory, čímž byl autor tím radostněji překvapen, poněvadž v té věci sám pražádného kroku neučinil a teprve z novin o všem se dověděl. S nadějně toužícím zrakem a loyálně zkřivenou páteří vzhlížel nyní k těm vyšším oblastem, odkud mohou skanouti mnohé drahocenné výhody a pocty, ba ve smělých snech již se luzně kmitalo před ním cosi jako řád „pro litteris et artibus" . . . . .

Avšak pojednou zhatily se všechny smělé naděje. Jeden časopis, vycházející v Praze na obranu českých menšin v území uzavřeném a nutící k obranám české spisovatele v území otevřeném — časopis tento vylíčil autora ve své zprávě o ministerském onom aktu výslovně i mezi řádky v celé té podlosti, k níž se shora zkroušeně přiznáváme, dodávajíce však, že nás dotčený článek úplně napravil. Ano, autor prohlašuje slavně, že jest po tom článku opět upřímným vlastencem, že jest rozhodným nepřítelem nynějšího systemu vládního, že neprodá své přesvědčení za jidášský peníz ani za nějaké vyznamenání shůry, které se mu arci nenabízí a po tomto prohlášení stěží nabídne, že netouží vůbec po žádných poctách a hodnostech, nýbrž chová již toliko jediné přání: aby měl svatý pokoj a pak — aby obecenstvo zamhuřovalo milosrdně oko nad jeho pozdními plody, které nepíše z mrzké ctižádosti, čehož snad nejpádnějším dokladem jest toto dílo." (Str. 87—89.)

Znovu ještě objasnil S. Čech své stanovisko vůči vládě a jejím stipendiím v „Klepech" (Nár. L. 1892 č. 334 ze dne 3. pros.). Zavírá svůj feuilleton slovy:

---

*) Dotčenému již Zd. Fuxovi Jelenskému z Vídně, jenž přeložil do němčiny »Petrklíče«, část »Hanumana« a »Václava z Michalovic« a navštívil r. 1891 Svatopluka Čecha v Rovensku, kde podle pověsti »padl před ním na kolena a v zanícení ruce jeho celoval.«

„Soudím zcela jako ty (že totiž peníze na stipendia jdou z kapes poplatnictva). Vždyť přece oné státní podpory užívala Hálkem začínajíc celá řada předních českých spisovatelů, jež nikdo nebude viniti z nevlastenectví. A ke všemu jsem sám před lety onoho stipendia užil. Ono prohlášení učinil jsem jen proto, abych měl jednou pro vždy pokoj od útočníka, který mi mezi řádky vyčetl, jako bych bažil po ministerské podpoře a přízni. Je to moje věc osobní, a kdyby při ní třeba také rozhodovaly důvody politické, nemohl bych přece nikoho kaceřovati, kdo v té věci má náhled jiný.

Pravda, nynější vláda je nám nepřátelská, ale na podpory ony jako na jiné státní subvence máme právo bez ohledu na své postavení k ministerstvu."

Marie Čechová.

Událost tato připadla právě do let, kdy S. Čech stíhán byl krutými ranami osudu: r. 1890 zemřela mu matka, roku 1892 sestra Marie. Svatopluk líčí tehdejší svá muka duševní v „Druhém květu":

„Bylo to v době, kdy stíhala *Svobodu* rána za ranou; ztráta nejdražších osob, nezdary a protivenství všelikého druhu. Poznal kruté, nemilosrdné drápy osudu, který ho dosud jen časem

lehce pocuchával. Poznal v celé děsivosti ukrutný, jízlivý pošklebek tajemné oné mocnosti, o níž se bláhově domníval, že má pro něho jen leda škádlivé úsměvy. A když se chtěl vzpřímiti k zápasu s ní, hledati útěchy v bývalé, ušlechtilým účelům zasvěcené práci, tu shledával pojednou, že i v nitru jeho udála se osudná změna. Síly ochably, vzněty potuchly. Zdálo se mu, že velká část interesu pro život zmizela s těmi, kteří s ním dříve jeho radosti a péče sdíleli. Ctižádost poklesla a také leccos jiného, co jej dříve vábilo a k práci podněcovalo, ztratilo svou přitažlivost, nebo zprotivilo se mu dokonce."

Za to nijak nerozčilovaly básníka některé nepříznivé projevy, jež provázely jeho „Písně otroka". Svatopluk Čech věděl, že tyto písně nebudou vhod některým kruhům, zvláště loyálním, a očekával hned z předu s těchto stran nesouhlas. Nelze tedy mluviti o potomním zklamání, jež by bylo mělo za následek vystoupení Čechovo z Akademie.

Že se členství vzdal, toho příčinou byl jednak „příliš loyální ráz Akademie", který ovšem se příčil důslednému autoru „Písní otroka", jednak jeho „naprostá nechut k životu spolkovému, jehož občasné schůze jednotlivých tříd vyžadují".

Pěknou náhradou za ojedinělé hlasy nevole nad „Písněmi otroka" byl básníkovi nadšený obdiv ohromné většiny národa, který zasypával svého miláčka pozornostmi a vyznamenáními všemožného druhu. Dokonce i poslanecký mandát do říšské rady byl básníkovi nabízen.

Od českých umělců, sdružených ve výtvarném odboru „Umělecké Besedy", dostalo se Svatopluku Čechovi skvostného alba akvarelů a kreseb předních českých umělců, které mu doručili prof. J. Koula a malíř Viktor Oliva.

Podobně jako členství České akademie odmítl však Svatopluk Čech také čestné měšťanství královského hlavního města Prahy, které mu bylo v r. 1895 nabízeno. Nepřijal pocty té proto, poněvadž ozvaly se proti udělení vyznamenání některé hlasy na schůzi obec-

ního zastupitelstva, ačkoli dva roky před tím dostalo se mu svorným usnesením městské rady zároveň s Vrchlickým měšťanského práva a čestného daru 1000 K ve zlatě.

List svůj městské radě opatřil S. Čech padesátikrejcarovým kolkem a Fa Presto nazval pak tento čin básníkův (v Humoristickém kalendáři na rok 1896) „posledním jeho humoristickým dílem, které na padesátikrejcarovém kolku věnoval slavné obci pražské za to, že za zmínky jí ve „Velikánoviči", „Broučkovi" i jinde věnované jmenovala jej svým čestným měšťanem".

V roce 1888 byl Svatopluk Čech předsedou literárního odboru Umělecké Besedy a v letech 1889—1890 předsedou Máje, spolku to českých spisovatelů belletristů, založeného r. 1887. Episody z činnosti Čechovy v literárním odboru Umělecké Besedy zaznamenal Ant. Klášterský v nedávno vydaných „Vzpomínkách na Svatopluka Čecha". Píše tu:

„Za několik dní (po volbě) konána byla první schůze nového výboru. Přijde S. Čech? Pamatuji se, že jsme stále tonuli v obavách, aby ještě po volbě neodmítl. Ale když jsme se k 8. hodině večer scházeli do místností Umělecké Besedy (tehdy v budově Měšťanské Besedy) k první schůzi, S. Čech nás již očekával. Přišel první a čekal již přes hodinu. S každým několik vlídných slov vyměnil, všecky okouzloval svou vážností a opravdovostí.

Hned v první schůzi vytkl si nový výbor program. Žádné nudné přednášky, žádné pěstování kritiky, jen příjemný společenský styk, zpestřený předčítáním literárních novinek z rukopisů nebo literární referáty o novinkách domácích i cizích. Již v nejbližší členské schůzi měly býti předčítány nové literární práce a toť se ví, že noví členové výboru měli jíti první do boje. Ubohý Čech! Jak asi hořce litoval, že ďáblu podal prst. Peklo drželo ho již za celou ruku. Ale podrobil se i tentokráte s heroickou odhodlaností. Jaká však muka asi prodělával, jaký ostych a trému bylo mu překonati, když v nejbližší schůzi členské rozložil před sebou rukopis své nové básně Podzemní hlas (Nové písně)! V sále

četnými literáty i přáteli literatury naplněném bylo hrobové ticho, a jím krásně zněl temný, hluboce rozechvěný hlas Čechův, přednášející, „jak duní cos a reptá pod zemí“. My, kdož jsme seděli blízko, pozorovali jsme však, jak pod stolem mocnými údery sevřené své ruky do vzduchu dodává si Čech síly a kuráže, aby neuvázl, aby vydržel. Obstál vítězně, a hlučný, srdečný potlesk, který zazněl po posledním verši, byl, myslím, asi jediný a poslední, jejž v životě sklízel od doby, kdy jako bratr Volný přednášel v „Ruchu“ přátelům svého „Anonyma“.

Ještě pak jedné schůze se súčastnil, mihl se nám na chvíli na oné hlučné a veselé schůzce, kde vítali jsme do svého středu poprvé Aloisa Jiráska, když z Litomyšle dostal se do Prahy, a kde J. V. Frič a Fr. S. Procházka předčítali své básně a Dr. Zikmund Winter příjemným hlasem školeného zpěváka zpíval národní píseň o žežulce a Jar. Vrchlický s mimikou recitoval Crosova „Uzeného slanečka“ — ale v duši Čechově jistě uzrával již plán co nejdříve zas uprchnouti do své samoty.

Na den 3. května 1888 připadalo jubileum paní Sklenářové-Malé. Ve výborové schůzi literárního odboru uvažováno bylo, že by slavné umělkyni měl býti podán věnec. „Nejlépe by bylo na jevišti“ — podotkl Vrchlický — „snad by pan předseda . . .“ a šelmovsky, nemysle to nikterak vážně, podíval se po očku po Čechovi. To bylo již nad Čechovu sílu. Horko jej polilo. Rozumí se, že jsme na něho úkol takový nevznesli, ale Čech ulekl se jistě, do bůhví jakých situací mohl by se ještě dostati, a vícekráte již nepřišel a za krátko resignoval.

Když později zastával S. Čech úřad předsedy „Máje“, podpisoval ochotně spousty dopisů, které mu jednatel Škampa přinášel, legitimace a jiné písemnosti, ale schůzí nenavštěvoval, ponechávaje řízení jich Ignátu Herrmannovi.“

Jinak žil Svatopluk Čech klidný život skromného básníka, oddaného svým pracím pro národ a blahu drahých sobě bytostí.

Z Vocelovy ulice č. 578 přestěhoval se s matkou, sestrou Růženou a bratrem Janem do Palackého třídy č. 175 (44), kde zemřel r. 1887 sedmnáctiletý teprve bratr básníkův Jan a později i vroucně milovaná matka. Krátký čas před touto truchlivou událostí vyhledal si Svatopluk malý byt někde až u Vršovic a uchyloval se tam v době nutného psaní, chtěje býti jist před všelikými návštěvami. Toto jeho mimořádné obydlí zůstalo zatajeno i jeho nejdražším.

V r. 1881 býval členem volné hostinské společnosti literátů, která mívala večerní sídlo v hostinci u Podhradského na Král. Vinohradech, později v dolejší restauraci Měšťanské Besedy a jejímiž členy byli též Lad. Stroupežnický, J. L. Turnovský a prof. Dr. Thomayer.

Ale poměrně brzy přestal se účastniti i těchto schůzek a zvolil cílem svých vycházek hlavně Kravín, kamž jej vyhlídka z okna neodolatelně zvala. Často doprovázela jej tam maminka i sestra Růžena a společně trávili pak krásné chvíle večerní v restauraci Trunečkově. Rád chodíval také za město „na Lišku" do prosté hospůdky, kde míval někdy schůzky s některými přáteli, zejména Servácem Hellerem.

V r. 1886 bývala cílem Čechových procházek od Vinohrad značně vzdálená „Vikárka" na Hradčanech, která seznámila ho s typy pražských měšťanů, jejichž portréty nakreslil ve „Výletech páně Broučkových".

Když Vinohrady stále vzrůstaly a stávaly se lidnatějšími a lidnatějšími, pomýšlel Svatopluk Čech na uchýlení do jiné části „velké" Prahy. Nejvíce zamlouvala se mu Letná, o které napsal již r. 1881 ve feuilletonu „Cestování za bytem":

(Professor-filolog) „dočetl se o městě letohrádků, jež stavěti se bude na Letné. Oddává se růžovým snům o řadách vkusných, vzdušných vill, obklopených zahrádkami a nádherou pestrého kvítí a ševelem stříbrných vodotrysků. Sní o vonném a křišťálovém vzduchu, o zlatém písku pěšin a libém stínu stromů.

Neruším jeho illuse. Ale v duchu usmívám se nad nimi. Znám naše stavitele a domácí pány. Stane-li se město letohrádků skutkem, bude se skládati dozajista z vill čtyřpatrových a zahrádky jejich umístěny budou pro větší pohodlí passantů mezi okny."

Dům č. 557 na Letné.

A zvláštní ironií osudu stala se taková, ne sice čtyřpatrová, ale třípatrová „villa" „u elektrické dráhy" na rohu Letohradské a Ovenecké ulice č. 557 sídlem Čechovým v r. 1890 po smrti paní Kláry Čechové.

Tam povstala veliká část „Václava Živsy", „Druhý květ" a jiné vzpomínky, celá řada drobnějších prací a posléze „Písně otroka". Pokoje Svatopluka Čecha souvisely s bytem jeho bratra Václava, administratora „Květů", s nímž Svatopluk několikrát denně, zejména při jídle, se stýkal. Byt uváděla do pořádku hovorná posluhovačka, kterou zvěčnil Svatopluk Čech v druhé kapitole „Druhého květu".

Od r. 1873, kdy převzal redakci „Lumíra", do r. 1895, tedy celých 22 let, pobýval Svatopluk Čech v Praze. Za celou tu dobu vykonal ovšem několik větších cest, výletů do ciziny i po Čechách a mimo to dlel ob čas v letní dobu někde na venkově.

O cestě na Kavkaz a do Chorvatska bylo již promluveno.

„Na jaře r. 1881 vylétl jsem si poprvé na Moravu. Zatoužil jsem spatřiti kraj, nedotknutý posud nivellujícím válcem moderní doby, kvetoucí ještě nepobledlou pestrostí lidového kroje. Hned, jakmile

vlak přejel pomezí české, začal jsem vyhlédati nedočkavě z oken vagonu — — — — —

Pak mne z Polomi dovezl dostavník do Valašského Meziříčí, odtud šel jsem do Rožnova, vystoupil na Radhošť, navštívil Karlovice, jel v poštovním voze „Vsackem" do Valašských Klobúk . . ."

(Dřevěné stavby české.)

Když pobudkou Dra. Fr. L. Riegra vznikla v Čechovi myšlenka na sepsání „Dagmary", vypravil se v září 1882 do Dánska „ve stopách královny Dagmary". Jel drahou přes Berlín do Štětína, probloudil odtud památné ostrovy Uznojm a Volín a vyplul pak ústím Odry do Baltického moře. Na Baltu poznal mořskou nemoc, která ho za plavby na Černém moři ušetřila. S radostí pozdravil břeh ostrova Sjellandu a Kodaň. Po několikadenním pobytu v Kodani zamířil drahou do Helsingöru a vyhledal vesnici Gurre. Zpáteční cestu z Dánska konal přes ostrov Fyen (Fünen) a Jutsko. Na Sjellandu učinil zastávku u hrobu Dagmařina v Ringstedu. V Jutsku prohlédl si město Ribe, které jest spojeno nejtěsněji s historií královny Dagmary. Posledním místem, které v Dánsku ještě navštívil, bylo Veile, které má velice malebné okolí. Na to vrátil se opět Německem do Čech. V Anglii, jak se v biografiích mylně tvrdívá, Svatopluk Čech nikdy nebyl. Vzpomínky na cestu do Dánska obsaženy jsou v cestopisných črtách „Ve stopách královny Dagmary", „Vineta" a v povídce „Tovellile". Hlavně ovšem posloužily také zkušenosti z Dánska při skládání „Dagmary".

R. 1886 zajel si Svatopluk Čech přes Plzeň a Strakonice do Vodňan na návštěvu k příteli Ot. Mokrému, který po r. 1874 žil u Čechů v podnájmu. Dojmy z výletu do Husince a do Prachatic, který podnikl s Mokrým a Heritesem, uložil Svatopluk Čech v „Prachatických elegiích". Mimo to i „List z Japonska" vztahuje se k cestě do Vodňan.

Nejraději potuloval se S Čech pěšky po Čechách. O takovém způsobu svého cestování píše v povídce „Illusionista":

„Mohu-li si vylétnout na několik dní do kraje, cestuju nejraději pěšky. A to nazdařbůh, bez určitého rozvrhu a cíle. Z rána sice prohlédnu si mapu a vytknu zhruba nějakou denní rutu; ale některý zamodralý chlum s rozkotaným hradem, tajemně vábivá vyhlídka do táhlého údolí s nějakou kostelní vížkou na dalekém záhybu nebo nějaká slibná příhoda svedou mě rázem od vytčeného směru a z večera octnu se na místě ležícím třeba v opačné straně od vyhlédnuté mety."

Václav Čech (r. 1903.)

Takovým způsobem procestoval krajiny pojizerské, podkrkonošské, orlické, nejvíce se zajímaje všude o staré stavby české.

Meškaje r. 1887 na letním bytě ve Sv. Janě pod Skalou, zasedl mezi diváky, kteří sledovali produkci kočovného eskamotéra „illusionisty".

Zvláštní dar jazyka a přesvědčivé chování illusionistovo vnuklo básníkovi myšlenku zobraziti v allegorické povídce čarovnou moc illusí, jimiž fantasie unáší člověka „tu do hvězdných výsostí, tam do propastí bídy a hříchu".

R. 1889 vyjel si vlakem do Mladé Boleslavě a odtud šel pěšky do Sobotky, na Humprecht a dále na Kost. Přenocovav v Sobotce vypravil se druhého dne na Trosky a do Rovenska a třetího dne na Hrubou Skálu a Valdštýn. Z Turnova vrátil se do Prahy. „Pestré cesty" přinášejí výsledky jeho pozorování a zkušeností.

Po dlouhých letech vracel se rád na památná místa ze svého života.

Roků 1888 byl v Litni, jak vzpomíná ve „Vstupu" k „Václavu Živsovi", v r. 1890 navštívil pěšky z Benešova útulné Jezero a půvabné Postupice, r. 1892 zajel si do Klatov a vydal se odtud pěšky k blízkému Bezděkovu, kde poznal v starém sousedovi bývalého mušketýra, který vedl otce jeho do klatovského vězení. Jak k Vranému dvakrát hluboce dojat se přiblížil, vylíčil v dopise svém Janu Paurovi. Jen do rodiště svého — Ostředka — Svatopluk Čech již nezavítal, opustiv je naposled jako hošík ne zúplna čtyřletý.

Když r. 1898 nabyl Zdeněk hrabě Waldstein panství ostředeckého, dal s pietou upraviti památný pokojík, kde se Svatopluk Čech narodil, a vyzývaje básníka k návštěvě, požádal ho, aby napsal několik řádek do pamětní knihy, kterou hodlal nový majitel v pokojíku vyložiti.

Svatopluk Čech odpověděl:

Vysoce urozený pane hrabě! S pohnutím pročetl jsem list tak vzácný z místa pro mne nad jiné významného a drahého.

Byl jsem radostně dojat, že půda, na níž jsem se narodil, náleží českému šlechtici, který přeje domácí literatuře a projevuje tuto Svou přízeň způsobem tak lichotivým i literátu, jenž náhodou spatřil světlo světa v témž zámku, který jest nyní, pane hrabě, Vaším majetkem.

S upřímným potěšením činím tedy dle přání, kterým Jste mne ráčil poctíti, a zapisuji se do pamětní knihy mně zaslané.

Vzdávám též uctivé, vřelé díky za vzácnou čest, která se mi stala Vaším pozváním. Ke slavnosti chystané na oslavu Palackého

do Ostředka přijeti nemohu: ale, bude-li mi někdy později možno podívati se na své rodiště, dovolím si učiniti Vám svou poklonu.

Uctivě Vám, pane hrabě, oddaný

Svatopluk Čech.

V Obříství 5. července 1908.

Zápis básníkův v pamětní knize zní:

S pohnutím beru do rukou tuto knihu, kterou mi posíláš, mé milé rodiště!

Když jsem tě opouštěl, byl jsem děckem tak malým, že's mi nemohlo dáti na cestu žádnou vzpomínku: slýchal jsem jen o tobě z drahých úst, nejdražších mi na světě. I ta ústa již umlkla a na mne přikvačilo stáří, aniž jsem tě spatřil: a tu přicházíš ty samo ke mně a pravíš mi — neznámé neznámému a přece mile známé známému — že's na mne nezapomnělo. Měj za to mé vřelé díky a štěstí budiž s Tebou!

Svatopluk Čech.

V Obříství 5. července 1898.

Ačkoli zval pak hrabě Waldstein básníka ještě několikrát, přece se Ostředečtí převzácné návštěvy nedočkali.

R. 1891 byl Svatopluk Čech se sestrou Růženou na letním bytě v Rovensku, odkud vzala původ sociální črta „V záři pyropů". Sl. Růžena Čechová napsala vzpomínku na tento pobyt do „Národních Listů" (18. února 1906).

Na život na Křivoklátě, kde pochoval před prázdninami r. 1892 sestru Marii, vzpomíná Svatopluk Čech v první kapitole „Druhého květu".

R. 1894 vyhledal letní byt v Řevnicích, ale neusadil se tam, nýbrž přijížděl jen ob čas na návštěvu ke své sestře a sestřenici a podnikal s nimi výlety do okolí, hlavně na památnou Skalku u Mníšku, dobře povědomou z pobytu liteňského.

V prvních měsících r. 1895 vydal se Svatopluk Čech na zotavenou do Italie, provázen jsa sestrou Zdeňkou, a navštívili spolu Benátky, Veronu, Milán, Turin, Janov, Bolognu, Florencii, Pisu, Řím, Neapol a Pompeje, odkud vystoupili na Vesuv.

V r. 1895 cele zaujala ho „Národopisná výstava českoslovanská". Uvítal ji vzletnými verši „Z minulosti v budoucnost" v „Národních Listech" a býval na výstavišti, podobně jako čtyři roky před tím na výstavě jubilejní, téměř každodenním hostem. Vždyť výstava tato podávala tak půvabný a výstižný obraz toho, oč ve svých spisech tak často usilovně horlil, oč se s úzkostí milující duše stále strachoval, obraz svéráznosti a samostatnosti národní. Zatím však, co těšil se vroucně z píle a úspěchů svého národa, zabýval se myšlenkou na brzký odjezd z královské Prahy. Toužil po klidu a po venkově.

„Vzpomínám s rozkoší dob, kdy jsem jako chlapec desítiletý, prodlévaje s rodiči ve Vraném u Slaného, den co den vídával Řip z veliké dálky, často zamlžený a nezřetelný, ale vždy imposantní, dějinným významem tak výmluvný. Rád bych prožil upomínky ty ještě jednou . . . ." (Kniha.)

Básníkův domek v Obříství.

*1895—1908.**)

Začátkem srpna 1895 dal Svatopluk Čech do „Nár. L.“ inserát bez udání svého jména, že hledá v pěkné krajině domek, a žádal, aby nabídky s vytčením ceny zasílány byly do administrace „Národních Listů“ pod šifrou, která byla připojena. Mezi nabídkami, které do administrace došly, byla i nabídka p. Polívky, nájemce panského mlýna v Obříství u Neratovic.

Majitel vylíčil v ní přednosti domku i krajiny a udával cenu 1600 zl.

Poněvadž krajina na Labi Svatopluku Čechovi se hodila, zajel si 23. srpna do Obříství a prohlédnuv si nabízenou usedlost slíbil

*) O roce 1907—1908 připsáno po smrti básníkově 3. března 1908.

hned na polo koupi na znamení své spokojenosti. Když pak i slečna Zdeňka Čechová, na níž záleželo definitivní rozhodnutí, domek poznala a s bratrem souhlasila, koupili jej Svatopluk se sestrou společně dne 21. září 1895. Ale složili zatím jen část žádané summy; ostatek doplatili ve lhůtách, o nichž se s bývalým majitelem dohodli.

Začátkem listopadu přestěhoval se Svatopluk Čech do Obříství a s ním přijela i slečna Zdeňka, která původně chtěla v Obříství také ihned zůstati. Ale pobyla tu jen 14 dní, neboť paní Tonglová, vdova po notáři, v kteréžto rodině byla slečna Zdeňka od svých dívčích let vychovatelkou, nechtěla ji propustiti, ač již svěřenky její byly odrostlé a vychovatelky nepotřebovaly. Na naléhání paní Tonglové odložila tedy slečna Zdeňka ještě odchod svůj na čas a zařídila jen v Obříství nové hospodářství, které pak vedla sestřenice básníkova, slečna Vanda Raková.

Obřístevské obydlí S. Čecha jest úhledný domek o vyvýšeném přízemku na severozápadním konci obce a leží u okresní silnice. Do zahrádky, prostírající se pod rovinou silnice, sestupuje se po několika stupních, takže se zahradní strany má domek ráz budovy jednopatrové. Svatopluk Čech zvolil za svou pracovnu západní křídlo domku — útulný to pokojík o třech oknech (dvou na silnici a jednoho do dvorka a zahrádky), určiv druhý, rovnoměrně na východním křídle rozkládající se pokoj za jídelnu a spolu ložnici své sestry. Mezi oběma pokoji byla původně kuchyně, která později bývala nahrazována „letní" kuchyní, zřízenou z bývalého dřevníku pod vlastním obydlím básníkovým. Svatopluk Čech totiž již od počátku pociťoval nedostatek místa a hleděl mu později všelijakým způsobem odpomáhati. Zejména také potřeboval hostinského pokoje, neboť přijížděli k němu ob čas jeho bratří a sestry, synovci a neteře a nebylo kde je ubytovati. Proto, když se rozprodávala bývalá výstavní česká vesnice, přihlásil se Svatopluk Čech a koupiv asi za sto zlatých přístavek české chalupy, dal jej přistavěti k zahradní severovýchodní straně domku.

Nebyla to jediná oprava, kterou S. Čech vykonal. Postupem času zřídil kolem usedlosti své nízkou ohradu, částečně zděnou, dal upevniti hromosvod a okapní žlaby, zasaditi dřevěné okenice, upraviti dřevěnou pavlač, postaviti nová kamna do pokojů a t. p.

Obzvláště zakládal si na své zahrádce. Původně to byl vlastně jen dvorek s několika stromy. Svatopluk Čech upravil si cestičky, dal vztyčiti laťkový altán, zříditi pumpu, kupoval a sázel květiny i stromky, hlavně ovocné. Zejména i západní stranu domku osázel vinným keřem a popínavými rostlinami pokryl altánek a spodní část nového pavilonku.

Zdeňka Čechová (kol. r. 1890).

Zahrádka byla mu nejmilejším útulkem. V ní se procházeje koncipoval také jednotlivé věty svých básní, které pak v altánku zapisoval.

I malé hospodářství chtěl si pro potěšení poříditi. Pan otec Polívka upravil mu holubník a daroval mu také první holuby do něho. Od obříštevského lékaře p. MUDra. Hudce obdržel párek přítulných slepiček. Nemaje pro ně hrazeného místa, musil je nechávati v zahrádce, kde mu však záhonky nešetrně rozhrabávaly.

Daroval je proto po nějakém čase své posluhovačce. Holoubkům svým věnoval zvláštní přízeň a pozornost. Po celý den měli na malém dvorečku hojně zrní. Brzy slétali se sem i holubi ze sousedních míst a v plné míře používali pohostinství dobromyslného hospodáře, který veselé jejich reje rád sledoval.

Pan otec Polívka byl v Obříství nejlepším přítelem básníkovým. Pomáhal mu radou a prokazoval mu ochotně mnohé služby. Jednou dal zhotoviti krásný dvojitý úl a v noci dopravil jej tajně i se včelami do zahrádky, kdež pak překvapen spatřil ráno Svatopluk Čech hezký ten dar.

Básník pročetl jednu včelařskou knihu a pečoval o to, aby se jeho milým včeličkám nic škodlivého nestalo. Vše potřebné při úle obstarával s odbornou znalostí p. Polívka.

Do společností básník téměř nikdy nedocházel a návštěvy konal velice zřídka. Několikrát jen navštívil divadelní představení obřístevské Besedy, k nimž poutal jej nejen zájem lokální, nýbrž i dávný interes bývalého ochotníka.

Na počátku svého pobytu v Obříství chodíval S. Čech na kratší i delší procházky po okolí. Nejmilejšími a nejčastějšími cíli jeho vycházek byl lesnatý Oupor, za nímž sbíhá se Vltava s Labem, a tak zvané „Staré Labe“, bývalé to řečiště, obrostlé starými stromy a svěžími křovinami. Nejednou zamířil také do nedalekého lesíka, zvaného „bažantnice“, do Libiše, osady to mezi Neratovicemi

Zadní strana obřístevského domku.

a Obříстvím, a k přívozu „na Štěpáně". Později obmezoval se však některé dni toliko na práce v zahrádce. Po pěkné vyhlídce se mu nestýskalo. Před okny jeho pracovny prostírala se bujná panská louka se starým dubem uprostřed, ovroubená dlouhou řadou mohutných stromů, lemujících labské řečiště, a mezi nimi prosvítala na severozápadě světlá vížka mělnická. Byl-li básník v zahrádce, viděl Sedlo, vyšel-li kousek na louku za zahrádkou, jasně vystupovaly před ním na západě památné kontury Řipu s bílým kostelíkem sv. Jiří. V tomto idyllickém zátiší vznikaly znenáhla „Modlitby k Neznámému", z nichž některé (Sny palestýnské, Ranní, Klekání, Zbořený chrám, Lesní žalm, *Podzimní*) vyšly ve „Květech" r. 1896 a které vydány byly souborně před vánoci téhož roku.

Pro ročník 1896 napsal S. Čech také „Píseň", v níž vzpomíná dívky, která jej kdysi na perucké slavnosti pohledem svým okouzlila. Báseň podepsána je pseudonymem z let studentských „J. Volný".

„Květům" věnoval Svatopluk Čech i v Obříství velikou část svého času, ačkoli redigování jich z mimopražského bydliště bylo spojeno s rozličnými nesnázemi. Tak uzrával ve Svat. Čechovi záměr vzdáti se vůbec redaktorské činnosti, která již před tím začala jej tížiti.

Po mnohaletém působení v tomto oboru dostavila se únava a touha obmeziti se nadále toliko na své práce literární.

Náhodou přestěhoval se Vladimír Čech na podzim r. 1895 z Velkého Meziříčí opět do Prahy a přejal od bratra svého a Dra. Serváce Hellera část prací redakčních.

Svatopluk Čech i v dalších letech přispíval pracemi svými do „Květů". R. 1897 vyšla v nich „*Modlitba dětská*", báseň z druhé řady „Modliteb k Neznámému", do níž náležela vlastně také již v předcházejícím ročníku otištěná „Podzimní".

Mimo to zařadil S. Čech do téhož ročníku 1897 také ještě „Několik črt z Florencie".

V roce 1898 počal uveřejňovati ve „Květech" básnické zpracování historického příběhu, který již od mládí naplňoval duši jeho obdivem a hrdinnou postavou reka svého jej lákal. Jest to „*Roháč na Sioně*. Dramatická báseň Svatopluka Čecha". Druhé a třetí jednání dramatu obsahuje ročník 1899, do kterého napsal S. Čech také ještě nekrolog „*Za Otakarem Mokrým*" a cestopisnou črtu „Příživníci pařížských kaváren".

Od druhého roku obřístevského pobytu Čechova vypraveny byly tyto většinou z ochoty napsané práce: proslov ke koncertu „Spolku českých žurnalistů", nadepsaný „*Český novinář*" (1898), příspěvek do publikace „Čeští spisovatelé českým dělníkům národním k 1. máji 1898" („*Právem pamatujete, bratří, ...*"), „Radhoštská duma" v pamětním listě „Morava svým Maticím" (1897),*) básnický doprovod k panoramatu Luďka Marolda „Lipany" (1898), „*Novému jaru*", úvodní slova k „Časopisu českého studentstva" (1899), „Podzimní myšlenka" v „Dívčím světě" (1900), „Kostnická duma", složená r. 1901 a otištěná v časopise „Máji" 3. července 1903, „Pohádky", úvodní báseň k obrazům Ferd. Engelmüllera v díle „Nálady a pohádky" (1902), „*Několik zápisků z malého zimního výletu*" v Šulcově časopise „Do světa" (v květnu 1902), „*Před Rodinovou ‚Bouří'* " ve „Zvonu" (26. září 1902), „*Na omluvu*" v „Máji" (19. září 1902), „Hus" v „Pamětním listě vydaném spolkem pro postavení Husova pomníku" (1903), „*Z Krakova*" v „Illustrovaném světě" (1903).

O sobě vydány byly „O čarovném pavouku", pohádka pro mládež s illustracemi V. Olivy (1897) a „Sníh", který básník z části přepracoval a pro nějž rovněž Viktor Oliva nakreslil obrázky (1900).

K oběma těmto pracím vztahuje se dopis, který napsal Svat. Čech sestře své Růženě:

Milá Růženko! Řekl jsem Ti, tuším, za Tvého pobytu v Obříství, že Ti hodlám věnovati nějakou svoji knihu; myslil jsem tím ob-

*) Svatopluk Čech na žádost výboru převzal i redakci veršované části této publikace.

jemnější spis pro mládež, který jsem hodlal do Vánoc u Topiče vydati.

Avšak úmysl můj byl zmařen: neukončil jsem spis ten — měla to býti řada asi 8 veršovaných povídek, spojených mezi sebou asi tím způsobem jako jednotlivá vypravování v mé básni „Ve stínu lípy". Místo toho provedl jsem jedinou z oněch povídek „Pohádku o čarovném pavouku" a svolil jsem jen k naléhání p. Topiče, aby k Vánocům byla vydána — vím, že je to věc slabá a že kritikou bude odsouzena, ač všimne-li si vůbec kritika dílka tak nepatrného.

Nemohl a nechtěl jsem Ti tedy věnovati věc tak malichernou a podle mého vlastního náhledu nepodařenou — nevěnoval jsem ji nikomu — a Tobě o tom píšu jen proto, abys snad nemyslila, dostane-li se Ti ta knížka do rukou (ve které budou míti cenu vlastně jen Olivovy obrázky), že jsem upustil od úmyslu svého, věnovat Ti svou knihu nejbližší.

To se také stane — a sice, doufám, dosti brzo — ale bude to kniha přec alespoň nějaké literární ceny, kdežto takovou bezcennou drobnost, jako je ona obrázková knížka pro mládež, ostýchal jsem se spojiti s věnováním Tobě. Tedy již dosti o tom: příští literární plod svůj nevěnuji nikomu jinému než Tobě. — — — — — — —

Poslední dni jsem byl také trochu churav; přemohl jsem se při přenášení sporokrbu z „letní kuchyně" do „salonu" a následkem toho jsem 2 dni nemohl téměř nic jísti a jeden den jsem proležel. Nyní je však zase dobře.

Těším se již na Vánoce, kdy Tě zase u sebe v Obříství uvítám.

Zatím Tě upřímně líbá Tvůj Tě milující bratr

Svatopluk.

V Obříství 8. prosince 1897.

R. 1898 vyhověl S. Čech žádosti svého nakladatele F. Topiče a počal pořádati své „Sebrané spisy". Za první díl ustanoven bás-

níkem „Druhý květ“, jehož druhou část Svatopluk Čech po prvé tu uveřejnil.

Uvedení již „Příživníci pařížských kaváren“ byli ovocem studií a pozorování básníkova za jeho pobytu v Paříži, kamž vypravil se se sestrami Zdeňkou a Růženou v červenci r. 1899.

Když pak r. 1899 zemřela paní Tonglová, k vůli níž sl. Zdeňka obmeškávala se v Praze, přestěhovala se sestra básníkova na jaře r. 1900 nadobro do Obřísví a převzala vedení domácnosti.

V tu dobu Svatopluk Čech nebyl již redaktorem „Květů“. Přání vzdáti se redakce hlásilo se čím dále naléhavěji a také spoluredaktoru Dru. Hellerovi vadilo, že k žurnalistickým jeho pracím přistoupilo i poslanectví, které ho častěji delší dobu zdržovalo ve Vídni. R. 1899 spočívala již hlavní váha redaktorských starostí na Vladimíru Čechovi, který na to od r. 1900 redigoval list zcela samostatně.

Na cestě do Francie zastavili se cestovatelé ve Švýcarských Alpách a básník náš dojmy své odtud uložil v osmi znělkách, jež byly r. 1900 prvým jeho příspěvkem bratrovi do „Květů“.

Čtyři první léta, 1895, 1896, 1897, 1898, byl Svatopluk Čech v Obřísví i přes zimu, ale poznav stinné stránky zimního pobytu na venkově, najal si v prosinci 1899 malý byt v Holešovicích v Strojnické ulici č. 707 a přečkával tu všecky následující zimy.

Jinak se mu v Obřísví, kamž se každoročně záhy z jara vracíval, velice líbilo a s počátku nepomýšlel ani na to, že podřipské sídlo své kdy trvale opustí. Ale po několika letech dostavila se přece jen touha po větší blízkosti Prahy, po zahradě trochu prostrannější a bytu poněkud větším. Již za svých zimních pobytů v Holešovicích pátrával S. Čech v nejbližším okolí pražském po nějakém příhodném místě. Nejvíce zamlouvalo se mu Trojské návrší se svými rozkošnými pohledy na Prahu a její okolí. Když pak na jaře r. 1903 dozvěděl se, že jest na prodej trojská usedlost „Havránka“, rozhodli se ihned se slečnou Zdeňkou, že ji zakoupí. Davše si přes léto útulnou villu podle své potřeby upraviti, přestěhovali se tam na podzim r. 1903.

Tak se vyplnilo básníkovo vroucí přání, které jakoby v předtuše věcí budoucích projevil v cestopisné črtě „Z Janova“ (r. 1895), v níž čteme:

„První vycházka vedla nás kolem pomníku Kolumbova vzhůru po příkré stráni. Pocítilť jsem především touhu po nějakém povýšeném stanovisku, odkud bych mohl přehlednouti celkový obraz města.

Za chvilku zřídly ty domy s obou stran a nastalo stoupání úzkou dlážděnou stezkou mezi zdmi vinohradů a zahrad. Jen tu a tam ještě minuli jsme jednotlivý dům, úhlednou stavbou lákavě vyhlédající z houštin vavřínů, cypřišů a palem; s lehkým hnutím závisti představoval jsem si, že tam sídlí zámožný Janovan vkusem se mnou zpřízněný: opodál městského hluku, mezi stromy a květy, s vyhlídkou na město, přístav a širé moře.“ (V, 214—5.)

Nepřiléhá-li tento popis — ovšem mutatis mutandis, zejména zaměníme-li ono širé moře půvabným pásem Vltavy — i na trojské letní sídlo básníkovo?

Domek v Obříství převzal koupí pensionovaný c. a k. lesní p. Šesták, který o básníkovo bývalé přístřeší a o jeho zahrádku dále s vroucí pietou se stará.

Jediné věrný průvodce a hlídač básníkův — pes Brok — provázel S. Čecha a jeho sestru i do nového jejich příbytku v Troji, kde však dlouho již služeb svých jim neprokazoval. Byl nahrazen ostražitým strážcem „Havránky“ — Voříškem.

Knihovní majetnicí trojské villy jest slečna Zdeňka Čechová, Svatopluk přispěl toliko částí kupní ceny.

Poslední prací v Obříství dokončenou byli „Sekáči“, otištění ve „Květech“ r. 1903 a vyznamenaní r. 1905 od „Svatoboru“ Čermákovou cenou 1000 K.*)

---

*) Tato cena v různých výších byla básníkovi udělena před tím již šestkrát a to r. 1881 za „Novou sbírku veršovaných prací«, r. 1887 za »Dagmar«, r. 1890 za „Nové písně«, r. 1896 za »Sníh«, r. 1899 za »Modlitby k Neznámému« a r. 1902 za »Druhý květ.«

Od té doby se Svatopluk Čech odmlčel a věnoval do r. 1905 část volného času vydávání svých „Sebraných spisů".

Večery obyčejně trávíval oblíbeným studiem cizích řečí a četbou jinojazyčných spisů a listů v originálech. Rusky a z části i polsky uměl již před svou cestou na Kavkaz, později pěstoval ze slovanských jazyků také srbštinu, chorvatštinu a bulharštinu. Záhy jako redaktor „Květů" osvojil si francouzštinu a seznámil se s hlavními znaky jazyka španělského. Rovněž dánštinou (před svou cestou do Dánska), novořečtinou, arménštinou a angličtinou se nějaký čas zabýval. V posledních letech jevil podivuhodný zájem dokonce též pro japonštinu: cvičil se i v písmě japonském a pro vlastní potřebu sestavil si zvláštní slovník japonsko-český.

Havránka.

Na jaře i v létě chodíval na delší výlety, nejraději do Šárky, Selce, Roztok a do Klecan. Jinak stačilo mu i volné přecházení bohnickou cestou, po níž procházel se též r. 1904 naposled s bratrem Vladimírem, který, vrátiv se hned zase r. 1896 do Vel. Meziříčí, přijížděl vždy na několik dní nebo týdnů do Prahy. Náhlá smrt bratra Vladimíra 5. července 1905 způsobila Svatoplukovi mnoho těžkých chvil. Účastnil se pohřbu ve Velkém Meziříčí, kam byla mrtvola z Reichenhallu převezena, a s hlubokými dojmy

loučil se se svým bratrem, k němuž poutala jej nejen upřímná láska bratrská, ale i mnoho, mnoho překrásných upomínek.

„Stoje tam, u kostelíčka „na Moráni“ před otevřeným hrobem, čekajícím na pozůstatky zesnulého, mžikem přelétl jsem v myšlenkách všechny ty roky svého života, tak těsně spojeného se životem jeho, i zdálo se mi, že je to všechno jako kratičký sen, že jako střela rychle přelétly všechny ty naše, namnoze společné radosti, žalosti, zápasy a práce . . .“

Tklivou prósou *„Z upomínek na bratra Vladimíra“*, do nichž vpleteny i životopisy rodičů a místy také vlastní osudy básníkovy, Svatopluk Čech právě po dvou letech způsobil opět milé překvapení čtenářům „Květů“, redigovaných po smrti Vladimíra Čecha synem jeho Vladimírem Svatoplukem Čechem, za smutných ovšem okolností.

Jinak po celé dva roky zvídali ctitelé básníkovi o stálém jeho působení toliko z poznámek a úpravy „Sebraných spisů“, které v pouhém, úmyslném výboru obsáhly 20 svazkův a ukončeny byly před vánoci r. 1905.

Koncem října r. 1905 najal si básník byt v Holešovicích v úplně novém domě v Šimáčkově ul. č. 908 a zařídil si jej pro zimu i pro ostatní období roční. Trávíval v něm i některé dni letní, chtěl-li nerušeně pracovati.

V tomto bytě stihla Svatopluka Čecha také oslava, které marně se bránil a kterou ve svých spisech často ironisoval, totiž jubileum jeho šedesátých narozenin.

Nebylo to po prvé, co národ zatoužil dáti svému pěvci na jevo úctu, lásku a vděčnost. Po prvé oslaveny čtyřicáté narozeniny básníkovy r. 1886, po druhé r. 1893 vzpomenuto pětadvacetiletého jubilea básnické činnosti Čechovy, pak přišel padesátý rok básníkova života a posléze šedesátý.

Marně pokoušeli se spisovatelé, sdružení ve spolku „Máji“, jehož Svatopluk Čech byl spoluzakladatelem a v letech 1889—1890

předsedou, vylákati oslavence k banketu nebo k jinému aktivnímu účastenství na oslavách.

Básník nepřivolil, aby se vyplnila jeho ironická věštba z „Kratochvilné historie“, a zůstal si důsledným. Marně očekával ho „Máj“ r. 1893 na banketu v „Besedě“, kde prázdno zůstalo čestné místo

Pohled z Havránky.

vedle druhého jubilanta Jar. Vrchlického, marně těšil se, že básník účastní se r. 1906 výletu chystaného na jeho počest do Ostředka.

Ovšem přívalu blahopřání a jiných projevů básník ubrániti se nemohl. Přijal je s rozpačitým úsměvem, vyslechl i řadu gratulantů a deputací a pak sedl ke stolku a psal a psal až do konce března, nežli zmohl celou tu spoustu korrespondence, která se naň v únoru nahrnula.

Za každý lístek, za každý telegram poděkoval se vlastnoručním přípisem. Tak oslavil Svatopluk Čech svoje šedesáté narozeniny, takové byly dozvuky jeho jubilea!

Po svátcích velikonočních uhostila opět „Havránka" svoje klidné obyvatele a básníkovi nastaly zase příjemné práce zahradní.

Velice rád vyšel si Svatopluk Čech časem na nárožní pavlán villy a pohlížel vždy s novým a novým zájmem na stověžatou Prahu, která se před ním rozkládala v tisícerých půvabech. Viděl tu v levo výstavní průmyslový palác, k němuž poutalo ho tolik upomínek a nadějí, před ním vinul se stříbrný tok Vltavy, jenž ohraničuje Holešovice, svědky to mnohé příjemné chvíle básníkovy, za nimi kynulo básníkovi památné Staré město, onde ze starších dob tak známé Vinohrady a nejzáze v pravo velebné Hradčany, tolikrát básníkem opěvované a líčené.

* * *

Svatopluk Čech nebyl by toto krásné místo opouštěl ani v zimě, kdyby se nebyl u něho po prázdninách r. 1905 ohlásil nepříjemný host, který pak se vracíval s trapnou neodbytností.

Chorobu zažívacích ústrojí svých připisoval básník s počátku nachlazení a proto uchýlil se již r. 1905 do Holešovic.

Ale nemoc polevila vždy jen na čas a přihlásila se pak vždy s větší ještě silou. Znepříjemňovala básníkovi práci — zejména dokončení „Roháče na Sioně" — tak, že stále s ním odkládal. Ale pracovati nepřestával. Začátkem roku 1907 počal dokonce osnovati novou báseň, tentokrát humoristickou. Svěřil se s plány svými autoru této knihy a napsal mu ještě zvlášť 15. února 1907:

„Vaše vydání „Děvína" je mi velmi vítáno. Již za mladých let, za mého pobytu v Slaném, vznikla ve mně myšlenka zpracovati „Dívčí válku" způsobem žertovným — nedávno se ta dávno zapadlá myšlenka znova ozvala — ale neznal jsem dosud humoristického „Děvína" Hněvkovského, znal jsem jen jeho pozdější vážné zpracování té látky. O svém plánu sdělím Vám později více; prozatím prosím, abyste se o něm nikde nezmiňoval."

Na podzim r. 1906 slíbil Svatopluk Čech Dru. Flaišhansovi, redaktoru feuilletonu v „Národních Listech", že mu přispěje několika črtami, ale pod pseudonymem. Na opětovanou žádost redaktorovu napsal pak r. 1907 7 feuilletonů pro „Národní Listy". Jsou to: *Poštovní kapitola* (12. ledna), *Pohádka o červené karkulce* (28. ledna), *Nationalismus* (6. února), *Z lidumilných kapitol I, II, III, IV* (21. února, 5., 13. a 27. března).

Spisovatel podepsán je pseudonymem „Bohumil Děčan".

Téhož roku 1907 vyhověl Svatopluk Čech ještě dvěma naléhavým žádostem za příspěvky, neposlal však prací nových, nýbrž staršího původu. Tak přinesl „Kalendář Národních Listů na rok 1908" *„Z původního rukopisu ‚Písní otroka' báseň r. 1894 jako V. píseň cyklu napsanou, ale při konečném jeho uspořádání pro tisk vynechanou*" a IV. ročník Moravsko-slezské Revue *„Z Jitřních písní, Verše při konečném upravení cyklu pro tisk vynechané*".

Když měli býti jmenováni noví členové panské sněmovny, pomýšleno ve Vídni také na nejpopulárnějšího básníka našeho Svatopluka Čecha. Poslanec Dr. S. Heller otázal se telegraficky svého přítele, přijal-li by tuto hodnost, a slečna Zdeňka Čechová přimlouvala se u bratra, aby věc náležitě uvážil. Ale básník odvětil s úsměvem: „I kdybych byl zdráv, byla by jen jediná odpověď možná: ne!" A v tom smyslu také hned odpověděl Dru. S. Hellerovi.

Téhož roku přivezl účastník všesokolského sletu Francouz Lampué Svatopluku Čechovi zlatou medaili města Paříže, kterou obdržel také Jaroslav Vrchlický, jenž za oba poděkoval.

Zatím však stala se choroba básníkova nesnesitelnou a nabyla povážlivé povahy. Od polovice srpna trpěl básník velice a scházel vůčihledě. Dosud stále zpěčoval se povolati lékaře, obávaje se možné nepříznivé diagnosy, prohlášení nutnosti operace, neslibuje si od vědy lékařské velikých úspěchů a doufaje, že snad podzimní cesta na jih zdraví jeho prospěje. Ale později přece povolil stále

naléhavějším domluvám svých sester a svolil, aby byl povolán lékař a to nejbližší — z Kobylis.

Průběh nemoci popsal lékař básníkův Dr. Josef Heindl v deníku „Dnu“ (21. března 1908). Začíná:

„Bylo to dne 17. září 1907, když jsem obdržel lístek tohoto znění: ‚Chcete-li mi raditi a pomáhati v mé vleklé (bezpochyby střevní) nemoci, račte mne — prosím — při nejbližší příležitosti navštíviti.‘ Podepsán byl Svatopluk Čech v Troji na Havránce.“

Dr. Heindl vypravil se na Havránku ještě téhož dne a jal se básníka léčiti. 16. října pochvaloval si básník ve svém dopise původci těchto řádků, že „pociťuje... zcela patrné, stále pokračující zlepšení svého stavu“.

Tehdy již básník nabýval nových nadějí do budoucnosti, byl k rodině i k lékaři sdílnějším a hovornějším a počal pomýšleti zas na svoje literární práce.

„Když byly krásné dni v říjnu se sluncem a modrým nebem“ — pokračuje Dr. Heindl — „a mohl choditi po zahradě na Havránce, býval jako omládlý. Pokuřoval si svoje rositas. Bylo mu totiž někým sděleno, že je to prý neškodné cigaro, protože jest bez nikotinu. A on rád kouřil. Dříve, když ještě byl zaměstnán celý den v advokátní kanceláři — tak vypravoval — mohl pracovati jenom v noci. Tu sedával nad svými verši, pokuřoval (tenkráte jenom krátké) a srkal černou kávu. Pracoval často celou noc, vykouřil 20 cigar a vypil 3—4 šálky kávy. Ráno se umyl studenou vodou a šel s chutí do kanceláře.

Rád cestoval. Byl nadšen krásou Kavkazu a dojat bodrostí měst švábských. O Paříži mluvil prostě, nehledaně. Chystal se, že letos na jaře podívá se se sestrou ještě jednou na jih. Království české procestoval křížem krážem. Ale na konec se mu přece vždy zastesklo po Praze.

V Obříství byl zcela šťasten a spokojen a přece na konec zdálo se mu tam teskno. Havránka byla pro něho jako stvořená. Byla o samotě a viděl odtamtud před sebou, takřka u svých nohou, Vl-

tavu, Stromovku a Prahu. Někdy připojila se k nám sl. Zdeňka. Bylo dojemno pozorovati, s jakou láskou a něhou oba sourozenci k sobě lnuli.

Mile utíkaly chvíle na Havránce. Nerad loučil se na podzim s Havránkou. Odkládal odjezd do Holešovic den ze dne. Teprve po 20. listopadu stěhoval se do Prahy VII, Šimáčkova ul. č. 908. Odcházel zotaven na duchu a na těle, s novými nadějemi do budoucnosti. Vždyť přece nemoc už jako by byla docela překonána.

Dne 1. prosince jsem ho ještě navštívil v pražském bytě. Vypadal svěže a čile. Tou dobou se objevila známá zpráva v novinách, kde uvědomoval básník, že nabývá opět zdraví, ale že ještě se musí šetřit, takže jenom nutnou korrespondenci může vyřizovat.*) Když dojat jeho uznáním poděkoval jsem mu listem, odpověděl: ‚Když jsem dával zprávu o svém uzdravení na veřejnost, sama se mi tlačila do péra slova díků tomu, který mi pomohl, tak rychle pomohl: — Vám. Učinil jsem tedy pouze to, k čemu mne nabádal pocit upřímné vděčnosti!‘ —

Dne 1. prosince jsem viděl Svatopluka Čecha naposled. Po Novém roce jsem ho sice ještě jednou navštívil, abych mu poděkoval za „Písně otroka“, které mi daroval, ale nezastihl jsem ho doma. Byl na procházce ve Stromovce. Sl. Zdeňka mi vyprávěla, že se cítí úplně zdravým a čilým. Byl jsem upokojen. Měl jsem blahé vědomí, že přispěl jsem k uzdravení šlechetného člověka a znamenitého básníka.“

V tu dobu již opět Svatopluk Čech čile pracoval. Dostavila se chut k básnickému tvoření, jaké básník již celou řadu let nebyl po-

---

*) Zpráva ta, otištěná 29. listopadu, zněla doslova:

Nabývaje opět zdraví, vzdávám vřelé díky p. M. Dru. J. Heindlovi v Kobylisích za pečlivé, účinné léčení, jakož i všem, kdož mi projevovali přátelskou účast.

Poněvadž potřebuji ještě několika měsíců klidu, oznamuji zároveň, že mohu po ten čas toliko v nutnějších záležitostech návštěvy přijímati a na dopisy odpovídati. Svatopluk Čech.

cítil. Ujal se s novými silami svého „Roháče", s nímž před tím dlouho odkládal, a poslal synovci svému do „Květů" reflexivní báseň „*Do světa širého*", jež vyšla v lednovém čísle podepsána pseudonymem „Prokop Janota".

Dům č. 908 v Šimáčkově ul. (VII).

O vzniku této básně podal 16. ledna zprávu svému životopisci: „... koncem loňského roku, kdy má nemoc polevila, pozměnil jsem začátek již hodně dříve napsaný a ukončil jsem tuto věc. Jména svého nedal jsem k ní mimo jiné z toho důvodu, poněvadž v nynější potřebě klidu nechci, aby moje osoba — ať soukromá ať literární — objevovala se častěji na veřejnosti . . ."

V témž dopise stýská si však také ještě, že není dosud úplně zdráv: „. . . následky a dozvuky mé nemoci budou se asi ještě dlouho hlásiti a literární práci mi ztěžovati. Mohu dosud psáti jen velmi málo. Bezpochyby nastane dokonalé zlepšení teprve teplejším počasím."

Tak básník stále sám sebe utěšoval, až přišlo vysvobození, ale nečekané a pro národ český přebolestné.

Ještě 21. února t. r. oslavil Svatopluk Čech v kruhu svých sourozenců a své sestřenice dvaašedesáté narozeniny vesele a v milém hovoru. Avšak dva dni na to — v neděli 23. února — polekal brzy po ránu něžnou ošetřovatelku svou — slečnu Zdeňku — žalostným steskem, že má opět veliké bolesti, takové, jakých neměl ani v dobách nejhorších, že neví, má-li seděti, státi, procházeti se či ulehnout. Na radu sestřinu si ulehl, ale lékaře povolati ještě nedovolil. Nemoc však rychle se horšila. Řeč působila chorému značné obtíže, bylo mu velice nevolno, i dech stával se namáhavějším, oči zapadaly do důlků. Sestřenice básníkova, sl. Vanda Raková, chvátala pro lékaře Dra. Fähnricha. Lékař přišed shledal ihned, že nastává hrozná katastrofa, připravil na ni nejbližší a předepsal umírajícímu lék na zmírnění bolestí. Zatím nadešlo odpoledne. Básník neusnul, jak se v novinách tvrdilo, nýbrž těžce oddychuje v bolestech těkal hasnoucíma očima po stropě. Lék ještě přijímal a obtížně polykal. Posléze však již ani léku přijmouti nemohl. Dr. Fähnrich navštívil rozrušenou domácnost ještě dvakrát a dal umírajícímu utišující injekci. K sedmé hodině večerní slečna Zdeňka a slečna Vanda chtěly pozdvihnouti básníka, aby mu vpravily do úst ještě něco léku. Hlava nemocného klesala; pojednou však nabyla tvář, od rána již značně změněná, jakoby usměvavého výrazu, zuby dvakráte zaskřípaly o sebe a veliký básník vydechl naposledy.

Vanda Raková (r. 1908).

Dr. Jos. Heindl vysvětluje ve „Dnu“ průběh jeho choroby.

„Uvažuji-li logicky, jeví se nemoc Svatopluka Čecha v jasném světle. S počátku šlo o pouhý zánět sliznice tlustého střeva. Stálým drážděním rozkladných hmot povstal na sliznici nádor povahy benigní. Pozvolna, způsobem nenápadným benigní nádor degeneroval se v zhoubnou rakovinu, která prorostla stěnou střevní a vedla ke katastrofě."

„Což vypravovat dále?"

Mrtvola byla Drem. Hlavou balsamována a Praha vystrojila básníku právě týden po jeho smrti — 1. března 1908 — slavný pohřeb. Celý národ truchlel a slzel upřímně. Vždyť pochovával tam na Vyšehradě svého miláčka, svého těšitele, nejlaskavějšího učitele, svého rozněcovatele, zářivý vzor nejkrásnějších ctností, svého apoštola i proroka, — krále své poesie.

PRÁCE.

Správcovský domek v Litni.

Básník ovšem se rodí, ale na jeho duševní rozvoj působí hned ovzduší, v jakém byl vychován. Svatopluk Čech vzrostl „v dostatku a klidu, prostřed milých zjevů jen“ (Sníh), jemu tedy „nezhořkl rmutem, bojem všedním juné duše kvas“, nýbrž od dětství svého snil „o světě a lidech poeticky vábný sen“. Láska k bližnímu, něha, srdečnost přešly na něho hlavně s matčiny povahy, nadšený zápal vlastenecký a všeslovanský, ohnivý smysl pro vše krásné, hlavně pro přírodu, vzbuzeny a živeny v něm otcem.

V příznivém tedy pro nadaného ducha prostředí rozvíjela se rychle mladičká fantasie Svatíkova hlavně vlivem pohádek, které

se v letech padesátých na venkově ještě s velikou zálibou vypravovaly a jichž zejména i chůvy hojnost znaly.

Svatík se svými sourozenci také na matce ob čas nějakou pohádku vyškemrali, ale její repertoir obmezoval se pouze na několik nejznámějších: o kohoutkovi a slepičce, o perníkové chaloupce, o červené karkulce a pod. Večer opět otec rád se s dětmi zabýval; vypravoval jim pohádky, nejraději Puškinovu o zlaté rybce a pohádku o rybáku vylovivším z moře zapečetěnou láhev se strašným duchem (z „Tisíce a jedné noci"), z českých národních nejčastěji o Pánu Kristu a apoštolích, jak putovali po světě, pak o loupežnících a zvířátkách. Vypravoval živě, výrazně a děti naslouchaly s velikou rozkoší. Nebyly to však jen báchorky, kterými Fr. Jar. Čech děti své bavil; sedě mezi nimi vyprávěl také rozličné příhody ze svého života, zvláště upomínky ze svého dětství, které jako syn rolníkův prožil na Peruci, rád také ledaco povídal z českých dějin, zvláště z válek husitských, i z historie všeobecné, zejména o Napoleonovi, jakož i poučné a mravoučné příběhy, strašidelné historky s veselým vysvětlením a pod., často též o cizích zemích, zvláště o Rusku, o kterém mnoho čítal.

Ještě jiným způsobem zaměstnával otec svoje dítky. Chovaje některé nejmladší, chodíval jako tanečním krokem po světnici a zpíval národní nebo politické, obyčejně veselé písně, nejraději: „Co pak je to za řezníka", „Když jsem já k vám chodívával", „Horo, horo, vysoká jsi", „Má zlatá Mařenko, pozoruj to", „To jsou koně, vraný koně", „Všickni svatí tancovali", „Jede, jede poštovský pacholík", „Na tý louce zelený", „Spi, má zlatá, boubelatá", „Adámku náš" a jiné; z politických nejčastěji „Šušelka nám píše".

Obraznost Svatíkovu záhy podporovaly také skutečné představy. Zejména jeho návštěvy v Střížkově měly v té příčině na Svatíkův obzor duševní veliký vliv.

K prvním rozněcovatelům Čechovy pružné fantasie přibyly v Litni osoby jiné. Byla to především dcera ponocného, která „mívala zásobu hojnou průpovědí veselých, bez počtu pohádek a písní"

— (Václav Živsa) a která dítky páně správcovy často příjemně zabavovala.

Jinou vypravovatelkou byla „teta“ s otcovy strany, která na čas do Litně k Čechovům se přistěhovala. Nevypravovala však pohádky a pověsti, nýbrž episody ze svého života. Nejraději a nejčastěji zalétala svými vzpomínkami do mníšeckého hostince, kde dříve sloužila. Svatík poslouchal vždy s údivem živé líčení tetino.

Tenkráte ovšem uměl již čísti a tak šířil svůj duševní horizont i četbou. Nejprve četl to, co mu otec předkládal. Byly to zase především báchorky. Z prvních knih, které jako hoch četl, byly národní pohádky Boženy Němcové a Jakuba Malého. Později poznal také „Tisíc a jednu noc“ a jiné báchorky cizí. Také na faře a ve škole vypůjčoval si spisy pro útlou i odrostlejší mládež. Takové knihovny zásobovali tehdy hlavně němečtí povídkáři Hofmann, Schmid, Nieritz. Ale ve Svatíkovi tato četba zvlášť silných dojmů nezůstavila. Za to tím více poutavých lákadel obsahovala knihovna liteňského ponocného, k němuž Svatík velice rád docházel. Zejména ho zajímal „Baron Prášil“. Více však než „vtipná persifláž přepínající a přilhávající chvástavosti“ působil na vnímavého čtenáře „fantasticky dobrodružný a groteskní ráz vypravovaných nemožností“. „Jaké to bylo sousto pro mysl chápající se dychtivě všeho podivného, neobyčejného, vybočujícího z obvyklých kolejí skutečnosti“. Leč nejhlouběji zasáhla v ducha jeho kniha jiná. „Jako náhlé zjevení nejžádoucnějšího snu, který dávno neuvědoměle žil na dně dětské duše, působilo na mne první čtení Robinsona.“ Z jiných Robinsonád velice Svatíka zajímal překlad Marryatovy knihy „Miloslav Vlnovský, kormidelník brémský“. Zálibu zvyšovaly přečetné obrázky, mnohem hezčí, nežli kdy před tím vídal.

Když bylo Svatoplukovi asi osm let, pokusil se také již o spisování. Strýc jeho Julius Rak čítal v době, kdy praktikoval u chotě sestřina v Litni, z malé knížky německé, ozdobené prostými dřevorytinkami, znázorňujícími honbu na vodní ptactvo v bažinách uherských. Na naléhání Svatíkovo vypravoval strýc illustrovaný

děj. Ale suché a stručné výklady strýcovy, znesnadněné nad to chatrnou znalostí češtiny, neuspokojily mladého zvědavce ani dost málo. —

Neodpovídalyť ani z daleka představám, které ve Svatíkovi budil pohled na obrázky. Vypůjčil si tedy od strýce knížku, prohlížel znova a znova a pak si usmyslil, že si k obrázkům napíše český text sám.

Zaopatřil si čistý papír, upravil z něho sešitek asi ve formátu té německé knížky, obkreslil do něho na příslušných místech její obrázky a pak se dal sám do spisování textu. Tehdy po prvé pocítil plnou rozkoš tvoření. Tak se do své práce zabral, že procitl jako z opojení, když poslední stránka sešitu byla dopsána.

Hochovi tak nadanému a vnímavému ovšem brzy nestačily knihy, které dostávaly se mu do rukou jako věku jeho přiměřené. Poněvadž byl pokoj, kde byla otcova knihovna, pro děti uzavřen, lezl Svatík dovnitř oknem ze zahrady a hltal vše napořád, co nebylo suchou vědou.

Po pohádkách a robinsonádách nejvíce působila naň četba rytířských románů. Vzor historických povídkářů Walter Scott byl sice v otcově knihovně také četně zastoupen, ale toliko v německých překladech, takže Svatík seznámil se nejprve — totiž již v Litni — s českými jeho následovateli, s Janem z Hvězdy, Tylem a Chocholouškem. Brzy naplněna byla mladičká duše Svatoplukova touhou po starých zámcích rytířských a jejich obyvatelích, po krásných princeznách a rytířských děvách, po tajných chodbách a kobkách, ba i po hrůzyplných žalářích a popravištích, vůbec po tajuplném ovzduší středověku.

Svatík nepochyboval, že rytířové tací posud žijí kdesi na těch starých hradech, které v povídkách byly vyjmenovány a zevrubně vylíčeny.

„Tehdáž dovedl jsem se vhroužiti celou duší v děj vypravovaný tak, že jsem se téměř stotožňoval s jeho hlavní osobou a živě s ní

procítoval všechny svízele a radosti, rozkoše a hrůzy.“ (VII, 138—139.)

Když si v Litoměřicích osvojil dokonale němčinu, mohl čísti i německé knihy otcovy. Nejvíce zaujala jej opět působivá romantika románů Scottových a některých básní a dramat Schillerových, jež poznal hned o prvních prázdninách studentských.

„Nový, netušený dosud svět“ zjevil se Svatoplukovi, když po prvé četl Máchův „Máj“. Jako tercián navštíviv po třetí musejní čítárnu, vyžádal si od skriptora Dundra z častých hovorů známou mu knihu tuto.

„Rázem rozplynula se vůkol prosaická čítárna s neméně prosaickým panem Dundrem a v nejluznějších barvách objímá mne překrásná večerní májová krajina se širošírou hladinou jezera v lůně hor, s bílým stínem věže, kde v temném sklepení nešťastný vězeň do spoutaných rukou kloní bledou tvář . . .“ (I, 129.)

Tedy hlavně ten kontrast, který tvoří v „Máji“ májová příroda s hrůznými pocity odsouzencovými, nejvíce uchvátil horlivého čtenáře se zvláště vyvinutým smyslem pro přírodu a poskytl mu výhledu do onoho „nového světa“.

Jak případným zdálo se mu kontrastování a doplňování vnitřních hnutí a dojmů lidských přírodním nějakým zjevem nebo okolím, jak to činil po Byronovi Mácha!

Pravá poesie dotkla se čarovným křídlem svým nadšeného jinocha a odhalila mu svoje taje.

Nitro Svatoplukovo nejvíce se vždy rozechvívalo, když příroda větry a bouří dokazovala svou moc a velebnost. Nyní poznal, odkud pochází onen souhlas jeho vzbouřených citů s úchvatnými výjevy v přírodě. A hned jako tercián doma o prázdninách pokusil se ztlumočiti vlastní svoje dojmy při divém vání silného větru.

„Vylíčil jsem všechny ty zvuky a zjevy, třepetání listů, letící kotouče prachu, a snažil jsem se vší mocí zachytiti formou a zněním svých veršů něco z nezkrotné volnosti vichřice a z tajemných těch,

někdy hněvivých, někdy žalobných hlasů, které mne tak mocně rozechvívaly."

Bylo v tom cosi z byronsko-máchovského pantheistického nazírání na přírodu, co Svatopluka sbližovalo s přírodou a co se po četbě „Máje" tak nezdolnou mocí prohlásilo.

Mohutný dojem zanechalo ve Svatoplukovi čtení Byronových básní „Parisiny", „Tmy", „Snu", „Melodií hebrejských", „Kaina", „Childe-Harolda", „Manfreda" a „Dona Juana", pak Puškinova „Kavkazského plenníka" v českém překladě Bendlově, který naň působil „také jako náhlé zjevení čehosi před tím netušeného".

„Stejně živě tane mi na mysli vytržení, s jakým jsem později, také o prázdninách, četl překlad básně Lermontova „Mciri". Dále vzpomínám, jak se celá moje bytost zachvěla prvním dotknutím titana — Shakespeara, když jsem začal čísti jeho „Hamleta". A Mickiewiczův „Pan Tadeusz" . . . četl jsem ho poprvé v originále, se slovníkem v ruce, za stálého nebezpečí, že budu přepaden panem prefektem při náhlé návštěvě naší konviktské studovny, kde jsem se jím proti zápovědi zabýval v hodinách určených ke školní přípravě. A přece jaká to byla nevýslovná rozkoš! Snad ji jen zvyšovala ta pro mne nová a navzdor slovníku leckde nepochopitelná polština, s množstvím cizích slov, s jiným akcentem i na slovech s českými se shodujících: zněla mi jako hudba jiného kouzelného světa a místa jen zpola pochopená nabývala jen ještě opojnějšího půvabu jako v magickém polosvitu. — A vzpomínám i na krásné jarní odpoledne, kdy jsem si o několikadenních feriích doma vyšel na stráň do mladého háje, usedl na mech vedle zlatých petrklíčů a rozevřel knížku, z níž rozechvěného vytrhlo teprve klekání — byl to Heine." (I, 129—130.)

Byron a byronovci Puškin, Lermontov, Mickiewicz a Heine rozhodli definitivně o směru poetickém, na nějž byl Svatopluk Čech uveden Máchou. K dosavadním dvěma Svatoplukovi nejvíce imponujícím znakům reflexivní poesie novodobé, totiž k zálibě v romantice a zbožňování přírody, přidružila se záhy i význačná vlastnost

Nejmilejší!

Nemám ono srdce papírové, které rozstříháno na samé gratulace s růžovými vignetkami, na samé lístky do památníků začínající s O! a končící s Ach! rok do roka rukama všech tetiček a strýců, všech bratranců a sestřenic atd putuje, vím, že kdyby má láska a mé přání déle nepotrvaly, než tato čtvrtka papíru, že bych je musel dát pojistit proti zubům Vincíkovým, Márinčiným, Růženčiným a ještě by do nich snad maminka zabalila svíčku. Proto jsem nikdy tak úzkostně na svátky pozor nedával, a což teprv papír, nad jeho vyhledáním mi ani jeden vlas nezbělel. —

Přání otci z r. 1865. **(Viz o něm na str. 86—88.)**

třetí — byronský světobol. Nebyly to ovšem nenávist, nespokojenost a přesycení, co ze Svatopluka učinilo pessimistu, nýbrž spíše asi nesplněná touha po vlastním volnějším životě a po vysněných krásách jiných světů.

Třemi těmito charakteristickými známkami vyznačuje se nejstarší poesie Čechova, zachovaná jednak p. farářem Josefem Trykarem v psaném listě konviktském „Kroku", jednak v zápisníku S. Čecha z let 1864—1865, který před zkázou zachránil spisovatel Dr. Servác Heller a z něhož pět ukázek otiskl majitel v „Národních Listech" ze dne 18. února 1906 pod titulem „Z počátků básnické tvorby Svatopluka Čecha".*)

Svrchovaně zajímavý jest Svatoplukův poněkud affektovaný světobol a záliba v památkách středověkých v úvodu k delší básni lyricko-epické, který odevzdán byl svého času autorem redaktoru „Kroka".

Ve zbořeném hradě.

Oj, ty pěvče, proč do pláště
halíš tvář svou junnou
a do mechu zdí mých vrýváš
lýru zlatostrunnou?

Oj, ty pěvče, pěvče smutný,
rozjař tvář svou junnou
a z kyprého mechu zdvihni
lýru zlatostrunnou!

---

*) Po smrti spisovatele Josefa Wünsche (zemř. 20. listopadu 1907) poslána byla z pozůstalosti jeho S. Čechovi část konviktské »Zory« z r. 1863 s příspěvky básníkovými a v březnu r. 1908 darována byla sl. Zdence Čechové »Oharka«, psaný časopis studentského sdružení téhož jména, v níž jest prvotina Čechova »Mnich«. Co do věci však nové nálezy tyto nic nemění.

Z mechu zdvih' jsem lýru milou
a pěl polokleslým zdem
píseň *o sesutém hradu* —
o sesutém štěstí svém.

V ukázkách otištěných v „Národních Listech" nejvíce vyniká zbožňování přírody a zejména i zosobňování různých zjevů přírodních:

— — — — — — — — — — — — — — —

Z toku vstalť jest nahrbený, šedý,
vstalť jest zasmušilý, bledý,
v modrém vzduchu třpytící se kmet.

— — — — — — — — — — — — — — —

Ó, ó divný, vodorodný král!

— — — — — — — — — — — — — — —

Ženština — ne — bytost divná, divná
vyvstalať, já nevím zkud a jak

— — — — — — — — — — — — — — —

Ó, ó divná vod knížete choť!

— — — — — — — — — — — — — — —

Ne tak hrdá, skvoucí sic, však mladší
děvuška, ba bělejší, ba sladší
protkla nožkou zlatošpičkou mok.

— — — — — — — — — — — — — — —

Ó té kštice hedvábné, té líce,
do smrti — ne — neuzřím jich více
divných dcerky vod-knížete vnad!

— — — — — — — — — — — — — — —

Netroufám si hledů pozdvihnouti,
bohyně má k vznešenosti tvé —
rač, ó rač jen prstem svým se tknouti
pokořené, pusté hlavy mé!

(Sny u potoka z r. 1864.)

Jako v této, tak i ve dvou jiných hlásí se již také živel erotický. Významné jest, že i láska stává se zdrojem básníkových nesplněných tužeb.

Chudobka.

Nad Jizerou na vysoké stráni
chudobka tam kvete v zanedbání,
chudobka — chudá dívčina.
Šepotá jí teskných větrů vání,
že je stesků mých a mého ždání,
že je mojí touhy příčina. (1865.)

Pozoruhodným zjevem v básníkově nejstarší tvorbě jest báseň napsaná v úterý 11. srpna 1865:

Chtěl jsem psáti s mnohou umělostí
básně své ve formě bezúhonné —
Ale ach, jak jsem ta citů kvítka
vtěsnával do tuhých nauky vazeb,
tu se svěžest, vůně ztrácela.

Chtěl jsem psáti básně velikánské,
romány a širé epopeje,
ale bujnost vrtkavého mládí
novými vždy obrazy a city
předurčený chod jich rušila.

Nuže s Bohem, epopeje, báje,
ještě jedna — máti věnovaná —
a pak čekejte vy časů příštích,
až těch citů rozmanitost volná
v mocnější se všechněch sleje cit.

Psáti budu, jak mi srdce dává,
vůni vdéchat do papíru toho,
pravidly jen jako stužkou vázat
k okrase tu různobarvou kytku
náhlých, různých srdce výkvětů.

— — — — — — — — — — — — — —

Báseň ta napsána jest bez rýmů patrně vlivem některých básní Fr. Lad. Čelakovského a ukazuje též v obsahu, že na našeho básníka působily brzy také vzory jiné: poněkud snad Kollár, jehož znělku „Chtěl jsem pěti atd.“ s počátku připomíná, ale značně Fr. Lad. Čelakovský, jeho „Růže stolistá“ a „Ohlasy“.

A tak již v dobách gymnasijních dělil se o sympatie Čechovy západ — byronismus — s formou a látkami domácími.

„*Vánoční sen*“ liší se od ostatních v letech 1864—1865 vzniklých básní i původem i obsahem.

Napsán byl pro dospívající dívky a účel ten vytkl jeho ráz. Látku pak poskytl nejmilejší motiv básníkův — Štědrý den. Po prvé shledáváme se ve „Vánočním snu“ se zvláštním spojením básnické reality se světem vysněným, které jest v starší produkci básníkově zjevem typickým.

Básník nedá se obmezovati úzkým kruhem zemských poznatků, on rád uchyluje se do onoho tajemného světa, kde nepočítá se s možností, kam zalétal mladičký duch při vypravování pohádek, kam unášela náruživého čtenáře četba povídek fantastických a rytířských.

Tak má básník dvojí říši: jednu skutečnou, omezenou hranicemi smyslových poznatků, druhou vysněnou, utopickou, v které je básník suverénem.

Spisovatel, který chce hlavně uplatniti důvody rozumové a svoje zkušenosti, drží se půdy reálné, který však dává se unášeti citem svým a obrazností, zalétá přečasto i do říše svých vidin a ideálů.

Svatopluk Čech byl tehdy, jak píše v Druhém květu (I, 95), „s novotářským kvasem v duchu nasyceném záhy hojnou různorodou četbou a tíhnoucím ke všemu neobvyklému, fantastickému, od skutečného vůkolí odchylnému".

Již tehdy měl v oblibě zvyk odívati přání a vidiny své formou snu, tím pak, co děje a vypráví se mimo sen, vymezovati a charakterisovati skutečnost.

„Vánoční sen" je zajímavou předzvěstí zmíněné Čechovy zvláštnosti.

Chudému dítěti, jehož matka je na Štědrý den nemocna, pomůže almužna, útěchy pak dodá mu sen o jiném světě, krásnějším tohoto. Darem odtud jsou mu zlaté peníze, které obdrželo spíc.

Ideu k „Vánočnímu snu" volil S. Čech podle současného vkusu. Vypráví o tom sám:

„Za mé mladosti bylo ještě v módě dojemné líčení bídy a nejedna slza čtenářek skrápěla příběh o malé prodavačce sirek nebo svíčiček, hynoucí hladem a mrazem na ulici pod okny plnými radostné záře vánoční. Sám jsem kdysi něco podobného napsal a mladistvým tím pokusem položil jsem vlastní nerozvážností první kámen k piedestalu, na němž nyní stojím jako vzor šlechetného lidumila." (Z lidumilných kapitol, Nár. L. 1907, č. 52.)

Ovšem řešením sociálních problémů, jako při podobném thematu ve „Sněhu", S. Čech r. 1864 ještě se nezabýval.

Důležitým znakem „Vánočního snu" jsou zřejmé stopy vlivu národních báchorek a národní poesie na básníkovo tvoření.

Andělíčkové let dívčiných měli snad svoje vzory v dvanácti měsíčkách, v naší národní báchorce zosobněných.

Laskavý Kristus promlouvá k opuštěnému dítěti s tak tklivou srdečností, jaká znívá z pohádek o Kristu Pánu a apoštolích.

Znalost lidové poesie české prozrazuje forma.

Mluva jest prostá, nelibuje si ve zvláštních obratech a figurách; jen některá komposita (milokrásný, pestroleský, stříbrokrajný,

leporouchý) připomínají pozornou četbu a znalost básní Kollárových a českých plodů novoromantických.

Touha, přiblížiti se i vznešenými ideami skvoucímu vzoru Byronovi a jeho následovníkům, vznikla ve Svatopluku Čechovi ihned v prvních letech universitních, kdy osvojil si a ocenil velkolepé ideály byronistů: pravdu, svobodu a lidskost.

S. Čech (r. 1869.)

Již v citované svrchu básni, v níž se dalšího tvoření na neurčitou dobu zříká, prozrazuje, že prodělával tehdy jakési spory a časté přeměny citů. V devatenácti letech city jeho i touhy byly již ustáleny.

S ním stejně smýšlela též řada mladých básníků jiných. Byla to družina „horující za jasné ideály, nosící v čele světoborné plány, chystající se nedočkavě k zápasu s prohnilou společností, kterou hodlali rub na rub obrátiti a zreformovati dle svých vznešených zásad. Zakrslou a zmalátnělou literaturu oživí novými vznětу; ochablý národ vzpruží k novému ruchu; povznesou opět vysoko pokleslý prapor osvěty a svobody; budou vesele bíti do všeho šosáctví a bez milosti vymetati ze společnosti všechno staré haraburdí bludů a předsudků. — Zkrátka očistí zkažený vzduch přítomnosti velkolepou bouří, která se stane začátkem krásnějšího a slavnějšího příští."

(Buřňáci, XVIII, 104.)

I na venek lišili se tito „buřňáci" od ostatních smrtelníků. Byli „rozervaní", pokud možno „bledí", „snivě zamlžených očí", „s truchlivým úsměvem kolem rtův".

„Úsměv ten býval tehdy moderním v naší mladé družině, z níž každý chtěl býti novým Byronem, Heinem nebo Máchou."

(Noc na Supově, XVIII, 216.)

Prvním projevem básníkovy touhy po odstranění nelidských hříchů proti osvětě, svobodě a humanitě byla báseň *„Otrokyně"*, která o rok později při definitivním zpracování obdržela titul *„Kandiotky"*.

„Divuplný východ", plný ještě středověké romantiky, poskytl látky k oběma recensím. V obou Turek získati chce křesťanku pro svůj harém. Kdežto však v první básni Černohorka, než by se stala jeho nevolnicí, sama se probodá, v druhé usmrtí matka vlastní dceru a tak ji zachrání. „Kandiotky" vynikají nad „Otrokyně" dramatickou silou. Dcera sama připomíná matce národní jednu píseň a otcova slova a tak ji k činu přiměje. Úsečný závěr básně svými účinnými antithesami znova zřejmě ukazuje na vzor básníkovy formy, Fr. L. Čelakovského „Ohlas písní ruských":

Nezavyl to šakal vytím hladu —
zkřik to baša, rva si světlou bradu,
nezavlál to pestrý chochol s čalmy —
matčin trup se pozachvěl to s palmy.

Tak jsou tu v „Kandiotkách" spojeny živly poesie západní s náměty a formou poesie východní.

V následujících pěti básních zpracoval již S. Čech látky domácí — české. *„Kyrysník"*, *„Chaloupka"*, *„Husita na Baltu"*, *„Křížek"*, *„Buben"* jsou básně různé sice formy a mají i účel různý, ale všecky dávají přednost stručnosti a jednoduchosti národní poesie české před vzory cizími, přeplněnými obrazy a líčeními.

Českou píseň lidovou napodobil S. Čech nejvíce v „Kyrysníku", „Chaloupce" a v „Křížku". Všecky tyto tři písně mají ráz melancholický, pro českého ducha charakteristický. „Husita na Baltu" a „Buben" mají podobnou tendenci; v obou užito motivů z minulosti k charakteristice přítomnosti.

Že i při skládání obou těchto básní měl S. Čech na mysli vzory domácí, o tom svědčí forma, připomínající epické básně „Ohlasu písní českých".

V „Husitovi na Baltu" smíšen je příběh historický o Čapkovi ze Sán s motivem, vyskytujícím se často v pověstech, které znal S. Čech z vypravování i z četby, a celek je tendenčně zaostřen.

Básník za přísné censury tehdejší dovedně zakryl hrot své básně, tak že byl patrným jen oněm čtenářům, kteří roztrpčenou náladu básníkovu sdíleli.

Daleko odvážněji projevil S. Čech nenávist svou proti potlačovatelům práva v „Bubnu". Podkladem byl mu asi hluk demonstrujících pro právo, nepokoj a bouře r. 1868, jak o tom promluveno na str. 104. Celá báseň se silným nádechem romantickým končí se vyzývavou allegorií:

Tak spal dlouho (t. buben). Noci jedné
procitl však; pozabručel —
v hromu řev se rozezvučel —
a teď straší v noci, ve dne.

A teď tam ten buben sivý
bouří jako tisíc láter
v divém vzteku — řvoucí divy
nemůž zažehnati páter.

Burácí, jak nad ním by se
mrtvý bubeník zas skláněl,
místo paliček jak by se
nad ním pěstmi rozeháněl —

Při sám Bůh, o mrtvý muži!
Budeš-li bít dál v tu kůži,
sbubnuješ si nové voje
pro prastará práva svoje . . .

Tak dovedl Svatopluk Čech přizpůsobiti celkem nevinné látky z dob zašlých vlastnímu duchu a cítění. Básník nikde nevystupuje

svou osobou a přece dobře cítíme jeho vlastní dojmy a náladu tehdejší.

Takovou zdánlivou objektivností jako první otištěné básně Čechovy vyznačuje se též jeho prósa a to hned prvá povídka „*Samson*“. Svatopluk Čech sám ztajil se v hlavní osobě novelly, Divišovi. Diviš je skeptik, který za mlada opřádal si vše mystickou září měsíční, ale později ze své snivosti vystřízlivěl, Diviš je buřňák, jedním z duchů, kteří „hynou v tišině světa“. Tyto význačné znaky povahy Divišovy jsou důležitá prognostika Čechova vlastního tvoření.

Ačkoli spisovatel vlivem četby Dickensových románů sáhl do spodních vrstev společnosti lidské pro látku ke své novelle, přece jen hověl také vlastnímu puzení líčiti smyšlené příběhy ze života takových bytostí, které získaly si jeho sympatie již v jeho útlém dětství. Komedianti, zejména majitelé loutkových divadel, budili již v Litni jeho zájem a bývají i později vděčnými postavami jeho poesie i prósy. S. Čech pohlížel na ně bez předsudků, zachoval jim přízeň i soucit, s jakými provázel jejich osudy jako hošík.

V „Samsonu“ prozařují místy již jasné zásvity Čechova jadrného humoru.

Pohyboval-li se S. Čech ve svých plodech z r. 1868 z velké většiny na půdě domácí, mají básně jeho z r. 1869 opět více ráz kosmopolitický.

Jediná básnička „*Má poesie*“ je srdečný lyrický projev básníkovy nálady, jeho uměleckého cítění, a také formou svou hlásí se k básníkovým imitacím poesie lidové.

Umělečtější formou a pestrým obsahem předčí nade všecky produkty dřívější mořská fantasie „*Bouře*“.

Nálada budí se v čtenáři již počátečním zpěvem „Modlitba dívky před kaplí“, v dalším pak upoutává jej různost povah lidských, kontrastujících mezi sebou i s rozbouřeným mořem.

V jedněch bouře vzbouzí hrůzu a bázeň, v jiných smyslné výbuchy, jedněm je zjevem sevšednělým, jiným spřízněným. Bezsta-

rostné veselí, tichá láska, úzkostlivá nevinnost, hrubé vášně, zbožnost, rouhání, vše to naplňuje palubu a kajuty tonoucího korábu. Posléze všecky rozdíly vyrovná zkáza lodi. Zástup rybářů před kaplí modlí se k Panně Marii, „matce milosti", aby na dně moře vystavěla novou chyši lásce, t. j. aby všickni utonulí bez rozdílu přijati byli na milost, tedy i otrok, který za bouře provinil se proti své paní, i drsní lodníci, kteří násilně zbavili se svého kapitána.

Ve mnohé příčině jest „Bouře" předzvěstí dvou velikých allegorických skladeb Čechových, Evropy a Slavie. Kdežto však pozdější básně jsou výrazem básníkových názorů o kommunismu a Slovanech, poskytuje „Bouře" jasný obraz Čechova láskyplného ducha, ujímajícího se i povah neblahými okolnostmi otupělých a zvrhlých.

„Bouře" jako celek jest dílo svrchovaně romantické, majíc co největší rozmanitost a pestrost kontrastujících představ, ale při tom zase jeví vznešenou ideu všelidskou.

Ponuré jsou obě další básně *„V pitevně"* a *„Umírání"*. Kdežto však báseň „V pitevně" jest plodem toliko básníkovy obraznosti, vznícené snad pohledem na Maxův obraz, vane z druhé dech vlastního nadšení básníkova pro veliký ideál — volnost.

Pozoruhodné jest, že téhož motivu, který později rozvedl v básni „Na Bezdězi", věnované mládeži, aby jí vštípil smysl pro svůj ideál, jest již v této básni použito. Umírající volá:

> Podej klec mi! Pustím ze žaláře
> ptáče to, by současně s mou duší
> rozpjalo svá křídla v ranní páře —

Zcela protivného rázu — humoristického — jest legenda *„V klášterním sklepě"*. Měl-li již v „Samsonu" humor Čechův svoje podružné místo, jest v básni „V klášterním sklepě" po prvé samovládcem. Rovněž ponejprv odhaluje tu S. Čech rub zbožných na

venek lidí, kteří od něho často, ať již jsou to osoby světské nebo duchovní, dostávají nevítané lekce.

Náklonnost Čechova k veselému živlu uplatňuje se pak znova ve druhé jeho próse „*Zimní idylle*", i v další humoresce „*Trepce*".

V „Zimní idylle" předvádí S. Čech jako hlavní osobu domácího učitele Balcara, který na rozdíl od Diviše v „Samsonovi" má více zevní život podobný osudům spisovatelovým. Strasti chudého studenta, živícího se kondicemi, zakusil v prvních letech universitních studií sám Svatopluk Čech. I jinak zasadil spisovatel vlastní vzpomínky do rámce povídkového; jízda na bruslích i na saních s milovanou osobou jsou častějšími zjevy v básníkově produkci. Při koncipování takových míst spolupůsobily dojmy prožité o některých prázdninách vánočních ve Vraném.

Dr. Frant. Brauner.

Také oba bujní svěřenci Balcarovi měli své živé vzory; dvojice takových hošíků známa byla spisovateli z jednoročního učitelování v rodině Dra Braunera, kterýžto sám poskytl některé rysy dobráckému panu Toužimskému. Ve svých vzpomínkách (VII, 102) líčí S. Čech Dra Braunera takto: „Celý jeho zjev a způsob připomínal mi rázovité postavy doby

jiné, dávno minulé; připadalo mi téměř, jakoby v něm bylo něco té látky, z níž byli utvořeni dávní hejtmané husitští. Ráznost a přímost až drsná, při tom však pravá staročeská bodrost a srdečnost byly hlavními znaky jeho osobnosti, jak se alespoň mně mladíkovi jevila. Někdy zářilo jeho oko čirou přívětivostí a srdečný smích pohrával vlnami jeho krátkého plnovousu na širokém, mužně pěkném, výrazném obličeji; ale hned popudilo jej cosi a pak vnitřní jeho rozruch propukával způsoby nejživějšími, elementární silou: obočí se zježilo, z očí sršely blesky, hněv rozechvěl prudkými posuny jeho tvář i tělo a z úst valila se hromová bouře nejjadrnějších slov, jaké lze jen pomyslit . . . .“

Důležitá v „Zimní idylle“ jest episoda „*Pohádka o smutném medvědu*“, která zahajuje delší řadu básníkova již z mládí oblíbeného druhu poesie — báchorek — a obsahuje také již některé narážky satirické, n. př.: „Ano, král si brzy oblíbil rozmarného medvěda tak, že jej povýšil na hodnost tajného státního rady a udělil mu řád ‚zlaté bačkory‘ . . . .“ (III, 27).

„Z toho snad pochází, že většina důstojníků v Baburárově vojště, kteří o slavnostech dvorských před Tamarindou defilovati musili, až posud všech pět smyslů pohromadě nemá . . .“ (tž.)

„Spíše byste neuhodli, že nešťastný učenec, zvolavší vítězoslavné ono ‚Mám to!‘ uvržen byl do vězení pro ‚podkládání vládě špatných úmyslů‘.“ (III, 30).

Humor a satira převládají pak v Čechových pracích prosaických tvoříce hlavní jádro celé řady jeho drobných plodů, zejména z let 1870 a 1871. Nejvíce látky poskytovalo mu vlastní jeho pozorování, jemuž dovedně podkládal brzy smyšlené báchorky, brzy zas obrázky a zkušenosti z vlastního života.

Tak hned i třetí jeho prosaický produkt, humoreska „*Trepka*“, má leccos z osobních zkušeností básníkových. Především ironisuje tu S. Čech svůj vlastní idealistický směr v básníkovi-snílkovi, kterému fantasie ze zcela všedních předmětů vykouzluje nejsvůdnější vidiny. Pedant profesor měl asi skutečné modely, známé básníkovi

z let gymnasijních a bezpochyby i z pozdějších styků. Svědčí o tom i mnohé práce jeho mladší, jako humoreska „Jak se čítají verše" a j.

Ani zákulisí redaktorské činnosti nebylo S. Čechovi r. 1869 již zcela neznámým; pořádalť krátce před tím almanach Akademického čtenářského spolku.

Rovněž první práce Čechova z r. 1870 „*Kámen*" byla humoristická prósa. Jest to nejen první prosaická satira Čechova, ale v ní provádí také v rámci fingované báchorky východní to, k čemu sváděla jej záliba jeho již v „Zimní idylle", užiti totiž irreálného světa báchorkového k zahalení vlastních výpadů na společenské řády a vady. Tím způsobem zesměšňují se v satiře „Kámen" hlavně bezhlavost a podezíravost policie, která ještě na počátku let sedmdesátých vyšetřovala kde co a upřílišněnou horlivostí svou v zatýkání často se blamovala. Do poslední kapitoly vsunuta i narážka na domácí poměry politické zmínkou o Staro- a Mladoturcích.

Jako v próse, tak pěstoval S. Čech pohádku a s ní satiru také záhy již v poesii. První veršovaná báchorka satirická jest báseň „*O jednom králi*", která má ostří své namířeno proti zpátečnické, lid utlačující a vyssávající vládní soustavě absolutistických nebo pseudokonstitučních monarchií.

Kosmopolitickou tendenci má také satira „*Žoli*", ukazující na rozpor mezi blouznivými výmysly ideologů a skutečnými poměry, které je potírají. Ubohá oběť ideální theorie, psík Žoli, píše na konec svému pánovi: „Jsem úplně vyhojen z pošetilých svých názorů, klnu svobodě, klnu oné tlusté knize (o pravé svobodě); snadno může takový německý učenec papír svobodou kaziti, když má uši v jistotě a bavlnkou zacpané."

Novellou „*Pan Bolehlav a svět*" navázal Svatopluk Čech, co se týče studia lidských povah, na první svou prósu „Samsona". Jako v „Samsonu" Diviš, tak i v této práci pan Bolehlav jest zajímavým člověkem hlavně svými názory a hloubáním, z nichž některé mu postoupil spisovatel z vlastního nitra a jimiž motivuje dosti řídké činy svého hrdiny.

„U Žadinů"

I

Kdykoliv jsem potkal Žadinu, ozvalo se v mé duši něco jako výčitka svědomí. Ty jeho velké upřímné oči utkvěly na mně tak významně, jakoby zároveň žádaly a odpouštěly, a kolem úst pohrával mu bolestný úsměv. Posledně přede mnou již z daleka smekl a někdy přešel také přes ulici, podal mi jaksi nesměle ruku a mluvíval ke mně asi v ten smysl: „A, kdy jsem už neměl to potěšení! Už bych pana rada nebyl ani poznal! Pana Lamače jsem také už léta Páně neviděl. A pan Barabán, pan Chyrský – všichni jakoby do vody padli. A dnes je příjemno – trochu větříček fouká, pravda –"

Tu jsem obyčejně útěšlivě se zasmál, že to jen jakoby větříkem do tváře pofoukal, že to milé osvěžení v letním vedru, že vůbec člověk z potu nevychází.

„Nejlépe teď zelenou větev nad sebou a džbáneček před sebou!"

Cítíval jsem osten těch slov, čítal jsem v očích Žadinových ostýchavou prosbu, a když starý dobrák, stisknuv mi ruku, s hlavou svěšenou odcházel, říkával jsem sám sobě: Musíš se tam jednou podívat! Piješ [illegible] ledajakou břečku, proč bys jednou jeho nenavštívil! Na tu zelenou větev by mne ovšem také více nechytil... ale musím mu to udělat k vůli. Tedy, později... uvidíme!

A zítra jsem na to již zapomněl.

Tu spatřil jsem jej opět jednou na rohu ulice. Musím se vám vyznati z [illegible] skutku. Sotva jsem zahlédl tu starou poctivou tvář, obrátil jsem rychle své [illegible] jiným směrem a zabočil přímo přes ulici do blízké kavárny. Bylo tam prázdno, jak v létě obyčejně bývá. Na červený povlak sedadel vylévalo slunce vysokými okny [illegible] svou zář i dávalo jim odpuzující tvářnost rozžavených ploten, každý talíř pečiva měl tu svůj mušší nimbus; sklepníci stáli po jednom před okny, přistiňujíce si dlaní oči a zívajíce.

~~[illegible]~~

Vyhledal jsem si odlehlý stinný kout naproti bufetu a poručil si kávu. Když už jsi zde, pravil jsem sám sobě, použiješ toho! Příjemně se zapotíš a doma pak napíšeš výsledek [illegible] kávu. Po vyprázdnění dvou šálků

První náběh k novelle »Pan Bolehlav a svět« (r. 1871).

Kdežto však „Samson“ jednal na venkově, zavádí nás „Pan Bolehlav“ do Prahy a sice na Malou stranu do bývalého paláce hraběnky Chamaré, v němž bydlela pí. Klára Čechová s dítkami ve školním r. 1866—7. Taková interessantní postava, jakou jeví se nám pan Bolehlav, byla S. Čechovi jistě známa a líbila se mu svou zdánlivou povznesenosti nad ostatní okolní svět.

Ze shody neúředního titulu „professor“, kterým oslovují pana Bolehlava v hostinci, a z povahy líčené osoby dá se bezpečně souditi, že k této novelle vztahuje se reminiscence Dra Bedřicha Pacáka ve „Vzpomínkách na Sv. Čecha“ (z r. 1908) na str. 12—13:

„V redakci „Národních Listů“ zasedal s námi tehda podivínský starý mládenec Vilém Erben, jemuž jsme jinak neříkali, než „pane professore“, dále Dr. Nápravník, s nímž jsem já seděl v prostředním pokoji redakčním spolu s Vincencem Vávrou, tehdáž ještě „u zlaté lodi“ v Mariánské ulici..... Svatopluk Čech, Servác Heller, professor Erben chodívali tehda do hostince „u tygra“ v nynější Husově třídě, dříve Dominikánské ulici, neb „ke třem divým“, kam jsem je často následoval a kam chodilo několik občanů pražských, duchovní evangeličtí a jiní a jiní. Tam nebýval Svatopluk tak zamlklý, jako jindy. Professor Vilém Erben však vždycky svým vážným, poučujícím způsobem vykládal své názory, až nás to mnohdy nemile se dotklo. A tu stalo se jednou, že zase Čech neměl poslední stránku ve „Světozoru“ a napsal humoresku, líčící jak žije a tyje z professora Erbena, a nadepsal humoresku tu, myslím, že „Podivín“* neb jinak, na to již se nepamatuji. Líčení bylo tak věrné a plastické, že každý ihned Erbena poznal, kdo se s ním stýkal. Ovšem Čech o tom nikomu nesdělil ničeho. Poslední stránku měl vyplněnu, a tušim, že v pátek odpoledne „Světozor“ vycházel. Přišel jsem o 4. hodině do redakce „Národních Listů“ a Dr. Nápravník nový „Světozor“ již četl. Pravil: „Přečtěte si tu humoresku!“

* Je tu patrně míněno prvé pokračování novelly »Pan Bolehlav a svět« v Příloze k č. 26 ze dne 30. června 1871.

podávaje mi „Světozor". Četl jsem a čím dále, tím více jsem viděl, jak úžasně věrně Čech zportretoval Erbena, ovšem blahovolně, ne zlomyslně, ale tak, že každý jej po prvním přečtení nutně poznal. Professor Erben nebyl dosud v redakci. Poněvadž se vždycky, když přišel do redakce, sháněl po „Světozoru", položil jsem mu jej na pult, kde psával. Sotva odložil svrchník, uchopil „Světozor" a pilně jej četl. Nejpilněji, když přišel na poslední stránku. „Četli jste, pánové, ‚Světozor'?" tázal se, „a humoresku Čechovu?", obrátiv se na mne a na Nápravníka. Když jsme přisvědčili, pravil jaksi rozhorleně: „To jsem já a nikdo jiný!" V tu chvíli vcházel do naší redakční místnosti Svatopluk Čech. „Pane Čechu," pravil Erben, „Vy jste mne dnes pěkně v Světozoru vymaloval." „Ale co Vás napadá," opáčil Čech, „to přec nejste Vy!" „Když Vy příliš věrně kreslíte, pane Čechu," řekl Erben. A viděl jsem, že líčení Čechovo jej příliš netěšilo a také mu nelichotilo. Na nějaký čas to způsobilo rozladění, ale ne na dlouho, neboť za krátko zas chodili Čech s Erbenem do své hospůdky na plzeňské."

Palác hraběnky Chamaré (III—171).

Když dojde Čechův pan Bolehlav všestranného zklamání a

zneuznání, uteče se na venkov do volné přírody mezi nezkažený lid, kamž ho již spisovatel nesleduje. Končí tedy „Pan Bolehlav“ tam, kde „Samson“ začíná, totiž novým životem mimo zdi městské, za které básník sám zavíraje svůj románek myšlenkami zalétal.

Rovněž většina ostatních postav kreslena podle skutečnosti, tak zejména výtečně podaný domovník a pak student Jan Burian, kterému jistě dopomohl k životu některý z přátel Čechových. Jméno uvádí nám na mysl hrdinu pozdější Čechovy básně, s nímž má student v „Panu Bolehlavu“ naposled i osud stejný: zanechá studií a ujme se hospodářství. Tedy také venkov jej spasí. Jistě pro tehdejší náladu básníkovu velice charakteristické.

Ale přes všechnu Čechovu náchylnost k humoru a satiře lákaly ho dále i vzdušné vidiny a zářily mu hvězdy nedostižných půvabů.

Z kontrastu mezi střízlivou skutečností a přáními lidskými vznikl prvý cyklus básní Čechových „*Snové*“.

Takový aspoň původ prozrazuje vypravování anděla prvního, druhého, třetího a šestého. Sen čtvrtý jest spíše visí pochmurného rázu, která pojata byla do cyklu pro zpestření látky. Sen pátý rovněž vymyká se z rámu prostého snu a jest fantasmatem byronského blouznivce pro svobodu, jakého nám představil S. Čech již v básni „Umírání“.

Základem cyklu zůstává přece jen světlá moc opojného snění, jak tomu ostatně nasvědčuje i vtipný závěr básně:

Nevím, co tam dále mluvilo snů plémě,
neb se jeden s hůry náhle snesl ke mně;
nevšeptnu jej ani v krásné ouško děví,
vždyť sen prozrazený prý se nevyjeví.

Po delší době obrátil se S. Čech r. 1873 opět k látce historické, a to zase k slavné době husitské.

O vzniku „*Adamitů*“ rozepsal se Svatopluk Čech v posledních letech ve vzpomínkové črtě, která nalezena byla v jeho literárním odkaze a otištěna v „Národních Listech“ 25. března 1908:

„Jako v dřívější „Bouři“, mé první větší práci, vznikl ve mně dojem neurčitého šumění, jako promíšený ztlumený hlas z daleka se valící bouře, ale tentokrát nebyla to bouře přírody, nýbrž bouře lidská. Z počátku jen bouřlivý hluk a hyb zápasících davů, bez určitého místního a časového rázu; pudilo mne to jen k vylíčení potýkajících se mass lidských, ale tyto zůstávaly prozatím jen temnými, divoce zvířenými mračny, bez určitých, zřejmých jednotlivostí, leda že ta vlnitá chmura tu a tam se třepila jako v třásně korouhví, že v ní křížily se míhavé třpyty vražedných ostří a že z ní dunělo víření bubnů. Zkrátka, pocítil jsem neodolatelný pud napsati válečné epos, ať jakékoli.

— —

Mne sice vábily tehdáž více látky vzdálené, ale přece zdálo se mi nejvhodnějším zvoliti episodu z dějin domácích a to z bojů husitských, které mne ovšem z české historie poutaly nejvíce a kterých jsem se již před tím lehce dotknul v jedné z prvních svých básní „Husita na Baltu“. Pohřížil jsem se tedy znovu do Palackého, hledaje vhodný nějaký příběh z válek oněch.

Znovu musím upozorniti, že hlavním, oč mi šlo, byl bouřlivý válečný děj vůbec a místní i časové přibarvení bylo teprve v řadě druhé. Kladl jsem ostatně i v tom směru větší váhu na volnou hru své fantasie, nikoli na přesné vystižení rázu a koloritu doby. Toť bylo pro mne vedlejší. Stačilo mi jen zcela povrchní studium za tím účelem, abych měl přece nějaký určitý podklad; ostatně hodlal jsem z výtěžků toho studia použiti jen toho, co by odpovídalo obrazu, třeba v celku historicky nesprávnému, jaký si má fantasie tehdáž spřádala o velké bouři husitské.

Tak jsem došel ve své četbě Palackého k místu o vzniku a potření sekty adamitské. A tu rázem nabyla ona míhavá lidská bouře určitého pozadí a zároveň hlubšího významu. K bouři válečné přistupovala tu zároveň bouře duchová a mravní; nejradikálnější vzpoura proti všem současným názorům a zásadám náboženským, morálním, právním a společenským. A jak ohromný

byl kontrast těch dvou zápasících živlů: na jedné straně Žižka se svými věrnými, tento nejpřísnější obhájce pravdy boží v bibli zjevené a křesťanské mravnosti, stojící v obojím směru dále na pravo, nežli tehdejší společnost křesťanská, proti níž hlásal návrat ku prostému, přesnému slovu písma, očištěnému od pozdějších přímėsků a křivých výkladů, jakož i nejpřísnější plnění zákonů mravoučných — na druhé pak straně lidé, kteří zamítali veliké učení zjevené, hlásali, že každý má zákon boží v sobě samém, a žili bez manželství v úplné mravní nevázanosti. Již i v zevnějšku vyniká ohromnost této protivy, porovnáme-li přísné předpisy Husitů o přísné počestnosti prostého, šerého roucha s úplnou nahostí Adamitů.

Všechno to, i zevnější originálnost scenerie: na jedné straně zástupy nahých mužů a žen, tábořící na lesnatém ostrově Nežárky, na druhé pak straně voj Táborů se svými cepy a sudlicemi, se svou hradbou vozovou, zaujalo mne tak mocně, že jsem ihned začal promýšleti rozvrh básně a že brzy objevil se na papíře první zpěv.“

V „Adamitech“ postaveny jsou do popředí „vzpoura proti všem současným názorům a zásadám náboženským, morálním, právním a společenským“ a nábožensko-filosofické reflexe básníkovy. Při látce dosti choulostivé bylo básníkovi dbáti hlavně dvou věcí: předváděti Adamity více jejich myšlenkami a řečmi než skutky a přibásniti si charaktery šlechetné, které by získaly sympatie čtenářů. Takovými špatnými Adamity v dobrém smyslu jsou Henoch a mladý jeho učeň Adam, kteří se straní požitků tělesných a hloubají o věcech nadsmyslných.

Rationalista Henoch nevěří v nesmrtelnost duše a pokládá za úkol člověka „žíti! bráti vše, co podává ti svět, a byť málo — málem za vděk vzíti, trhati, kde jaký vábí květ.“ Naproti tomu idealista Adam kolísá, časem věří v Boha a v nesmrtelnost duše, časem nevěří, ale s čistě rozumovými zásadami Henochovými srovnati se nemůže.

Dobojuju sám své hrudi boj,
nechať zvítězím, nech složím zbroj!
Kráčej cestou svou — byť pohodlně —
já se pustím po bouřlivé vlně
ve poznání přístav daleký —
dlaně ty se loučí na věky.

Básník v „Adamitech" otázku víry nerozřešil. O víře positivní nelze tu vůbec mluviti, ale ani volné přemýšlení nevedlo jej k žádnému pevnému výsledku, k žádné určité náboženské filosofii. Rozum básníkův klonil se k Henochovi, cit a touha k Adamovi, ale na konec zbývalo jen poznání, že všechno v tom oboru jest věčná záhada, do níž může člověk vkládati toliko neurčité tuchy svých snů a tužeb.

Naposled předvedl básník souhlasně s historií Tábory, kteří přicházejí, aby vyhubili ohavné bludaře. V Palackého „Dějinách" se dočítáme, že Adamité porazili sice husitského hejtmana Bořka, ale posléze „přece přemoženi byvše, usmrceni a vyhlazeni jsou všickni mečem neb ohněm (dne 21. října 1421). Jen jediného muže z nich kázal Žižka ušetřiti, aby o víře stoupencův svých učinil vyznání, kteréž potom sepsané mistrům do Prahy posláno jest".

Tímto jediným učinil básník hloubavého Henocha, který odváděn jsa, volá:

Zvěst má bude vám co větví šumy —
pravnuk váš ji teprv porozumí!

Tedy negace, skepse, vláda chladného rozumu rozšíří se v budoucnosti, jak básník ústy Henochovými ex post prorokuje. Kterak básník sám na vládu pouhého rozumu bez citu pohlížel, známo je z jeho produkce pozdější (na př. z básně „Tyran Rozum").

Nejsympatičtější osobou v „Adamitech" jest ovšem Adam, ale též vážný Henoch vzbuzuje naši úctu a i Mojžíš jeví se nám jako důstojný vyznavač vlastních nauk, které reprodukovány jsou v básni přesně podle Palackého, jenž píše: „Nešťastní tito bludaři, odřekše se konečně nejen všeho křesťanství, ale všeho positivného náboženství vůbec, věřili a povídali, že boha není ani čerta, leda v dobrých a ve zlých lidech; proto majíce sebe samy za syny boží a ducha svého za ducha svatého, zamítali všecka přikázání a všecky knihy vůbec, jelikož nosili prý sami zákon boží psaný v srdcích svých; jsouce pak oučastníci ducha svatého, pravili, že neumrou na věky, a Krista nazývali sice bratrem svým, ale nedověřilým, proto prý že umřel; modlitba jejich byla: ‚Otče náš, jenž jsi v nás, osvěť nás a buď vůle tvá' atd." (Kn. XII, čl. 3.)

Charakteristice jednotlivých osob věnoval básník všemožnou péči. Ač byl by rád pro definitivní vydání leccos předělal, jest celý děj do detailu promyšlený, celá komposice jeví uvědomělého, rozvážného umělce.

Naproti surovému a zvrhlému Kainovi stojí drsný, ale lidský Samson, naproti hloubavým repraesentantům jednotlivých nauk postaven bezstarostný, veselý Jubal. Zdá se ovšem, že v původním plánu měl asi určenu větší úlohu a že jeho postava byla by nejspíše při přepracovávání básně doznala podstatných změn, ale přes to jest patrným zástupcem bezstarostných filosofů rázu Demokritova.

Pravou Čechovskou myšlenkou bylo uvedení dvou nevinných, nezkažených dětí — Lility a Jiříka — do víru vášní, pochybností a zloby. První pocity dosud neuvědomělé, čisté lásky probouzejí se v těch mladičkých, neposkvrněných duších a milých jejich výstupů, tak jako i lyrických vložek, užíval básník pro zpestření a okrášlení děje. Jak prostinká a dětinsky naivní jest otázka Jiříkova, když vypravuje mu Lilita svůj nepěkný sen.

J i ř í k (po chvíli mlčení):

A což o mně, Lilito, má sestro,
dnešní noc ni málo, pramálo
nezdálo se ti, kdy snové pestro
táhly před tebou —?

L i l i t a:

Ne, nezdálo.

Zvláštní zmínky zasluhuje ještě smyslná, do nejmenších podrobností propracovaná postava Sulamitina. Půvabná, ohnivá dívka ta je vášním svým úplně poddána, z žárlivosti vraždí nevinnou, ušlechtilou papeženku Jitku, ale pro mistrné líčení duševních svých muk přece čtenáře docela neodpuzuje a posléze výtečně motivovanou smrtí svou nás úplně usmiřuje.

Mnohem ještě těžší látku než k „Adamitům" zvolil si Svatopluk Čech pro svůj biblický sen „*Anděl*".

Dr. Otakar Hostinský ve své rozpravě „Výlet do říše romantiky" (Květy III, 1. pol.) praví o látkách biblických:

„Romantika sáhá i k nejzazším koncům řady bytostí rozumných. Bůh s jedné i ďábel s druhé strany musí přijíti na pomoc. Jest však na biledni, že tyto nejpříkřejší mezi všemi kontrasty podány mohou býti jen v nejširším rámci, na základě myšlenek nejhlubších. Bůh, člověk a ďábel nemůže vystoupiti v leckterém všedním díle uměleckém, ač má-li znázorněn býti jakýsi vzájemný vztah a styk mezi nimi, skutečný děj. To může se s plným zdarem státi jen v básni tak významné a obsažné, jako jest Göthův Faust, Byronův Kain, nebo na obraze tak velkolepém, jako jest Poslední soud, ať již Michelangelův nebo Rubensův. A obemknouti jedním celkem peklo, očistec i nebe a v tom vlastně veškerou říši duchů — to smí podniknouti jen veleduch, jakým byl Dante. Když se nám

kontrasty podobné představují v rámci užším, bývají to jen malé úryvky, episody velkého obrazu světového, při nichž zřídka výsledek odpovídá oněm mohutným pakám, jichž bylo užito."

S. Čech na zač. let sedmdesátých.

Čechova báseň jest ovšem jen takovou episodou velkého obrazu světového, ale básník svým biblickým snem nechtěl řešiti filosofických záhad ani uchvacovati velkolepostí stavby. Od Byrona sice vyšel, ale Byronovské mysteriósní představy jsou v Čechově skladbě pouze účinnými postavami legendárními. „Anděl" jest oduševnělý, vzletnými myšlenkami a obrazy protkaný mythus o původu dvojaké podstaty lásky lidské.

Anděl povstalý ze slzy, kterou vyronil Hospodin z lítosti nad hříšným stvořením, zamiluje si přes varování ďáblovo sličnou pozemšťanku Dýnu a půvaby svými odloudí ji smrtelnému muži Asuru.

Za potopy světa vznáší se anděl s Dýnou mezi zemí a nebem, do kterého milenka jeho nesmí, a prosí Boha za konec „kolísání a nejistoty".

Nerozvížeš nás ni rázy hromu —
oběma buď ráj neb pekla sluj!

Avšak Bůh ustanovuje:

Kolísej se, kolísej se dál,
lásko hříšná, lásko prokletá;
ráje blaženost i pekla žal
dvojaká ti budiž odveta....

— — — — — — — — — —

Nad světem se vznášej bez ustání,
však své paty neotiskni veň,
kolem čela hvězd i blesku plání,
v prsou ráj i peklo zároveň.

Vedle myšlenky, vyslovené různými básníky, na př. i Hálkem, že láska „štěstí půl a polovic je muka“, vystupuje tu do popředí také básníkův názor o nebeském původu „nejčistšího vznětu“, s kterým se shledáváme i v Čechově próse a který ve formě meditace pronesl Svatopluk Čech posléze i v „Modlitbách k Neznámému“ v básni „Pod Mariánským obrazem“.

Mimo „Anděla“ pojal Svatopluk Čech do sbírky prvních svých básní také ještě čtyři kratší své plody, v různých dobách vzniklé a dotud neotištěné.

Ve třech z nich, „*Vozu*“, „*Hrobu v lese*“ a v „*Jarním dešti*“ zachycen jest opět tón i duch poesie národní, v poslední z nich pak, nadepsané „*Orel Balkánu*“, básník znova jako v „Otrokyních“ a v „Kandiotkách“ projevuje svou antipathii balkánským potlačovatelům osvěty a svobody — Turkům — a věští slovanským národům na Balkáně slavnou budoucnost. Je to první takového druhu projev básníkův s myšlenkou všeslovanskou. Ještě ve své rozpravě „*Ze života slovanských národů*“ poukázal s trpkým povzdechem na bezpráví činěná Slovanům od Turků a západních

národů píše: „... Nejvíce zanedbaní (v Bosně) jsou pravoslavní; mnohý z nich nezná ani otčenáše... Ostatně tak všude pod panstvím tureckým. Nicméně obepírá civilisovaný západ, jenž všude jinde pochodeň osvěty roznáší, bořící se říši osmanskou se všech stran podporami, kde jaká se namane. Jaký div! Vždyť jedná se tu o Slovany..."

A o něco málo let později již sní Svatopluk Čech o „hrdém letu orla Balkánu". Veliký tento optimismus vštípen byl asi básníkovi samým otcem, který viděl budoucnost slovanskou ve velice příznivém světle; jinak poměry na Balkáně tehdy ještě k zvlášť krásným nadějím neopravňovaly.

Kromě toho i v básničkách „Vůz" a „Hrob v lese" prozrazuje Svatopluk Čech spíše elegické naladění, které proniká zejména též jeho větší prósu z r. 1873 „*Oblaka*". Práce tato nejlépe dokazuje, jak úzce souvisí Čechova tvorba s jeho časovou náladou. Vzniklať pod dojmy těžkého loučení Čechovic s milým Vraným. Svatopluk Čech sám mnoho trpěl a líto mu bylo také rodiny, která pojednou opustiti musila místa, s nimiž tak úzce spiaty byly nejkrásnější okamžiky jejího klidného soužití. Svatopluk Čech vídal často otce zadumaného, stranícího se lidí i světa, žijícího pouze svým miláčkům, dbajícího úzkostlivě cti své i rodinné.

Z pozorování jeho vznikl kalinovský učitel Hrdina, typ nepochopeného, nepraktického snílka, kterého jen jediný motiv může svésti s jeho nad veškeru všednost povznešené dráhy — totiž prospěch vlastní rodiny. Jak v „Druhém květu" S. Čech vypravuje, pronesl k němu otec jeho v rozhodné době mimo jiná i tato slova:

„... Hleď, ode dávna žila ve mně touha, povznésti se, vyniknouti ve světě — nebylo mi toho však dopřáno; nuže, dbej, aby alespoň v tobě, krvi mé, byla splněna moje touha! ....." (I, 49.)

Větu podobného obsahu vložil spisovatel i do myšlenek kalinovského učitele:

‚Snad ty smělé sny, nad nimiž má hlava beznadějně se svěsila, v nich (t. dětech) dojdou hrdého splnění, snad všechno to, co k vůli nim jsem pohřbil, slaviti bude v nich své jasné vzkříšení.“ (XII, 86.)

Po otci povahou svou zvedl se z dětí jediný Václav, který „jakoby z oka mu vypadl. Celá tvář otcova i s tím velkým, blouz-

Vraný.

nivým okem.“ Ve Václavovi líčil Svatopluk Čech sebe a na podobu svou s otcem ukázal ve „Václavu Živsovi“ na místě, kde přicházejí oba Živsové k velemínskému faráři. (VIII, 19.)

Václav byl jako otec nespolečenský idealista, jenž nějaký čas „sedával ve své komůrce, v prapodivném jakéms přílepku vysokého, starého domu, vysoko nad spoustou střech a díval se snivě

na přeletující po nebi oblaka". Kdož by v tom domu nepoznal Čechův vikýřový příbytek na Maltézském náměstí?!

Ze závěrečných slov povídky vycíťujeme, co soudí básník náš o takových poetických, snivých bytostech, jakým byl jeho otec a jakým byl on sám. Umíraje praví starý Hrdina k Václavovi: „Hleď tam na oblaka v jitřních červáncích! Světlé a krásné vznášejí se blankytem, vábíce dumavé oko jako krásné, veliké myšlenky duši člověka. Ta oblaka i ty myšlenky chvíti a skvíti se budou, až dávno v prachu setlejí ti, kdož je nazývají parou. Však oblaka a myšlenky ty bydlí nad světem, a kdo se do nich zamiluje, ztracen jest pro tento svět jako já — a ty!" (XII, 116.)

Z ostatních postav jediný Dominyk měl ještě živý model v některém z lokajů, kteří provázívali vranské panstvo, pražské kanovníky, do jejich zámku.

Baronská rodina přejata je spíše z povídkových i jiných podání, které se básníku-demokratu hodily, nežli z vlastních zkušeností autorových, které do intimního života šlechtického nesahaly.

Přes to básník často vybíral postavy z tohoto ovzduší zahloubávaje se rád nad každým zbytkem zajímavého baroku a opřádaje jej nejrozmanitějšími smyšlenými ději, vztahujícími se k osudům bývalých jeho majitelů.

Jak již řečeno, romantické tradice při tom jeho fantasii značně napomáhaly.

Dokladem toho jest hned nejbližší románek Čechův „*Mezi knihami a lidmi*", který spisovatel napsal s čerstvými dojmy po cestě kavkazské.

Hned na začátku rýsuje svůj vlastní portrét v podobě „zanedbaného" Václava Volného a staví proti sobě uhlazeného zámeckého kaplana Vojtěcha, „přítele ze studentských let", maje sám opravdu v duchovenstvu několik bývalých spolužáků.

Vzhledem k poměru Václavovu k osobě autorově chápeme stesk Václavův, „že si musí na ulicích zacpávati nos i ústa, aby se v tom

letním prachu a puchu městském nezalknul". Vždyť tanul tehdy S. Čechovi obraz krásné přírody východní ve svěží paměti a činil mu nenáviděný pobyt v ruchu městském tím méně snesitelným. Proto aspoň ve své povídce zalétá na venkov, vykouzluje před zraky čtenářovy jeden z takových půvabných barokových zámečků, které má tak rád, s pěkným parkem a roztomilou krajinkou vůkolní, proto dává se v druhém, užším rámci povídkovém do líčení božských krás Švýcarska, vzpomínaje při tom na Švýcarsko východní — Kavkaz.

Z děje povídky prožil S. Čech kdysi přípravy a dojmy venkovských divadelních ochotníků, z nichž některé podrobnosti líčeny jsou asi věrně podle skutečnosti. Veselý, před svými představenými však sklíčený don Juan Petr Jahoda děkuje za svou podnikavost některému z oněch příručí, kteří byli 1862—68 středem vranské společnosti, a tak kousavých matinek, jako je paní správcová, poznal asi S. Čech za své herecké a režisérské působnosti několik.

Postava Karla Smělého jest plodem živého zájmu, s jakým sledoval S. Čech neblahé osudy pařížských komunardů, jimž věnoval pak r. 1878 svoji „Evropu".

Vedle cestopisných črt, líčících cestu Čechovu na východ, obsahují odtud nejvíce reminiscencí a odlesků dojmů obě největší práce jeho z r. 1875, totiž prósa „*Kallobiotika na cestách*" a báseň „*Čerkes*".

„Kallobiotika na cestách" skládá se vlastně ze dvou částí: dosti obšírného popisu plavby na Černém moři a ze smyšlené episody, k níž zavdal podnět „německý professor", o němž se zmiňuje S. Čech v „Upomínkách z Východu". Vypočítávaje tu totiž cestující, kteří na Caesarevně účastnili se s ním plavby podél kavkazského pobřeží, píše naposled: „Konečně ještě (tam byl) jeden člověk, v němž jsem tušil německého professora nebo cos podobného" (XX, 33).

Později zmiňuje se o něm ještě několikrát:

„Zbyli jsme (na palubě) pouze já a professor; posléze odešel i tento, maje obličej hluboko mezi ohromné cípy svého bílého sto-

jatého límce skloněný a ruce složené na šosech svého fádně černého kabátu." (XX, 35.)

„Professor vynesl si z kabiny skládací sedadlo, uvelebil se právě přede mnou, nasadil si na tenký nos veliké okuláry a spočinuv zrakem po delší dobu na jednom bodu pobřeží, vepsal tužkou do svého denníku: ‚Pytios seu Pytiunda Strabonis'". (XX, 38.)

Nejvíce však připomíná professor Walter Čechova spolucestujícího z „Upomínek" v líčení na str. 48, kde popisuje autor komický přechod professorův s „Cesarevny" na „Golubčik" a jeho malomocný hněv.

Celé nervósní počínání professorovo upozornilo S. Čecha na zvláštní způsob cestování některých vzdělanců, kteří pro samé zpytování a vědecky střízlivé nazírání přicházejí o veškeré požitky cesty a života vůbec. Vyléčení professora Waltera z nemístného hloubání jest výstrahou pro každého člověka podobných zvyků a závěrečná slova Walterova mají patrný smysl tendenční: „Nu ano — blázen byl jsem já! Nebudu pitvati krásy života, budu jich užívati."

Tím stává se „Kallobiotika" vtipnou satirou na různé německé ideology, jimž vysmál se S. Čech jiným způsobem již v satiře „Žoli".

Že básníkovo horování pro krásy Jalty, které podle „Kallobiotiky" S. Čechovi až slzy vynutily, není jen fingované, toho dokladem jest i chvála v cestopisné črtě „Různí židé" (VII, 213):

„Však nyní přivažte mne ku stěžni trojím lanem, ať mne tam ta čarokrásná siréna Jalta, ležící svůdně, s bohatým věncem cizopasných květů nad smavou lící, u nohou ohromné, srázné, zelenavé Jaily, která nad ní ochranně rozestírá kamenné lokty, nesvede k dvoustránkové vodnaté dithyrambě!"

V pravdě však svedla Jalta již r. 1875 v „Kallobiotice" básníka k dithyrambě, nikoli ovšem vodnaté.

Podobně živými barvami vymalována scenerie východu i v „*Čerkesu*", poetické to povídce, kterou příklonil se S. Čech úplně k byro-

nistům slovanským. Děj básně odehrává se na Kavkaze, o němž píše Svatopluk Čech v „Upomínkách z Východu“ mezi jiným:

„Pro Slovana pak jest země tato dvojnásob zajímavá; dobyloť ji Slovanstvo nejen zbraní, nýbrž i písní svou: První pěvci slovanští — Lermontov, Puškin — stali se bardy jejími a skvoucí její pel září s řady nejkrásnějších postav, které vytvořila poesie slovanská, a postav, jako „Démon“, „Thamara“, „Mciri“, nešťastná milenka „Kavkazského plenníka“.“ (XX, 6.)

Svatopluk Čech kolem r. 1875.

V „Čerkesu“ představil S. Čech čtenářům hlavně dva rázovité zástupce romantického východu, kozáka a Čerkesa, mezi nimiž vzplálo od prvního „nelaskavého pohledu“ nepřátelství na život a na smrt.

„Kde se kozák a Čerkes setkali, zahřměla puška, zableskl se kinžal. Čerkesové vztekle přepadali, kozáci se lítě bránili. Z toho věčně kypícího boje vyhranili se dvě zvláštní postavy, v nichž se různým způsobem obrážela všechna jeho zuřivost: čerkeský „abrek“ a kozácký „plastun“. „Abrek“ (slovo to značí „proklatce“) byl člověk, jenž roztrhal všecky pásky, vížící ho k rodině, k domovu, přátelům, životu a zasvětil se jediné úkolu: zabíjeti, dokud nepadne

sám. Vražditi nevěrce na potkání, s pohrdáním k vlastnímu životu.“ (XX, 23.)

Takovým abrekem je i Čechův Čerkes, mstitel svého kmene po úplném pokoření horalů západních, Čerkesů, Rusy. Povaha jeho vyznačena je v básni jeho skutky. Neušetří ani Ludmily, krásné dívky české, k níž váže jej vděčnost, ba i láska, a stopí nůž svůj v spanilém jejím těle, když pomstychtivost a zášť proti nevěrcům přemůže jeho city milostné. Mladý kozák, nešťastný milovník Ludmilin, probodne spoutaného zajatce v lítosti a hněvu dýkou svou. Čin ten zdánlivě kozáka poskvrňuje, ale, jsa náležitě motivován výbuchem bolu a zášti, usmiřuje nás i s Čerkesem, jehož skutek naplnil nás do jisté míry nevolí. I poslední slova Čerkesova stavějí povahu jeho do náležitého, příznivého světla.

Mladý kozák, který postaven proti Čerkesovi, jeví se nám v básni opět řečmi svými i skutky takovou povahou, jakou vylíčil S. Čech rovněž v „Upomínkách z Východu“:

„Na pohled byl plastun nepatrné kozáče s dobrodušnou, do bronzova zvětralou tváří, v pohybech jaksi váhavé, oděné v rozedraný čerkeský kroj, s kinžalem, kotlíkem a „balalajkou“ (maloruským hudebním nástrojem) u pasu. Ale kdo zbloudil do hustých lesů vysokého rákosí, prostírajících se až na deset verst s obou stran Kubáně, kde nyní kůň tvůj uprostřed hluboké, smutné tišiny jen náhlého přeletu labutí neb šustu divokého kance v rákosině se leká, a kudy se před časy lítý Čerkes, neviditelný vrah, tajně k zemi kozácké plížil: ten mohl poznati pravý význam plastuna! Tam byl živel jeho, tam rozuměl plastun každému hnutí rákosiny, prosmykoval se jako had brčálovou houštinou, lehával celé dni s puškou u líce na vlhké zemi, nedbaje jedovatých výparů, ni roje moskytů, hledal jak Indián americký šlepěje vrahovy, ukrýval své vlastní a vymýšlel tisícerou lest, aby vyčíhal zbojníka čerkeského, aby ho na místě skolil neb aspoň soudruhy zpravil o blížícím se nebezpečí.“ (XX, 23—4.)

Vystěhovalecká rodina česká kreslena je tahy pro české venkovany charakteristickými. Českou osadu Metodějovku, ležící nedaleko Novorossijska, S. Čech za pobytu svého na Kavkaze navštívil a její obyvatele do básně své úmyslně pojal, aby v ní byly zastoupeny i živel český i život vystěhovalecký. Tak je v „Čerkesu" podán celý mravopisný obraz pobřežního západního horstva kavkazského asi z konce let šedesátých.

V době, kdy pracoval básník o svém „Čerkesu", byl upoutáván také již důležitými ději na Balkáně, jejichž vývoj obráží se v produkci Čechově z let 1876—79.

Jeho sen, který zbásnil v „Orlu Balkánu", počal se plniti. Slované vzpírali se proti Turkům a hlásili se o práva lidskosti. Ve třech básních projevil S. Čech účastenství své na osudech slovanských bratří bojujících proti nenáviděnému Turkovi. Jest to „*Handžár*", „*Na hrob Havlasův*" a „*Zimní noc*".

R. 1875 bylo povstání v Bosně a Hercegovině, rok na to v Bulharsku a téhož ještě roku 1876 vypověděly též Srbsko a Černá Hora Turecku válku, spoléhajíce na pomoc ruskou. S počátku dobývali Srbové, vedeni ruským generálem Černajevem a sesilněni značným počtem ruských dobrovolníků, úspěchu za úspěchem. Potěšující zprávy o tom uvítal básník náš „*Handžárem*", v němž jeví se upřímná radost básníkova z toho, že po dlouhém utrpení a jařmu konečně vzchopili se bratří junáci a

kulí smrtných pronikavý hvizd
ohlásil již orly skalních hnizd.

Poesie a lidskost vzpírají se sice veškerému krveprolévání, ale na nás na Slovanech není viny, neboť chopili jsme se zbraní svých proti Turkům jenom na obranu žen svých a dětí. Neslušelo by se ani, aby Slované stále jen v sladkomřivých elegiích naříkali nad svým osudem, ale je třeba hrdinských skutků.

Dlouho ještě bude trvati,

nad sledním než vrahem, jehož meče
v srdci rodu slovanského tkví,
poslední se handžár pozaskví.

Než radost Čechova brzy se zakalila. Pokroky zbraní srbských zastaveny a Turci blížili se k Bělehradu. Rusko, k němuž obrátil se Milán o pomoc, zbrojí sice, ale zatím jsou Srbové nuceni uzavříti s Turky mír na základě stavu před válkou. Jen Černohorci setrvali ve válce a dočkali se brzy pomoci ruské.

Bohumil Havlasa.

Nastala památná válka rusko-turecká. Zprávy o jejích počátcích rozdmychaly touhu českého spisovatele Bohumila Havlasy, aby odebral se na bojiště turecké, kde již před tím r. 1875 byl meškal jako zpravodaj „Národních Listů". Vstoupiv jako dobrovolník do pluku nižegorodských dragounů, bojoval kolem Karsu, Saganluku a j., až nezvyklé podnebí i těžké námahy zlomily jeho zdraví.

K tragické jeho smrti upínají se elegické verše Čechovy „*Na hrob Havlasův*", v nichž básník nanovo vyjádřil svou touhu po svobodě.

Není to tedy jen prostý truchlozpěv nad smrtí přítelovou, nad člověkem příbuzného ducha, nýbrž nový projev trpkosti, zklamání a antipatie proti těm, kdož svobodu potlačují, i proti těm, kdož to mlčky, chabě trpí.

V závěru básně vylíčil S. Čech tklivým způsobem hrob Havlasův na dálném východě, jak mu jej před oči vykouzlila živá vzpomínka na vlastní pout a její dojmy.

Tam tisíců jsi klesl do mohyly,
již s nadšením krev za otčinu lili,
a líp se ti v tom hrobě bezejmenném,
příteli, dřímá v hrdin objetí,
než pod laciným veršem, pod kamenem,
jejž snesli by ti z chlubných obětí,
jejž vztyčili by u slavnostním hluku
a v klín zas chabou položili ruku.

Časovou episodu o křesťanské čtvrti cařihradské, kterou v r. 1874 sám navštívil, zasadil Svatopluk Čech i do své větší prósy z r. 1876, kterou později nazval *„Jestřáb contra Hrdlička“*. V „Lumíru“ objevila se uvedeného roku první stať *„Povídek z registratury“* od V. Maliny s poznámkou „Ze zápisků přítelových“. Aby tím spíše zatajil svoje autorství, vložil S. Čech i do předmluvy větu:

„Zde máte jednu povídku, jejíž děj jsem vážil takto z plesnivých fascikulů a jejíž nejslabší místa jsou ovšem ta, která se jakýmkoli způsobem dotýkají vznešené vědy právnické, zapečetěné pro mne laika sedmerou pečetí.“ (XIV, 12.)

V pravdě však spisovatel nejen že nevážil látku svou z plesnivých fascikulů, ale také, jak známo, s vědou a praxí právnickou dobře byl obeznámen. Svědčí tomu i důkladná znalost kanceláře Dra. Zamotala, jejího ruchu a klientů. Avšak lichvář rázu Jestřábova nebyl znám S. Čechovi jen jako nezbytná figurka kanceláří advokátních, nýbrž i z vlastních dřívějších styků spisovatelových s podobnými vydřiduchy, kteří v starších dobách studentům, zejména nezkušeným, z největší tísně pomáhali a pak je nebo rodiče jejich bezcitně vyssávali.

Svatopluk Čech prozrazuje tyto svoje styky a nesnáze v jedné „Z lidumilných kapitol“ (Nár. L. 1907, č. 52):

„— — — zvláště v zastavárenství a směnečnictví nasbíral jsem drahocenných zkušeností. Seznámil jsem se při tom postupně

s jedním křesťanským finančníkem, pak s třemi israelity — kromě víry nebylo mezi nimi hrubě rozdílu — a za dva, tři roky těchto známostí ocitl jsem se v položení, které dosud někdy ve snách mě strašívá. Stále plnil mne úzkostmi a starostmi den splatnosti té neb oné směnky, stále sháněl jsem — obyčejně zase novými půjčkami — peníze na nějaké úroky, a při tom rostl den ode dne součet mých passiv s přibývající rychlostí do úžasných rozměrů."

V líčení života a útrap rodiny Hrdličkovic obsaženy jsou tradice rodin úřednických, kterým bylo opustiti dostatek a prostorné síně zámecké a uchýliti se do nezvyklých poměrů velkého města.

Milada Teyzarová-Čechová.

Leccos do povídky pojato z vlastních dojmů básníkových. Těžké loučení s Vraným, vzpomínání naň, prodej nábytku, který nevešel se do těsného bytu vinohradského, všemožné uskrovňování, starosti a hledání nového zaměstnání, vše to platně posloužilo výstižnému umění spisovatelovu. I otcova malá znalost her v karty, která se osvědčila zejména v roce 1866 za vranské rekvisice, vnukla S. Čechovi útrapy a ztráty páně Hrdličkovy v kavárně a také zmírnění trpkého osudu Hrdličkovic šťastným sňatkem

dcery Julie s Drem Volným, který „koupil v krásné horské krajině statek... nedaleko drahého Supova", mělo z části podklad v známosti Milady Čechové s V. Teyzarem, hraběcím úředníkem v Peruci, kteří později po svém sňatku (r. 1877) odvezli si na Peruc a tak zachránili velikou část zbývajícího nábytku rodinného, když matka básníkova odjížděla za chotěm svým do Bukoviny.

Vladimír Hrdlička připomíná zase svým pobytem v cizině bratra básníkova Vladimíra, který v roce 1875 asi půl roku meškal v Záhřebě jsa bez místa, jež opustil pro nějakou „dceru Evinu", kterou v povídce zastupuje mladičká Řekyně.

Svoji vlastní náladu a stesky z doby, kdy sám maje toliko malé příjmy nemohl ještě rodičům přispívati, nýbrž jen smutně přihlížeti, jak věci jemu velepamátné častým stěhováním, i do ciziny, kus za kusem se prodávají a berou za své, vylíčil S. Čech v snivém Jaroslavovi, který jest duševně velice spřízněn s Václavem Hrdinou z „Oblak", jejichž vznik má s původem „Jestřába" mnoho společného a obdobného a jejichž některé osoby mají v přítomné novelle svoje pendanty.

Činžovního domu pražského, který by měl za protějšek svatovítský chrám, čtenář by na Hradčanech marně hledal. Mimo hrad a proboštství jest tam jen restaurace „Vikárka" a ta právě sloužila spisovateli za pozorovací stanici. Bylť tam koncem let šedesátých nájemcem bývalý sládek klobucký, jehož dcerušku si S. Čech již ve Vraném zamiloval a za níž také později, když se její rodiče odstěhovali na Hradčany, dosti často docházel chtěje si příjemné upomínky vranské na blízku známých osob oživovati. Tak měl S. Čech příležitost důkladně poznati architektonické ozdoby svatovítského kostela a znalosti své využil v episodě s lichvářem.

Daleko ještě více subjektivního cítění a nazírání než „Jestřáb contra Hrdlička" obsahuje následující povídka „*Poslední jaro*".

Závěr první kapitoly připomíná poznenáhlé střízlivění Divišovo v „Samsonovi", hovor Pavlův s děkanem byl později zevrubněji zpracován ve „Václavu Živsovi" a v „Májové" v „Mod-

litbách k Neznámému", kteréžto dva spisy scénu tu s charaktery jednotlivých osob i s celým okolím, zejména schovankou, živě na mysl uvádějí.

Pavel nevystupuje tu ovšem ještě tak jako náboženský skeptik, než jako wertherovsky naladěný básník světobolu. Hlavní podstata této jeho povahy spočívá ve slovech:

„— Myslím, že nemusí míti člověk právě etherické čivy, aby jím pohnul bolestný skřek nižšího tvora, svíjejícího se v mukách u jeho nohou. Myslím, že se citlivý člověk přece jen časem pozastaví nad tou rolí katanskou, již mu přidělila příroda uprostřed ostatního cítícího tvorstva. A to je všechno, co jsem chtěl najisto postaviti. Víte dozajista, že je marnivost nejdůtklivější stránkou spisovatelů. Nuže, dotkl jste se této mé slabé stránky svou poznámkou o nádechu všelijakých bolů. Pochopíte, že jsem musil odpověděti kritikou vaší theorie o širém blaženém souladu všehomíra . . ." (XII, 255.)

Na několika místech dotýká se spisovatel také již otázky sociální, jednak v hovoru Pavlově s panem děkanem a kaplanem (na str. 256—7), hlavně pak v rozmluvě Pavlově s Cilkou, která jeví více porozumění pro jeho všelidské zásady než bigotní kaplan. Jedna myšlenka Pavlova jest také jakousi předzvěstí skeptické úvahy Václava z Michalovic před monstrancí.

Pravíť Pavel: „Zdaž nemyslíte, slečno, kdyby v té oloupené soše bilo opravdu srdce madony, srdce té královny nebeské, již odívá víra svatozáří neskonalé božské lásky, že by setřásla s hrudi to břímě mrzkého zlata a že by zvolala v širý svět: ‚Což myslíte, vy sobečtí, bezcitní lidé, že dovedu nésti jako vy na prsou řeřavé ty poklady, mezi tím co úpějí miliony malých nahých tvorů u vašich nohou o kousek chleba?'" (XII, 294.)

Ve venkovském básníku Vlnovi nakreslil S. Čech jako kontrast proti Pavlovi se silně vyvinutým smyslem sociálním typ takových zneuznaných snílků, jejichž poesie nesahá za mez sladkého toužení a sentimentálního citu. Původ básně ‚*Antar*' prozrazuje Sva-

topluk Čech úsudkem Pavlovým: „Látka ballady vážena byla patrně ze starého ctihodného ‚Poutníka‘, kde se dočetl Pavel před mnohými roky pěkné pověsti o Antaru, přeložené tuším z frančtiny.“ (XII, 279.)

Opravdu také otištěn byl v Zapově „Poutníku“ z r. 1847 na str. 83—91 „Antar“, ale nikoli jako překlad z francouzštiny, nýbrž z ruštiny. Celý titul zní: „Antar, Východní pověst od Senkowského“, na konci pak ještě udáno: „Z almanachu ‚Nowoselje na r. 1834‘ přel. J. Slavomil.“

Obsah dosti objemného článku toho jest tento:

Antar, syn Rebiův, dočkal se od lidí toliko zrady a černého nevděku. Proto odebral se na poušť Šamskou se svým věrným koněm Balkou a stranil se společnosti lidské. Jednou jsa hladov pustil se za krásnou sajhou, ale spatřil, že se nad ní vznáší ohromný dravý pták. Vrazil tedy své kopí do křídlatého velikána a získal si vděčnost přítulné sajhy.

Pak usnul v rozvalinách tajuplného města Tadmoru. Když procitl, byl v krásném paláci. Bylať divukrásná panovnice Tadmoru Gjul-nazar, královna krotkých duchů, onou sajhou, již zbavil úhlavního nepřítele a která jej nyní vybízela, aby místo neplodného života naplnil svět slávou svého jména. Prozrazuje mu, že život lidský má též své útěchy, tři totiž veliké slasti, slast msty, slast panování nad podobnými tvory a slast lásky. Antar okusí pomocí královninou obou prvních slastí, ale nenašed ukojení žádá naposled i za lásku. Královna, dávno mu nakloněná, stává se jeho milenkou. Antar vymůže si na ní slib, aby zhasila jeho život, jakmile pozná, že v poslední kapce lásky počíná se mu rozlévati hořkost, kterou poznal po prvních dvou slastech. Královna mu to slíbí, a když shledá, že teplé paprsky jejích zraků nerozhřívají již duši Antarovu, čaromocným polibkem jej usmrtí. Jeho mrtvolu tiskne dále k srdci a líbá miláčka ještě, když již se proměnil v suchou kostru.

„Ale i kosti zpráchnivějí. Kosti Antara zpráchnivěly, ale srdce dobré milenky se nezměnilo. Po uplynutí několika století ještě mohli byste viděti jemnou Peri nepohnutě ležící na tom samém místě, kde ona naposledy opojila se blažeností lásky v jeho objetí. Jednou rukou podpírala ona překrásnou svou hlavu, ostíněnou černými vlajícími vlasy; v druhé držela hrst popele; celý to pozůstatek velikého mezi lidmi Antara. Ona líbezně pohlížela na tuto hrstku vypáchajícího prachu: z očí jejích upadla na něj slza, a prach milovaného smrtelníka ovinuv okamžitě tohoto posla srdce milenčina, ještě jednou zakypěl slastí."

Když Svatopluk Čech Antara skládal, neměl již patrně pověst v dobré paměti a proto obsah jeho romance se v nejedné věci liší. Možná též, že leccos úmyslně přetvořil. Pověst u Čecha podána tak, že lze ji pokládati za báji faty morgany, jak se o tom i v povídce zmínka činí. Jen věčná láska spanilé královny duchů v obou versích je táž.

Věk minul. Již jen v dlani chrání
miláčka sledy zetlelé.
Věk minul. S dlouhé řasy maní
ukápla slza, v bílé dlani
splynula s hrstkou popele.

Svou erotikou a hlavně též romantikou hodila se spisovateli látka k charakterisování snivého Vlny, básníka starší školy, ačkoli námět ten poutal Svatopluka Čecha samého, neboť později znovu jej zpracoval a zanechal báseň tuto v rukopise i s několika předcházejícími náběhy.

Antara vzpomíná S. Čech také ještě později v „Slavii" v jednom srovnání:

A nyní, když mi s temné čela vrásky
oprchly pouvadlé růže lásky,

ty (Slavie!) milostí svou ponurému synu
ohříváš srdce, jasníš obzor šerý,
jsouc milenkou mu svatou jako Peri,
s níž celoval se Antar v pouště klínu.

(VIII., 191.)

V líčení venkovské společnosti ozývají se ohlasy básníkových zkušeností z doby jeho účastenství na vranských výletech a také ostré satirické narážky na směšné němčení venkovských honorac a na neuvědomělou výchovu českých dívek.

Že i domácnost strýcova a chování Pavlovo v lecčems mělo skutečné předlohy v básníkově paměti a životě, samo sebou se rozumí. Zejména možno to říci o zvyku předkládati nemocným členům rodiny obrázkové knihy, jak to popisuje S. Čech ve svých dávných vzpomínkách (VII, 145).

Charaktery strýce Pavlova a tety kreslil spisovatel podle manželského párku známého mu jednoho učitele pražského. Kdyby nebyla črta „V záři pyropů" napsána teprve r. 1892, mohlo by se souditi, že podle ní líčeny styky Pavlovy s dětmi převozníkovými. Ale takových známostí, jako v Rovensku, měl náš básník odjakživa dost. Dokladem toho jest i vzpomínka jeho sestry Růženy v Národních Listech (ze dne 18. února 1906), otištěná z části v této knize na str. 137—9.

Úvahám o poměrech společenských, jimiž zabýval se v „Posledním jaru", věnoval Svatopluk Čech rok na to celou allegorickou báseň „*Evropu*". Vznikla v dozvucích komuny pařížské, která v r. 1871 a v letech následujících napínala pozornost celého téměř světa.

Doba její hrůzovlády počítá se od 18. března 1871, kdy povstala národní garda, do 28. května téhož roku, kdy po zuřivých bojích stečeny byly poslední barrikády. V bojích těch zahynulo kolem 6500 kommunardů a 38.578 jich bylo zatčeno a odsouzeno

pak vojenským soudem buď k smrti nebo do vězení. Všeobecná amnestie byla prohlášena teprve v červenci r. 1880.

Sympatie těch, kteří osudy francouzského hnutí sledovali, nebyly stálé ani souhlasné. Zejména mnoho příznivců svých

Zora.

Moravo, náš rodný kraji,
tolik dřímá vděků mnohých
ve tvých lesů šerém taji
na horách tvých modrohlavých,
v šerých dómech jeskyň tvojich,
v říčkách jarých, čistých zdrojích,
ve tvých klasů moři zlatém,
v dávné slávy rameni svatém,
v hochů tvojich bujné síle,
v děvic tvojich lepém vidu,
ve tvé písni prostomilé,
v srdci zlatém tvého lidu!

Zlomek básně určené pův. pro 1. čís. »Květů« (r. 1878).

pozbyli kommunisté francouzští pro svou krvežíznivost a potírání všeho, co se jim zdálo býti na překážku. Že mezi radikály byli i živlové mírnější a rozvážnější, rozumí se samo sebou, ale zásady těchto, jako obyčejně za takových okolností, nikde nenabývaly

vrchu. Za to tím více získaly si srdcí a zůstaly ideálem mnohých i pak, když celé hnutí sociální násilně potlačeno.

K věrným zastáncům volnosti a rovnosti náležel odevždy i Svatopluk Čech a proto od začátku živě se zajímal o průběh celého hnutí. Jako redaktor „Světozora" zařadil r. 1871 do listu toho četné zprávy, na př. „Členové ‚obce' pařížské před soudem" (v přílohách k č. 33 a 34), „Popravy francouzských komunistů" (v přílohách k č. 50 a 51), „Povstalci pařížští v kostele sv. Severina" (v č. 26) i j. Také „Vlastenský kalendář" na rok 1872, uspořádaný Svatoplukem Čechem, přinesl obšírný článek „Hrůzovláda obce pařížské" a četné k tomu illustrace.

I novella „Mezi knihami a lidmi" souvisí částečně s tehdejšími dojmy, ale sociálnímu thematu ještě nepřihlíží. Teprve „Evropa" líčí nám spory, které v nitru svém prodělal básník za celou dobu od r. 1871—1878. Jako v Adamitech, tak i v Evropě zosobnil S. Čech svoje úsudky, námitky a protidůvody různými postavami, které na rozdíl od Adama a Henocha v Adamitech jsou tu tři: pěvec volnosti Pavel, idealistický kommunista Gaston a terroristický anarchista Roland.

Idea sociálního hnutí v „Evropě" rozřešena není, ale lze z básně vycítiti, že stát Gastonův byl by i ideálem básníkovým.

Tu všickni svorně o všecko se dělí,
jen láska plní tu, co láska velí.
Zákonů není. Na pranýři tkví
jen jeden mrzký zločin: soběctví.
Žaláře zpustly. Soudce talár tmavý
odložil s boků, přísné s čela vrásky,
i kloní v srdce pohled shovívavý,
neláme hůl, výčitky šepce lásky.

Effektním zánikem lodi „Evropy" záhuba celé společnosti lidské zobrazena není. Že však v budoucnosti nastane veliký obrat, to básník „Evropy" tuší.

Má-li dojíti k říši svobody a rovnosti, musí padnouti veškerá nadvláda i tyrannie. Ale i víra zanikne a žádný ze směrů filosofických, ani naturalismus ani nihilismus, se všeobecně neuplatní. Proti všem má básník svoje námitky. Jen poesie, která s nadšením opěvuje pravou všelidskou lásku jako přední zákon všehomíra, potrvá potud, pokud nevyhynou srdce schopná vyššího vzletu a ušlechtilých citů.

Ačkoli celá báseň má ráz kosmopolitický, přece postavil básník do řad bojovníků za volnost a rovnoprávnost také zástupce jednoho národa a to slovanského.

„Jeť toulavý to dálné Polsky syn," který nesnesl ponížení své vlasti a hledal ve světě zapomnění. Postavil se do řad kommunistů a bojoval pod jejich praporem; leč mírná a snivá jeho povaha nehodila se na palubu rozbouřené „Evropy" a proto Polák hyne, umírá se vzpomínkou na svůj drahý domov. Tak ozývá se v měkkém srdci slovanském přece opět jen struna, která zníti bude podle básníka našeho přes všecky zásady kosmopolitické Slovanům ze všech národů nejdéle, totiž příchylnost k rodné půdě.

Jsou sice na palubě „Evropy" také mužové, kteří touží po svých opuštěných drahých, jeden po choti své, jiný po milence, opět jiný po dětech, ale o vlasti své sní jediný zástupce Slovanstva.

Co se látky básně týče, obsažen byl jeden prvek, totiž scenerie plná kontrastů a vášní, v „Bouři", druhý, plavba zajatých bojovníků za svobodu do vyhnanství, v básni *„Na lodi vyhoštěnců"* z r. 1873.

Jediným literárním plodem, vzniklým pod dojmy cesty chorvatské r. 1875, jest *„Výlet do Chorvátska"*, který jako „Kallobiotika na cestách" obsahuje mnoho úryvků cestopisných, jež spiaty jsou humoristickým rámcem belletristickým.

Spisovatel sám na konci novelly ironicky podotýká:

„K úplnému uspokojení čtenářstva mohu snad ještě dodati, že jsem professorem, což ostatně každý z mých vetkaných poučných zpráv o Chorvátsku poznati mohl" .... (XIV, 160.)

Zejména věrně vylíčen je „kaštel“, v němž obývali rodiče spisovatelovi v okolí Rasinje. Poznáváme to ihned ze srovnání dějiště se zprávami, které uveřejnil Svatopluk Čech ve stati „Z upomínek na bratra Vladimíra“, kde píše:

„Říkalo se mu (t. starému stavení) „kaštel“, t. j. zámek (maďarské „kastély“), ač vlastní nové sídlo vrchnosti bylo dole ve vesnici. Obýval jsem pokoj v prvním patře, vedle oné zvětralé věže, která snad — alespoň svými základy — stála již v době, kdy slavný jednooký válečník český Jan Vítovec jakožto vrchní vojenský vůdce hrabat Cilských chystal se u Rasinje k bitvě s Janem Hunyadem, který však před ním bez boje ustoupil. Vítovec opanoval celý tento kraj, a podnes hrádek Vitovac u Varaždína zachovává památku jeho jména.“ (Květy z r. 1905, II, 700.)

Historické podrobnosti, týkající se Jana Vítovce, které uvedeny jsou v novelle, čerpal Svatopluk Čech ze starého Musejníka, jak sám také v povídce své prozrazuje. Míněn jest tu článek „Jan Vítovec, válečník český“ od Hermenegilda Jirečka, otištěný v „Časopise Musea království Českého“ z r. 1867.

O původu svého díla píše S. Čech v upomínkách na bratra Vladimíra ještě toto: „Některé odlesky dojmů v Chorvatsku nasbíraných vetkal jsem do novelly „Výlet do Chorvatska“.“

Něco přejal též z líčení a vypravování bratra Vladimíra po prvním jeho návratu z Chorvatska r. 1871.

„Vladimír vrátiv se z Chorvatska povídal o něm . . ., vzpomínal šumných, nekonečných pitek, v nichž míval nucené účastenství a z nichž mi zvláště originelní zakončení jedné utkvělo v paměti tak, že jsem ho později upotřebil ve své povídce ‚Výlet do Chorvatska‘: jak totiž rozjaření pijáci usedli řadou koňmo na hřeben doškové střechy a jak jim krčmář s jedné strany po řebříku přinášel nahoru ‚bilikum‘, ohromnou číši sloužící k připitkům, která putovala z ruky do ruky a na druhé straně se vracela dolů k novému naplnění.“

Celkový svůj úsudek o Chorvatsku shrnul Svatopluk Čech na začátku své novelly do několika slov, jejichž pravdivost v dalším líčení se potvrzuje:

„Vinohrad, háj, kukuřice — toť základní živlové, z nichž se skládá krajina chorvátská.“ (XIV, 119.)

Po smrti otcově často silně ozývala se touha po drahých místech z mládí básníkova. Dokladem toho jsou hned „*První starosti*“, do nichž vetkány jsou upomínky z Vraného a Litně. Zejména ostře kreslena v této novelle krajina českého Středohoří. Vyhlídka z oken statku pana Velímského rovná se celkem pohledu na Středohoří z cesty perucké do Vraného, kudy Svatopluk Čech velice často chodíval.

„Zde žili rodiče jeho, zde ztrávil dětský svůj věk, sem vrátil se jako muž po boku milované ženy . . .“ (XIV, 169) — možno vzhledem k blízkosti Peruce a Vraného říci o Frant. Jar. Čechovi, jako řečeno je o panu Velímském.

Sutom.

Líčení výletu na Skalku náleží k nejvěrnějším pérokresbám Čechovým vůbec. Jest to přesný obraz krajiny pro rodiče básníkovy i básníka samého velepamátné, a jen ještě VIII. zpěv ve „Sněhu“ podává tak krásný, do detailu propracovaný popis rozkošného Středohoří. Na Sutomi, pod níž spojil kněz rodiče Čechovy, odehrává se tklivý závěrek povídky.

Z osob novelly příručí Hanuš jest prvním z celé řady komických hospodářských příručí, které Svatopluk Čech zvěčnil, poznav několik takových typů z vypravování svého otce i z autopsie. Episoda s „ovcemi a vlky" přejata jest z Litně, kde hrával básníkův otec tuto hru se svým švagrem a zároveň praktikantem Juliem Rakem.

Vranský lékař MUDr. Věšín.

Při tvoření malíře Lešana tanul spisovateli na mysli vranský Dr. Věšín, kterého líčí S. Čech ve svých upomínkách na bratra Vladimíra takto:

„Nový doktor byl muž pěkného, vysokého vzrůstu, štíhlý, ale ramenatý, výrazného, podlouhlého obličeje snědé pleti, s temnými vousy a vlasy, které nosil způsobem v tu dobu zcela neobvyklým — splývaly mu volně na ramena a hluboko po zádech, nikdy nestříhány, stejně jako předlouhé, prsa pokrývající a hluboko do špičky se úžící vousy." (Květy z r. 1905, II, 421—2.)

V témž roce 1878 vznikla elegie „*Na hrob Havlasův*" a rok na to vrátil se Svatopluk Čech zase ještě k válkám tureckým. Krásný jeho sen o sjednocení Slovanstva proti utlačovateli Turku, který ztlumočen byl básní „Orel Balkánu", vyplnil se spojením Ruska se statečnými Černohorci. Brzy také Srbové začali znova válku

a tak donuceno Turecko k míru v San Stefano (1878), jímž značně ochuzeno a jímž Slovanstvo balkánské nabylo velikých výhod a svobod.

K těmto úspěchům sjednocených zbraní slovanských vztahuje se „*Zimní noc*“. Básník sní o úplném vytlačení Turků z Evropy a o získání Cařihradu. Provázen jsa otcem, velikým nadšencem pro myšlenku panslávskou, vidí z hrobů vstávati vynikající panovníky, vůdce a bojovníky slovanské, kteří kdy válčili proti Turkům.

Hrdinný Oleg, kozáci Záporožci, Petr Veliký, Děbic, srbský car Lazar, junáci černohorští, všickni dílem po souši, dílem po Černém moři spějí k Cařihradu a vracejí čarokrásné město vyznavačům Kristovým.

Západní národové (hl. Angličané, kteří přejali r. 1878 ochranu turecké Asie proti dalším výbojům ruským) nemusí se obávati násilí slovanského. Strach ten jest jen „sen zlého svědomí, stín bázně lichý.“

Ne k plenu, výboji náš vstává rod:
jhem povrhá jen cizí zvůle, pýchy,
svůj z vodítek vyzouvá juný chod.
Ctí s tebou, západe, tvé hrdé dómy,
jak ty jsi z ňader Hellady a Rómy
ssál božských osvěty kdys mléko jasné,
on vzdělanosti tvojí na hrudi
byl odkojen. Však dospěl k síle žasné
a sahá pro los v dějin osudí
Skráň zdvihá plnou nových dum a vznětů,
svou kolejí chce spěti k lidstva cíli
a k volnému svou peruť vznáší letu
Slovanstva orel bílý.

Úchvatnou apotheosou v chrámu svaté Moudrosti končí sen opuštěného básníka, který od jaré síly Slovanstva očekává brzké

splnění svého ideálu. „Zimní noc“ vyšla v prvním ročníku „Květů“, pro nějž napsal Svatopluk Čech ještě čtyři jiné práce: *„Žižku“*, *„Kandidáta nesmrtelnosti“*, *„V buřanu“* a *„Ve stínu lípy“*. Z nich dvě mají látku příbuznou, historickou, „Žižka“ ze slavného začátku hnutí husitského a „V buřanu“ ze samého jeho neblahého sklonku.

Opět nebyly to vítězné války husitské, jimiž se Svatopluk Čech obíral, nýbrž celkem málo známé episody. V *„Žižkovi“* ze všech úspěchů Žižkových staví Svatopluk Čech nejvýše jeho vítězství nad sebou. Dočetl se o něm v dějinách Palackého, jichž byl horlivým čtenářem. Vyšel sice roku 1879 také IV. díl dějepisu Tomkova, ale ten v té věci nových podrobností nepodával. Možná však, že Tomek znovu básníkovi připomněl významný okamžik Žižkova sebezapření, který S. Čechovi tak imponoval, že později také v „Hanumanu“ znova se ho dovolává.

Tendencí básně zajisté jest ukázati na to, kolik by se ušetřilo krve lidské, když by všickni válečníci jednali tak lidsky jako slavný náš hrdina.

Mimo tuto hlavní myšlenku vytčen jest v básni ještě jeden ideál, který nebyl snad ani tak cílem Žižkovým, jako spíše Husovým, totiž volnost názorů. Jest to ona hvězda, kterou vidí Žižka ve snu a která jest ještě tolik, tolik vzdálena. Výklad snu Žižkova nebyl básníkem určitě podán a tak se stalo, že místo ono bývalo různým způsobem řešeno, ale podle sdělení básníka samého jest tu míněna volnost přesvědčení. „Žižka byl sice sám autoritář netrpě nikde odporu, ale husité s počátku bojovali za tuto svobodu a tak jsem to tím snem naznačil.“ Hvězdy této vzpomíná S. Čech i ve „Zpěvníku Jana Buriana“, háje bojů husitských:

Zrak arci s děsem v zašlé bo'e hledí,
jež rodila tůň fanatismu žárná;
leč z víření těch krvorudých mraků
nám vyzářila hvězda blahodárná:
to volnost svědomí. (XIX, 39.)

„Žižka“ je novým důkazem, jak dovedl S. Čech použíti látky historické k tomu, aby v ní projevil svoje vlastní touhy a přání.

Řeč Rokycanova pak je vzorem Čechova stilistického a rhetorického umění, uvážíme-li zvlášť, že ve svých pramenech neměl pro ni než kusé, nezaručené zprávy. Palacký píše jen: M. Jan z Rokycan „dotýkáním se citu vlasteneckého a národního v srdci Žižkově sklonil bojovného starce téměř bezděky k míru“. (III, 1, 529.) A z Riegrova Slovníku naučného, do něhož básník obyčejně při látkách historických také nahlédal, čerpal jen tolik: „Žižka prý až slzel, když se Rokycana dovolával jeho vlastenectví, když mu vykládal, jak zahubit chce matku měst a vyhladit vlastní krev.“

Ani v druhé básni z této doby, vztahující se k dobám husitským, „*V buřanu*“, neoslavuje Svatopluk Čech zvlášť některého hrdiny nebo bitvy, nýbrž i z ní jasně vynikají vztahy její k době přítomné a k básníkovým tužbám.

Umírající vůdce v Uhrách potřeného oddělení Sirotků zatracuje tu jednak dobrodružné výpravy husitů za kořistí, jednak anachronisticky pronáší myšlenku všeslovanskou, prorokuje, že po různých útrapách, hanbě a bídě ujmou se Čechů potomci jeho husitů, kteří splynou s Rusy.

A teď vidím: z východní té strany
mrak se zdvihá jezdců hustý, branný,
a v něm vrátí vnuci našich vnuků
do vlasti se předků v bitev hluku.
Koní bouř' přeletne po mém rově,
zachytí můj popel na podkově
a jej ponese v zem' rodnou zpět,
jež se zrodí nové slávy květ!

Historické pozadí básně vzato jest z Palackého, který píše (IV, 1, 458—9):

„Uvážíme-li svědectví předního českého básníka o Václavovi Vlčkovi, že za jeho živobytí (an umřel teprv mezi r. 1500 a 1510) nevedlo se války na Dunaji, na Labi ani na Visle, *ba tušim ani na Dněpru*, ku kteréžby od něho bylo nehledalo se rady a naučení; a zpomeneme-li na přátelské obcování bojovných Polákův a Rusův s husity, o kterémž již vykládali jsme: nemůžeme pochybovati, že české umění válečné známo bylo jak ve střední a východní Evropě vůbec, tak i v Polště a v Rusích zvláště na konci XV. stol. Skutek dále ten, že vojenský onen spolek, kterýž pode jmenem *Kozákův* proslavil se, povstal právě té doby, aneb aspoň znám jest od počátku XVI. století, nejprv v Ukrajině, potom i v jiných dalších zemích; že hlavní známka umění jejich a ústrojí válečného, kterouž dělili se jak od Tatarův, nepřátel svých, tak i od řádného vojska polského i ruského, záležela na táborech a hradbách vozových, právě Žižkovských; že celé zřízení jejich bylo doslovně totéž, které poznali jsme u Vlčkovy roty bratrské v Rakousích a v Uhřích o čtyřicet let dříve: to vše důkazu jest dosti, že Kozáctví celé, ne sice jakové jest za našeho věku, ale jakové bylo v XVI. a XVII. století, bylo nápodobení aneb opakování bratrských rot českých od nás líčených, arciže v jiných krajinách a národech. Jméno Kozák, vlastně „Kazák", znamenalo Slovano-Tatarům totéž, co Srbo-Vlachům „gusar" neboli „husar" a „hajduk", Řekům „klefta": byl to muž branný, jenž pro zniknutí poroby dal se na loupežnictví. Protož jalové jsou lidí učených hádky o původu Kozákův: Kozáci, co osoby, měli stejný počátek s násilím tatarským mezi křesťany; Kozáci, co spolek bojovný, co moc branná, co republika válečná, utvořili se na počátku XVI. stol. nápodobením bratrských rot českých."

Další kombinací Čechovou, že zbytky některé roty husitské, která z Uher dostala se až do Ukrajiny, splynuly s domorodými Rusy, rozšířeno bylo ještě tvrzení Palackého o přátelském obcování Rusův s husity, tedy o jakémsi přiblížení k ideálu všeslovanskému v dávných dobách.

Odtud pak vzal původ svůj sen umírajícího husity, vlastně ovšem básníka samého, o pomoci, která přijde jednou od východu a naváže staré svazky příbuzenské.

Ačkoli v nejedné věci připomíná báseň „V buřanu“ „Husitu na Baltu“, na př. umírajícím, s družinou se loučícím hrdinou, dějištěm mimo vlast českou, přece ideje obou básní jsou zcela různé: „Husita na Baltu“ má tendenci politickou a národní, „V buřanu“ osvětovou a všeslovanskou.

Scenerie básně „V buřanu“ prozrazuje lokální znalost stepi, které nabyl básník pobytem na východě a v Chorvátsku. O stepní trávě — buřanu — činí se v cestopisech Čechových častěji zmínka.

K svému „*Kandidátu nesmrtelnosti*“ napsal S. Čech instruktivní předmluvu, jíž objasnil titul svého prvého humoristického románu. Zmiňuje se tu o vlivu literatury romantické na snivého, nezkušeného čtenáře a o jeho ctižádosti, která mu vnukne, aby podnikl výpravu za nesmrtelností. Takový novověký don Quixote nalézá na své pouti dosti jiných podobných rytířů a ve styku s nimi zdokonaluje se „v rytířském vzezření, mravu a způsobu řeči. Radost jest, podívati se na takový kruh rytířský, sedící kolem okrouhlého stolu: v ušlechtilých bledých obličejích rozestřena jest záře krásy a dobra, polopřivřené oči nyjí, rtem pohrává bolestné škubání, ruka klade se za vzdychající ňadra. Časem pohřižují se v záhady člověčenstva, časem pomlouvají jiné nepřítomné rytíře, časem šeptají si sladké dvornosti. Časem jsou geniálně roz-

Dům č. 165 na Malé straně.

pustilí, aby se podobali i v tom velikým svým vzorům, při čemž nevybočí ostatně nikdy ani koncem malíku z určitých estetických mezí. Nejvíce mluví ovšem o svých pracích — ach! — o poesii — ach! ach! — — —" (XVII, 5.)

S takovými dony Quixoty scházel se S. Čech za svých studií universitních. Nebylo to jen sdružení „Ruchu", jak se za to má, které poskytlo S. Čechovi látku ke „Kandidátu nesmrtelnosti", nýbrž byli to i jeho spolubydlící, kollegové a soustolovníci z kaváren a z hostinců. V „Buřňácích" a v „Noci na Supově" vzpomíná také těchto svých bývalých známostí.

Z místností, kde se takové schůzky dály, tanula na mysli Svatopluku Čechovi v „Kandidátu nesmrtelnosti" bývalá „Slovanská kavárna" v Poštovské ulici, která je častěji jevištěm jeho románu.

„Takto líčím nyní, dosáhnuv třiceti a několika let, všedními barvami skutečnosti místnost, v níž jsem kdysi, jako mladý můj hrdina a jeho soudruzi, nalézal tolik, tolik půvabů!" (XVII, 51-2.)

V „tichém domu v jedné odlehlé slepé ulici na Malé Straně" představoval si S. Čech dosud stojící domek č. 165 proti paláci hraběnky Chamaré v bývalé Pětikostelní (nynější Sněmovní) ulici. Pán toho domu Matěj *Hostivít* Koudela, osoba ovšem smyšlená, je repraesentantem staré školy básnické, libující si ještě v básnictví popisném a v hexametrech časoměrných podle vzoru Miloty *Zdirada* Poláka.

Spisovatelův otec sice sám, jak líčeno ve Vstupu k Václavu Živsovi, také čítal a skandoval rád Polákovy verše, ale jinak nemá s Koudelou nic společného.

Naproti této staré škole stojí nová romantická, zastoupená tu především mladým Vojtěchem Koudelou. Výstižně je charakterisována zejména platonickou láskou mladého Koudely s jeho sentimentálností, světobolem a zálibou v tajemném středověku, který ho i v tak zvaných krvácích připoutává.

Podle zkušeností básníkových, který sám měl dva roky před napsáním „Kandidáta" potíže s nakladatelem, skizzován, ale ovšem

značně zkarrikován jest výdělkářský vydřiduch — nakladatel Brzobohatý, který vydává jen takové práce, které jdou hodně na odbyt — o jiné mu nejde.

„Literatuře", která jest ideálem pana Brzobohatého, vysmál se Svatopluk Čech již před tím také r. 1873 ve své satiře „Rrrrbumbum", kde napodobeny a na pranýř postaveny jsou její znaky shrnuté v „Kandidátu" v obsažné větě: „Hrůza kupila se na hrůzu, překvapení stíhalo překvapení, magnetiséři, náměsíčnice, zločinci, kati, jesuité, svobodní zednáři, věčný žid, muž se železnou maskou, zazděné jeptišky, hrobníci a podobná havěť splétala se tu v příšerné klubko jako hemžení fantastických, jedovatých plazů." (XVII, 101—2.)

Peněžitá tíseň Koudelova a ostražitost Brzobohatého mají své reálné pozadí v básníkových zkušenostech, o nichž dočítáme se v črtě, citované již při „Jestřábu contra Hrdlička".

„Měl jsem již trochu slušnější příjmy, ale přece jen takové, že jsem mohl jimi právě jen vystačiti — pravím — mohl, kdybych byl uměl a chtěl počítati. Počty však a všeliké finanční i hospodářské nauky byly mi odjakživa nejméně po chuti. A tak se stávalo, že jsem nejen nevystačoval, ale z tísně vůbec ani nevycházel, že jsem lekal šéfa každou chvíli nesmělým vstupem do jeho vnitřní svatyně, kde obyčejně hned při pohledu na můj obličej mrzutě sahával po rejstříku záloh, že přátelé s nějakým grošem v kapse neradi zůstávali se mnou o samotě a že jsem se jim později sám všem vyhýbal, poněvadž ani nejmilejší přítel není milým věřitelem. Za to přemohl jsem svou nechuť k národnímu hospodářství a příbuzným oborům; zvláště" atd. jako na str. 237.

Karrikaturami, kterými S. Čech i v drobných svých pracích rád se zabývá, jsou vedle Brzobohatého také ještě tři české společnosti odpozorované zjevy: pan Suchý, bezohledný to brusič, „professor" Stoklasa a hovorný „člověk s prokvětalým vousem", vypravující při každé možné příležitosti anekdoticky zaokrouhlené

historky, ať již se k věci hodí nebo ne, ať je kdo poslouchá nebo neposlouchá.

První z oněch příběhů jedná ve Španělsku a hovorný pán vyhýbá se „ve svém rozvláčném vypravování všem lokálním podrobnostem", jak tvrdí Vojtěch. Totéž možno říci o boccacciovsky zabarvené episodě třetí, mající dějiště své ve Francii. Zcela jiné v té příčině jest však vypravování druhé o cestě do Cařihradu, zabíhající do cestopisných a topografických podrobností a líčení z pochopitelné příčiny, že autor románu vykonal podobnou cestu — ovšem bez smyšlených dobrodružství — r. 1874 sám.

Nejvíce z episodních osob do děje zasahuje professor Stoklasa, v němž spisovatel předvádí typ nadšeného folkloristy z konce let sedmdesátých, kdy národopis měl již silný počet přívrženců. Pohříchu poznává Stoklasa nejen v malém městě, ale i na vsích „znemravňující" vliv kulturních prostředků, především železné dráhy, hudby, módy a t. pod., tedy zkaženost venkova, které velice často Svatopluk Čech v básních i v próse staví se na odpor. Stoklasa zastupuje nejvíce v románu satirický živel, jímž dílo Čechovo značně je prostoupeno, počínajíc předmluvou spisovatelovou s výmluvným „Nevídáno v Čechách pro jednu stránku nesmyslu" až po „závěreční tableau" všech v románu vystupujících osob, jímž paroduje S. Čech nutný zvyk většiny spisovatelů předváděti ještě na konec všecky jednající osoby.

Stoklasa se svým průvodčím — básníkem Koudelou — jsou nápadnými předchůdci professora Kostlivého s Janem Vraným. Zejména výjev, kdy zaznamenává si Stoklasa onomatopoë kš kš značně podobá se analogickému případu v „Pestrých cestách", kdy Kostlivý zaslechne „perlu" „asisponi".

Plodem vzpomínání Čechova, jako některé stati v „Prvních starostech", jest náladový úvod k cyklu „*Ve stínu lípy*", kde do idyllického rámce zasazeno jest sedm příběhů ze života.

Většinu postav nakreslil básník podle svých vzpomínek a vložil jim do úst historky, které také tu i tam měly základ

v básníkových zkušenostech. Z větší části však jsou pouhými smyšlenkami.

V úvodě připojena jest ke vzpomínkám na Vraný, zámeček, sad i památné pro básníka okolí kresba košaté lípy, kterou poznal Svatopluk Čech v Litni na prostranství před zámkem. Pod lipou schá-

Liteňská lípa.

zeli se na besedu někteří liteňští občané, kteří v básni nahrazeni jsou typickými osobami českého venkova. Jediný pan farář chybí, poněvadž Svatopluk Čech neměl pro něho příhodné vypravování.

Figurka krejčíkova utkvěla S. Čechovi z pobytu vranského. Podkladem jejím byl onen rázný demokrat, který odsekl podrážděn básníkovu otci, když jej chtěl při hašení stohu umlčeti. „V tom zmateně sem tam pobíhajícím a křičícím davu vynikal svým resonováním zváště jeden krejčí, komický vychrtlý mužík s prošedi-

vělým věncem vousů pod oholenou bradou a ve starosvětském, až téměř na paty sahajícím hřebíčkovém*) kabátě, jehož objemné šosy podivně litaly kolem rtuťovitě pohyblivého drobného těla." (I, 45.)

Příběh, který krejčík vypravuje, je podobně boccacciovsky zabarvená anekdota jako poslední historka v „Kandidátu nesmrtelnosti". Ohromný dort, který rok na to vyskytl se i ve „Václavu z Michalovic", přejat je z jedné španělské báchorky, kterou S. Čech někdy před tím četl.

V učiteli nakreslil básník typ kantora z dob patrimoniálních, jak si jej představujeme a jak dosud žije v četných povídkách a na obrazech.

Dojímavé líčení učitelovo vyvřelo z básníkovy vzpomínky na neštěstí vranského učitele Josefa Trykara, jemuž zemřela za pobytu Čechovic ve Vraném manželka.

Osudné — v dobrém smyslu — pro učitele nahlédnutí do okna milující se rodiny, shromážděné kolem štědrovečerního stolu, tvořila vzpomínka básníkova na nikým netušené jeho pěší návraty z Prahy do Vraného na prázdniny, o nichž se zmiňuje v „Druhém květu": „Již stojím před plotem parku; přelézám jej a kradu se od zadu opatrně k obydlí mých rodičů. Chci dříve nepozorován spatřiti rodinný náš kroužek a hodně je překvapiti. Přistupuji k oknu — ano, vidím je tam pohromadě, všechny ty drahé obličeje, otce, matku, sourozence, sedící u večeře kolem známého stolu ve známém útulném pokoji . . . Snad právě vypravují si o mně a diví se, proč jsem ještě nepsal, kdy přijedu . . . Ale v tom zahlédla mne již v okně matka, tvář její zazářila a všickni vyskočili od stolu s radostným zvoláním . . . Blahá vzpomínka!" (I, 56.)

Pan pojezdný jest representantem oněch žertu milovných úředníků vrchnostenských, jaké poznal S. Čech nejen v Litni a ve Vraném, ale i z vypravování svých rodičů. Také příhoda pana pojezdného zakládá se na vzpomínkách otcových na staré jeho šéfy.

---

*) V básni »zeleném«.

Zevnějškem podobá se pan pojezdný panu inspektoru liteňského pivovaru a parku, kterému věnoval spisovatel ve Vstupu k Václavu Živsovi a ve svých dávných vzpomínkách na Liteň nejednu zajímavou řádku.

Snadno dají se z básníkových vzpomínek vyloučiti také vzory, kterých bylo užito pro souseda a jeho vypravování o zbloudilém synu Bártovu.

Na souseda přiléhá popis, kterým líčí básník svého peruckého dědečka: „Byl statného, pěkného vzrůstu, vytáhlý a kostnatý, měl veliké modré oči, z pod hustého obočí upřímně a opravdově vyzírající, protáhlý, silný, rázovitý nos a podlouhlý, oholený obličej, v jehož výrazu spojovala se dobrosrdečnost s důstojnou vážností... Pod kabátem míval „punt“ (jak říkal po staru vestě) upiatý až po hrdlo, jež bývalo těsně obtočeno šátkem. — — — — Byl arci, abych tak řekl, selským aristokratem.“ (V, 155.)

Látku k sousedovu vypravování vzal tentokrát básník z tradice liteňské, ale dal jí ušlechtilejší ráz použiv jí k motivu lásky mateřské.

Josef Čech.
(Podle fot. kresleno V. Olivou.)

Místo skleslého Bárty vrátil se kdysi do Čech bohatý ruský generál, který jako „stařec blízký hrobu neodolal před odchodem touze, podívati se na své rodiště a své příbuzné.“ „Otec, jenž rád vypravoval takové dojímavé příběhy, vyličoval nám vždy s obzvláštní živostí výjev, kdy cizinec od kříže se slzami v očích na své rodiště pohlížel, a já, kdy-

koliv jsem zabloudil k tomu místu, vždy vídal jsem tam v duchu postavu starce ve vojenském kroji, hledícího s hlubokým pohnutím na dávno, dávno neviděnou rodnou krajinu, jeviště svých dětských her, zářící v paprscích zapadajícího slunce.“

Sebevědomou postavu vojenského vysloužilce s jeho přepínáním a chvástavostí pomáhaly asi tvořiti dojmy z četby, jmenovitě Hálkův „Kfraitr Kalina“, a vedle toho i některé figurky povídavých staříků, jakých na venkově bylo a dosud je s dostatek.

Svatopluka Čecha seznamoval ostatně s některými episodami válečnými i sám jmenovaný tu již dědeček jeho Josef Čech, o němž zaznamenává V. V. Tomek ve svých Pamětech na str. 157 (I): „ve mladých létech byl na vojně co kyrysník; přestál krutou střelbu v bitvě u Chlumce roku 1813, kdež pluk jeho byl postaven v záloze v jakémsi úzkém oudolí, na které si namířila jedna francouzská baterie s blízkého vrchu a pálila docela pohodlně do mužstva a koňstva hustě pohromadě stojícího, aniž nejapný plukovník věděl sobě rady, až přijel adjutant od vrchního velitelství, vyplísnil jej před celým plukem a počal veleti pluku brzy ku pochodu trochu napřed, brzy zase trochu zpátkem, takže dělostřelci francouzští musili pokaždé aspoň zase znova zaměřovati děla, než dostali kyrysníky opět na ránu. Tak mi Čech (František) vypravoval dle povídání otcova.“

V Litni již vzaly svůj původ básníkovy sympatie pro loutkové divadlo a zajímavé jeho majitele, kteří vnukli S. Čechovi nejen příhodu vypravovanou paní hospodskou, ale také první osudy Vysockého v „Ikaru“.

Dojímavý příběh šumařův jest zcela smyšlenkou a k dějišti jeho zavdala podnět básníkova cesta po Kavkazu, na níž shlédl také české přistěhovalce.

Zasmušilý vypravovatel „ve stínu lípy“ měl však také svůj živý vzor a to v podivuhodném jednom houslistovi liteňském, který hrával vždy tutéž tklivou písničku a jejž fantasie básníkova, obetkavši zvláštní postavu tu již v dobách liteňských

mučednickou jakous gloriolou, zvěčnila ve třech plodech svých a to nejprve v neuveřejněných „Divných houslích" (z r. 1870), pak v „Šumařovu dítěti" (1873) a posléze v cyklu „Ve stínu lípy".

Nejvěrněji podle básníkova sdělení portrétován jest šumař onen v první sloce „Divných houslí":

Chodil světem starý šumař
s poletavou šedinou,
neměl nic než jedny housle —
a v nich píseň jedinou.
Housle staré, rozvrzané,
smutnou písničku —
„Což pak jste se nepřiučil
jiným, tatíčku?"

Není nahodilé, že básník ve vypravování šumařově do popředí staví přednosti vystěhovaleckého života kavkazského naproti smutným zkušenostem syna Bártova v Americe. Vždyť již v r. 1871 varoval ve „Vlastenském kalendáři na rok 1872" před klamným blahobytem nového světa: „Avšak, chce-li se kdo mermomocí vystěhovat, tož jsme mu ... radou, aby Rusku před Amerikou přednost dal ..." (Obrázky z Kavkazu.)

Typ vlasteneckého mlynáře jest prvním zástupcem nepoddajných, uvědomělých venkovanů, jaké S. Čech později předvedl ještě v „Lešetínském kováři", „Zpěvníku Jana Buriana" i j.

Přípitek mlynářův jest také prvý toho druhu vlastenecký projev básníkův. Jím obrací se básník od motivů převahou kosmopolitických k poesii ducha vlasteneckého, který odtud v produkci básníkově silně převládá.

Jím již cele provanut jest „*Václav z Michalovic*". Hněv a lítost z pokoření národa českého v době pobělohorské a neblahé následky její ještě v době přítomné zmítaly duší našeho básníka tak, že

usmyslil si poeticky ztlumočiti veškerý svůj bol i odpor proti ničitelům míru, svobody a slávy české.

S trapným rozčilením pročítal S. Čech „Historii o těžkých protivenstvích církve české“ a tak připadl na myšlenku vylíčiti neblahé osudy rodiny jednoho z mučedníků staroměstských — Bohuslava z Michalovic.

V Riegrově „Slovníku naučném“ dočetl se básník, že starší syn Bohuslavův Smil „měl jako otec jeho v povstání stavovském platné účastenství a obávaje se tudíž přísného soudu zběhl po bitvě bělohorské ze země; později však vrátil se, jak se podobá, zase do Čech a byl r. 1627 v čele sedláků, již se v Kouřimsku proti vrchnostem svým spikli a zboží panské hubili. O dalších jeho osudech i jiných údech rodiny té v XVII. a XVIII. století nepozůstalo žádných zpráv“.

Miloš Čech (r. 1887).

Tedy rouškou tajemnou zahalen jest i život druhého syna Bohuslavova Václava. Fantasii básníkově otvíralo se volné pole.

Historické jest jen pozadí básně, osudy Václavovy jsou vlastní básníkovou malbou, poněkud jen nastíněnou rozhodnutím bratra básníkova Miloše, který vysvěcen byv r. 1878 na kněžství brzy

na to přestoupil k víře starokatolické, a epos samo pak jest reflexivní. Nejvíce na pramenech závislý jest zpěv první. Vedle zmíněné „Historie" platně posloužil básníkovi Riegrův „Slovník naučný" statmi „Huerta", „Jesuité" v Čechách" i j. j.

Historickou osobou jest ještě nevlastní dcera Huertova, Marie, o níž čteme ve „Slovníku naučném": „Huerta oženil se s ovdovělou vévodkyní Multanskou, jejíž jedinou dceru Marii přijal za vlastní..." Doleji pak: „Všechen statek svůj zůstavil (Huerta) nevlastní dceři své Marii, avšak tak, aby vyplatila jisté sumy dětem po sestře jeho Anně Marii a bratru Petrovi pozůstalým a vyplnila odkazy rozličné na skutky milosrdné."

Jedno z pozůstalých dětí po Donu Pedrovi nazval si básník Ignacií a vykázal jí důležité místo ve své básni.

Pater Sidecius přijal jmeno od historického kněze, který podle „Historie" vybízel hraběte Šlika před popravou k pokání.

Bývalý sluha Bohuslava z Michalovic Ambrož jest nehistorický zprostředkovatel mezi historií a básníkovou fikcí.

Klementinum.

Dějiště jednotlivých zpěvů jsou místa známá. Kdož z Pražanů neznal by Salvatorský chrám u Klementina, nebo nepamatoval by bývalé zahrady jesuitské, na jejíž půdě prostírá se nyní akademie hraběte Straky?! S původem této zahrady opět seznámil básníka Riegrův Slovník naučný (statí „Jesuité v Čechách"):

„Avšak nebylo ani třeba, aby kupovali Jesuité statky;

našlo se dobrodincův dosti, kteří jim štědrou rukou je darovali. Maria z Martiniců darovala jim r. 1606 mlýn v Čelakovicích a to na příklad daný od Marie Manriquez de Lara, provdané Pernsteinské, která jim byla již r. 1600 krásnou zahradu na Malé straně blíž řeky Vltavy odstoupila, jež až podnes zahradou Jesuitskou sluje."

Život v takových zahradách klášterních znal Čech ze svých návštěv zahrady seminární, jako vůbec i pro líčení místností klementinských nebylo mu třeba zvláštních studií lokálních. Vždyť jako student vykonal i veliký kus oné krkolomné cesty, kterou dostane se Václav z Michalovic ze svého vězení do kupole chrámu Salvatorského. Vypravuje o tom v „Druhém květu":

„... Kdysi povšimli jsme si v malém zadním dormitoři starých dvířek, zastavených jednou postelí. Odstavivše postel, shledali jsme, že dvířka nejsou uzamčena a že tudy přístup na temné schodiště, vedoucí někam do výše. S mocně napjatou zvědavostí vydali jsme se hned na výzkumnou cestu. S bázlivým poněkud ostychem, tápajíce ve tmě po zdích, vystupovali jsme do neznámých výsostí mohutné seminářské budovy, bývalého sídla jesuitů. Dostali jsme se do úzké, šeré chodby, do níž ústily řadou tmavé cely, prázdné a dveří zbavené. Vše tu činilo dojem mysteriosně pochmurný, že nám nebylo hrubě volno. Vyprávělo se pak mezi námi, že to byly cely jesuitských noviců nebo snad vězení, v nichž pykali v domácí kázni přestupníci řeholních pravidel. Ekert praví o tom, že nad severním křídlem seminářské budovy vyčnívá na slemeni střechy úzký

Salvatorský chrám.

přístavek po způsobu vlašských klášterů s malými, nyní zazděnými okny. Tam bývala někdy chodba, kde jesuité, majíce odtud krásný rozhled, se procházeli a hodinky modlili. Ve vikýřích bývaly jizby pro mladší řeholníky.“

Avšak důležitější byl pro nás tehdáž objev, že možno touž cestou dostati se i na rozsáhlé půdy pod střechou ohromné budovy. Byly tu pod cihlovou krytbou rozlehlé volné prostory, do nichž vnikalo jasné světlo velikými okny vikýřů; mohutná dřevěná kostra břeven, trámů a kráčat křižovala se ve výši, spočívajíc dole na roštu ohromných klád, po nichž jsme chodili jako po širokých stezkách.“ (I, 101 a sl.)

S těchto klád dostane se Václav v básni pod stříšku,

. . . . která chodbu kryje
pojící dům jesuitů k chrámu, . . .

a dospěje posléze kupole chrámu.

K chrámové kupoli vzhlížel básník často meškaje v kostele na mši. Závratná výška vnukla mu romantický závěr básně, před nímž hřímá básník ústy Václava z Michalovic k zmalátnělým, chabým potomkům slavných husitů:

. . . . Ha, studu pal,
lide bědný, nestoupá ti v líce?!
Což ni jiskra v tobě nezbyla
z chrabrosti, jež vrahů statisíce
na bojištích sterých pobila?!
Ani krůpěj z krve mužů těch,
jejichž cepů třesk a vozů hřmění
postrach nesly do národů všech
a jichž dálné vítězilo pění?!
Lide, vstaň, však ucítíš ji zase,
bývalou tu sílu v jaré pleci —
vzplaneš opět ve vítězném jase
jako Žižkovi ti dávní reci.

Povypni jen šíji s žárným vztekem,
povstaň, z tupé mrákoty se zbuď —
rozprchnou se supi s bědným skřekem,
sletnuvší se k hodům na tvou hruď!

Básník nedbá, že Václava z Michalovic dole pro hluk nemohlo být ani slyšeti, on povzbuzuje tu vlastní současný lid k sebevědomí a nadšení, jako to učinil kdysi již v „Bubnu" a v „Husitovi na Baltu" a později též v „Jitřních písních" i jinde často.

Konrádovi propůjčil básník rysy jinochů, které poznal za svých studií a kteří mu nebyli právě sympatickými. Nejvíce připomíná Konrád onoho studenta, který byl S. Čechovi v Litoměřicích domácím učitelem.

„Ale měl jsem," píše spisovatel v „Panu Brůžkovi", „z něho pramalý prospěch. Jednak nemohl se kovaný ten Němec se mnou nikterak domluviti, jednak odpuzovala mne od něho nepřekonatelná nechuť, ba tajemná bázeň. Tak jsem si představoval vždy později náboženské ztřeštěnce. Byl to hubený, zamračený kolohnát, s pletí téměř olověnou, s černými, žíním podobnými vlasy, s tenkýma, bledýma rtoma, na nichž byl úsměv neznámým hostem, a s nevlídným, vždy jaksi do sebe vhrouženým okem. S postelí přinesl si zároveň do bytu kropenku na svěcenou vodu a klekátko, na němž denně několikrát okázale klekával, zdvihaje vysoko sepiaté ruce a vzhlížeje ztrnule k nepěknému dřevěnému krucifixu nad klekátkem. Modlíval se na hlas a míval mne k tomu, abych odříkával tyto modlitby s ním.

Myslím, že věnoval vůbec větší péči spáse mé duše, nežli mému prospěchu ve škole. Leckdy brával mne místo učení s sebou do jedné kaple nedaleko biskupské residence na pobožnost, kterou tam konávalo tovaryšstvo sv. Aloisia, jehož byl horlivým členem. Klekával jsem tam po boku jeho jako ve snách: v oblacích kadidla plápolaly přede mnou oltářní svíce, etherická postava sv. Aloisia shlížela ke mně s oltářního obrazu a ve sluch mi zněly

modlitby, odříkávané jednotvárně cizím jazykem. Smysly mé omamoval tu časem neznámý dech mystiky — ale srdce zůstávalo chladným, vzdáleným té pobožnosti, jež byla cizí mé duši, jako hlahol těch modliteb mému sluchu."

Podobně klečí Václav z Michalovic před monstrancí střežen jsa zelenavým okem slídivého Konráda. Od setkání svého s Ambrožem prodělává taková muka pochybností a duševní zápasy, kterými trpěl Svatopluk Čech za pobytu svého v konviktě.

„. . . . patrna jest neshoda mezi náboženskými názory, jaké jsem si přinášel z domova, a duchem v semináři vládnoucím. Přicházel jsem do něho s vírou v Boha, tajemného dobrotivého otce všehomíra, a v nesmrtelnost duše, kterouž můj otec vždy rozumovými a citovými důvody horlivě obhajoval. K tomu družily se mravoučné zásady od něho mi vštěpované a pak úcta k některým náboženským formám, zasvěceným pro mne pietou mé matky. Vše ostatní bylo mi cizí. Z dogmatiky přijímal jsem jen těch několik thes, které byly ve shodě s mým dosavadním názorem, většina církevních obřadů nemluvila mi k duši a srdci, chladná latina modliteb nezdála se mi pravou řečí, kterou bych mluviti mohl k otci nebeskému; chtěl-li jsem se v pravdě, vroucně pomodliti, odříkal jsem jen po tichu otčenáš. A na vyšším gymnasiu vliv některých vědeckých doktrin, četba rationalistických spisů a svobodomyslný proud, který tehdáž vítězně rozléval se celou společností, podmílaly i ledaco z toho, čeho jsem se dosud s pevným přesvědčením držel. Více a více nabývaly vrchu čirá negace a skepse.

A přece musil jsem se denně účastniti všech předepsaných náboženských výkonů a sám odříkávati slova, v jichž obsah jsem nevěřil. V obyčejném proudu denního zvyku jsem to konal beze všeho rozmýšlení nebo jsem jako mnohý jiný soudruh odbýval vnitřní námitku úvahou, že nejsem dosud svéprávný a samostatný, že musím tyto jako jiné předpisy konviktského a školního řádu prostě zachovávati, ať o nich smýšlím jakkoli.

Ale často zmítaly přece mým nitrem trapné rozpory a mnohdy netroufal jsem si ani očí pozdvihnouti k duchovním mentorům svým v obavě, že by mohli vyčísti z mého pohledu mou nevěru a vyloučiti mě nejen z konviktu, nýbrž i z gymnasia.“ (I, 194—5.)

Ve Václavu z Michalovic rozuzleny vniterní boje hrdinovy zradou Konrádovou. Potom ani svůdná představa šťastného spolužití s Ignacií nemohla Václava v pevném a mužném jeho rozhodnutí a vzdoru zviklati.

Pro kontrast mezi klidným a půvabným životem venkovským na Rvenici, jak jej líčí Ambrož, a mezi převraty, které nastaly bitvou bělohorskou, použil básník všech oněch čarovných barev, kterých mu poskytly vzpomínky na pobyt a návštěvy jeho v domě otcovském. Táž struna domácí, která tak libě zní v básni „Ve stínu lípy“, ozývá se též v líčení idyllického života na Rvenici.

Naproti tomu s jakým málo tajeným rozhořčením, s jakou dojímavou silou popisuje básník popravu na staroměstském náměstí! Co mu poskytly prameny, hlavně „Historie o těžkých protivenstvích“, vše jako kouzlem oživil, vše pronikl velikým uměním svým.

A nejen toto místo, ale i jiná působí na čtenáře uchvacujícím dojmem. Ani koncesse, které učinil básník romantismu, nevybočují z mezí možnosti. Jediný zjev mohl by v té příčině vzbuditi pochybnosti: živý, směšný trpaslík, ukrytý v obrovském dortu, o kterém již byla zmínka učiněna při rozboru básně „Ve stínu lípy“. Ale i s tímto trpaslíkem se smíříme; vždyť se jedná o dar Španěla, dona Baltazara de Marradas, o stvůru končin dalekých, západních, odkud pověrčivý lid podobné výplody podrážděné fantasie přejímal.

Na začátku let osmdesátých počal Svatopluk Čech s roztouženým srdcem vyhledávati míst, k nimž poutalo ho na sta upomínek. Především byl to nezapomenutelný Vraný. Básník došel při první své návštěvě r. 1881, jak napsal později p. Paurovi,

„vlastně jen pod háj a spokojil se pouhým pohledem z povzdálí, netroufaje si dále, poněvadž se bál hlubokého stesku.“

Onen háj, o kterém se ostatně S. Čech zmiňuje i v úvodu k cyklu „Ve stínu lípy“, rozkládá se nad Vraným po levé straně silnice, jdeme-li od Klobuk. Jest přirozené, že tu ožily silně i vzpomínky na básníkovu první lásku, dcerušku klobuckého sládka, a odleskem dojmů těch jest půvabná improvisace „*Letní procházka*“. Prostý děj jest proti skutečnosti poněkud pozměněn, zejména učiněna z několikaleté, „řádně nastolené“ milenky Čechovy družka jednodenní, ale někdejší básníkovy dojmy i pozdější vzpomínání reprodukovány jsou věrně. Ozývající se v hrudi básníkově stesky uklidnila resignace, která pro básníka vždycky měla hojivou moc.

Pryč, stíny dum! Jsem spokojen,
když poskytne mi kněžka léta
těch lepých květů hrstku jen,
jež do zlatých si vlasů vplétá.

Ač tyto květy pozdějšího věku
tak nejsou svěží, plné libých vděků,
jak životního jara luzné kvítí, —
přec u vděčnosti volím pro ně žíti.

K nim druž se půvab upomínek!
V tajemné schráně ňader svých
ostříhám skromný, něžný vínek
těch nezabudek těšivých.

— — — — — — — — —

A ještě jedno podobně hezounké dílo jest plodem uvedené básníkovy pouti do Vraného — „*Výlet do mladosti*“. Ač opět zabývá se tu spisovatel podobným motivem — první láskou sestárlého „professora“, kterou mu vybaví její navlas podobná

dceruška stejného jména, jest přece jen děj zúplna smyšlen a jen skvostná scenerie českého Středohoří a konečný stesk nad uprchlými illusemi jsou jako parafráse spolehlivých zápisů cestovatelových. Prósa nevyznívá tak smířlivě jako „Letní procházka", ač celkem psána žertovným tónem.

Růžena Kubrová.

„Výlet do mladosti" otištěn sice teprve r. 1882, ale také obě větší povídky z r. 1881, „*Sláva*" a „*Hovor listí*", prozrazují náladu opět spíše elegickou, sklon k resignovanému odříkání, než bezstarostný tón „Výletu do Chorvátska", „Prvních starostí" a „Kandidáta nesmrtelnosti".

Rámec „*Slávy*" jest vlastně celý smyšlen, jenom krajinná a rostlinná štafáž líčena podle skutečných vzpomínek a zápisek z pouti na východ. Jest to okolí z „Čerkesa" známé české vsi Metodějovky, kterou S. Čech za pobytu svého na východě z Novorossijska navštívil.

Smutný osud chorého Jana vnukla však spisovateli zcela jiná episoda z jeho cesty. Byl to styk jeho s německým básníkem Drem. Linderem v Běloklječi na Kavkaze. Dr. Linder byl sou-

sedem českého kapelníka, u něhož se S. Čech na čas uhostil a který S. Čecha s německým básníkem blíže seznámil.

V cestopise „Projížďka gruzínským krajem“ píše S. Čech o Dru. Linderovi: „Učinil mi pochlebné uznání, že poznal ve mně na první pohled spřízněnou duši, s níž možno pohovořiti opět jednou po dlouhém čase o věcech sáhajících za obzor nynější jeho společnosti. Svěřil mi, že je básníkem. Má v rukopise dlouhou epickolyrickou báseň „Sylvii“. Dovolím-li, přečte mi z ní zítra některé ukázky. Pochopil jsem tragický osud sdílného básníka, píšícího díla nesmrtelná uprostřed cizího, nevnímavého světa.“ (VII, 79—80.)

Proti takovému nevnímavému světu namířeno je ostří „Slávy“. Spisovateli se zdá, že přijdou jiní lidé, jiné mravy a díla předchůdců znenáhla zapadnou do propasti zapomnění. Pessimistický názor o pomíjitelnosti slávy, krásný, duchaplný variant českého přísloví „Všecka sláva polní tráva“ jest spíše asi následek oné časové nálady básníkovy než trvalého přesvědčení, ale má přece do sebe tolik přesvědčivého a v mnohých případech osvědčeného, že vzbuzuje v nás podobně truchlivé pocity, jako v povídce vypravování lékařovo na jeho posluchače.

Mnohá místa novelly zanechávají v nás dojem, že spisovatel sám i v tomto případě propůjčil chorému Janovi leckterou představu z vlastního snění. Zejména vidina, kterou zbožňuje Jan, odpovídá úplně fantomu básníkovu, o kterém pěje později v „Šotku“, „Václavu Živsovi“ i j. a na který i ve „Slávě“ samotné mimochodem naráží líče krásnou Uljanu:

„Nesetkal jsem se před tím ve skutečnosti s dívčí krásou takového rázu; ale ve snu a dumách vznášela se často přede mnou již z dětských let — ano, přiznávám se: byla podobna mému ideálu . . .“ (XIV, 272.)

A na konci povídky táže se spisovatel, který učinil před tím svrchu psané vyznání:

„Či byla Uljana uskutečněním oné krásné vidiny, za niž nešťastný jinoch celý svůj život marně provzdychal a s jejímž tělesným obrazem se teprve nad hrobem setkati měl? Ba věru, ten jasan zachvěl se tak divně, jakoby to stál opravdu sám Jan v zelené této proměně na hrobě svém a jakoby byl ucítil nevýslovnou rozkoš onoho objetí a žhavého políbení, jež proniklo chladnou kůrou do jeho srdce.“ (XIV, 312.)

Tento poetický názor svůj o tajuplném životě rostlinstva a vztazích jeho k osudům vnímavých, cituplných lidí šíře rozvádí Svatopluk Čech v druhé povídce ze stejné doby „*Hovoru listí*“. Podle ní člověk mnohdy rozumí tajemné řeči listů, „a kdož ví, není-li ta mluva lupení v nekonečném hlaholu všehomíra právě tolik jako naše rozprávky, učené přednášky, řečnické turnaje, žerty, milostné vzdechy, stony srdce poraněného, modlitby, básně!“ (XIV, 264.)

Jako skoro v každé své větší próse, tak i v této zachyceny jsou odlesky dojmů z básníkových cest, tentokrát z jeho potulek po Moravě téhož roku, kdy novella vznikla. Patrně delší pobyt ve svěží přírodě moravské spolupůsobil také, že povídka byla tím způsobem napsána.

Jinak není těžko poznati, že úlohu málo společenského, ale „v žáru divukrásného ohně“ dvou výmluvných očí sílícího a osmělujícího se vychovatele básník sám dokonale procítil a že praeceptorova slast i trýzeň odříkání prochvívaly jednou i duší autorovou. Utvrzuje nás v tom i to, že románek ubohého vychovatele byl později ještě znovu zpracován ve „Zpěvníku Jana Buriana“, kde roli zklamaného milence hraje hrdina básně, uvědomělý rolník Burian.

Sluha Dominik jest zase jednou z typických u Čecha figurek lokajských, jež neliší se zhusta ani jmeny.

Jako kdysi osudy komuny pařížské přiměly básníka k tomu, že zbásnil svou „Evropu“, tak a ještě mnohem více působily naň

i veliké události na Rusi v letech 1880—81, zejména hnutí nihilistické, jemuž padl posléze za oběť car Alexander II.

Básník zabýval se rozháranými poměry ruskými a na mysli jeho znova vyhranila se idea shody všeslovanské, zejména i rusko-polské, v níž viděl záruku nejen proti vnějším, ale i vnitřním nepřátelům Slovanstva.

Především i osud Čech ležel při tom Svatopluku Čechovi na srdci a v črtě „*Náš vánoční strom*" se o jejich přítomnosti i budoucnosti podrobně rozepsal.

„Stojíme zde samotni na nejzazší výspě slovanského světa a moře záští ječí nám zběsile vstříc, plije v obličej náš rmutnou pěnu opovržení. Kolik tam ostrůvků, na jejichž nadějné zeleni by mohly okřáti zraky naše?! Marně napínáme sluch po hlase přátelském — slyšíme jen zuřivý ten rachot a jek, jejž slýchali otcové, dědové, pradědové naši. Vidíme jen lakotné vlny, dorážející vztekle na rozhlodané naše břehy, omílající divoce každou hráz, kterou jsme vztyčili s nadlidským úsilím proti zhoubnému příboji tomu. Tam nekyne nám čáka nižádná. Tam vane nám vstříc mořský dech nenávisti i ze zlatých strun pěvců, i z vědeckých foliantů, ba i z úst apoštolů humanity, kteří by nám své vznešené zásady psali nejraději mečem do srdcí, jako kdys hlasatelé lásky křesťanské našim ubohým bratřím polabským.

Tam není soucitu pro naše utrpení, není porozumění pro naše snahy, tam šlapou se v bláto naše nejsvětější city a sama tvář naše stala se tam ohyzdnou karikaturou, přibitou na pranýř obecného posměchu — jsme nenáviděný, povržený Erin Východu — . . .

. . . . V pomoc a přízeň cizích nedoufejme: neposkytnou nám ani zbla kromě toho, co jim urveme v urputném zápasu; po krevních bratřích slovanských stále se ohlédejme, nechť odpovídají třeba k pohledu naší lásky chladností nebo velkopanským pohrdáním; ale především vznášejme vysoko prapor s heslem usilovné vnitřní práce!"

Básnicky zpracoval Svatopluk Čech myšlenky svoje v allegorické „*Slavii*“, v „jakémsi pendantu k Evropě“, jak sám báseň nazývá v „Sebraných spisech“.

Děj „Slavie“ má z části reálný podklad.

Několikrát zmiňuje se Svatopluk Čech ve svých črtách o ruském důstojníku, který s ním se bavil na palubě „Caesarevny“.

„Přisedl jsem k jednomu z důstojníků ruských a brzy rozpředl se mezi námi hovor o krásách přírody kavkazské atd.“ (Upomínky z Východu, XX, 33.)

„Vrátil jsem se na palubu a přisedl u kormidla k mladému ruskému důstojníkovi, který si zpíval potichu ukrajinské dumky.“ (Různí židé, VII, 214.)

„. . . . Procházel jsem se s jedním Rusem po palubě parní lodi, plující Černým mořem. (La grrrrrrrrrrande nation, XV, 115.)

Politických hovorů Svatopluk Čech s důstojníkem na „Caesarevně“ nevedli, za to však jeho zástupce, plující na lodi „Slavii“, má k tomu příčinu a trpce si stěžuje:

Hle, obraz věrný
slovanské bídy, náš to osud černý!
I lodi této těsný prostor hostí
po boku našem běsa nesvornosti.

(VIII, 255.)

Co však jednou a to v blízké budoucnosti, jak básník doufá, sjednotí Slovany, bude strach před společným škůdcem. I Polák, zapřisáhlý nepřítel Rusů, překoná dávnou svou zášť a promluví:

Jsem Rusi nepřítel; než v této chvíli
nech mlčí spor, kdy zkáza hrozí všem,
kdy na společné škůdce všechny síly
nám třeba sloučit svorným postupem.

(VIII, 274.)

*

Po šťastných úspěších Čech ujme se vhodné příležitosti a zprostředkuje trvalý smír mezi Poláky a Rusy. I ostatní Slované zanechají malicherných sporů, umlkne vřava hlasů,

v níž srážejí se zlobně zápolící
předsudků cetky, stíny dávných časů,
cop s tonsurou, latinka, s cyrillicí... (VIII, 272.)

Básník vítá tuto dobu všeslovanského smíru a spolupůsobení nadšenými slovy:

Ó chvíle přežádoucí, až se spojí
ta vábná Polska s ruským obrem žasným,
ne poutem železným, jež srdce dvojí,
než volnou družbou, svazkem lásky krásným!
Až k nim se přimknou ve svornosti stejné
ostatních bratří davy rozervané,
pak slunce nové doby světodějné
nad slávským luhem divuplně vzplane.
(VIII, 293.)

Slovanstvo na jeho vítězném postupu nic nezastaví. Rusům jako největšímu národu zůstane úkol vůdcovský. Ale navzájem Slované budou si rovni. Svatým svým nadšením, „blouznivým zápalem“ překonají jakoukoli skepsi, i nihilisté skloní se před září „velkého dne“, slavného dne obnovy světa, dne svobody, lásky bratrské a rovnosti.

Slovanstva génij vnese v lidstva žití
švižnější ruch, teplejší srdce tluk,
dá nový povzlet duchů vlnobití
a strunám citů vdechne nový zvuk.
On s mohutností měkkou něhu svíže
a k síle přidá kouzlo lahody;
on přivine zas člověčenstvo blíže
ku ňadrům poesie, přírody! (VIII, 237.)

Taková jest idea „Slavie", jasná a optimistická. Básník nečeká již sociálního převratu od sobeckého a pyšného západu, kde sice „vysoko duchů peruť vzlétá", ale „hasne zápal ryzí", nýbrž od nadšeného, citupIného ducha slovanského, jemuž hnutí nihilistické neuškodí. Tam na východ musí upírati zraky „slabý, malý" národ náš.

Když rámě klesá, tu náš pohled sílí
na bratů krevních, valný, mocný řad,
zvýšených nad nás losy šťastnějšími,
a národ tvůj tu, (Ruse,) titan mezi nimi,
jest naděje nám nejpevnější hrad. (VIII, 238.)

O čem snil Kollár, co podle něho vštěpoval v mladou duši synovu poetický František Jaroslav Čech, to všecko ztlumočeno bylo ohnivým způsobem naším básníkem v době, kdy Rusko pro vnitřní své poměry vzbuzovalo nejméně krásných nadějí v budoucnost.

Vzácné to nadšení své i víru uchoval si S. Čech i v pozdějších dobách horuje pro ideál svůj také v „Jitřních písních" a „Nových písních" a ještě v „Radhoštské dumě" z r. 1897 pěje:

To moře slavské šumí, duní plesně
jak písní o budoucí lidstva vesně — — —

Než i žal svůj nad ochuzením Slovanstva o mocnou větev severní projevil Svatopluk Čech vetkav osudy její do největšího svého eposu „*Dagmar*".

Tato místa obsahují přemnoho básníkova cítění vlastního. Musejník z r. 1846, z něhož Svatopluk Čech čerpal historickou látku ke své epopeji, poskytl jen velice málo zpráv o Slovanech. Vocel cituje dánského dějepisce N. M. Petersena líčí vládu Valdemara II. Vítězného takto:

„Skvělou řadou slavných činů byl pokoj v Dánsku upevněn, když Valdemar II. po slavném panovníku Knudu VI. vládu dánské říše nastoupil, maje věku svého 32 let. *Severní Polabané byli žezlu dánskému podrobeni*, hrdé a dotíravé požadování císaře německého nalezlo slušného odporu, moře stalo se téměř prázdno loupežnických lodí, nová města se zakládala, rolnictví se zmáhalo, obchod kvetl, národ byl dobrý a zmužilý a zbraň jen tenkrát skládal, když vítězství získal."

Smutný osud Polabanů vedl však básníka k tomu, aby pátral po podrobnějších pramenech, v nichž dočetl se o posledním zoufalém odporu jejich a o útiscích na nich páchaných. Úmyslně dává hrdince své plouti mimo Vinetu, líčí ústy Albertovými a Lykkeovými hrozný osud a zoufalý odpor polabských Slovanů, chvěje se s Dagmarou nad utrpením jejich, přivlastňuje Dagmaře vlastní dojmy i vidění, které obraznost jemu samému byla za pobytu jeho u Baltického moře vykouzlila.

S. Čech v první polovici let osmdesátých.

V cestopisném obrázku „*Vineta*" líčí nám básník cestu svou k historické Vinetě na

jižním cípu ostrova Volína i k vybájenému Uznojmu a jasně nám dává nahlédnout do vlastního nitra. Vzpomínky jeho jsou prosaickou parafrásí Dagmařiných zrakových i sluchových hallucinací nad Vinetou báje:

„— — — A slyš! Zvuk jakýsi ze hluboka donesl se k mému sluchu.

Zavírám oči. Zvuk ozývá se dále, zřetelněji a zřetelněji. Slyším přitlumený hlahol zvonů, hlahol divukrásný, slavný i truchlivý, duši unášející i srdce rozrývající — utonulé zvony propadlého města vyzvánějí hrany dávno zemřelému, zapomenutému národu . . . Šest set let již ozývá se ten truchlivý zvuk, a zřídka jen zabloudí sem člověk vnímavý, který jej zaslechne a jemu porozumí, který s vlhkým zrakem na tom pahorku poklekne, zašeptá modlitbu nad tím ohromným hrobem, zalká, zaúpí a pak zaťatou pěstí zatřese proti vrahům nešťastných plemen slovanských . . .“ (VII, 246.)

Něžná Dagmar Čechova jednala ovšem po ženském svém způsobu jemně. Ke svým dvěma prosbám, v dánské jedné písni opěvovaným, připojuje třetí, ryzeČechovskou a nejtklivější, za tehdy ještě živořící Slovany:

Slovanu buď otcem dobrým jako Dánu,
dej mu práva stejná, zbav ho krutých břemen,
chraň ho před útiskem od vítězných plemen,
chraň ho v rodné chátě, na zděděném lánu!
Místo cizích mnichů, kněží řeči jiné,
pastýře tam vlídné vyšli z jeho středu,
aby slovem lásky, drahou řečí dědů
pěstili v něm víry sémě blahočinné.

Umírajíc pak ještě přemáhá Dagmar mdlobu a praví:

Jediné jen slovo posílám ti z hrobu,
svoji úpěnlivou prosbu poslední:

Nad ostatky Slávů vznášej vlídnou ruku —
nad ubohým —

Historická fakta jsou vzhledem k těmto prosbám tragickou ironií. Než Dagmar Čechova mohla jen s takovou myšlenkou umříti jsouc ideálem duše básníka, obepínajícího veškeré Slovanstvo láskou Panslávа Kollárovského.

Vždyť Dagmar není jen historickou královnou dánskou původu českého, o níž zachovaly se kusé zprávy, nýbrž i fantonem básníka idealisty, jenž sám o výtvoru svém v cestopise „*Ve stopách královny Dagmary*", uveřejněném po prvé ve „Světozoru" r. 1888, vyznává:

„Pročetl jsem v Musejníku z r. 1846 článek Jana Eraz. Vocela o Dagmaře, dříve jen z některých zběžných zmínek historických mně známé, a jeho překlad čtyř národních písní dánských o této královně — a v mé duši vytvořila se ideální postava ženská, obraz milostné a dobrotivé kněžny, vábící mne mocně k poetickému zpracování."

Dotčené tu čtyři písně dánské byly hlavním pramenem básníkovým a podle nich rozvrhl také svoje dílo. První píseň, nadepsaná „Plavba pro nevěstu", líčí výpravu dánských pánů Strangeho Ebbesona, Limbeka, Olufa Lykkeho, Petra Globa, Seelanského biskupa, Alberta z Eskelseu do Čech, námluvy, hru o nevěstu, napomenutí rodičů, příjezd a uvítání Dagmary v Dánsku. Samostatné zpracování tohoto děje podává prvý zpěv eposu „Hra o nevěstu".

Druhou píseň „Věno manželské" rozvedl básník v III. zpěvu „Svatební dary". Šestý zpěv eposu „Mořská žena" zakládá se na třetí písni „Osudné proroctví" a sedmý zpěv „Dagmar umírá" na čtvrté písni „Smrt".

Druhý zpěv eposu „Vinetu" vložil básník úmyslně do vypravování, aby jako kdysi Kollár projevil bol svůj nad vyhynulým tu Slovanstvem. Píše o tom v uvedeném již cestopise: „Zdálo se mi vhodnějším, aby hrdinka mého epu konala cestu svou tudy mezi hroby a zbytky baltického Slovanstva, tehda již rozdrceného a sko-

návajícího, aby plula kolem Vinety, nedávno před tím (r. 1172) rozkotané a v tajemném vidění zahlédla ve hlubinách vodních pohřbenou její nádheru, aby zatruchlila nad tím hřbitovem bratrského národa a předsevzala si orodovati u příštího manžela za ubohé pozůstatky nešťastného plemene.“ (VII, 255.)

Podle jezera u zámku Dagmařina, který jí byl vystavěn chotěm jejím, dán název zpěvu čtvrtému „Gurre“. Vocel ve svém článku uvádí, že skrovné pozůstatky zámku Dagmařina lze prý dosud spatřiti u Borre-Sö (sö — jezero), ale S. Čech dopátral se, že jezero ono v pravdě nazývá se „Gurre-Sö“.

Do města Ribe, sídla královského, uvádí nás zpěv pátý, „Danebrog“ nazvaný podle vítězné korouhve „Danebrog“, která seslána byla od Boha Dánům na pomoc proti pohanům.

Vocel o korouhvi té píše:

„Pověst národní vítězství toto (křesťanských Dánů, Slovanů a Němců nad pohanskými Estony) církvi přivlastnila, udávajíc, že bílým křížem v červeném poli nepřátelé přemoženi jsou. Dánský arcibiskup Ondřej prý skrze vroucnou modlitbu svou ono svaté znamení přivolal, takže v rozhodné době bitvy korouhev bílého kříže s nebe sletěla a vojsko křesťanské k vítězství vedla. A tatoť jest pověstná korouhev, „*Danebrog*“ nazvaná, která se dosavád na praporech dánských skví.“

Již ze stručné osnovy celého eposu vysvítá, že básníkovi nijak nestačila látka, které mu skýtaly články Vocelovy, ale že v přemnohém napomáhala mu opět fantasie i vlastní zkušenosti. Shlédl místa, která připomínají dobrotivou královnu, poznal povahy a mravy druhých jejích krajanů. Celé epos pronikají tři hlavní motivy: idealisování ženské dobroty a něhy, oslavení pozapomenuté episody z české historie a dotčená již svrchu idea všeslovanská.

„Pro mne stačilo úplně,“ píše básník (VII, 254), „že Dagmar byla dcerou našeho krále Přemysla, že všechny památky velebí její spanilost a dobrotu, že dosud vzpomínka na ni blaze rozechvívá

srdce každého Dána. Milostný ten obraz české dcery královské tkvěl v mé duši a byl by zůstal nezměněn, i kdyby snad některý vetchý pergamen ty neb ony rysy krásné představy byl odkázal do říše bájí.“

Není ani povinností básníkovou zpracovávati látku historickou přesně podle pramenů, básník musí přihlížeti více k vnitřní spojitosti dějů, zachovávati důsledné charaktery a proto může si i pro svůj účel a pro poetickou spravedlnost dovoliti úchylek od suchých fakt historických, často drastických a nahodilých nebo pro nedostatek určitých zpráv zdánlivě nekonsequentních.

Tak nehodilo se S. Čechovi do poetické osnovy, že poslové dánští odvezli si Dagmar vlastně z Míšně, kde tehdy dlela Adleta Míšeňská s dcerou svou, když byla s Přemyslem Otakarem I. rozvedena.

Také povaha Přemysla Otakara není v básni podána v takovém dosti nepříznivém světle, jak nám ji líčí historie. Přemysl Otakar básně Čechovy jest starostlivý otec a něžný manžel, podobně jako i její Praha daleko vyniká nádherou svou nad skromnou, střízlivou Prahu století dvanáctého.

„Dagmar“ sleduje cíle čistě umělecké. A jako nikdo nemůže vytýkati malíři subjektivní pojímání komposice, má-li na zřeteli především aesthetické požadavky své doby nebo svého směru, stejně bylo by nevhodným příkře posuzovati dílo básnické, které je provanuto vzletným duchem básníka idealisty. Nestranným soudcem může tu býti toliko ten, kdo se dovede vmysliti v pocity a náladu tvořitelovu. Čechovo epos neplatí „krasavici z masa i krve, nýbrž jen vzdušné vidině obraznosti.“ (VII, 253.)

Ani stín nesměl poskvrniti vznešenou postavu Dagmařinu, která v básni koná divy obětavosti a sebezapření.

Dánská píseň „Smrt“ líčí, jak královna před smrtí se zpovídá:

A přede mnou se nebojte, vždyť jsem nezhřešila,
jen že jsem rukáv hedvábný v neděli vroubila.

Básník používá této zpovědi k tomu, aby hrdinka jeho vyznala, že někdy vzpomínala s touhou na oddaného Strangeho, který cedil pro ni krev, a aby dokázala svou nebesky krásnou povahu i v tom, že se zpovídá škůdci svému a úhlavnímu nepříteli svého chotě — biskupu Valdemarovi, který pak pronáší významná slova, odpovídající představě básníkově:

„Anděl jsi, ... vzlétáš k nebes týnu
křídlem křišťálovým, v němžto není stínu.“

Tak září Dagmar před námi jako nedostižný vzor milosti, něhy, dobroty, soucitu a tiché oddanosti ženské.

Po její bok postaven muž silný a rekovný, ale nestálý. Nejvíce ještě z mužských postav přibližuje se Dagmaře snivý Strange, k jehož poslání přibásnil S. Čech romantickou obětavou lásku k Dagmaře. Také mladičký panoš Dagmařin zbožňuje svou velitelku, ale jeho příchylností a oddaností míní básník pietu veškerého lidu dánského k dobrotivé, milované královně.

Historicky nebo v dánských písních doloženi jsou ještě vládychtivý a úlisný biskup Valdemar, průvodkyně královnina Kristina, mořská žena i vášnivá Berengara.

Ovšem básník, maje na mysli báseň romantickou, jejíž osou je kult rajské bytosti ženské, nepočítá všude úzkostlivě ani s pravděpodobností, nýbrž místy úmyslně nanáší silné dávky galantní rytířské erotiky i jiné znaky mravů středověkých.

Aby kolorit romantický ještě patrněji byl vystižen, vložil S. Čech hned do prvého zpěvu obšírnou episodu jednající za válek křižáckých. Vůbec přerušuje básník pásmo vypravování delšími odbočkami všude tam, kde se mu to zdá žádoucí pro pestřejší střídání látky nebo kde to odpovídalo jeho básnickému vkusu a nadání.

Charakteristické v té příčině jsou zejména píseň skaldova, píseň panošova, Dagmařin sen a allegorická pohádka o princi Ryzci a kněžně Holubince.

XV.

Lešetínské zvony slyšet valné hony,
přes pole a háje zní ten svatý hlas,
hlaholí tak jasně, hlaholí tak krásně —
Brzy uslyším vás, milé zvony, zas!

Bystře noha kráčí — kéž mám křídla ptačí!
Doletěl bych tam k těm horám modravým, —
Však tě za svítání v lešetínských stráních
s jásotem kraj rodný opět pozdravím

Lešetínských zvonů jasný, krásný hlas

Původní náčrtek XV. zpěvu Lešetínského kováře (z r. 1883).

Tato pohádka vznikla brzy po vydání jiné větší báchorky — „Petrklíčů". Třináct let po sepsání satirické pohádky „O jednom králi" vrátil se S. Čech k tomuto oblíbenému druhu poesie, aby do něho zaobaloval svoje posudky a názory o současném životě společenském, národním a uměleckém.

Za celou dobu desíti a více let napsal sice řadu prosaických satir, většinou literárních, hlavně do „Lumíra" a „Národních Listů", ale teprve od roku 1883 věnuje satiře většinu své práce maje na zřeteli

hlavně zdokonalení mravní hodnoty svého národa, jeho snah a vkusu.

Bylo to v době, kdy S. Čech začal si stýskati také již do blížícího se stáří. Rozloučiv se s mládím vlastně již r. 1874 v krásné allegorii „*Signorina Gioventù*“, vetkal takové vzdechy do „Letní procházky“ a do „Výletu do mladosti“ a také v „Petrklíčích“ naříká si, že po mladých jeho letech je veta.

Jako starší, zkušený pozorovatel českého života bere tedy r. 1883 na sebe úkol nejen karatele, ale i rádce a učitele svého národa, a to mentora laskavého, upřímného, nikoho přímo se nedotýkajícího ani nezahanbujícího, který dovede se sice i vysmáti, ale bolu a trpkosti nepůsobí.

Jeho šlechetným úmyslům odpovídala nejvíce jemná forma báchorek, které vyznamenával již od mládí.

Tak uveřejněny byly básníkem čtyři satirické „báchorky veršem“ hned ve čtyřech letech za sebou.

Nejprve vyšly „*Petrklíče*“.

Jsou symbolem štěstí. Lidé touží jen po hmotném prospěchu a tělesných rozkoších. Nerozvážný jinoch chvilkovému opojení obětuje věc, která by mohla mu býti zdrojem stálé spokojenosti, ziskuchtivý nezná ceny pravé blaženosti sháněje se jen po výdělku, učenec má smysl jen pro theoretické studie a jalovými spory ztrpčuje si život, ani sláva ani požitky lásky nemohou člověku poskytnouti trvalého blaha, ba i ti, u nichž pozemské věci mají nejméně rozhodovati, hovějí svým vášním a vznešeným cílům svým se zpronevěřují. Jediné básník — snivý samotář — zná kouzlo pravého blaha nebeského. Fantasie jeho vytváří mu ráje plné čarovných vidin a zvuků. Jediný básník povznáší se zcela nad nízkou úroveň lidského snažení a duše jeho naplňuje se nadzemskými tuchami. City a dojmy své odívá v krásné roucho básně. Chybou je, že básně ty dostávají se do rukou nepovolaných a tak se stávají samému nadšenému tvůrci svému zdrojem nepříjemností, jako jsou kritiky, psaní proslovů a pod.

Z ostatních smrtelníků může nejvyššího pozemského štěstí okusiti jen mladý člověk čistou, oddanou láskou.

Vedle této základní ideje obsahuje báseň také několik narážek na tehdejší naše literární a umělecké poměry. Hudbě věnován je celý zpěv šestý, který vymyká se z původní osnovy líčiti různá pojímání lidského štěstí. Zdrojem rajských požitků jest básníkovi toliko hudba melodická, která v nové době zatlačena byla moderní hřmotnou hudbou dramatickou.

Laik poslouchaje takovou hudbu musí předstírati obdiv, nechce-li se zdáti zpátečníkem bez vkusu, neboť aesthetikové volají:

Dosti už těch sladko znících
starých nápěvů,
cinkajících, klinkajících
   citu výlevů.
Nechcem' ucha kratochvíli;
myšlenku chcem', plnou síly,
   v rázném projevu.

V „Petrklíčích" S. Čech po prvé hlásí se odpůrcem ohlušující hudby moderní, kterou ironisuje pak i v jiných spisech satirických, na př. v „Hanumanu" a v „Pravém výletu pana Broučka do měsíce".

A ještě spory rukopisné, také častější později cíl Čechovy satiry, jsou v „Petrklíčích" po prvé předmětem básníkova výsměchu.

V době, kdy „Petrklíče" psal, byl přesvědčen S. Čech ještě o ceně rukopisu, jak vysvítá i ze zobrazení jeho nebeskými klíči. Až do roku 1886, kdy nové tehdejší boje zkarrikoval v „Šotku" jsa již ve víře své v pravost silně zviklán, byl S. Čech ctitelem rukopisu, v mládí svém dokonce nadšeným. Píše o tom v „Druhém květu": „(Avšak) pro rukopis Králodvorský byli bychom podnikli všechno na světě. Vždyť víte, čím tehdáž byl každému Čechu. A také nám v konviktě byl skutečným palladiem, naší největší chloubou a nej-

pádnější zbraní proti německým soudruhům, kdykoliv se začali vychloubati duševní povýšeností svého národa nad naším." (I, 158.)

Pro své „Oběti pověry" užil rukopisu jako spolehlivého pramene (na str. 15).

Později ovšem, když vyskytovaly se stále nové a nové námitky proti pravosti rukopisu, měl i on časem značné pochybnosti, ale stále ještě obdivoval se básnické hodnotě sporného díla. Co však pozoroval s rostoucí nevolí, bylo dělení celého národa ve dva tábory a jízlivé polemiky učenců. Dotýká se této okolnosti i v „Petrklíčích":

Veselo tu bylo, jak se sluší.
Taká věc vždy bývá soustem božským
pro každičkou ryzí českou duši
od Šumavy k horám krkonošským.

Každé péro plálo v jízlivosti
jako dýka jedem napuštěná,
vlasy navzájem si rvali prostí,
vzdělanci pak čest a dobrá jména.

Marně pátráno bylo tehdy po nových zlomcích, které by dokázaly, že padělatelem není Hanka a jeho družina. Bylo prý dobrého pergamenu užíváno jako vložek do bot a tak vzaly zlomky za své (v básni havran odnese klíče). Spor tedy zůstal nerozhodnut a básník naříká:

Kterak mohli jsme z těch klíčů těžit,
o jich pravosti se krásně příti,
polemických článků spousty věžit,
před Evropou veškerou se skvíti,
chlubit se, že předci naši slavní
zdobili se umën sterým květem
za časů, kdy Germanové dávní
v kožích volských pobíhali světem — —

Jak vidno, vyhýbá se básník stále každé narážce na *pravost* rukopisu, nejsa sám ještě rozhodnut, a zabývá se výhradně nemilým mu *sporem*.

Na rozdíl od vznešené řeči předcházejících básní historických vynikají „Petrklíče“ lehkým slohem, který jest ohlasem jednak poesie národní, jednak svérázné mluvy Havlíčkových satir.

Nejnápadnější v té příčině je strofa II. zpěvu:

Sleduje tu kouli bláta
v její vratké pouti,
nad tím lidským hospodářstvím
divně hlavou kroutí.

Docela přichýlil se S. Čech k vzorům národním v „*Lešetínském kováři*“. Národní naše zvyklosti, svérázný vzhled našeho kraje a našich chat, jejich pestrý život prostomilý se svými typickými postavami — vše to vystupuje plasticky před námi jako na obraze. A do této idylly zasáhne neurvale živel nám cizí, nepřátelský — německá továrna se svými sobeckými, pánovitými majiteli a úředníky. Tento kontrast, stále nové podrobnosti a změny přinášející, a účinné střídání vložek lyrických, vkládaných do úst a myšlenek mladého kováře Václava a Lidunky kovářovy, jsou přední ozdobou Čechova eposu s tendencí čistě vlasteneckou.

Poukazuje ovšem také již v této básni spisovatel na bídu továrního dělníka, na jeho trampoty a nízké postavení, ale představuje si tyto poměry jen pod bezcitným panstvem cizím.

A tak celá báseň stává se do nebe volající obžalobou cizích kapitalistů, kteří dojíždějí do naší vlasti, aby využitkovali pracovní síly a zdatnosti našeho lidu a aby nám z bohatého měšce svého odluzovali lid náš i drahocennou půdu českou kus po kuse.

Ale v Lešetíně, který vyvstal v básníkově fantasii při čtení a slýchání zpráv o nových a nových německých továrnách v če-

ském území, postaví se proti proudu děsné pro nás osvěty muž nepoddajný, lpící houževnatě na odkazech svých otců, na domácí půdě a řeči, neohrožený zastánce svých práv a svého majetku, „muž citu", jímž je básníkova představa statného českého kováře. S. Čech líčí svého hrdinu ústy Prokopovými:

Líbíš se mi, kováři! Tys pravý
věru muž! Jen takých mějme více
a hněv lidu vyvstane jak lvice,
jedním skokem tyrany své zdáví —
moře bodáků ho nezastaví!

Lešetínskému kováři není třeba zlata, on „má svou vůli" a tou prosadí, že z otcovského domku jeho nikdo ho nevypudí. Jeho nepoddajnost stojí ho sice život, ale „hasne v míru, neb kde žil, na té zmírá půdě." Odkazem jeho a zároveň básníkovým přáním jsou slova, která pronáší k Václavovi:

Spoj to dvoje: Pracuj statně dál
a stůj pevně, jako já jsem stál!

„Příboji hltavému" „jen práce, v sebe víra vzdornou mez postaví."

Takovými zásadami řídil se již otec básníkův, který pro své vlastenecké přesvědčení r. 1848 těžce trpěl a jenž v mnohém byl i tentokrát básníkovi vzorem. Čechovic dlouho tajené obrazy Husův a Žižkův nad jiné jasně uvádí nám na mysl ozdoba světničky kovářovy:

. . . . . mistra Jana
též tu visí malba neumělá
a s ní hrdinná tvář Trocnovana
z pod přílbice hledí zamračeně
po biskupech na protější stěně . . .

Než nejsou to jen němečtí továrníci, kteří olupují náš venkov o jeho prostotu a svéráznost, nýbrž i „vše nivellující civilisace", proti které Svatopluk Čech zejména výbojně se postavil po svém návratu z Moravy.

V obrázku „*Jaro v horském údolí*" píše: „. . . . . nynější duch časový . . . . viděl by nejraději, kdyby celý svět vzal na sebe jedinou, rozumně nudnou tvářnost. Já jsem v ohledu tom hanebný zpátečník. Plesám, zachytím-li alespoň nějaký cíp unikající původnosti a poesie." (V, 28.)

Otec básníkův v letech čtyřicátých.

A na jiném místě „*Moravských obrázků*" píše:

„,Oh, nepřítel evropské civilisace! Nepřítel pokroku!' zvolá snad někdo z vás. — Nikoli! Protestuju ovšem, ale ptám se zároveň: Což musí pokrok civilisace ničiti všechnu původnost a poesii? Což musí za poklady rozumu, které národům přináší, bráti jim poklady samorostlé krásy? Či je ideálem a cílem pokroku lidského, aby celý svět přijal na sebe jedinou tvářnost, jediný střih šatu a způsob obydlí, jedinou řeč a jediný obyčej? Zdá se věru. Země, jež kdysi tolikerým různotvárným a různobarvým půvabem kvetla, stárne patrně, odkvétá, šediví a snad přijde čas, kdy rozdělena bude celá ve čtverce polí jako šachovnice a kdy budou se po ní procházeti lidé úplně stejné façony jako figurky vysoustruhované dle jediného vzoru. Básníkům a malířům příští doby nezávidím." (V, 54—55.)

Tak z nechuti proti jednotvárnosti a nudě vznikl „*Hanuman*", satira na opičení po cizích vzorech.

Svatopluk Čech, veliký apoštol pravé humanity a osvěty, zavrhuje tu veškeru povrchní uniformitu, která by pro nás znamenala zkázu, oloupilať by český národ o nejdražší jeho poklady,

o původní ráz, mravy a řeč. I o tu básníkovi šlo, neboť chtěl pronésti také svoje mínění o světové řeči „volapüku“, který od r. 1879, doby svého vzniku, byl předmětem častých diskussí.

Ač v žertovné básni své neuznal S. Čech za hodno odhaliti svoje vlastní názory o pravé osvětě, dá se přece z drastického znázornění opičících se národů opičáky pravými vycítiti, že t. zv. civilisaci pokládá za pouhou slupku.

Jádrem jest pravá vzdělanost, humanita, volnost názorů, vůbec duševní pokrok lidstva, pro něž S. Čech ode vždy ve spisech svých horoval.

Děj básně vymyslil si básník sám; mylným jest tedy výklad, že v lecčem byly mu snad vzorem tehdejší poměry srbské, ale mnoho látky poskytly mu ovšem mravy a zvyklosti domácí i státní.

Především staví tu před svůj soud zřízení vojenské. Jedno podobenství, vzaté z dob husitských, není nahodilé, ač je básník úmyslně položil na místo, kde je zřejmou ironií. Licoměrný Hanuman, libující si v lesklých uniformách, v povrchním napodobení cizích, sobě i svým poddaným nepřirozených způsobů, bojuje se svým lhostejným vojskem proti nadšeným horlitelům za staré zděděné mravy a zvyklosti plemenné.

Dále dostávají v satiře svůj díl skoro všecky stavy. Tak právníci, zejména advokáti (IV, 302), lékaři (303), pedanti professoři (t.), bohoslovci (t.), básníci se zcuchanými vlasy (304), malíři (t.), hudebníci (t.), městské ozbrojené sbory (315), řečnící purkmistr a „vlastenští pěvci“ (330) atd.

Také vysmívá se básník patolízalům (288), šplhavcům (302), švihákům z Příkopů (305), chovankám pensionátů (305), dámám t. zv. vyšších kruhů (306), družičkám vítajícím hodnostáře (330) i j.

Výborné jsou parodie řečí sněmovních, hesel, povzbuzujících slov vůdcovských atd.

Ale mnohdy vyznívá ze spousty žertů a vtipů i vážná, hluboká pravda, na př.:

Jest obyčejem nízkých, zvrhlých duší,
že všechno servat hledí do svých kalů
a jiným aspoň slinou hany ruší,
co sami ztratili, lesk ideálů — —

Rovněž i vlastní ideu básně projevuje S. Čech slovy Vindraguptovými:

Nač máme zapírati bytost vlastn
a předků mrav, s nímž bývali jsme šťastni,
tím pohrdat, co příroda nám káže
a k čemu potřeba i zvyk nás váže.

Velikou předností básně jest také úchvatné líčení pralesa, které se proplétá všemi hlavními zpěvy. Básníkovi posloužily tu především vlastní zkušenosti z cesty na Východ, ale i do samých lesů hindustanských přenesla jej častěji fantasie, když četl o nich v cizích cestopisech, jak prozrazuje již v předmluvě k svému obrázku z Východní Indie „*Bahadur*“ z r. 1880:

„V tomto náčrtku chtěl jsem skupiti některé zprávy cizích cestovatelů, zejména Francouze L. Rousseleta o kraji a lidu Radžastanu (t. j. oblasti přečetných domorodých knížat hindustanských, pod vrchní vládou Anglie větší neb menší část panovnické své moci zachovavších) v celek, kterýž by podal alespoň částečný obrázek oné zajímavé končiny. K vůli větší souvislosti a živosti podávám tyto věrně z pramenů vzaté podrobnosti ve formě úryvku z fingované vlastní cesty po Hindustanu, kterou jsem bohužel jen v duchu častokráte konal.“

Dotčené cestopisy poskytly básníkovi mnoho výstižných barev a bezpochyby také jméno samého reka „Hanumana“. Tak zpracováno je pružnou fantasií v nádherných líčeních a popisech „Hanumana“ vše, co poznal S. Čech z autopsie, z četby a snad i z obrazů.

Roku 1885 uveřejnil opět po delším čase román a to, jak sám jej nazývá, sociální. Jest to „*Ikaros*“, vlastně podobná donquixotiáda jako „Kandidát nesmrtelnosti“, neboť i v něm odhaluje spisovatel rub života kandidátů nesmrtelnosti. Také tentokrát vlastní zkušenosti a reminiscence pomáhaly budovati zajímavou tuto stavbu, do níž vetkáno mnoho básníkových konfessí. Nesouhlas svůj s naturalismem v poesii tlumočí spisovatel ústy sympatické Olgy a předvádí v románě tři zástupce svého směru idealistického, totiž Stanislava Hvězdného, Pavla Vysockého a Otakara Sezimu. Kdežto prvý z nich má roli pouze episodní, jsou propracovány charaktery obou později jmenovaných do nejmenších podrobností.

Zejména povaha Sezimova v mnohém dává uhodnouti vlastní vyznání básníkova, na př.:

„Kdo si představuje tvořícího básníka asi jako ptáka, jásajícího z jara ve skrýši svěžích lupenů, uprostřed haluzí, obsypaných bělostným, zářivým květem, dýšícím nejsladčí vůni, užasl by nad ovzduším, z něhož vylétaly zpěvy Sezimovy. Avšak i ten, koho nezarazí básnická dílna, naplněná místo květného pele dusným prachem a místo sladké vůně štiplavým tabákovým dýmem, zavrtěl by mnohdy hlavou nad způsobem, jakým Otokar sloužil své Muse. Byla to časem robota, horší trýzně nevolnické, kdy ve lhůtě odměřené lopotil se v potu tváři za určitým počtem archů, poháněn bičem neúprosného závazku.“ (Květy z r. 1885, I, 617.)

Nebo:

„Muž slavný jest — jak jeden spisovatel praví — ‚věcí veřejnou,‘ k níž každý osobuje si právo. Pro jednoho může býti právě tato okolnost příjemná: mnohý může si libovati v této veřejnosti své osoby, může jako herec ocitovati se ve svém nejmilejším živlu, když tisíc očí upřeno jest na jeho podobu, stopuje každý jeho pohyb a výraz. Pro jiného jest naproti tomu ona veřejnost stinnou stránkou slávy. Má pro něho spíše příchuť pranýře. —

K tomu druhu patřil Otokar.“ (Květy z r. 1885, I, 733.) A patřil Svatopluk Čech, možno dodati.

Na konec ironisuje spisovatel vlastní svou práci:

„A tragický osud přítele Vysockého povzbudil ho jednou k sepsání sociálního románu. Na neštěstí dověděl se o tom redaktor Zvonu a přiměl Otokara, aby mu psal řečený román po kusech, na pokračování. Náběh byl pěkný, ale od čísla k číslu ochabovala a smršťovala se pokračování, vyskytovaly se hustěji zbytečné episody, vlekla se zoufaleji slabá nit děje, a když se rok sešel s rokem, stal se z románu o Ikarovi sám nešťastný, šíleným spádem posledních kapitol před časem bídnou esthetickou smrtí sešlý Ikaros.“ (Květy z r. 1885, II, 740.)

Hlavními episodami, do děje vloženými, je líčení předcházejícího života bývalého vychovatele Vysockého a pak pověst o zkamenělém dělníku na věži svatovítské.

V životopise Pavla Vysockého shledáváme leckterou shodu s vlastním životem spisovatelovým.

„Jedinými vadami“ starého Vysockého „byly občasná umíněnost a náhle vyšlehující prchlivost.“

Sympatický farář liteňský funguje v románu jako ujec Vysockého, který za jeho siroby o něho pečuje a vymůže mu později, že byl přijat za bezplatného chovance seminářského konviktu chlapeckého. Jako akademik bydlí Vysocký ve výstupku staré šindelové střechy u drobné matrony, paní Kavkové, v které podle dalšího popisu poznáváme někdejší bytnou S. Čecha, paní Kerkovou.

A ještě jiné drobné zmínky vybavují nám analogická místa z básníkových memoirů.

Útulný zámeček třemšínský, jízda s vtěleným ideálem na saních „s táhlým, podivně zahnutým krkem fantastického, chocholatého ptáka v předu“. panští úředníci, advokátní kancelář s mandantem lichvářem, s jakým ostatně S. Čech za studentských let

i sám přišel do užšího styku, loutkové divadlo, figurky hlavami kývajících Číňanů i j. v., to vše mělo své předlohy ve skutečnosti.

Román má podobnou tendenci jako „Kandidát nesmrtelnosti". Nejlépe udělá básník, když se poesie zřekne nadobro, oddá se praktickému životu a libuje si „v míru a všednosti", jinak podobný snílek jako Vysocký rozmnoží jen řadu oněch Ikarů ležících dole na zemi, „roztříštěných, rozedraných, pochroumaných, hrozících bezmocnou pěstí do zrádného modra, vzhlédajících zoufale k nedostižné výsosti, sledujících s trpkou resignací nebo s krutou závistí vzlet šťastnějších soudruhů, kteří sloní své perutě v zářivém étheru a snad příštím okamžikem také rozdrceni dopadnou k jejich nohám!" (Květy z r. 1885, II, 490.)

Zároveň s druhou polovicí „Ikara" vycházela ve „Květech" z r. 1885 také třetí Čechova báchorka veršem „*Pravda*".

V allegorii této s povýšeného stanoviska jako Komenský v „Labyrintu světa" odhaluje básník neupřímnost, pokrytství a prolhanost společnosti lidské, jenže tentokrát předpisuje jako svědomitý lékař duší také lék proti takovým neduhům.

Dobrá věc vyžaduje upřímných srdcí a nadšených. Proto pryč s přetvářkou a potměšilostí, klamem a faleší, pryč se sobectvím, předsudky a lží a pak všude rozmůže se pravá osvěta a humanita. Pouhá hesla nestačí.

Pravda napsala plamenným písmem nad opuštěný trůn svůj:

Zde není místo mé! Čas lepší schystá
trůn bezpečnější pro mne: srdce čistá!

Skoro tytéž zástupce společnosti lidské, které šlehal básník bičíkem satiry v „Hanumanu", předvádí i v allegorii „Pravdě". Kárá tu opět bezúčelnost a pozlátkovou nádheru ozbrojených sborů střeleckých, kličky a úskoky právníků, dryáčnickou reklamu a neúspěchy lékařů atd.

S. Čech v druhé pol. let osmdesátých.

Avšak nejen jednotlivce, ale i celé kasty můžeme v básni pozorovati bez brejlí mámení. Básník bez milosti strhuje škrabošky ctnosti, cudnosti, lidumilnosti, štědrosti a lásky k bližnímu s tváří šlechticů, posmívá se t. zv. městské elitě pro její opičení po mravích panských, pro její nevkus, pachtění po vnějším lesku, nedostatek vzdělání, charakteru a národního vědomí, prohlédá frázovitost, pokrytství a licoměrnost po popularitě shánějících se demagogů, pranýřuje hrabivost a pýchu mocnějšího národa, nesvornost internacionálů, líčí s působivou, drastickou věrností hrůzy války, největší to skvrny na vznešeném štítě humanity, děsí se bezpráví a neřestí, jež páší se pod heslem osvěty, odhaluje ziskuchtivost, prolhanost a nesvědomitost velkých pánů, kterým svěřeny jsou osudy celých národů.

Ale ani sám básník, jak se kajícně přiznává, nebyl vždy upřímný:

.... Pouhá slávy žízeň
mou ruku často k těmto strunám vzpiala,
ne svaté nadšení a boha přízeň,
jež píseň hluchá pokrytecky lhala;

jí chvěly často vzlety, touhy, boly,
jež byly cizí nitru mému —

Přes to však Pravda se básníka nezříká jako ostatních obyvatelů země, která jest „zvyklá stínům zla a bludů mlze", a dávajíc mu rozhřešení slovy:

Jen srdce nechať hoří láskou ke mně,
byť ducha kalil blud . . . .

ustanovuje jej svým Tyrtéem, svým rekem zpěvným.

Básník má svatý úkol dobývati srdcí pro kněžnu svoji a proto uchopil svou lyru a rozechvěl její struny.

I vytepal z nich hudbu drsných hlasů,
jak roje šotků pitvorných a ďasů,
jež rozletly se divým skřekem, smíchem,
dav obsypaly deštěm ran a štilců,
líc nalíčenou drhly ostrým víchem
a rvaly masky s tváře potměšilců,
lež na všech stranách kopřivami žehly
a mnohdy v maso skorpionem šlehly.

Ironickou zmínkou, jak nakladatel vydal jeho knihu s illustracemi, které táhnou, a jakou jí činil reklamu, končí básník svou allegorii.

Celá báseň vznešené své poslání stále staví do popředí; nikde neshledáváme se s místy podobně fraškovité komiky, jako leckde v „Hanumanu". Přes humoristické zabarvení a mnohou vtipem oplývající stránku stále tušíme pod allegorickým obrazem starostlivou tvář světa a lidu znalého, o mravní povznesení svého národa pečujícího básníka — didaktika.

Osnova „Pravdy" je přesná a jednotná. Tím znatelně se liší od „*Šotka*", který jest zpola satira, zpola allegorie.

S podstatou šotka seznámil se S. Čech blíže skládaje svoje „Oběti pověry", v nichž také uvádí na str. 28: „. . . zbytky a památky pohanství tvoří valnou část oné spousty pověr, která se nám v pozdějším čarodějství představuje. Z tajných schůzek pohanů v lesích a na horách k modloslužebným obřadům stali se sněmové čarodějnic; *domácí skřítkové proměnili se v šotky, čerty chované v kapsářích a ve sklenicích a pod.*"

Takového tedy čertíka zvolil si skromný básník za svého důvěrníka, nechtěje se rovnati Faustovi, který měl svého řádného čerta Mefista.

Vidím v duchu napřed, kterak na mé děcko
kritik prsty luskne: „Ach, ach, staré všecko!"
Vždyť mých veršů plukům ďábelský rek velí,
od Faustových dob až běda ošumělý;
ba ni Mefisto ni Lucifer to statný,
ve své zlobě chmurné děsně majestátný,
ale směšný pitvor, jakýs pekla zmetek,
skřítek zakrsalý, trpasličí šetek.

Čertí trpaslík směšný hodil se dobře básníkovi, aby mu pomohl z jeho zátiší „v pestrý venku rej se smáti" a aby mu jako v kaleidoskopu znovu představil čarodějnou svou mocí dřívější jeho život, jeho duševní vývoj a spory.

V r. 1886 bylo v Čechách živo a pestro. Vynořilyť se na povrch opět diskusse o pravosti rukopisu královédvorského. S jedné strany Gebauer, Masaryk, Josef Truhlář, Goll, Polívka, s druhé Julius Grégr, Hatala, Prusík, Jar. Čelakovský, Ant. Truhlář zahájili proti sobě ostrou palbu. Tím, že i politické denníky (Národní Listy, Politik) vmísily se do sporu, celá veřejnost zaujata byla časovou otázkou literární.

. . . národ rozštěpil se v tábor dvojí,
zrádci! zde a tamo: blbci! znělo;
v boji tom vše jiné dílo dlelo,

brk se změnil v kord a v tesák dláto,
dštilo vůkol kamení a bláto,
i též břitké, jedovaté střely —
Na rukopis málem zapomněli.

Svatopluk Čech, ač téhož roku 1886 stal se opět spolupracovníkem Národních Listů, přiklonil se brzy v duchu k těm, kteří potírali rukopis, uznávaje jejich důvody, pokládal nový houževnatý spor za malicherný a hleděl jej zesměšniti. Učinil to způsobem tak vtipným a nestranným, že samy Národní Listy ono místo z „Květů' otiskly, nevědouce, že vlastně uveřejňují práci velkého tehdy již skeptika ve příčině rukopisu.

Ale není to jen tato záležitost, kterou volá S. Čech v „Šotku" před svůj spravedlivý soud; i jiné vady českého života střídají se v jeho zápisech.

Česká delegace dozvěděla se z básně, že po Čechách očekával se návrat její poznámkou:

ďasa přivezou nám naši z Vídně,

a že jejím přičiněním —

čerta domohl se národ český.

Směšnost veřejného jednání vysvítá z narážky:

kde věc má usnout jakákoli,
tam se u nás pro ni výbor zvolí.

Mimo jiné také mladá tehdy universita česká ve svém disparátním sloučení málo imponovala básníkovi, který posmívá se jí pro nesvornost jejích členů a pro jejich nerozhodnost.

A jak ironicky zní parodovaný stesk Němců do stranění vídeňských vlád Čechům:

Ve všem křivdí nám! I ďasa shrábla
miláčků těch ruka, věčně chtivá.

Než „Šotek“ má ještě jiný účel. Básník nechce být jen „rozpustilcem“, než i „dětským snílkem“.

Podle toho programu shledáváme se v dalších zpěvech se zobrazením básníkových vzpomínek na vnitřní jeho život a literární vývoj od dob jeho dětství, od pobytu v idylickém Jezeře.

Jezerské obydlí Čechovic.

Nejprve rozprostírá básník před námi tajuplný svět pohádek, které kdysi dětskou mysl jeho přenášely do báječných, rajských krajin, plných „hájů tajemných a luzných sadů“, „pestrých měst a běloskvoucích hradů“, jejichž obyvateli byli směšní trpaslíci, duhokřídlé víly, bradatí lesní duchové, a jiné a jiné jevívaly mu půvaby a vnady, jaké si dovede vykouzliti jen bujná obraznost dětská.

Zejména jedna pohádka, kterou vypravoval kdysi otec dětem (v pravdě však slyšel ji básník od chůvy), jasně mu utkvěla. Byla to báje o jezerní víle, která se mu zjevila jednou za jízdy krajem ve vzduchu jako živá. Fantom ten vznášel se pak před ním i jako kněžna s čelenkou, z „níž uprostřed se pnou tři paví péra“. Ale marně po ní toužil.

O této jezerní víle a jejím zjevení vypravuje básník též v V. oddíle prósy „Z cesty Václava Maliny do minulosti“.

„Z prvních šesti let života neutkvěl mi v paměti žádný obraz krajiny; míhá se v ní sice něco jako vrchy a lesy, ale tak mlhavě, že z toho nemohu hádati na žádnou krajinu určitou.

Zejména se mi zdá, jako bych byl jel kdysi, útlý hošík, večerním krajem; otec posadil si mě na koleno a zahalil mě do svého pláště tak, že jsem jen jako skulinou vyhlédal na nějaké vrchy a pahorky, ubíhající na zad kolem nás, různotvárné, tu hustým lesem, tam jen rozptýlenými stromy porostlé. A na jednom táhlém návrší, za nějakou vodou, která se leskla v záři měsíční, stály řadou borovice tak řídce, že nebylo téměř viděti jejich kmenů a jejich vrcholky zdály se volně viseti na nočním nebi; řídly čím dále tím více a na konci, oddálena od ostatních, stála jedna osamělá, ostře se kreslíc na bledé obloze. Ji zachytil jsem ještě pohledem, zvolna usínaje, a v tom se mi změnila v lehounký světlý obrys spanilé víly, vznášející se nad onou lesklou vodou nad bledém nebi.

A často, přečasto v pozdějších chlapeckých letech, když jsem v zamyšlení nebo v polosnu zavřel oči, zjevil se mi lehounký stín té líbezné víly nad lesklou hladinou vodní."

Za tímto výtvorem mladičké fantasie vznesou se v „Šotku" básník se svým průvodčím na měsíc, aby domohli se „klíče ze stříbra měsíčního skutého", který otvírá palác s čarokrásnou princeznou, t. j. přenesou se z pohádkového světa do říše romantiky, zalité mystickou září měsíční, ve které Svatík po četbě rytířských povídek myšlenkami a sny svými přečasto dlíval. Této říši vévodí čarokrásná kněžna Stella, nadhvězdný to ideál ženství romanticky naladěné duše jinošské, který se stal pak jediným cílem Svatíkovy touhy, tak že zapomněl i na onu báječnou jezerní vílu, která byla idolem jeho dětství.

Ale vedle sladkých dum a snů míval básník již jako jinoch také chvíle, kdy bloudě po hřbitovech nebo pod hvězdnatou oblohou, hloubal o záhadách všehomíra. Když však poznal, že duch jeho nepronikne ony taje a záhady, tr

za vděk béře s resignací skromnou
hrou bledých, matných barev podblankytných,
tou pídí života a co nám skýtá
dnů jeho všední vřava rozmanitá.

Ale přes to nemohl se básník srovnati s názorem, že život lidský končí zde na zemi. V nitru jeho často vznikaly „vyšší předtuchy" a vrchu nabývala naděje v nový život — věčný.

. V pozdějších dobách nastaly básníkovi chvíle, kdy si řekl:

jsem syt romantičnosti, báječnosti,
stvůr z pavučiny, mlh a lunné záře,
syt letu v červáncích a jitřní páře,
mám po krk hvězd a rozprav o věčnosti,
všech reflexí jsem přesytil se zcela —
zas žízním jen po hutné skutečnosti,
po hmotném tvaru živoucího těla,
po hřmotném plese, po smyslném žáru,
zřít v oči plamenné a do poháru.

Ve veselé, hlučné společnosti dával se pak strhovati k bezstarostnému veselí a bujnému hýření. V omamujícím tom nezvyklém ruchu nalézal slasti i jádro pravého života.

Následovalo však vystřízlivění, „v srdci chladno, strašné prázdno v duši". S lítostí zatoužil po vnitřním uspokojení a klidu, jakých skýtá víra dětská. Na mysli ožila mu poesie vánoční a mariánská. V roztoužení prosil nebesa za vrácení víry. Ale skepse připravila jej v zápětí o útěchu, kterou popřává víra srdcím věřícím.

Zahloubal se tedy v dějiny lidstva, než odvrátil se brzy zas od minulosti nenaleznuv v ní než bezpráví a zlobu a obíral se pak „dobou našich zvráceností a hanbou".

K čemu upnout naděje? Slované, o jejichž slavné budoucnosti sníval, jsou nesvorni. Na Balkáně právě Srbové bojují proti Bulharům a působí tím radost Turkům. A vlast jeho — Čechy?

Bez hlesu dřímají a v mutné mdlobě
a sněji ztýrány o lepší době.

Což není vlasti pomoci? Bude kus po kuse rozervána nepřáteli? Nač však oddávati se tak černým myšlenkám!

— — jen mysl jasná zdrojem zdárných činů.
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — pevnou chovám víru,
že kdysi Sláva strhne s očí clony
a najde slávu, štěstí, sílu, shodu
a také mému ztýranému rodu
dne velkého kdys zahlaholí zvony!

Upokojiv se tak pevnou vírou v lepší časy svého lidu, zatouží básník také po vlastním štěstí.

Chci šťasten být. Chci v podjeseni žití
květ ještě nejdražší si k ňadru víti:
to pravou lásku, lekninu květ čistý,
jenž z bařin k nebi obrací své listy. —

Ale k svatbě nedošlo. Básník zmeškal pravou dobu k ženění a tak mu nezbývá než vysílati občas láskyplné pohledy k oknům domu, kde bydlela dívka podle jeho vkusu. —

V stručném tomto určení reálního podkladu allegorie nebylo lze reprodukovati časté vzpomínkové, ironické a satirické narážky básníkovy, jimiž též druhý díl „Šotka" značně je protkán.

I výlet na měsíc má většinou lehký nádech satirický a katastrofa s kýchnutím jest žertovnou narážkou na vzdušné výtvory blouznivé romantiky, štítící se všeho styku s reálností a skutečným životem.

Že určitá míra pessimismu, který báseň předstírá, byla i přes poukaz na současné poměry balkánské a malátnost českou opravdu překonaným u básníka stanoviskem, vysvítá ze smírného, veselého konce a z humoru, který v „Šotku" ovládl pole.

Po satirách „Pravdě". a „Šotkovi" chtěl se básník vrátiti opět na pole básnictví čistě výpravného. Látku ke svému novému eposu čerpal ze života současného, vole za hrdinu uvědomělého a vzdělaného rolníka českého.

Ale tím, že postavil proti tomuto vlastenci z lidu obojakou šlechtu, stala se ze „*Zpěvníku Jana Buriana*" allegorie, v níž Jan Burian je zástupcem českého lidu, borecké panstvo t. zv. šlechty české.

Jádrem českého národa jest stav rolnický, uvědomělý a svérázný. Repraesentant jeho, Jan Burian, zamiluje si šlechtičnu Stellu a pomýšlí na spojení s ní. Stella odchýlí se v názorech svých od otce svého, který nechápe snah českého národa, a jest plna porozumění a obdivu pro českou otázku. Tím utvrdí slepou oddanost Janovu, ale příchylnost její jest jen povrchní, nejde do hloubky a tak opouští Stella ctitele svého v době, kdy se mu zdálo, že mu bez ní žíti nelze.

Na štěstí pozná Jan brzy cenu, půvab a přednosti vlastního domácího lidu a nabude nové chuti k životu, k práci a nových naději do budoucnosti.

Bezděčná tendence básně je průzračná: Šlechta, i když na oko hlásí se k českému národu, nespouští se zřetele vlastní zájmy. Šlechta ústavověrná zjevně staví se do řad našich národních odpůrců. „Ba, máme šlechtu," praví básník trpce, „ale česká není."

Lid český musí důvěřovati jen ve vlastní síly, jen ve vlasteneckém nadšení jest jeho spása.

Samostatnému vydání „Zpěvníku Jana Buriana", které vyšlo r. 1895, uznal autor za vhodno předeslati „Připomenutí", z kterého vysvítá, že později nabyl přesvědčení o některých šlechticích přece jen příznivějšího. Píšeť:

„Veršovaná tato povídka byla napsána a v časopise uveřejněna *před osmi lety*; čtenář měj proto na zřeteli, že tam, kde naskytnou se mu v ní reflexy našeho života národního, vztahují se k době ležící

již značný kus za námi. Jiné poměry oné doby působily také na volbu a vylíčení drobného zemana šlechtice, jejž vybral jsem z toho tábora naší šlechty, který za heslem ústavověrnosti stál již tehdáž zjevně, ač třeba někdy s lehkým pláštíkem kosmopolitismu, po boku našich národních nepřátel."

Jako v jiných dílech, tak i v této básni poznáváme více méně jasně, kolik čerpal S. Čech ze svých zkušeností a ze svého života.

Za model odrodilého šlechtice posloužil básníkovi snad rytíř Brechler z Troskovic, kterého poznal za svého pobytu liteňského v blízkých Vlencích, kde měl šlechtic ten své panství.

V básni se líčí, jak v zříceninách starého hradu v jedné kobce nad výklenky pro zbraně vytesána byla pod znaky jména držitelů hradu a mezi nimi také jméno Boreckých, majitelů dvorce pod zříceninou.

I jméno Boreckých zde v řadě psáno;
to jméno kdysi slavným zvukem znělo
a mnohdy tam se v šiku prvním skvělo,
kde velké dílo české vykonáno —

Leč za dob našich? Chabé plémě vnuků
jak matná bludička ve hvězdném shluku
ve sboru šlechty vznešenější mizí
a mluvou, duchem, snažením je cizí.

Celé toto místo připomíná jednu „Z dávných vzpomínek" Čechových:

„A přece nemohl jsem pochybovati, že je (t. Brechler z Troskovic) skutečným českým rytířem. Přesvědčil jsem se o tom na vlastní oči na blízkém Karlštejně, když jsem tento hrad jednou s rodiči navštívil. V jedné síni stály tam staré skříně, o nichž nám průvodčí vykládal, že chovali v nich své zbraně manové karlštejnští, rytířové Karlem IV. ke službám a ochraně hradu ustanovení. Na

každé skříni bylo jméno jednoho z těchto manů a mezi nimi četl jsem také vybledlé jméno rytířů z Troskovic. Ale těžko mi bylo uvěřiti, že nástupcem oněch dávných manů, kteří v brnění a s mečem po boku hrdě nádhernými komnatami karlštejnskými kráčívali a snad i s hradních zdí slavné: „Dále od hradu, dále, ať nás nepotká neštěstí nenadálé!" do vůkolní krajiny volávali — že nástupcem oněch starých českých rytířů je tento obyčejný starý pán zcela nerytířského vzezření, v obleku dle tehdejší, málo imponující módy a k tomu všemu ustavičně mluvící jen německy. Česky buď ani neuměl nebo velmi chatrně." (VII, 161.)

V altánu pořízeném v dutině staré lípy poznáváme „originální altán" parku liteňského, „zcela dutý to kmen prastarého dubu, dávno koruny své zbaveného a stříškou krytého" (VII, 165), v starých hodinách, které apostrofuje Burian, než namíří proti sobě hlaveň revolveru, tušíme rodinné hodiny, o nichž píše Svatopluk Čech v „Druhém květu": „Je to výrobek z konce minulého století. Pocházejí z výbavy jeho nebožky matky a měřily čas již v domácnosti její babičky, ne-li prababičky. Kdyby měly duši a mluvu, co by mohly vypravovat!" (I, 5.)

Liteňský altán.

Výminkářský útulek kreslen podle chaloupek, jež stávaly a někde dosud stávají v pozadí dvorů selských usedlostí. Svatopluk Čech poznal takovou chaloupku výminkářskou na příklad v Ředhošti u svého strýce mlynáře a viděl je i jinde. — Burianovu příchylnost k „výminkářce" pro-

Zámek a správcovský domek v Litni.

cítil básník vzpomínaje s láskou správcovského domku liteňského, který byl vzhledem k panskému obydlí také jen skromným přístřeším spokojených a oddaných sobě duší.

Zmínka o pradědu Burianovu, exulantu, a kniha, do níž zapisovány významné události rodinné, oživují tradice rodiny Čechovic.

Bezpochyby také Stella, kteréžto jméno vyskýtá se i v „Šotku", měla svůj vzor v životě básníkově.

Rozhodně jest tu míněna nějaká ztělesněná představa básníkova z dob jeho romantického snění, jak svědčí jméno „Stella". Buď je podkladem ona šlechtična, která podnítila S. Čecha k básni „Anonym", nebo spolupůsobila vzpomínka na některou dceru rytíře Brechlera z Troskovic, jíž Svatopluk Čech v mládí svém také poznal, vyřizuje ve Vlencích jakési poselství.

„Jen jako v mlhách viděl jsem dvě nebo tři sličné, krásně oděné dámy, které mne přívětivě uvítaly a za stůl posadily. Po chvilce přinesla mi jedna z nich i kus dortu a jiné pamlsky, do nichž jsem se pustil se zbožnou úctou a jejichž delikátní chuť vhodně doplnila okouzlující dojem panského sídla.

Sličnost a skvělá úprava těchto dam zachránily alespoň část mých romantických illusí." (VII, 162—3.)

Tak propůjčil básník Janu Burianovi svoje některé vzpomínky, většinu dojmů i vlastní myšlenky. Ztlumočil tu svoje názory o národě, jeho zvycích, rázu a památkách, o stavu rolnickém,

*

české literatuře a poesii lidové, o šlechtě domácí, prozrazuje všude svoje přání nebo nesouhlas.

Stesk básníkův, že „k jich (totiž českých šlechticů) prahům darmo česká Musa kráčí a kniha česká u nich bílou vranou“, ozývá se též z jiné starší jeho práce „*Comtessy Boženy*“, uveřejněné v „Národních Listech“ r. 1880. V básni sice Stella zanechá Schillera, čte Máchův „Máj“ a chválí české knihy, ale ani ona není ideální „comtessou Boženou“, neboť brzy se zpronevěří nejen Burianovi, ale i básníkovi.

Allegorický výklad „Zpěvníku Jana Buriana“ usnadňuje též současná sbírka Čechových básní politických, totiž „*Jitřní písně*“, které vyšly v době, kdy začaly v Čechách silně pronikati směry radikální a svobodomyslné.

Čechové nechtěli se již spokojiti stálým slibováním, nýbrž domáhali se konečného rozřešení otázek politických. Také většina stu-

Báseň napsaná původně pro »Jitřní písně« a nahrazená básní »Mládeži« (r. 1887).

dentstva klonila se k straně pokrokové s vlasteneckou tendencí a počala pěstovati myšlenku všeslovanskou. Vycházelo jitro nové doby.

Svatopluk Čech ze zátiší svého s radostí uvítal tyto nové proudy.

Jako ve většině dřívějších prací básnických i prosaických hlásal svoje politické i světové ideály, tak i v „Jitřních písních" ozývá se opět jeho láska k lidstvu (str. 102, 107), k vlasti (101), k rodné řeči (99, 114), k nahé pravdě (98, 101), touha po svobodě (101, 111), po sbratření a společné práci Slovanů (94, 136), nadšení pro svéráznost národní (123, 124), ale vedle toho dává hlavně pokyny a vytýká prostředky, jimiž by krajané nejjistěji dospěli k svému politickému cíli.

Upozorňuje, že velikými našimi vadami národními jsou nesnášelivost, nesvornost, nerozhodnost a malátnost.

Nám však je potřebí „dobré vůle, lásky vroucí, odvahy a nadšení.'

Žár posvátný ve stálé hrudi
nás uchrání, z mrákoty vzbudí
a vyvede z ústrků všech.

Jen v srdce zápal, chrabrost bohatýrů
a budem vojsko netušených sil!

Než svatý zápal nás nesmí svésti k skutkům přenáhleným. V násilí nespočívá naše spása, nýbrž ve vroucí, pilné snaze.

Máme ruce, ty ať tvoří
divy v píli horečné,

proti hltavému moři
staví hráze bezpečné —
dělné dlaně
naše zbraně,
práce heslo válečné.

Společně musí říditi naše počínání i cit i rozum. Veškeré násilí a hlavně válka jsou těžké hříchy proti lidskosti.

Pryč s kovem!
Jen slovem
řiď s láskou se národů sbor!

Slováků nezapomínejme!

Nuž, páže k páži, k boku bok,
ať zví to širá země,
že bratři jsme, že shledá sok
v nás jedno svorné plémě.
Ó věřte, lepší vzejde čas
pro českoslávské bratry,
až zahřmí zas
vše v jeden hlas
od Šumavy až v Tatry!

Nevěřme však nikomu, kdo není z nás!

Věřme jen sobě, své práci a píli,
věřme jen svatému nadšení v nás,
věřme jen vítězství slovanské síly,
která si podepře krajní tu hráz,
věřme, že národ náš, veliká Sláva
s korouhví lidskosti za štítem práva
dobude korunu velebných krás!

Mládeži náleží budoucnost. Nedávejž se zastrašovati nezdarem, odvahou a nadšením ber se za svými ideály!

Pluj hrdě tam, kde září luzná meta!
Však nevztyč jenom vlajku slávy marné —
pluj bratřím k zisku! Ze všech konců světa
jim svážej zboží ducha blahodárné!
— — — — — — — — — — — — —
Buď stále tam, kde pokrok, světe mladý!
Pod jeho prapory spěj v letu smělém
za hvězdou budoucna — —

Úspěch „Jitřních písní" podnítil básníka k „*Novým písním*", k nimž čerpal látku

po našem luhu,
po nivách druhů
po světě širém
a v srdci zde.

Podle toho nemají také „Nové písně" jednotný cíl, nýbrž mnohé z nich mají ráz čistě subjektivní, obsahujíce konfesse básníkovy, mnohé z nich prozírají do budoucnosti, jsouce předzvěstmi „Písní otroka".

K nadšení a zmužilosti rozněcují stejně jako „Jitřní písně", k nimž hlásí se i příbuzným obsahem, básně „Mrtvým vlastencům", „Zpět a v před", „Ukolébavka", „Péro sokolí", „Na Sioně", „V záři minulosti", „Švanda dudák", „Věčným karatelům".

Horovatele pro svéráznost národní, autora „Hanumana", poznáváme v básních „Zpět a v před", „Šablony", „Čínská zeď" a také i ve „Švandovi dudákovi".

Vrcholem a spolu sloučením básníkových tužeb jest věta plná ohně a síly:

Pro krásu vlastní, ryzí, z lidu zkvetlou,
pro srdce upřímného čistý vznět,
pro jaré nadšenosti hvězdu světlou
si leťme zpět!

A podobně jako v „Pravdě“, v „Jitřních písních“ horlí S. Čech i v „Nových písních“ pro pravý pokrok, směřující k blahu nejen vlastního národa, ale i všeho lidstva:

Než v zápase za velkou lidstva metu,
v tom boji pravdy proti lži a tmám,
za ušlechtilou lidskost, za osvětu,
po dráze ve svobody zlatý chrám,
tou cestou, po níž Hus šel, Amos jasný,
v níž vězně brixenského září sled,
kde v budoucnosti cíl jen kyne spasný
v před, stále v před!

Ale pravému pokroku jsou na závadu stále ty špatné vlastnosti národního našeho charakteru, proti nimž vystupoval S. Čech také již v „Jitřních písních“:

... k rohatému patří — osob věčný svár.
Zde volnost přejte snahám všem,
jež čelí k země štěstí,
a různých mnění neshodu
řeš důvod proti důvodu,
ne pěst jen proti pěsti.

Tužme a tříbme svoje názory a zásady zápolíce čestnými zbraněmi,

jen když v boj
všeliké ty proudy pojí
jeden velký, svatý cíl...

Ovšem nesmí rozhodovati jen rozum, nýbrž třeba dbáti i citu.

Příbuznou „Frásím“ z „Jitřních písní“ jest báseň „Na křídle nejkrajnějším“, v níž S. Čech opět hlásí se sebevědomě k svým

dávným ideálům, osvětě, lásce k rodnému jazyku a ke Slovanstvu. Myšlence všeslovanské věnována ještě zvlášť báseň „Věřím".

Z vlasteneckého zápalu básníkova vyšlehly též básně „První struna", „Naše řeč", „Vyhlídka do hor".

Od ostatních odlišné jsou dvě básně epické, „Sen Koniášův" a „Geronův smích", jež podávají odstrašující příklady lidské zvrhlosti, vyskytnuvší se pohříchu mezi Čechy a Slovany.

Kdežto však všecky výše uvedené básně mohly by býti pokládány za pokračování a rozvádění „Jitřních písní", vyskytují se v „Nových písních" i básně, v kterých objevuje se Svatopluk Čech ve světle novém.

V takových tušíme pozdějšího autora „Písní otroka" a „Modliteb k Neznámému".

Myšlenkami volnosti a sociálními cele provanuty jsou básně „Svoboda", „Podzemní hlas", „Hrdina budoucnosti". „Veršovanými meditacemi", jak nazval S. Čech svoje „Modlitby k Neznámému", jsou „Vyzvání", „Stín", „V temné chvíli", „Vlny", „Povzbuzení", „Ledové květy".

V době, kdy vznikaly „Jitřní" a „Nové písně", zabýval se Svatopluk Čech současnými poměry ještě jiným způsobem, spisuje totiž satirické „*Výlety pana Matěje Broučka*".

Oba populární „Výlety" předcházel první náběh ve „Květech" z r. 1886, nazvaný „*Výlet páně Broučkův do měsíce*", v němž autor ironisuje hypothesy vědy hvězdářské a karrikuje stinné stránky civilisace. Má pro spisovatele ironickou radu: „Nestarejte se o měsíc a zůstávejte pěkně na pevné, bezpečné zemi!" a vlastní děj hemží se narážkami na neupřímnost společenského života, dryáčnickou reklamu, jalové spolkaření („Na vlastním spolkovém účelu nezáleží; hlavní jsou . . . uniformy, pak spolkové hodnosti, průvody, slavnosti a pitky."), na poměry politické a literární, svárlivost a puntičkářství učeného světa, rozpínavost němectví a j.

Líčení měsíce, pokud je založeno na vědeckých výzkumech, čerpal spisovatel hlavně z knížky „Měsíc a geologie" od Bedřicha Katzera, vydané r. 1886, která byla vlastně hlavní původkyní výletů do měsíce.

Ze zmínek Čechových poznáváme pak také, že při spisování vynořily se mu reminiscence na „Cestu kolem měsíce" od Jul. Verna a Gulliverova cesta do Liliputu. Ale intence Čechovy práce je docela jiná než Vernova a Swiftova. Použití vědeckých výzkumů k účelům belletrie, kteréž jest Vernovi věcí hlavní, má u Čecha místo zcela podřízené a čistě fantastická, zábavná povídka jako cesta Gulliverova „Výlet páně Broučkův" také není, jak shora vyloženo.

Jestliže však přece tento předchůdce „pravých" Výletů měl snad tu a tam některý detail podobný s dotčenými díly cizími, jsou obě broučkiady z r. 1887 a 1888 díla veskrze originální a samostatná.

Měsíc „*pravého výletu*" není již zvláštní smíšenina vědeckých hypothes a básníkovy ironie, nýbrž je to karrikatura naší země a jejích literárních a uměleckých poměrů.

Mystický měsíc snílků básníků učiněn sídlem jejich vidin, jejich ženských, étherických ideálů — obetkaných čarovnou „měsíční záři".

Na tomto měsíci pak vyskytují se i věci, o kterých zmiňuje se S. Čech již v první své próse „Samsonu": (Hoch čte) „v jedné z oněch knĕh, které jsou plny měsíční záře, tlukotu slavíčího a mimo to plny věcí, s kterými nesetkáš se nikde jinde na širošírém světě, nežli právě v knihách těchto . . . ."

Tajuplnému měsíci básníkova mládí platí i slova v „Šotku":

Já pohrdavě smál se slovům vědy,
žes vymřelého světa chladná škvára.

O ne! To kněz je poesie bledý,
jenž ohněm věčným svaté lásky hárá!

Svatopluk Čech sestrojil si tedy na měsíci takový svět, do jakého uvádí snílka tajemná záře měsíční, procítiv sám v mládí ony nadzemské city, kterými rozplývá se na př. Hvězdomír Blankytný.

I těch se dotýká v „Šotku", vloživ Šotkovi do úst tato slova k básníkovi:

... zabředli jsme, hochu, v lunné třpyty:
věz, jinorodé měsíční jsou city
a plápolají v čarovnějším žáru
než na střízlivé kouli zemských škvárů.

Nadpřirozených citů ovšem není schopen pozemský materialista, který nechápe sladké extase nadšených básníků, leká se obsáhlých rozprav vědeckých, jehož vkusu lépe hoví holý výnosný činžák a laciné barvotiskové obrázky než bůh ví jak umělecké slohy a produkty výtvarného umění, který nenalézá ani trochu zalíbení v moderní hudbě dramatické a jenž vůbec jest dalek veškerého enthusiasmu.

Karrikuje-li spisovatel v blouznění Hvězdomíra Blankytného sentimentálnost vlastních mladých let, nepřehání příliš, když zobrazuje poměry a vzájemné vztahy spisovatelů a umělců k sobě navzájem. Zejména opravdově myšlena jest řeč zneuznaného básníka k Broučkovi: „... Stanu se bezpochyby kritikem. Počkej, pak dám těm nafouklým nulám! Číst je proto nemusím, neboť u nás stačí kritikovi úplně, pohlédne-li na titulní list. Víš, nečtu od našich básníků ze zásady ničeho — kdož by zabíjel čas takovými jalovými nicotami?!"

Podobně vážně vytýká Svatopluk Čech spisovatelům a umělcům jejich neupřímnost, licoměrnost, domýšlivost a klepařství.

Vikárka.

I co se některých výstřelků umění výtvarného a moderní hudby týče, posmívá se spisovatel umělcům zcela bez obalu a projevuje v myšlenkách a úsudcích páně Broučkových většinou mínění vlastní.

Ovšem spisovatel, znající tak důkladně slabé stránky své doby, neodolal ani tentokrát, aby nepřimísil do svého spisu některé narážky politické.

Zejména s trpkým humorem proneseny jsou některé zmínky o odstrkování češtiny, kterou podle této satiry mluví také na měsíci a ne již vševládnou němčinou, již dorozumíval se pan Brouček na měsíci původního „Výletu“ z r. 1886.

Vůbec nemá tento „pravý“ výlet s výletem prvým nic společného kromě prvých dvou kapitol, týkajících se Broučkova vzletu a prvních dojmů na měsíci, které se skoro veskrze rovnají.

Po roce ocitá se prosaický pan Brouček v jiné situaci. Na měsíci byl mezi samými idealisty a enthusiasty, v 15. století mezi horlivci pro pravdu a svobodu.

„Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do patnáctého století“ spadá složením svým do stejné doby, kdy vznikaly „Nové písně“ a má s nimi i s „Jitřními písněmi“ stejnou základní ideu: Našemu národu je třeba vzpružení, svatého zápalu, bez kterého nelze docíliti úspěchů.

Na nadšení husitů ukazovaly již dvě básně z „Jitřních písní“.

Kdysi též k Vltavě
v krvavé záplavě
z kostnické hranice
plápol tvůj (nadšení!) vlet’,
v tábory dědiny,
oráče v hrdiny
proměnil, cepem jich
pokořil svět. (Nadšení.)

Jak směšné byly našich předků cepy,
když celý svět se zdvihl proti nim,
a hle! svět celý zdrtil vůdce slepý
a Táboru se klonil věčný Řím. (Dosti nás.)

Leč kolik za našich dob v Čechách „šosáctví s nízkým chlebařením tyje!“ Jaký to rozdíl mezi nadšenci 15. století a různými pány Broučky století 19!

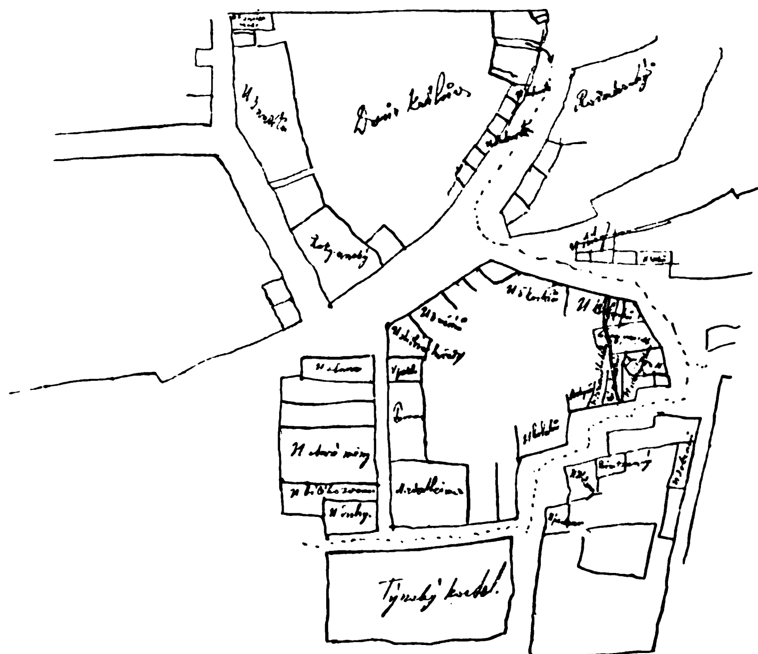
„Pan Brouček nemá ničeho proti tak zvanému vlastenčení, pokud zůstává v rozumných mezích: s pánem bohem ať si Čechové mluví mezi sebou česky, chodí do českého divadla, zakládají české spolky, pořádají národní slavnosti a třeba i sbírají na vlastenecké podniky . . . Ostatně pan Brouček sám . . . vystřílel na Vikárce hezkých pár krejcarů národním střelcem pro Ústřední matici a byl také dvakráte na národní slavnosti, kde vypil zcela v tichosti piva za pět chlubných národovců.“

Takovýto šosák a břichopásek ovšem divně se vyjímá mezi svými předky z doby husitské.

Jak změnili se lidé za 4 století! Co se pohodlí týče, učinilo sice lidstvo veliké pokroky, ale s pokračující civilisací utuchaly v něm znenáhla nejvznešenější z citů.

„Slunce po staletích svítí na pokolení malé, bez pravdy a síly, bez nadšení cedícího poslední krůpěj za drahý ideál, na pokolení,

které již sotva rozumí a věří velkému činu předků a usmívá se zvěsti o něm jako staré, divné pohádce, kterou již i nudno poslouchati. Neschopno jsouc oněch velkých obětí a zápalů, vymlouvá se na jiné

Část plánu města Prahy 15. stol., kresleného Svatoplukem Čechem.

časy a poměry, zapovídá si vyprávění o slavném skutku minulém a skládá při tom ruce v klín nebo robí trety —“

A aby přece dovědělo se čtenářstvo přítomnosti něco o nadšených svých předcích, volí S. Čech formu „karrikatury“, která vždycky spíše najde čtenáře než dějepis nebo báseň. Do „Výletu do 15. století“ pojat jest i zevrubný popis kulturních poměrů

15. století, jež spisovatel ze spolehlivých pramenů důkladně prostudoval.

Že právě pan Brouček učiněn střediskem celé satiry, to způsobila jeho veliká obliba hned po prvém výletě. Jinak zárodky „Nového epochálního výletu do 15. století obsaženy jsou již v předchozí satirické činnosti spisovatelově, zejména v črtě „*Rozumný vlastenec*“ z r. 1886 a v satiře „*Z neznámé knihy Jana Štelcara Želetavského*“.

„Rozumný vlastenec“ také bičuje nynější národní neuvědomělost, vlažnost, němčení, chlebaření. Ironicky praví tu S. Čech: „Hlavní vadou naší jest, že máme tolik lidí nerozvážných a přepjatých. Kdež bychom již byli, kdyby nerozum a výstřednost nemařily tolikrát práci mužů moudrých a rozšafných.“

Druhá jmenovaná satira otáčí se okolo historické osoby českého spisovatele 16. století, s níž seznámil se S. Čech používaje r. 1871 Štelcarova spisu „Kniha duchovní o velikých skutcích Pána Boha všemohoucího atd.“ jako pramenu ke svým „Obětem pověry“.

V satiře své připisuje mu dílo „Vidění věku budúcího k zastrašení bezbožných a k posilnění v dobrém všech věrných křesťanuov sepsané a na světlo vydané od kněze Jana Štelcara Želetavského z Želetavy, toho času faráře v městečku Mnichovicích“ a líčí, jak se Štelcar dostane ze 16. století do 19. a nevychází z úžasu nad rozdíly obou věků, podobně jako pan Brouček ve století 15.

Avšak v této satiře nejedná se o rozdíl charakterů českých různých dob, nýbrž o některé změny kulturní, na které naráží S. Čech také ve „Výletu do 15. století“. Zejména diví se Štelcar vkusu 19. století, jaký projevil i pan Brouček.

„Vkus lidí tohoto (19.) století zvrhl se patrně tou měrou, že je pro ně holá přímka vrcholem krásy a že pozbyly naprosto smyslu pro malebnost a rozmanitost.“

Analogicky jako Brouček v 15. století, shledává zase Štelcar ve zřízeních 19. století mnohé zlozvyky a převrácenosti, zejména

vzhledem k životu pouličnímu, který se Štelcarovi pranic nezamlouvá.

Štelcar dospívá k úsudku, že století 16. není daleko tak zkažené jako 19. a že mnohé naše kulturní vymoženosti jsou vlastně jen boží tresty.

Oba motivy, i výlet do minulosti i sen dávného předka o chabé budoucnosti, sloučeny jsou v „*Prachatické elegii*".

Za to svérázným ve tvoření Čechově plodem je „*Václav Živsa*", největší jeho epos reflexivní v rámci idyllickém. Již v „Šotku" zobrazil básník průhledným způsobem allegoricko-satirickým vlastní literární vývoj, duševní processy a smír, jasněji však ještě seznamuje nás s celým postupem svého někdejšího života vnitřního ve „Václavu Živsovi".

Pro dobu, do které spadá děj eposu, význačným byl ještě časoměrný hexametr, kterým básnili přední buditelé naši: Jungmann, Kollár, Čelakovský, Polák, Vinařický a j. v.

A jako vkládáme rádi staré rytinky a obrázky do přiměřených rámců, napodobujících vkus doby, ze které obraz pochází, tak přiodívá básník „rouškou obstárlou děj doby zašlé", vkládaje veň také „ledacos, co kdys myslil a cítil."

Dnes, kdy do tří dílů Sebraných spisů Svatopluka Čecha pojaty byly básníkovy memoiry, není nesnadno rozlišiti, kde příběh protkán „připomínkou z let zašlých, odlesky podob, obrazů minulosti —", kde děj zakládá se na skutečnosti, a kde je holou smyšlenkou.

Takový rozbor podává studie K. Bořeckého „Pokud látka Václava Živsy čerpána jest z vlastního života Čechova" (v XXX. programu c. k. gymnasia v Přerově r. 1904).

Hlavní výsledky uvedené rozpravy jsou celkem tyto:*)

„Myšlení a cítění" vlastní vložil S. Čech jmenovitě do titulní osoby. Václav Živsa je totožný s Bohušem z „Druhého květu".

*) Bořeckého studii vzdal básník zvláštní chválu, proto jí tu použilo.

Mladého Václava ujímá se bohatý strýc, jehož vroucí tužbu plní Václav dávaje se na dráhu právnickou, čímž vyhovuje zároveň přání otcovu. Ve skutečnosti vzdal se pak Svatopluk praxe právnické po smrti otcově a věnoval se od té doby spisovatelství, kdežto Václav Živsa uchyluje se po smrti svého strýce z města na venkov, aby se věnoval hospodářství.

Jako všechna zevnější fakta, týkající se mladého Živsy, mají oporu ve skutečnosti, tak i milostná idylla jeho rodičů, kterou vypravuje Živsa o pouti na Hůrce, čerpána jest jednak z vypravování rodičů Čechových, jednak z dopisů otcových jeho matce.

Skalka ve Středohoří (od jv.).

Mnohé podrobnosti jsou však volným výtvorem básníkovým. Nehledíc ani k tomu že ředitel na Skalce Rak zaměněn v pana Čackého, že rodina jeho, jež čítala celkem 4 dcery a 4 syny, vykazuje v básni pouze polovinu členů, že přítel Františka Čecha, písař František L. zaměněn v Hynka, Klára v Marii, vybásněn jest vztah Hynkův k Pavle, tklivý konec jejich lásky i dojemné další osudy Hynkovy. Ve skutečnosti rodina Rakovic neztratila v té době žádné dcery.

Ve vypravování Živsově odvádí manžel svoji choť ihned do Velemína (t. j. Litně), ve skutečnosti odchází však choť Čechova s manželem svým do Ostředka, odkud po krátkém pobytu u rodičů

na Skalce do Bezděkova, do Peruce, opět do Ostředka, do Jezera, až konečně 1853 zakotví oba manželé v Litni.

Co se týče idylly lásky Mariiny a Živsovy, obměňuje jednak básník skutečné události, jednak prostý náčrt v dopisech zachovaný vyplňuje sytějšími a plnějšími barvami.

Zejména první seznámení starého Živsy s Marií vykazuje některé volné rysy. Při těchto změnách podkladem jsou básníkovi příjemné okamžiky jeho vlastního života, které prožil jako gymnasista o prázdninách, účastně se národní slavnosti v Peruci. (Viz „Druhý květ", str. 220 a sl., a toto dílo, str. 76). Básníkovi tanula na mysli vlastní vzpomínka, která dodala scéně zvláštního tepla.

Při kresbě velemínského faráře měl na mysli básník známého faráře liteňského. Ovšem milá, prostá postava skutečnosti postavena v básni do sféry vyšší, ideální.

Srovnav pak názory mladého Živsy a farářovy s duševním vývojem básníkovým, nakresleným v „Šotku" a s pantheistickým systémem Čechovým, obsaženým v „Modlitbách k Neznámému", přichází Bořecký k tomu závěru, „že oba (Václav Živsa i farář) sice podávají jednotlivé myšlenky shodné s vlastními názory básníkovými, že však žádný z nich není výlučným mluvčím jeho. Básník stojí uprostřed. Jest prosycen právě tak jako Živsa rozumovým skepticismem, který však ho neuspokojuje. Hledá pravdu, je přesvědčen s farářem, že nemožno dobrati se jí rozumem, že zbývá jen domysl, tucha. Jinými slovy: Čech jest filosofem, který řeší problémy, jež věda Živsova svým přesvědčivým rozumem řešiti nedovede, kterých však básníkovi jest nezbytně potřebí k ucelení názoru o světě, pokud se nechce spokojiti s vědou farářovou."

Bořecký zakončuje svou studii zmínkami básníkovými o venkovských stavbách a krojích, které poznal Svatopluk Čech zejména na své první cestě po Moravě r. 1881. V té příčině mladý Živsa soudí, že minulé útvary jsou sice mrtvy, že však hluboký zdroj, z něhož vytryskly, svérázná totiž umělecká tvořivost duše národní, ještě

nevyschl, že by zas mohl mohutně vytryskovat ve svérázné útvary, ovšem nikoli tytéž, jež vytryskaly kdysi, nýbrž pozměněné v duchu pokročilého rozvoje.

Anna Hellerová z Litně.

K tomuto stručnému výtahu ze studie Bořeckého lze přičiniti ještě leccos nového, zejména co se týče „Vstupu" k Václavu Živsovi. Jak v oddíle „Život" podotčeno, vypravoval se Svatopluk Čech v letech osmdesátých k místům, k nimž poutaly ho vzpomínky z mládí. Tak zavítal také na podzim r. 1888 do Litně. Z bývalých obyvatelů liteňského zámku dleli tam tenkrát jediné ještě zahradník Heller se svou chotí, kteří tklivým způsobem uvítali syna bývalého správce liteňského. Zejména hluboce dojalo básníka bezděčné zvolání zahradníkové „Svatíčku". Básník se rozplakal a rychle opustil pak již Liteň, jak dotvrzuje též paní Hellerová, dosud jako vdova v Litni žijící.

Jak Bořecký již ve studii své konstatoval, zaměnil básník v epose Liteň za „Velemín", kde většina děje se odehrává; dodati pouze sluší, že také „Hůrka" má reálné pozadí. Jest to poutnické místo Skalka u Mníšku s klášterem františkánským a kostelíkem, jehož vnitřek představuje krápníkovou jeskyni. Skalky vzpomíná ostatně S. Čech také ve Vstupu uváděje tu

pouť na Skalku, v lesích ztajenou.

Že také Výhoňovu ochotnickou činnost popisoval S. Čech podle vlastních dojmů, bylo již řečeno v II. oddíle této knihy na str. 91.

*

Pro dvojí odchod (Hynkův a mladého Výhoně) do ciziny na pomoc potlačovaným Slovanům měl básník předlohu ve vlastním příteli — Bohumilu Havlasovi.

Bořecký správně shledává v básni, že Živsu „vrací činorodému životu vedle lásky k Ludmile též přesvědčení, že jen v práci leží zdar jak jedince tak celku.“

Neženatému básníku však zbývala z toho jen práce pro potěchu, a že dovedla básníka v jeseni jeho života konejšiti zároveň s resignací, jíž nejčastěji čarovnou tu moc připisuje, svědčí též slova „Vstupu“:

lékem i práce je nám — a její vnadu zúplna pozná
muž teprve klidný, když tužby utichnuly burné.

Útěcha práce byla pro básníka opravdovým štěstím, neboť současný život český, od něhož v „Jitřních“ i „Nových písních“ mnoho očekával, nepůsobil mu zase radosti pražádné, nýbrž znova jej podnítil k zakročení a toráznějšímu než dříve. Satira jeho stávala se čím dále útočnější. *„Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči“* je toho dokladem.

Skalka u Mníšku.

Bývalá jemná ironie básníkova ustupuje tu často břitkému sarkasmu, trpkému výsměchu duše zklamané a zahořklé. Ze starších spisů připomíná satira tato zejména vztahy svými ku Praze toliko črtu *„Krůpěj vody vltavské“*.

Pták Velikán Velikánovič

podobně jako „Šotek" není symbolem žádného abstrakta, nelze si jím mysliti ani karrikaturu českého života ani českou nesvornost; nestvůru tu uvedl Svatopluk Čech do vlasti naší jen proto, aby s její pomocí představil a účinněji znázornil temné stránky našeho národního charakteru, hlavně záštím prosáklý, zbraně své nevybírající, jízlivý způsob novinářských a jiných strannických bojů.

Tolik neřestí a mizerie, které se v Čechách zahostily, nemohl již podle úsudku básníkova způsobiti šotek, nepatrný čertík, nýbrž jen nějaký potomek onoho Velikána Velikánoviče, o němž pěje František Ladislav Čelakovský v „Čurilovi Plenkoviči":

„Čili tobě neznámo, nevědomo,
jaké žaloby a bídy na nás došly,
jak přiletěl-to odněkud-to se stran severních
do našich zemí loupežník pták Velikán
a Velikán to pták Velikánovič: — — —
— — — — — — — — — — — — —
tožto padlo veliké hoře na svatou Rus
i na laskavého kněze Vladimíra" . . .

V 19. století potomek ruského Velikána řádí zle v zemi české.

Mnoho je u nás směšného a volá po nápravě, stálé ty komisse volené na každou maličkost a znamenající vlastně jen odkládání záležitostí, slabé základy a omylnost vědeckých theorií, oslavování kde jakého jubilea, veteránské pohřby, bezúčelnost ostrostřelců, záliba v povrchním lesku, germanomanie českých učenců, nevážnost k starým památkám a nevkus, nepotismus a protekce při obsazování tučných míst, neznalost literatury, šarlatánství při naprostém nedostatku národní obětavosti, neuvědomělost — ale všecko to, všecko ustupuje do pozadí před hlavní společnou vadou našeho charakteru — nesnášelivostí.

Předci udatní kdys bojovali slavně
na bojištích sterých palcáty a cepy,

vnuci na papíře rvou se neúnavně
spíláním a hanou, pomluvou a klepy,
vysocí a nízcí, učení a prostí
a snad nejhůř ti, kdož kážou o svornosti;
a tak uvykl již národ pusté vřavě,
nadávek a klevet každodenní stravě,
že se nezardívá, nechví ošklivostí
nad tím bahnem rmutu, lží a jizlivostí,
jehož nesnesla ni žaludková blána
všechno trávícího ptáka Velikána.

Rozumí se, že i hlučné dozvuky rukopisných sporů byly v básni zachyceny, ale tentokrát pohlížel již Svatopluk Čech na předmět sporu docela jinak než v „Pet: klíčích". Spornou věcí není již věc cenná jako tehdy, nýbrž je to do Čech vpašovaný netvor (narážka na cizí vlivy, které vytýkali rukopisu někteří odpůrci), jemuž za oběť padá i osobní i literární čest mnohých učenců.

Naposled ještě vrací se Svatopluk Čech k rukopisu Královédvorskému v „*Pestrých cestách po Čechách*", k nimž zavdala podnět jednak veliká oblíbenost pana Matěje Broučka, jednak výlet „redaktora" „Pestrých cest" Svatopluka Čecha z Mladé Boleslavě do Sobotky, odtud na Humprecht, Kost, pak do Rovenska, na Valdštýn a Trosky.

Nahodilé setkání Čechovo s Číňany, jedoucími týmž vlakem do Josefodolu u Boleslavě, přivedlo spisovatele na myšlenku, aby upozornil také na naše „copy". Čínský literát Tai praví k professoru Kostlivému: „Dosud prý leckdo i ve vaší Praze nosí dlouhý cop, ovšem dle možnosti ukrytý, jak nám alespoň jeden Pražan vypravoval —" Prof. Kostlivý rozčiluje se sice nad takovými klevetami, ale satira průhledně poučuje nás o českém zpátečnictví a šosáctví. Zejména nelíbí se spisovateli nedostatek vlastního vkusu a opičení po cizích vzorech, které již v „Hanumanu" i jinde učinil směšným.

Jiným copem jsou společenské zdvořilůstky a formality, učení mrtvým jazykům na gymnasiích, stavění nevkusných činžáků atd. Zjevně i pod pláštíkem satiry vystupuje spisovatel proti soustavnému němčení v Praze i na venkově.

Líčiti zkušenosti o německém nátěru našich měst a o nemravech českých ústy i pérem fingovaných cizinců jest specialitou Čechovou. Dokladem toho jest satira *„Mr. Plumpudding v Praze"*, *„Exotické listy"*, hlavně pak připomíná rozhovor prof. Kostlivého s Číňany *„List z Japanska"*, otištěný v Národ. Listech r. 1886. [Nejen v hlavním městě japonském, ale i na výletě, který koná český cestovatel po Japonsku do západního města Pilsanu (rozuměj Plzně), je všecko anglické (roz. německé). Na cestě vystoupil cestovatel ještě v městečku Nicetrako (Strakonicích). „I do toho tichého venkovského městečka pronikla již vítězně kultura západu." Byv poučen, že v Japonsku přece jén ještě jsou Japonci, konal pak cestovatel, aby nějakého poznal, další kus cesty k pohostinným literátům japonským Tesiheri-mu (Heritesovi) a Mokarimu (Mokrému) pěšky.]

S. Čech na začátku let devadesátých.

Značnou částí cestopisu prof. Kostlivého karrikováni jsou též, jak již uvedeno, zastánci rukopisu a pak i brusiči českého jazyka.

Přepiaté, nepřirozené tříbení české řeči jest rovněž oblíbeným cílem Čechových satir.

Názor Čechův o upravování řeči lidové podle historického jazyka spisovného vysloven jest ústy spisovatele Vraného: „Soudím, že nelze řeč za živa balsamovati na tisíceletí. Každý živý jazyk mění a rozvíjí se ustavičně dle svých vlastních, vnitřních zákonů a to v ústech samého lidu, nikoli na katedrách a ve studovnách učených pánů. Ani jazyk písemný, ač nemá-li právě ztrnouti v seschlou, nehybnou mumii, nemůže se uzavírati tomu živému proudění a dříve či později podléhá bezděky vlivu řeči obecné."

„Jan Vraný" je pseudonym Čechův ze starších dob. Jím podepsal jednu ze svých prvních básní „V klášterním sklepě", pak humoresku „Maroušek" a obměňoval jej také v Lumíru povlaštěným „Giovanni Vranini".

V básních Jana Vraného poznáváme opět ducha „Jitřních" i „Nových písní".

Naše historická šlechta není českou, ale národ jí nepotřebuje, neboť dnešní člověk cení se podle práce. Vedle ní potřebí nám hlavně nadšení.

My nečekáme na rytířské čety,
hruď lidu Blaník náš, kde spása dlí — (Na Humprechtě.)

Ale lid náš dosud v mnohých městech libuje si jen v zastaralých formalitách, v planých řečech, všednostech a neužitečném spolkaření. (Maloměstská idylla.)

Proto

Vari, hladký mrave sladký,
citlivosti měkká!
Mužů třeba drsných, celých,
s dumou smělou v hrdých čelích,
s pevnou duší reka. (Kosť.)

Přes různá hesla dob jen jediná trvá nezměněná — poesie.

Ó věřte: pravda, krása věčně bydlí v sobě,
jen v pravdě krása žije, pravda v krásy zdobě.
(Na Valdštýně.)

Kéž by se sjednocenému lidu českému dostalo spravedlnosti, aby ve své zemi mohl šťastně žíti! (Trosky.)

Třetí díl „Pestrých cest" věnován jest vzpomínkám Čechovým, líčení osudů jeho rodičů a návštěvě známých míst z dob prvního dětství básníkova.

„Václav Malina" jest jiný častý pseudonym Čechův.

Z ostatních ohlášených účastníků Pestrých cest nepřispěl již nikdo kromě pana Broučka, jehož předběžným návěštím I. díl končí.

Se zamýšlené cesty jeho do Plzně sice sešlo, ale za to poskytl materiál k II. dílu *„Matěj Brouček na výstavě"*. Spisovatel použil populární postavy páně Broučkovy, jednak aby opět ironisoval vniterní život pražského šosáka, jednak aby vetkal do předstírané návštěvy Broučkovy vlastní dojmy a pozorování výstavní.

Po té stránce liší se tento díl od broučkiad předcházejících, že spisovatel důsledně rozeznává „referenta" pana Broučka od sebe — „redaktora". Čechovy reflexe jsou převážnou většinou vážné povahy a zaujímají značnou část celé publikace. Nejobšírnější a pro autora nejcharakterističtější jsou jeho projevy o českém státním právu, o současné politice, o státních stipendiích, o peripatetickém způsobu vychovávání, o papíru v Čechách, o českých knihách, o chmelu a pivě atd. Jasně také prozařuje Čechovo smýšlení z polemik Broučkových s cizím pánem o českém venkově a z Broučkových úvah o českém novinářství a českém životě veřejném.

Do líčení vtroušeny jsou básně dvou různých škol básnických — školy národní a cizí. Zástupci jejich jsou dva básníci, jež určil

S. Čech původně za „spolupracovníky" „Pestrých cest", totiž Orlando Furioso a Břetislav Boubínský.

Naposledy svedou básníci souboj, který skončí uznáním obou směrů:

Již poznáváme oba, beznadějně
že vedli bychom zápas bezmezný,
svých veršů krásou přemoženi stejně
druh druhu vijem' věnec vítězný.
Nuž podejme si ruce s bratskou láskou
a v dud i harfy družném hlaholu
sfing troskami i rodnou sedmikrásou
o slávy trůn se dělme pospolu!

O. Furioso. B. Boubínský.

Že mimo uvedené celé úvahy politické vyskytuje se i v tomto díle dosti drobných narážek politických, dá se mysliti při tak vděčném thematu a za tehdejšího ještě svěžího nadšení, které vyvolala Jubilejní výstava a které kalila jen některá příkrá opatření policejní.

V r. 1892 zřekl se S. Čech „spolupracovnictví" pana M. Broučka, který se stal i od jiných spisovatelů často používaným a napodobeným typem českého šosáka. V II. díle „Pestrých cest" stěžuje si pan Brouček, „že vyskytují se v časopisech, knihách, ba i na jevištích všelijací Lži-Broučkové, kteří se přiživují z jeho popularnosti nebo dokonce různými nejapnými šprýmy si ho dobírají."

V pravdě také napsal professor Dr. František Studnička jakýsi pendant k Broučkovu výletu na měsíc pod názvem „Luňan Hvězdomír Blankytný, Broučkův host v Praze roku 1891. Po sedmidenní jeho návštěvě napsal Pravdomil Čech". F. F. Šamberk sestavil výpravnou hru „Pan Brouček na výstavě" a zvláštním řízením osudu ukazován i plastický výjev z výletu páně Broučkova do 15. století v pavilloně českých turistů s dioramatem bratří

Liebscherů, jež prohlédl si roku 1891 **sám pan Brouček** v průvodu spanilé Moravanky Maruše.

V r. 1890, kdy vydával po sešitech I. díl Pestrých cest, napsal S. Čech pro Národní Listy větší prósu „*Suggesce pravdy*", jíž vrátil se autor „Pravdy" ještě jednou k svému úkolu, odhalovati neupřímnost a pokrytství lidské, zvoliv si tentokrát pouze společnost hostinského „stolového kruhu", aby na ní ukázal nedostatky celku. Dr. Řimbaba se silnou vůlí a kouzelným okem je pronikavý duch básníkův sám, který „proniká ledví" a vrývá se každému jednotlivci až do nejhlubších záhybů nitra.

Vylíčiv r. 1893 v „*Druhém květu*" svou tehdejší náladu, nejprve melancholickou, pak klidnou a odevzdanou, byl S. Čech ještě téhož roku roztrpčen novými persekucemi českého lidu, které souvisely s vyhlášením výjimečného stavu po uzavření sněmu a bouřlivých událostech r. 1893.

Zklamání básníkovo bylo veliké. Vždyť jitro, které vítal v „Jitřních" i „Nových písních" a které slibovalo krásný slunný den, nepřineslo žádoucího osvěžení, nýbrž jen pokračování dřívějších útisků a útrap, jež pro zklamanou duši byly tím bolestnější.

Národ, který básníka neuposlechl a nesoustředil veškeré síly své k jednotnému, vznešenému cíli, pokáral S. Čech hlavně v „Kratochvilné historii o ptáku Velikánu Velikánoviči", ale veškerý bol svůj, svoje zklamání a hněv vdechl teprve v „*Písně otroka*".

Než písně tyto nejsou jen výrazy trpkosti a beznaděje, nýbrž věští opět také budoucí veliký den obnovy celého světa.

Již třemi básněmi v „Nových písních", „Svobodou", „Podzemním hlasem" a „Hrdinou budoucnosti" rozezvučel S. Čech dvě struny, které ozývají se v „Písních otroka", struny znějící touhou po politické svobodě a rozřešení sociální otázky.

V „Písních otroka" mezi zvuky obou těch strun stále mísí hlas svůj — tu jemně, tu podrážděně a bouřlivě — také první struna Čechova — struna domácí.

Jsme členové malého národa — nesamostatného, ujařmeného. Jádrem naším jest muž práce. Jda za vznešenými hesly rovnocennosti a lidskosti nesmí náš hrdina budoucnosti zapomínati a zříkati se svého nešťastného národa, jenž snadno zanikl by pak v záplavě národů mocnějších a šťastnějších. Čím je chudý muž práce ve společnosti lidské, tím je národ náš mezi národy světovými.

Přímo pronesl Svatopluk Čech toto svoje mínění v pamětním listě *„Čeští spisovatelé českým dělníkům národním“* (1898):

„Vy však (dělníci čeští) vedle křivd, jichž dopouští se na vás jako dělnících společenský řád, pociťujete zároveň jako Čechové i křivdy, jimiž strádá dosud celý národ náš, a víte, že vedle boje za svoje vlastní právo musíte i jemu pomáhati v těžkém tom zápase za osvobození od cizího jařma a nabytí rovného práva ve společnosti národů ostatních. — Ano, vedle otázky sociální buší též otázka národní bouřlivě na bránu budoucnosti — vedle utlačených tříd také celí utlačení národové žádají svého uvolnění a stejného práva s jinými.“

A jak si budoucnost představuje, ztlumočil nám básník v posledních dvou oddílech „Písní otroka“. Bouře, která vyrovná rozdíly stavů, je neodvratná. Ale básník se jí neděsí.

Vítej, bouře! Vykoupení slibuje tvůj strašný zjev,
ve tvém rachotu a řevu svobody mne zdraví zpěv!

. . . a když v odpoutané síle
v náruč stisknem Svobodu,
potom pravá bude chvíle,
přemýšlet a řešit, sníti,
kterak dál ku světlu jíti
v řadě volných národů.

Tedy svět budoucnosti nebude již světem slovanským, jak si jej básník ve „Slavii“ představoval. Nebudou to mocní náro-

Svatopluk Čech r. 1895.

dové slovanští, kteří vtisknou veškerému lidstvu ušlechtilý ráz své skromné, něžné povahy, budou to bohatýrové práce, kteří za vznešenými hesly „v jeden příboj srazí plece“, ale nesplynou. Každý z hrdin budoucnosti navrátí se k svému národu, který nebude znáti bezpráví a ran plemenného záští.

Svorně mísí se v těch davech různá pleť a různá řeč,
nechoulí se žebrák v hadrech, neplá skvostem zahaleč,
ty tam bídné chaty, všude prostý sic, však ladný dům,
a kde palác lepotvárný hrdě strmí k nebesům,
není sídlem sobců zpupných, otvírá své brány všem,
o svých osudech sám volně rokuje tam lidu sněm,
záře vědění ztad šíří blahodárný vůkol svit,
uměním se duch tam kochá, zušlechťuje lidský cit . . .

S volností ujme se v lidstvu i cit pro právo a spravedlnost, osvěta a vzdělanost, a kde by jich nebylo, „lidu sněm“ zjedná nápravu.

A v této pestré říši volnosti a práva „též prapor náš, ó bratři, zavlá v jasném vysoku.“

Mezi 22 básní lyrických vložena jediná epická o Zajmě podle sdělení básníkova „na zdůraznění koloritu tropického“ a nemá allegorického podkladu, jak bylo někde míněno.

Otázkou sociální zabývá se také hned následující práce Čechova „*Sníh*“, v níž nejvýše vztyčen prapor humanity. Kdežto „Písně otroka“ psány jsou za patrného rozechvění a rozhořčení, převládá již opět ve „Sněhu“ mírný tón a básníkovo idealistické nazírání. „Sníh“ věnován jest básníkově sestře Růženě, a ženě právě vzdává se v něm nejvyšší pocta.

V „Dagmaře“ vykreslil S. Čech ideál ženy-panovnice, ve „Sněhu“ staví jemnocitnou ženu středních vrstev za vzor pravé lásky a obětavosti křesťanské.

Kdyby takovéto měkké ruce vládly na zemi,
bez boje by rozuzlily těžké věku problémy.

Tedy bez boje a bez bouře!

Když by dělník v továrně dostával dvojnásobný plat, neměl by se pán arci tak dobře, nemohl by se královsky strojit,

k rybám cizokrajným rýnské píti,
čtyřmi jezdit s vozkou premovaným,
hovět marnivosti choutkám planým,

ale mohl by i tak slušně žíti.

Tím by se odstranila bída i vznikající z ní zločiny, blahobyt lidu dělného by se povznesl a rozdíly stavovské brzy by se vyrovnaly.

Každý by byl nucen přičiniti se po svém způsobu, buď duchem svým neb silou fysickou, a každý by měl dostatek.

Pak bude

. . . čas, lidé
v řádu kdy novém,
volní a rovní
v pravdě, ne slovem,
zákony všechny
nahradí láskou,
odloží zbraně,
stisknou si dlaně
s radostným klidem.

Ovšem do tohoto ideálu jest ještě daleko, ale „nejbližší částku díla může konat každý hned", neboť „pádnějším nad slova mnohá dokladem je vlastní čin."

Jsou sice ještě jiná hesla, která šíří se „vetchou Evropou", avšak u nás pro snahy všelidské nesmí do pozadí ustoupiti otázka národní. Internationalismus mohl by býti na škodu našemu

malému národu, který doposud je v horkém boji za svou svatou věc.

Jediné to budiž heslo: napřed tuto skončit seč,
boj ten hlavní za svůj život, za národa byt a řeč,
a když státi bude jistě, rovný, volný jiných druh,
k jiným potom vstupme pracem ve společný plemen kruh.

Nezvítězíme násilím, nýbrž „prací rukou pilných, v mírném boji duchovém."

Jen tak možno také zpět získati kraje kdysi nám odcizené.

Vedle takových myšlenek sociálních a vlasteneckých vložil básník do „Sněhu" ještě mnoho jiných svých názorů a vzpomínek, vzletné fantasii své dopřávaje tentokrát méně rozpětí.

Zejména pozdější úprava z r. 1900 vykazuje změny, kterým podrobena byla báseň, jak vysvítá ze srovnání obou recensí, hlavně proto, aby žádná vložka lyrická ani epická příliš nestavěla do pozadí vlastní ideu básně.

Vynechán celý zpěv VII, do kterého v původním znění vloženo vypravování páně správcovo o jeho dobrodružství štědrovečerním v mladých letech, pak i následující zpěv VIII, obsahující lyrickou parenthesi o čarovné moci snění.

I jinak ještě zrevidoval básník původní text. Místo Jana a Jiřího vystupují ve starším znění Hanuš Volný a Stanislav, místo Běly a Stanislavy Vlasta a Jaroslava, které jsou tu sestry. Proto také nemůže přibylý syn manželů správcových kořiti se družce své sestry, jako v úpravě z r. 1900, a místo jeho zaujímá příruči Daněk, jenž zastupuje v původní básni komický živel. Že tento příruči kreslen básníkem podle skutečnosti, dokazuje to, že připomíná nápadně praktikanta Růžka v „Ikaru". Jeden výjev, který jistě se v básníkově přítomnosti odehrál, vyskytuje se téměř souhlasně v původním „Sněhu" i v „Ikaru": Zamilovaný příruči sedí na

zadním výstupku saní za svou zbožňovanou a práská při jízdě karabáčem.

Podobných komických typů úřednických, jakým je Daněk, mohl poznati S. Čech několik, neboť, jak dříve bývalo zvykem, měli vyšší panští úředníci povinnost stravovati svoje podřízené, a tak i u stolu Čechovic vystřídalo se dosti nižších úředníků.

Vranský zámek.

Avšak většina básníkových vzpomínek ponechána i v úpravě novější. V celé básni smíchána jest skutečnost s poetickou smyšlenkou podobně jako ve „Václavu Živsovi“.

Dějištěm jest však tentokrát Vraný.

„S kostelem se druží zámek v divném slohu copovém...“ Ocitujeme se tedy opět tam, kam nás zavedl básník v předzpěvu k cyklu „Ve stínu lípy“.

Starý správce a jeho choť živě připomínají rodiče básníkovy. František Jaroslav Čech vystupuje tu plasticky se svým ohnivým vlastenectvím, láskou k Slovanům, hlavně k Rusům, tklivou příchylností ke svým dětem. Zejména způsob jeho zpívati dětem národní písně a vypravovati pohádky přejat úplně ze skutečnosti. V Janovi jasně poznáváme básníka samého a realista Jiří zastupuje tu opět vnitřní hlas básníkův, který pronáší svoje námitky a protidůvody proti idealistickým a vlasteneckým názorům jeho. Tedy zase jakýsi spor střízlivého rozumu s citem, jaký zobrazil Svatopluk Čech již v „Adamitech". V jednom se oba — Jan i Jiří — shodují: „přes různé směry, cesty jeden stejný prapor vlál nad mladými jejich čely — prapor s heslem ‚V před a dál!'"

Z básníkových vzpomínek nejvěrněji zachycen je příchod jeho (v starší úpravě příjezd) na vánoční prázdniny, oslava štědrého večera, vycházka na perucký „krásovid" (jako v „Druhém květu", I, 224).

Poslední zpěv „Sněhu", který otištěn byl před tím též o sobě jako „*Vánoční zpěv andělů*" v Národních Listech r. 1892 (25. pros.), jest přímým předchůdcem veršovaných meditací Čechových, „*Modliteb k Neznámému*", jež ohlásilo vlastně již šest básní z „Nových písní".

Zejména „Povzbuzení" odtud má týž ráz klidné resignace a oddanosti, jíž vyznačují se nejvíce subjektivní meditace básníkovy, jako „Ranní", „Pod Mariánským obrazem", „Klekání". „Vyznání" z „Nových písní" zpracováno je nověji v „Zpovědi".

Vlastní básníkovo credo ztlumočeno jest v básni „Bůh". Básník tu stojí na stejném stanovisku, jako kdysi již v „Adamitech", vkládaje neurčité tuchy svých tužeb a snů do věčného taje a záhady. Ani v „Modlitbách k Neznámému" neprojevuje se tedy deismus ve smyslu představy Boha osobního neb vůbec jakékoli určité filosofické představy božství, jak nejlépe vysvítá ze slov na str. 88 a 89 (XVI) tohoto cyklu: „Co značí lidský spor,

zda jedno jsi či mnoho, zda všechno nebo *nic* — to *prázdná slova* jen" a „Tys hmota, duch i více, tys veškero a *nic*".

Většina „Modliteb k Neznámému" tlumočí podobně jako „Vlny" v „Nových písních" básníkovy ideály a jeho tuchy o budoucnosti. Kdežto však ještě ve „Vlnách" obrací se básník v závěrečné strofě ke Slovanům a hlavně k svému národu, platí nové básníkovy meditace ponejvíce veškeré společnosti lidské. Jen v básni „Na Řipu" modifikuje Svatopluk Čech pro svůj národ to, čeho žádá si od veškerého lidstva: Jest to láska a život podle vznešených zásad Kristových.

Jak daleko jest lidstvo tohoto ideálu!

Pokoj lidem na zemi... Ó běda!
Darmo zrak jej v širém světě hledá,
zevšad kmitají jen lesky zbroje —
Kde je dosud, Kriste, říše Tvoje?

V „Písních otroka" prorokoval básník bouři, která vyrovná rozdíly mezi lidem, odstraní všecko nečisté a nezdravé. I v „Modlitbách" zabývá se touto myšlenkou, ale projevuje vroucí přání, aby neodvratná ta bouře přešla

ne vřavou hrubých sil a v krve víru,
leč rozumu a srdce tichou zbrojí,
pod jasnou duhou bratrského smíru.

Na mocných a vlivných záleží, aby den „obnovy světa", den velikého převratu, nebyl zároveň dnem veliké zkázy. K nim tedy obrací se básník a volá:

Nic nemluvte, co nečiníte sami,
dřív sami za vzor spokojte se s málem,
a *všichni* aby šťastni byli s vámi,
buď nejpřednějším vaším ideálem!

Když by lidstvo mělo k sobě lásky víc, snadno by se rozřešily i nejtěžší problémy sociální. Básníkovi praví tajemný hlas vnitřní:

Však nejjasněj' přec tento zákon plane,
ten první zákon Lásky — všeho výš,
a každý pracuj, ať se skutkem stane
má dávno přislíbená Míru říš.

A tímto zákonem Lásky spravuj se i ty, národe! Mnoho ti sice urval nepříznivý osud, mnoho sobečtí nepřátelé, ale lepší ona doba navrátí ti vše — i ty modravé hory kolkolem.

Však i v mé duši zjasněné se hraní
sen vábivý tím skvoucím přeludem:
že v době oné příští jiných zbraní
bez bojů, jež nám byly osudem,
jen silou lásky své a pilnou dlaní
hor těchto krásných opět dobudem.

Láska v nejvznešenějším slova smyslu jest vůbec básníkovi nejvyšším ideálem.

I o Bohu — jinak tajemném a neznámém — věří

. . . žeť on láska,
zdroj lásky všeliké a věčná láska sám.

Ač uznává, že víra zjevená má pro lidstvo svůj význam a svou poesii a že sám marně snažíval se cele vybavit se z jejích pout, přece volá s touhou,

zda přijde čas, kdy navždy uniknete
s řas člověčenstva, palestýnské sny!

Aby člověk oddal se naprosté negaci, nelze si mysliti.

Však nechť i všechny svatyně se sřítí,
zvon tajemného o neznámu snění,

tuch mimozemských, pro něž jména není.
vždy na dně srdcí lidských bude zníti.

Lidstvo přilne opět více k přírodě, vzdá se veškerého přepychu a bohatství a pozná

... pravých žití vnad,
blíž svému prazdroji a cíli...

Zem celá bude chrám

a vy jen svícemi v něm, snivé hvězdy!

V „Májové“ předvádí nám básník opět svého tolerantního kněze a vkládá mu do úst myšlenky, které vyjadřují kompromiss mezi pantheismem Byronsko-Máchovským a monotheismem katolickým.

A všickni (básníci) přírodě své hymny pějí —
ó štěstí pro ni nejednou, žeť hlucha.
Duch přírody! Co jmen si vymýšlejí!
Jen jména pravého se pilně střeží,
jež prostě: Bůh.

Tento Bůh jest totožný s „Neznámým“ básníkovým. Odtud můžeme taky slova farářova, jimiž charakterisuje lásku pohlavní, pokládati za vlastní názor Čechův:

Nuž, snad i tebe připojiti mohu,
ty mladistvých dvou duší sladké snění,
k té hymně tvorstva vznášející k Bohu
dík jásavý a věčné chvalopění!

Tak i tomuto druhu lásky pozemské básník znova připisuje vyšší původ. Pozoruhodno jest, že v „Májové“ shledáváme se s novým zpracováním mythu o původu lásky, jemuž platila jedna z prvních básní Čechových „Anděl“.

Demiurg (Duch tvůrčí) stvořiv perlu tvorstva — dívku, nevěděl, jak doplniti ještě na krásné zemi jara vděk.

Čím dovršiti divulepé dílo,
by na něm v čirém spokojení zřel
tu všechnu vnadu, o níž se mu snilo,
a tvůrčí dumy všechen čarný pel? — —
Tu náhle snivou lící tvořitele
kmit úsměv jasný, na vznešeném čele
v zář shladila se přemýšlení vráska,
a z jeho srdce slétla na svět: Láska.

Odtud pokládá básník vděk ženství za zřídlo dum a citů nejkrásnějších, za křídlo nejsladšího povznesení, za nejsvětější sen mužských duší.

Sám sice „plnou září ženství blahočinnou neohřál své srdce", ale přece žehná s díkem ženě, neboť „poznal celou neskonalou, tu vroucí lásku dobré mateře".

Od veršů rozjímavých, sahajících většinou daleko za lidské pomysly a pojmy, přešel S. Čech k látce nejprostší, pochopitelné i dítěti — k pohádce.

„Veršovaná povídka pro mládež" „*O čarovném pavouku*" měla býti podle básníkovy předmluvy jedním článkem z celého cyklu veršovaných pohádek a povídek asi po způsobu básně „Ve stínu lípy". Z jediné této ukázky dá se však již snadno vycítiti účel, za jakým S. Čech chtěl psáti celý cyklus: poutavým způsobem zobrazovati některé ctnosti a pravdy životní, jichž mládež pouhým poučováním a vysvětlováním nikdy by tak nepoznala, nepochopila a neocenila.

Úcta k rodičům, šetření jejich naučení, láska k domovu, byť i chudičkému, spokojenost s poctivým málem a útěcha v práci staví se do krásného světla, naproti tomu neupřímnost, zahálčivost, marnivost odstrašují tu a naplňují odporem.

Koncept začátku básně z 2. řady »Modliteb k Neznámému« (r. 1897).

Hlavní motiv, dokázati starou pravdu, že bohatství nečiní člověka šťastným, proniká sice celou básní, ale nevnucuje se tak, že by proň ustupoval do pozadí vlastní děj pohádky; naopak báchorka Čechova dovede i celé věty poučného obsahu vkládati tak nenápadným způsobem, že plynou jako výsledek z předcházejícího vypravování. Tak věta chudičkého tkalce, vštěpující smysl pro otázku sociální:

Co máš bez práce, tvé není,
a co z práce nad potřebu,
i toť nuzných bratrů jmění,
jež jim vracíš v lásky chlebu,

opakuje se v pohádce dvakrát. Jednou ji pronáší otec synovi, který mu ukázal čarodějnou přízi, po druhé jí odpovídá sám Jeník bývalému lupiči, který mu chce vrátiti měšec. V druhém případě je tedy položena místo prosté negativní odpovědi, a oč je účinnější nežli prostý zápor!

Opakuje-li si místy Jeník naučení otcova a jedná-li

podle nich, je jistě úmyslem básníkovým, aby jeho malý hrdina byl spíše vzorem čtenářům, než, jak to často v poučných povídkách bývá, stále chybujícím a proto poučovaným a káraným tvorem.

Jak se básník pohádkou vmyslil do nálady svého dětství, dokazují tu některá místa, přejatá z jeho vlastních dětinných dojmů. Příroda líčena tu, jak on ji v mládí svém vnímal, otec a matka Jeníkovi ve mnohém prozrazují zvyky a nauky rodičů Čechových a princeznu v její největší nádheře zdobí „tři paví péra", bez nichž si kdysi malý Svatík pohádkové princezny nemohl mysliti.

Od dalšího spisování pro mládež odvedla básníka látka, ku které již v letech sedmdesátých učinil několik náběhů, jež se zachovaly, a která v druhé polovici roku 1897 zaujala celou jeho mysl.

A tak již roku 1898 v 1. čísle „Květů" objevila se první ukázka nové veliké Čechovy básně, tentokrát dramatické, „*Roháče na Sioně*".

Již jméno naznačuje, že látka vzata jest z historie a to z posledních bouří husitských v Čechách.

Drama historické psáti v dobách nynějších znamená vyhovovati daleko větším požadavkům než kojiti chtivost čtenářů nebo diváků, libujících si v romantismu, který kdysi v podobných dramatech byl rozhodujícím.

Má-li drama historické nyní míti svoje obdivovatele, musí nejen vynikati nádhernou mluvou, nýbrž i historickým verismem. Tedy co nejméně romantiky, co nejvíce pravděpodobnosti.

Proto nelze psáti podobné drama bez důkladných studií. Že se doporučuje voliti pro drama historické látku takovou, která obsahuje co nejvíce vztahů k přítomnosti, dotýká se slabostí a tužeb současných, rozumí se samo sebou.

Doba husitská má pro každého Čecha velikou přítažlivost, a básník náš zejména často znova a znova se k ní vracel.

Slýchal již jako dítě doma od otce s nadšením vypravovati o vítězstvích zbraní husitských, vídal, jak otec jeho s vlasteneckou pietou chová obrazy M. Jana Husa a Jana Žižky a skrývá je starostlivě před očima nepovolanýma.

Když byl Svatopluk v konviktě, byly dějiny doby husitské jeho chloubou a zbraní proti německým spoluchovancům.

„Poněvadž jsem . . . viděl, že současného trudného stavu českého národa a máloslibné nejbližší budoucnosti nejlépe se nedotýkati, držel jsem se hlavně minulosti, vynášeje někdejší moc a slávu samostatných Čech, jejichž vítěznou sílu i Němci častěji zakusili. Rozdrážděný odpůrce (spolužák z Chebska) pak shledával zase kde jaké německé vítězství nad Čechy a zvláště rád mě pokořoval vychloubáním, že český král měl svou korunu z rukou císaře německého a že musel posluhovati jako číšník při tabuli císařské. Ale já měl jeden trumf, kterému na konec obyčejně neodolal: bitvy husitské. Vypočítával jsem všechna ta slavná vítězství husitů nad ohromným přesilami vojsk německých a posmíval se strachu Němců, kteří zděšeni dávali se na útěk, jedva že z dálky zaslechli válečný zpěv český nebo zvuk bubnu, potaženého Žižkovou kůží (kteroužto bájku jsem tehdáž bral za historickou pravdu), dovolávaje se proti odpůrci na svědectví i samého německého básníka Alfreda Meissnera; Němčík se pak malomocně svíjel pod mými argumenty a marně snažíval se oslabiti pádnost těchto ran jízlivými úsměšky o vzteklých divoších, mlátících kolem sebe cepy a palicemi, s nimiž prý ovšem těžko bylo bojovati pořádnému rytířstvu."

(I, 117—118.)

Později často užívá Svatopluk Čech svatého zápalu husitů jako protivy proti současné malátnosti a chabosti české. „Husita na Baltu", řeč Václava z Michalovic v kupoli salvátorské, „Nadšení", „Dosti nás" v „Jitřních písních", „Na Sioně", „V záři minulosti" v „Nových písních", líčení vítězství Žižkova na Vítkově ve „Výletu pana Broučka do 15. století", to vše dovolává se slávy husitské a stýská si nad slabostí potomků.

Roku 1884 píše Svatopluk Čech pro „Květy“ k třem obrazům Jenneweinovým, předvádějícím výjevy z katastrofy lipanské, informativní doprovod, který končí se slovy:

„O posledních okamžicích Prokopových nedostalo se na potomky zpráv bezpečných. Nevíme, je-li pravda, co vypravuje nedosti spolehlivý Eneáš Sylvius, že Prokop padl v hrdinném boji uprostřed nejhustšího davu nepřátel rukou Viléma Kostky z Postupnic, někdejšího svého přítele. Víme jen, že zapadl s tisíci bratří v ohromném tom hrobě lipanském a že pádem jeho klesla na dlouhé věky volnost lidu českého a skončila se nejslavnější doba českých dějin — velkolepá bouře táborská“.

Brzy na to r 1886 navštěvuje S. Čech bojiště lipanské a píše svou elegii „*Poslední máj*“, která obsahuje již zárodky předehry „Roháče na Sioně“.

Také Jan Roháč z Dubé budil ode dávna obdiv básníkův. V předzpěvu své dramatické básně vyznává Svatopluk Čech: „Již mnohokrát jsem péro svíral chtivě a vždy je zase upustila dlaň, před stínem obra couf' jsem úzkostlivě, svým slabým vzletem netroufal si naň.“

A přece i jemu dvakrát vzdal svůj největší obdiv. Po prvé v „Žižkovi“, kde píše:

Po pravici Roháčovy zraky
pod obočím hustým, z temných řas
svítají jak blesky pode mraky;
od temene prostý černý vlas
smědé tváře hrbolaté rysy
oplývá a nad blyštivou řadou
šupin železných se dole mísí
ve mrak temný s rozcuchanou bradou.
Před ním leží obnažený meč,
z něhož tknutím obrněné ruky

časem jasné vyluzuje zvuky, —
v radě nemluvný, jen tu zná řeč.

Doleji pak:

Na meč sklonil Roháč pádnou ruku,
že kov zazněl, jak by v plesném zvuku,
— — — — — — — — — — — — —

V básni „Na Sioně" vzpomíná Svatopluk Čech s nadšením poslední obrany Roháčovy.

A posléze činí ho hrdinou své největší básně, která jest věnována ideám celého hnutí husitského, o nichž se rozepisuje básník ve zmíněných již statích k obrazům Jenneweinovým „*Lipany*": „V naukách rozličných sekt husitských a v řádech, jimiž bratrstva Táborská život svůj spravovala, objevují se zárodky duchovních i sociálních převratů novověkých. Byly to puky nového jara, ale vyrašily před časem; většina jich záhy opět zakrněla nebo zanikla na dobro.

Jednou z nejmohutnějších pák hnutí husitského vedle podnětů náboženských a národních byla myšlenka demokratická. Lid přilnul s nadšením k novému učení a obhájil je svými cepy proti celému světu; v rukou vítězného lidu ocítila se pak záhy veškerá moc veřejná, a feudalismus, kterýž za posledních Přemyslovců v Čechách se zakořenil, ustoupil téměř úplně s dějiště. V době, kdy české zbraně u Domažlic mnoholetý boj s katolickou Evropou na dobro rozhodly ve prospěch kalicha a donutily ji vyhledávati cest smírných, dosáhl onen vnitřní rozvoj svého vrcholu: Čechy byly v tu dobu vskutku republikou, ovládanou cele živlem demokratickým."

A v „Posledním máji" volá Svatopluk Čech:

„Ten horoucí zápal pro svatý ideál, ta nezdolná bouře šlechetného nadšení, ta nezlomná síla bohatýrského vzdoru — kde že jest srdce básnické, jež nezabušilo by prudce před divadlem takovým!

S. Čech v druhé polovici let devadesátých.

Rachotem houfnic táborských otvírala se brána nového věku — svoboda! rovnost! bratrství! zahřmělo nad světem, který nechápal ještě

S. Čech v druhé polovici let devadesátých.

velebných těch hesel. Myšlenky, které teprve po staletích uchvátily celou Evropu, ba i takové, které dosud marně hlásí se o právo

svoje, zažehovaly již čela vážných těch kněží a vůdců husitských a vládly, bohužel, jen krátce, nadšenou obcí Tábora."

Předehra „Roháče na Sioně" uvádí nás na bojiště lipanské, kde nestály „proti sobě již strany náboženské, nýbrž politické: zde šlechta husitská i katolická s Prahou a všickni ti, kdož přáli v Čechách smíru s církví a císařem, jakož i návratu bývalých řádů — onde pak strana demokratická, zahrnující v sobě Tábory, Sirotky a valnou většinu měst." (Květy z r. 1884.)

Scenerie předehry je podobná jako na posledním obraze Jenneweinově i v „Posledním máji": Za měsíčné noci leží uprostřed spousty mrtvol umírající Prokop.

Jeho sny a horečné řeči byly již také před tím krátce nastíněny v básníkových myšlenkách k prvému obrazu Jenneweinovu a v líčených viděních Prokopových v „Posledním máji".

I raněná Táborka přejata do předehry z „Posledního máje", aby po jejím nářku tím více vynikla velebná postava Roháčova, který jediný stručným „Já" hlásí se ještě bojovníkem za pravdu a zůstává věren smělým myšlenkám svých padlých i odpadlých spolubratří.

Proto bylo básníkovi třeba předehry na bojišti lipanském, aby vedle umírajícího Prokopa Velikého zaskvěl se hned na počátku dramatu „poslední z božích bojovníků".

Tím již stává se předehra také částí exposice, která předvádí nám též jiné osoby pro drama důležité a v prvém jednání nevystupující, zejména příbuzného Roháčova, otylého, dobromyslného, žertovného a mírumilovného Ptačka z Pirkštejna, čestného a o budoucnost starostlivého Kostku z Postupic, opatrného Alše Vřeštovského, mladičkého, ale statečného Herarta z Kunštátu, pozdějšího to Jiřího z Poděbrad, pánovitého vítěze lipanského Diviše Bořka z Miletínka a bezohledného sobce Menharta z Hradce.

Nade všecky ovšem i charakterem vyniká Roháč, kterého Svatopluk Čech rýsoval podle známého vranského Dra Věšína, o němž čteme v upomínkách na bratra Vladimíra:

„. . . zábavy ostatních hostů účastnil se obyčejně jen tu a tam zábleskem souhlasu neb odporu v jiskrných, výrazných očích a lehkými změnami rysů v dumavé, vážné tváři. A přece jevil se mi ve své mlčelivosti neobyčejně výmluvným; zdálo se mi, že více, než by dovedl oratorský zápal, působí tím zřídka jen prohozeným drobtem nějaké poznámky a že ta vážná, rázovitá tvář sama ohnivě řeční za jeho zásady politické, národní a osvětové."

Dr. Věšín míval kdysi mezi spoluodsouzenými soudruhy (J. V. Fričem, Sladkovským i j.) příjmí ne sice „Roháč", ale „Žižka".

Ptaček v předehře charakterisuje Roháče takto:

Již od začátku s Tábory se spřáhnul
a příliš hluboko se zaryl, myslím,
v jich krajní zásady. Též leb má tvrdou
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — Že v nitru svém
již vidí marnost všelikého vzdoru,
též domnívám se; ale pochybuji,
že sám by požádal kdy o milost.
— — — — — — — — — — — — — —
S tím, braši, mnoho řečí nebude:
on z těch, kdo mluví pouze z potřeby
a nad potřebu slova nepřidají.

Také hned svým vystoupením dokazuje Roháč pravdivost slov svého strýce a na nepoddajnosti a pevnosti Roháčově založen je konflikt dramatu.

Rovněž povaha Sigmundova, který vystupuje v prvém jednání, podána jest věrně podle historie. Jest potměšilý, lehkovážný, cizině, zejména Uhrám a Italii nakloněný, rozmařilý, prchlivý.

Z milostníků jeho uveden do dramatu hlavně Brunorius della Scalla, který básníkovi dopomohl k jediné ženské roli — Giulii, v hi-

storii nedoložené, jež zjevem svým Sigmunda, pro cizinu a hlavně Italii beztak nadšeného, cele upoutá.

Hlavními tlumočníky básníkových myšlenek jsou dvě originální postavy: bývalý šašek krále Václava a Paleček, veselý společník potomního krále Jiřího.

Šašek je zástupcem humoru mnohdy sic jízlivého, ale celkem neškodného, kdežto Paleček zastupuje řízného satirika. Rozdíl mezi oběma vyslovuje Šašek:

— — — — Jinak hledíme
my oba na ten svět a život, hochu!
Ty domníváš se, že jsi našel pravdu,
a podle této pravdy sformovat
chceš vlastní život svůj a všechno kolem;
však já si pravím s Pilátem: Co pravda?!
a nezkouším se ani hledat ji.
Jen bavím se tím světa divadlem
a snažím se i jiné bavit sám —
ne zlepšovat je po svých názorech,
vždyť dost je mudrců a kazatelů,
ti ať svou pravdu lidem vtloukají!

Měšťanů pražských, z nichž většina vystupuje se jmény historickými, jest trojí druh: první, náležející k vlažnější straně pod obojí, jsou „nicky, jen prázdné loutky“, druzí jsou sice uvědomělí, ale smířili se se Sigmundem jako šlechta, třetí jsou radikální husité a Sigmundem pohrdají. K druhým náleží Velvar, kterého v dramatu Sigmund potupí (u Palackého „povýšen do rady císařovy, aby se stal neškodným“), tak že odchází s významnými slovy:

Boj nastal zas; leč nyní veden buď
jen zbraní zákona a bdělou stráží
nad každým právem.

Jako vzor nezištného, neoblomného, bdělého a bystrého kněze vypraven Rokycana. S ním účinně kontrastují úlisní a lstiví legátové basilejští, biskup Filibert, Palomar a Berruer.

V druhém jednání upravil si básník historická fakta pro svou potřebu.

Ač s králem zprvu nespokojený Tábor přidal se k Sigmundovi o tři měsíce dříve než houževnatý Hradec Králové (Tábor 18. listopadu 1436, Hradec začátkem března 1437), docházejí v dramatě zprávy o jejich poddání v touž téměř hodinu, a brzy po té i téhož dne dovídá se král o odporu Roháčově a vypravuje proti němu vojsko, které podle Palackého táhlo k Sionu teprve v den sv. Jiří (24. dubna 1437).

Kollise končí se vypravením pana Ptačka a Brunoria proti Roháči. Svého bratra provází Giulia, kterou propouští Sigmund slovy:

Teď k sionskému bude ležení
má touha vzlétat v různém dvojím citu:
to dychtěním po lotra potření
a po těch očí krásných slunném třpytu.

Jednání třetí odehrává se na nádvoří hradu Siona. Zde teprve znova objevuje se z předehry a z vypravování dobře povědomý Roháč se svými druhy, z nichž vyniká Polák Vyšek Račinský, jehož polskou národnost naznačuje básník sem tam vtroušenými polskými slovy a častějšími úchylkami přízvuku, pak z Hradce Králové přibylý kněz Martin Prostředek a puškař Zelený, vesměs to osoby historické. Jak se dá předvídat, odmítá Roháč intervenci Ptačkovu a na jeho vyzvání, aby na důvody pro vzdání odvětil též důvody, ne pouze umíněným „Nikdy ne!‘, odpovídá:

Za tisíc důvodů to: Nikdy ne!
Nikdy ne! jež zahřměl český lid,
když Sigmund Husa vydal plamenům,
to Ne! jímž v tolikerých slavných bojích

třesk našich cepů drtil křižáky,
jež ze všech koutů světa stále vodil
na vyhlazení naše, vzteklý vrah —
Vy všickni dovedli jste na konec
šij nectně sklonit k nohám padoucha —
já nedovedu. Nikdy, nikdy ne!

Tak děj dostoupil svého vrcholu. Ale ostatní akty básník již neuveřejnil, tak že možno se dohadovati dalšího děje toliko z historie a z prvých tří dějství dramatu.

Sion padl, Roháč se svými druhy, Vyškem, Prostředkem a Zeleným, zajati a Roháč později zmučen a oběšen o zlatý řetěz. Také Rokycana, který šťastně byl odolal nástrahám Sigmundovým a nejel do Basileje, zrádně přepaden a uvězněn na Kunětické Hoře.

Tolik historie, jejíž fakta hodí se do posledních dvou jednání dramatu.

Vhodnými pro poetickou spravedlnost jsou i další osudy Sigmundovy. Po smrti Roháčově nespokojenost proti němu na všech stranách se opět vzmáhá a Sigmund sklíčen a těžce nemocen opustí Prahu. K těmto zaslouženým ranám osudu chtěl přičiniti básník i hoře nad ztrátou spanilé Giulie.

Perspektivu do lepší budoucnosti byl by asi otevřel Jiřík Poděbradský, kterého uvedl básník naschvál na bojiště lipanské, drže se Palackého a Tomka, ač věděl o námitkách, které v té příčině (a také proti totožnosti Jiřího s Heraltem z Kunštátu) nověji byly učiněny*).

*) Jak z letošních »Květů« známo, přikročil básník později k definitivnímu přepracování svého dramatu. Byl jsem zpraven, že sloučil druhé a třetí jednání v jediné (druhé) a pracoval do posledních chvil o novém třetím, zamýšleje drama zakončiti aktem čtvrtým. O těchto pracích nelze mi však podrobněji referovati, neboť dosud nebyly otištěny. Rovněž napsaná část eposu »Dívčí válka« nebyla dosud úplna uveřejněna, a poněvadž tedy nelze mi podati analysu literárního odkazu Svatopluka Čecha úplnou, upouštím zatím i od rozboru zlomků básní »Nemo« a »Step«, jež publikovány byly v březnovém a dubnovém sešitě letošních »Květů«. *F. S.*

Obříštevský dub.

Zdá se, že vzletný, nadějný epilog k básni „*Lipany*“, kterou napsal Svatopluk Čech r. 1898 k panoramatu Luďka Marolda, hodil by se asi také na konec dramatické básně „Roháč na Sioně“, neboť s jejím hrdinou vlastně teprve zapadl kdysi na dlouhý čas „sen volnosti a světa obnovy“, o které básníkovi hlavně šlo. Vždyť o nich znova blouzní i po lední větší báseň Čechova „*Sekáči*“.

S. Čech žije v Obříství uprostřed lidu venkovského, vzdálen hluku továren a dílen, vybral si dělníky ze všech snad nejméně placené a nejchudší, totiž sekáče, a provází jejich denní práci od rána do večera, kdy končí se klekáním.

Báseň věrně maluje nejen krajinu, v níž se prostý děj odehrává, nýbrž i několik zajímavých výjevů ze života sekáčů, do nichž vpleteno jest pozorování „poety“, S. Čecha samého.

Za bývalým obřístevským domkem Čechovým rozkládá se rozsáhlá louka, uprostřed níž vypíná se starý, ctihodný dub. Básník představuje si sice místo louky „zlatý les“ obilí, za to však onomu věkovitému dubu přikládá veliký význam.

Vzpomínaje památného dubu peruckého, který byl s jeho dávnými vzpomínkami trvale spiat, líčí svoje dojmy při pohledu

na obřístevský strom, rozepisuje se o tom, co asi z české minulosti pamatuje, a přechází k vlastnímu thematu básně — oceňování práce.

Shledává, že dělník za všecko své namáhání nemá zhusta ani dostatku chleba, vlídného přístřeší, že žije v potupě a opovržení.

Než znaje uvědomělost nynějšího dělníka, cítí Svatopluk Čech, že jako bouře v přírodě, tak i nutný převrat sociální způsobí obrození lidstva:

Ach, také v oněch lidských bojů mrak
kdys opět mír se blaze usměje —
však teprv nových pokolení zrak
té shody duhou krásnou okřeje;
nám dáno pouze
zřít mihavý jen zákmit v marné touze
té příští doby,
přes naše hroby
jež k výším slunným šťastna dospěje.

Básník vytýká ještě na konec společnosti lidské její neupřímnost, pokrytství, frázovitost, které zaviňují všecku sociální bídu a jejichž důsledkem jest třídění celého lidstva.

Tak dvojí vojsko proti sobě zříme —
a vítězi kde budou, všichni víme.
Tu moc a věhlas, zákon, spousty zbraní,
pych, krása, bystrý um a bujný chtíč —
tam jenom spousta unavených dlaní,
z nichž trčí kosa, kladivo a rýč,
a přec ať zpupná moc sto hradeb chystá,
bouř dělných dlaní vítězstvím je jista,

svým právem ubíjeným tisíc let
ve věku světla opanuje svět.

Typ ušlechtilého dělníka, vědomého své lidské důstojnosti, nespokojeného, plného odporu a hořkých výčitek proti bohatým sobcům, je Šimon, s nímž kontrastuje podobně sic pokročilý, ale při tom veselý Jiskra a rozvážný „starý sekáč“, nalézající ve víře posilu a klid.

Mladý sekáč se svou tichou, oddanou láskou a šťastný „ženich“ jsou zástupci oněch snílků mezi dělnictvem, kteří spoléhajíce na svou sílu a práci očekávají od budoucnosti lepších časů a náležité odměny bez bouře i boje. Úmyslně opět proti nim staví S. Čech „staršího muže“, který již z podobných illusí vystřízlivěl a poznal veškeru bídu dělníka chudého, osudem nad to pronásledovaného.

I „mladý manžel“, žárlivý, stále neklidný, mohl by býti výstrahou nezkušeným mladíkům.

Jediným prostředkem a lékem ve všech trampotách může býti dělníku v jeho nynějším postavení veselá mysl, o níž pěje jmenovaný již Jiskra:

A přece mysl
veselá nás
jediná hřeje
v chudoby mráz,
všechny s ní klopoty,
svízele, roboty
přežiješ snáz; —
do šedin svých,
dočkám-li jich,
kéž se jí nezbavím
potomkům zůstavím

do trampot zlých
dědictvím aspoň svůj veselý smích!

Vlastní myšlenkovou závěť, plnou hřejivé lásky, suggestivní naděje a podmaňujícího optimismu, vložil básník do své poslední básně „*Do světa širého*“, v níž jsou shrnuty jeho názory o budoucnosti národa českého a poměru jeho k ostatním národům, o sbratření lidstva, ale zachování svéráznosti jednotlivých kmenů, o snahách dělnických a ženských, o lásce k bližnímu a snášelivosti, o vnitřním náboženství dobra, sebezapření a lásky. Svatopluk Čech opět i tu jako v mnohých básních jiných ve formě rozhovorů reaguje na časové otázky, potírá skepsi, vyvrací možné a v jeho nitru ozývající se odchylné názory a námitky, oslabuje protidůvody a posiluje i povzbuzuje všecky, kdož jsou s ním stejného smýšlení a podobných cílů. V činorodé touze po ideálu zří všecku cenu a vděk života. A tak v poslední versi refrainu, který v různých obměnách po každém rozhovoru se vrací, volá básník roznécujícím, věšteckým hlasem jako vůdce nejpovolanější a nejlaskavější:

Kdož v divý zápas rodů
mír voláme a shodu,
kdož zříme lidstva metu
v jich volném různém květu,
kdož máme blahověstí
všech bratří rovné štěstí
a šinem' rabské kruhy
též s paží sestry — druhy,
však odmítáme každou
zbraň temna, úklad s vraždou,
kdož vzteklé vřavy syti
chcem' v lásce s bližním žíti,
kdož nevěřící, s věrou
jdem' k Věčnu zemí šerou

za hvězdou, která svítí
nám v pochyb vlnobití —:
Ó, vtělit pílí ruky,
co rtoma hlásáme,
v šik jeden sražme pluky
své známé, neznámé!

POVAHA.

S. Čech v obřistevské zahrádce.

Svatopluk Čech byl za svého pobytu liteňského, jak se sám líčí, „jadrný, opálený, otužilý a prostoduchý venkovský kluk" (Z dávných vzpomínek, VII, 98). A *zdravý duch* byl ve zdravém těle.

K tomu již od mládí sloučena byla v něm s vrozenými vlohami a vlastním i vypěstovaným smyslem pro pravdu i krásu určitá míra *ctižádosti.*

„Byla tu ctižádost; byla touha vtěliti idey, které se tísnily v jeho nitru; bylo přání zavděčiti se svou prací a svými úspěchy milovaným osobám i národnímu celku, k němuž lnul příchylností již za útlého mládí vštěpenou a později všemi okolnostmi života hluboce zakořeněnou; byla občasná záliba v práci samé a potěšení ze zdařilého díla, jakož i jiné podněty ideální nebo méně ušlechtilé." (Druhý květ, I, 12).

„V pravdě choval v duši silnou ctižádost, jen že se chtěl vyšinouti jinou cestou, než jakou mu otec naznačoval“ (I, 48).

Bylť Svatopluk *povaha samostatná.* Ani otec, který v mnohém naň působil a jej vychoval, nebyl s to, aby syna trvale ovládal.

„. . . neshody v náhledech vyskytovaly se čím dále hustěji a znenáhla budila se v synovi náchylnost, opponovati vůbec každému mínění a ustanovení otcovu. Byl to instinktivní odboj proti autoritě, která jej dříve úplně ovládala. Byla to nezdolná snaha, vymaniti se z vodítek a postaviti se volně na vlastní nohy. Byla to touha po neodvislosti, samostatnosti, po svobodném, samovolném rozpjetí svých vlastních dorostlých křídel.“ (I, 46.)

A na neodvislost svou klade Svatopluk Čech velikou váhu i ve svých spisech:

Duch jsem i já, jenž nechce cizí podle píšťaly tančit:
Co v duši mé se hraní, nechť vhod komu jest to či nevhod,
z nitra vynáším tak, jak v něm samo formu si našlo.

(Václav Živsa.)

Již mě omrzelo jeti v moudrém klusu,
úzkostlivě dbát všech vzorné jízdy kusů,
met a mezí; stále v prstech mi to hraje
pustit zápřež chimér v nemožnosti kraje,
do mlhy a modra bez cíle se ztopit,
ze všech paragrafů skladby smích si ztropit,
tu být dětským snílkem, tu zas rozpustilcem,
vážný rozum pod nos počastovat štilcem,
kam se nápad vrtne, bez úvahy lítat,
nesmysl a smysl v jeden chumáč splítat,
slepě lapat vše, co mozkem jen ti mžikne,
chytit náladu a cit, jak právě vznikne,
ať smích veselý to nebo trpký, trudný,
smyslnosti záchvěv nebo zápal cudný,
ať to třeba výkřik duše rozervané — (Šotek.)

Snad nebude nevhodné, uvedu-li tu i citát ze soukromého listu básníkova, zajímavý ve příčině původnosti Svatopluka Čecha a jeho touhy po samostatnosti: „Rozumí se samo, že na rozvoj každého spisovatele působí větší neb menší měrou dojmy četby a vlivy cizí . . ., zajisté jeví se i na mé literární činnosti, zejména v prvních letech, tu a tam jich odlesky a stopy. *Úmyslně a vědomě jsem žádné cizí práce nenapodobil.*“

Svatopluk Čech odjakživa velice cenil *svobodu vůle, volnost přesvědčení*, což vyvinulo se u něho se smyslem pro svobodu vůbec.

Ba, svobody ducha žádal si více než svobody těla, kterou pokládal na mnoze za důsledek povah chabých a malátných, které nedovedou se opříti a tak jho dobrovolně snášejí.

Proto Lešetínský kovář odpovídá správci továrny:

Nechať pán váš zaplaví vše kol
zlatem svým, ať skoupí celý dol,
všem, kdož bývali tu domovem,
odloudí krov otců, rodnou zem':
já tu pevně setrvám jak z žuly!
On má zlato své — *já mám svou vůli* —
zde chci být, chci podržet, co mám,
a tím jeho zlatem pohrdám!

Bojovati za svobodu vůle lze však především zase toliko zbraněmi duševními a proto i nepřemožitelnému Žižkovi byla jen vzdáleným ideálem.

Za jakési omezovatele myšlenek pokládá Svatopluk Čech brusiče jazyka českého a proto častěji je karrikuje nebo i vážně proti nim vystupuje. Jedno místo z „Pestrých cest“ bylo již citováno v předešlém oddíle, stůjž zde ještě jiné z Brusařských epištol:

„A přátelský kompromis mezi oběma stranami (spisovateli a brusiči) jest zajisté žádoucí. Spisovatel ať ohlédá se po výsledcích studia jazykozpytného a kde může z nich těžiti pro skutečné

vytříbení svého jazyka, nechť užívá jich vděčně; strážcové jazykové přesnosti a čistoty pak *nevažtež rozmach tvořících duchů pouty příliš krutými* a mějtež na zřeteli, že kvetoucí řeč spisovná stále musí bujeti novými a novými formami a že v boji myšlenky se slovem správnost mrtvé litery leckdy musí ustoupiti potřebám živého a oživujícího ducha."

Podobně se prohřešují proti básníkově individualitě také i nepovolaní rádcové a mentoři a domýšliví, straničtí kritikové. Proti oněm ohradil se Svatopluk Čech jednou pro vždy ve feuilletonu „Pane, chraň nás všech rad a pokynů!", tyto pak učinil dosti často terčem svého oprávněného posměchu. Vážně ukázal na subjektivní, nespravedlivé stanovisko literárních soudců ve Václavu Živsovi, kde si stýská:

A zle u nás tím víc, jelikož po letech mnohochvalných
teď módou patřit na domácí shůry pisálky
a kde kdo s potupou je tepá, čím právě hodí se —
Vždyť různých je tolik praporů, škol, mód se měnících
v říši umění: Nuže, idealistu tepej realismem,
kaž realistu opak; toho, jenž má látky domácí,
úzkoprsým tituluj, opaku však přezdi cizáků;
jednomu vytkni, že vlast básní jeho nikdy nezáří,
vlastenský zase verš klinkáním fráze nazývej;
chtěj, by kozelce metal duch vážný, lkal humorista;
vzor tu cizí doporuč, tam původnost zase ve všem;
neb výtek nehledej, než krátce s patra jej odbuď
pošklebkem laciným, vtipné po manýře semitské.

Také každé znásilňování v domácí politice a v náboženství bylo S. Čechovi zcela proti mysli.

„Nyní zdá se mi ta čerň (klerik) mnohem černější; vypadá jaksi nevlídně, hrozivě, výbojně. Černá se sice dosud v našem národním životě, místy snad hojněji nežli dříve, ale nikoli, aby tu s jinými barvami družně spolupůsobila, nýbrž na mnoze

(bohudíky jsou i výminky!) snaží se jen, aby všechny ostatní barvy zastřela, ovládla a podmanila, aby ztlumila kde jaký volný kmit ve společnosti, vědě a literatuře, jako by bylo konečným jejím cílem, proměniti celé Čechy v obrovskou kaňku inkoustu . . ." (Různé barvy, XX, 249.)

Uvolnění dusné atmosféry bouří v přírodě bylo pro Svatopluka Čecha již v dobách nejstarších obdobou převratu a vybavení duševního; za bouře oddychoval si volněji, nadšeně. Byltˇ „*buřňákem*", jak sám častěji lidi s podobnou povahou nazývá.

„Jsou buřňáci v říši duchů. Jsou duchové, jejichžto živlem jest bouře, kteřížto hynou v tišině světa, rostouce čelem obíjeným rumy bořících se sloupů starého pořádku k výši letící Famy, kteří ležíce nepozorováni na dně ustalé společnosti, když ruka převratu lomozným posunem roztřásává hnijící její vrstvy, ohromnými bublinami vyskakují na povrch její . . . Jsou oči mdlé a polovyhaslé, kteréžto se zapalují na pochodních klikatých blesků v jiskřící meteóry, jsou nohy zemdlené, které při rachotu nebeských bubnů v bojovný dávají se pochod, jsou ruce pokleslé, které se vztahují po rozčeřených hřívách bouřících mračen . . ." (Samson.)

Jest v každém duchu mladém z mořských ptáků cosi,
jimž hladké vodní plochy klid se nechutí;
po vřavě zpurných vln on práhne s albatrosy
a nad troskami máchá vesel perutí.

V bouř letí s tužbou slepou, jedva vědom sobě,
že pudí jej tam zákon věčné obnovy,
jímž svět se brání stále ztrnutí a mdlobě
a znovu vždy zas láme okovy.

(Před Rodinovou „Bouří".)

A v básni „V bouři" v „Modlitbách k Neznámému" vyznává:

Když náhlým vichrem žhavý prach se zvířil,
jak oko svítalo za mladých dní!
Jak bouře mocný dech mi prsa šířil
a celá bytost vzpružila se v ní!

— — — — — — — — — — — —

To byla jará, burná mládí síla,
jíž kypěla a vřela každá žíla
jak cévy jilmu mízou březnovou,
jež plna tvůrčí dychtivosti svěží
v šíř rozvinout se chtěla bez otěží
a zem kol sebe zjařit obnovou.
Mně bylo těsno ve ztrnulém tvaru
těch řádů všech, jež svíraly mě kol,
já toužil, prahnul po hybu a varu,
jenž smíchal by tu rázem vrch i dol,
ty ztuhlé rysy přítomnosti smet,
a na ssutinách tvořil nový svět.
Kde v dusnu mračna bouřlivá se líhla,
tam radostně má všecka bytost tíhla,
a družně vítaly mých zraků třpyty,
když z čety rebellů se prapor zved:
„Nechť ssutky kouří ořů pod kopyty,
jen dále ku předu, jen stále v před!"

Buřňákem byl i Bohumil Havlasa a proto sám od sebe zapěl Svatopluk Čech nad skonem jeho elegii:

Byl's jedním z těch, jimž tísní prsa smělá
jak pouto otročí kruh českých hor,
jimž teskno v otčině, kde obestřela
vše mdloba mrákotná jak těžký mor.

Buřňáctví Čechovo ozvalo se vždy, kdykoli dála se reakce proti svobodě, hlavně ovšem zase proti svobodě vůle. Tak za-

hřímal již v pověstném roce 1868, kdy rozvášněné davy valily se ulicemi demonstrujíce a unášejíce i oba Čechy, Svatopluka a Vladimíra, zastal se rázně svobody náboženské i politické ve „Václavu z Michalovic" a od té doby častěji, nanejvýš pak rozlítil se nad prohlášením stavu výjimečného r. 1893 a ulevil si „Písněmi otroka".

Před tím varoval ještě povolané úřady před bouří ve feuilletonu „Myšlenky o myšlenkách": „Ano mlčení nebývá vždy příjemné tomu, kdo je způsobí. Umlčí-li někdo násilně všeliký odpor proti svému mínění, bývá to z počátku hezké: můžeť bez vyrušení chvalořečit svému názoru a potírati náhled opačný; ale znenáhla menší se radost z toho mlčení. Důvody, proti nimž nesmí nikdo ničeho namítati, nemají žádné přesvědčivosti, sebe říznější potírání odpůrce, který se nemůže brániti, nepřináší ni zisku ni slávy a konečně začíná umlčovatel, když slyší stále jen svůj vlastní hlas, pociťovati stesk a obavy v tom mlčení kolem, v tom vynuceném mlčení, v němž jeho zlé svědomí může tušiti ledaco hrozivého, třeba i dusnou tišinu před bouří!"

Ovšem klid posvátný, nerušený starostmi ani útisky, míval Svatopluk Čech rád: mohl se oddávati svému snění.

Mívalť hned v dětství svém „*hlavu plnou krásných vidin, v srdci prostý, jemný cit*" (Sníh) a tvořivá jeho fantasie provázela již děj pohádek krásnými, vzdušnými obrazy. Tímto vysněným světem pohádkovým procházel se pak často v myšlenkách a zpestřil a ustálil si jej v době, kdy sám počínal čísti napínavou četbu romantickou. Od toho času na všecko pohlížel jako ve snách, vše viděl ve zvláštním tajemném světle, nic mu nebylo všedního, nic profanního.

Když se dostavily zkušenosti, rozum počal bojovati s citem a hlásiti se ke svým právům, vzmáhala se ve Svatoplukovi skepse a přemítání a leccos ztrácelo posvátný a tajemný svuj nimbus.

Nenáhlé toto střízlivění líčí S. Čech dvakrát, poprvé v „Samsonu", pak v „Posledním jaru".

„Zdálo se mu, že sedí opět co hoch pod vysokými těmi domy. v odlehlé, tiché uličce, tiché proto, že místo rachotících vozů kalné rámě řeky co laguna jí se valí, a hluku plné chodníky řada zakrnělých zahrádek zastupuje. A stín těch domů spočívá jako upír na vadnoucích zahrádkách, na špinavé laguně, na bledých lících hocha, čtoucího v jedné z oněch kněh, které jsou plny měsíční záře, tlukotu slavičího a mimo to plny věcí, s kterými nesetkáš se nikde jinde na široširém světě, nežli právě v knihách těchto. A někdy pohlédá bledý hoch přes jednu z oněch kněh a přes špinavou lagunu na protější dům, z něhož vyčnívají pavláčky se železným zábradlím, ověnčené houštím různobarevných květů, jedna nad druhou, jako visuté sady Semiramidiny, pohlédá tam a obtáčí lagunu, dům i pavlače měsíční záři jedné z oněch knih. Jako nimbem obkládá měsíční tou září hlavinku dívčí, klonící se nad pestrými květy jednoho z visutých oněch sadů — — — — —

Roste hoch a roste dívka v nimbu měsíčního svitu — — — —

A jednou zjevil se podle dívky krásně ošacený mladík s vyhaslým okem a bledýma rtoma, klonil se před ní a líbal jí ruku — a ona si hrála se zlatým jeho řetízkem i usmívala se naň tak přívětivě — Svit luny bledl nad její hlavou. A jednou — Měsíční záře zmizela s dívčích spánků, s vysokého domu, se sadů Semiramidiných, s pošmurné laguny. Umlklo slavičí pění a papoušek zatloukl pestrýma křídloma o zlaté pruty svého žaláře a zakřehotal posměšně: Má úcta! Má úcta!

Z hocha stal se muž. Dlouho byl hledal tu ztracenou měsíční záři, ale nenašel ji nikde v žádném záhybu jednotvárného života, v žádném koutku širého světa — ba, ani v měsíční záři . . . . Konečně nehledal jí více.

Okolo něho hemžili, strkali, rvali, předháněli, zajížděli se lidé, různými směry, v šumotu, vrzotu, hovoru, smíchu a pláči — a on bez cíle, bez vesla potácel se v tom moři života, zmítán vlnami okamžiku, vyššími, nižšími, však věčně jednotvárnými.

Moře to se mu zdálo pusté, špinavé jak ona laguna pod vysokými domy — když s ní byla zmizela měsíční záře — — — —"

(Samson.)

„Visela tam na stěně v oprýskaném rámci podobizna dítěte. Byl to hezký, boubelatý hoch s jasnýma, smavýma očima. Malíř vdechl mu na líce nejkrásnější červeň a na rty čtverácký úsměv. Buclatá ručka tiskla k prsům lepenkového tatrmana.

S. Čech v Obřiství r. 1900.

Ten hoch byl Pavel sám. Těma jasnýma, smavýma očima hleděl do světa před dvaceti a několika lety („Poslední jaro" psáno 1877). Kdož by uvěřil, že jsou to tytéž oči, které nyní z tmavého okolku smutně pohlížejí v první jaro života — báchorku dávno zapomenutou!

Jak čile vyniká ta barvitá malá postava z temného rámce, jako by seskočiti chtěla ven do života, který se před ní prostírá jako koberec kouzelných obrazů! Jako by chtěla znova putovati tou cestou, na níž sešel ruměný Pavlíček v bledého Pavla. A Pavel

*

volá v duchu: ‚Zůstaň tam nahoře, usmívej se dále! Celý ten dlouhý život nenahradí ti tvou pozlátkovou loutku!‘

Ale hoch seskočil. Znova chvátá povědomou cestou. Krev jeho kypí jarým ohněm, duch hraje všemi barvami fantasie a před ním vznášejí se blyskavice skvoucích přeludů. A čím větším se stává, tím výše vzrůstají ty větrné ideály! Což je před ním nemožno? čeho nedosáhne? Třeba jen ruku vztáhnouti. Jak voní ty růže! jak se pění ta číše! jak nebeské jsou ty tmavé oči! Kde začíti světoborné dílo?

A když hoch dorostl, — hle, jak počínají se scvrkati kolem ti lidé, jejichž velikosti se obdivoval! jak průhlednými stávají se ty skvělé vidiny, za nimiž se honil! jak planými se mu jeví ty modlitby člověčenstva, které v slzách nadšení odříkával. Vše to tam! Růže nevoní, číše se nepění, tmavé oči ztratily svou nebeskou záři. Světoborné záměry — kdož se nad nimi neusměje? Zmizely kouzelné obrazy z koberce života, leží před námi bezbarvý, roztřepaný, udupaný miliony noh — půjdeme klidně v šlépějích těchto k nedohledné, nezbádané propasti, jejíž ústí je hrob.“

(Poslední jaro.)

Ale přes tento obrat zachoval si básník čaromocnou tvořivost a pružnost své fantasie a dovedl se i pak ze střízlivého světa skutečného přenášeti do říše svých vidin a snů.

Poznal vše, čím jinoch strádá, jenž se dere k výši chud,
ponížené hrbení se, žebronění, kondic trud,
odříkání v plesu vůkol, v podstřeší kdes těsný byt,
suchý chléb a kamna chladná, matné lampy pozdní svit,
kaváren též pozděj' vnadu, hospod pustý hluk a kouř,
posléze i hrubých vášní první rozpoutanou bouř —
málo douškův ušlechtilých skutečnosti skytla číš,
v knihách jen a fantasii duch se vznášel v jasnou výš.

(Sníh, XVI, 289.)

Nejmilejším útočištěm, když přítomností byl zklamán a rozladěn, byla mu vábná říše romantiky.

„A k té představě minulosti tím raději se utíká mladý duch, čím méně jeho touha po činu a změně nalézá ukojení ve střízlivosti a mělkosti života jej obklopujícího. Romantismus rozpřáhá svá fantastická křídla a unáší celá pokolení od nudy šosáckého okolí do pestré bouře minulosti — vlastně zbásněného fantomu minulosti — nebo alespoň tam, kde ještě kmitají doblesky skvělejšího zapadlého světa, ať už v divy dalekých paláců východních či mezi rozedrané stany cikánské.

Ovšem valná část svůdnosti, kterou má ten starý svět pro mladou mysl, spočívá v pouhé formě, v zevnější scenerii. Toužíme po tvarech a barvách, jakých nám nepodává všední skutečnost okolní, po jinakých projevech citu a vášně, než jaké spatřujeme kolem sebe v každodenním životě." (Druhý květ, I, 196.)

Tím, že vystřízlivělý rozum básníkův nenabyl úplné moci nad vznětlivým citem, že zůstala mu schopnost obdivu, zanícení a snivost, tím, že přes všecky smutné zkušenosti, chladná pojímání a poznatky dovedl si zachovati také svoje ideály, stal se Svatopluk Čech poetou ovládajícím stejně dokonale říši fantasie a snů, jako skutečnost a smyslovost, zejména co se humoristické stránky její týče.

Nadšení a extasi tvořivou vzbuzuje mu nejen vše to, co i obyčejná mluva nazývá „poetickým", co člověka mile rozruší, tklivě rozpláče, sladce opojí a omámí, povznese nad všední svět, ale i motivy všední, které obyčejný člověk snadno přehlédne, přeslechne a jichž nedbá.

Absolutní vlády poesie čistě rozumové Svatopluk Čech nikdy neuznával, jakož vůbec staví se proti „tyranu Rozumu", jak o tom bude doleji promluveno.

Důležitý je v té příčině rozhovor Dra. Blandy a Vysockého v „Ikaru".

Dr. Blanda: „Zkoumej tajiny lidské duše, osvěcuj hlubiny společnosti, řeš sociální problemy — I v tom tak zvaném všedním rmutu najdeš diamanty.“

„V tom je pouze část pravdy,“ ozval se znovu Vysocký. „Úkoly takové plní věda . . . politika . . . a přiznávám . . . také literatura . . .“

„Ano, také literatura . . . . totiž . . . Ale jest něco tajemného, něco tíhnoucího k výši a světlu, co zůstane věčně v prsou člověka . . . Jest něco neodvislého od prchavých poměrů doby, povzneseného nad těkavý ruch skutečnosti — —“

A později praví básník:

— — — — Porosený z jara květ
v boháči i chuďasovi budí stejně libý vznět,
budou věčně poesií mužný vzdor a něha děv,
umělý ať verš je slaví nebo prostý lidu zpěv.
Jedna jesti poesie, ale různý nosí šat,
brnění a kněžskou řízu, drahý kment, kroj veských chat,
byla stejně v řecké lyře jako v huslích barbarů,
ze všech věkův, u všech plemen, v různém vezdy útvaru.
Vlaje volně, kam jí libo — náhle cítí její dech
mudřec na hloubavém čele jako hošík v dětských snech;
v její záři zaskvívá se zušlechtěn i hřích a blud
jako mrak, jenž na východě políbením slunka zrud'.
Nevtěsná ji žádná škola ve svých theorií rám,
nepřipne ji žádná strana k bitevním svým zástavám,
ona sterým různým proudem všude tam se pramení,
kde se dotkne zemské hroudy jasná peruť nadšení.

(Sníh, XVI, 265.)

Pravé poesie zastával se Svatopluk Čech také již v „Evropě“ ústy Pavlovými (VI, 191—2) i ve Slavii ústy Ivanovými (VIII,

243), ale největší hold vzdal jí v básni „Na Valdštýně", koře se zároveň i jejímu velikému tlumočníku Máchovi.

Vzletná poesie jest mu i pravá krása, a ježto, co má nadchnouti, musí býti i pravdivé, nesmí míti na sobě ani stopy klamu, pokrytství a lži, které nikdy člověka nepovznášejí, proto stotožňuje Svatopluk Čech poesii s pravdou vznešenou a posvátnou.

Nechť slovy prázdnými ten onen věk se baví,
nechť jednou krásu v před, zas pravdu v čelo staví,
ó věřte: pravda, krása věčně bydlí v sobě,
jen v pravdě krása žije, pravda v krásy zdobě.
— — — — — — — — — — — — — — — —
vše pravda jest, co vskutku člověk myslí, cítí,
a lež jen to, co prázdnou skořápkou se třpytí.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Jest volná dcera hvězd ... Škol pouta lichá deptá ...
Co chce, tu jednomu, tam jiné jiným šeptá,
v té věčné různosti však jedna věčně jest.

Jedinou učitelkou pravé poesie jest příroda, a proto doporučuje Svatopluk Čech na několika místech básníkům co nejvíce styků s přírodou.

Teď člověk ve svém vlastním světě žije,
jenž dalek přírody, jím samým stvořen,
ve stvůrách ruky své a fantasie
již nepomní, kde všeho první kořen.
(Modlitby k Neznámému, XVI, 116.)

Jest přirozeno, že takový *básník idealista* jako Svatopluk Čech nejpoetičtěji snil *o koruně přírody — ženě*, která jest u něho dokonalým nebeským tvorem.

Básník naučil se ženu ctíti již v nejútlejším dětství svém, maje v matce své zářivý její vzor. Ani sestry jeho illuse nerušily a některé

dívky a ženy, které v mládí svém poznal, zdály se mu zjevy pohádkovými.

Později četba povídek rytířských povznesla mu ženu do výšin nadoblačných. Sám v „Druhém květu" píše, že jsa v konviktě, znal milenky jenom z povídek a „to jako bytosti polobáječné, téměř nadpozemské, jako víly étherického těla a nevýslovné duševní líbeznosti". (I, 100.)

Zkrátka následek středověkého kultu mariánského — zbožňování žen — měl svoje zázračné účinky i na snivého Svatíka, který vytvořil si záhy v obraznosti své ideální představu dívčí.

V „Šotku" líčí básník sice, že jeho původní pohádkovou představu dívčí zastínil později daleko dokonalejší fantom, který se mu zjevil při čtení romantických povídek, ale do „Slávy", „Ikara" a „Václava Živsy" vetkal vložky o ideálu již od dětství před duševním zrakem se vznášejícím a stále tedy stejné „přesličné kněžně pohádky" (VIII, 67).

„Když ještě poslouchal (Vysocký) pohádky, již tehdy jevila se mu mihavě ona tvář s velikým, snivým okem pod křišťálovou korunou zakleté princezny. Když hltal jinoch básně a romány, prosvítala mu líčením každé krásy ženské, zářila před ním jako idol všech těch nadšených veršů, okazovala se mu pod přílbou, pod baretem, pod ružovým věncem i pudrovanou příčeskou všech spanilých hrdinek románových. Kdykoli se duch jeho vznesl z prachu zemského, vždy setkal se s touto vidinou. Pak zahalil ji na čas mrak všedních starostí, zastínila ji svým příkrým světlem myšlenka, která jednou jako blesk osvítila jeho mozek a navždy jej zanítila svým sžíravým ohněm . . . Ale z toho žáru, ze chmůry péči vysel znovu vítězně onen obličej a zjevil se mu tentokrát ve tvaru skutečnosti, tělesný, živoucí . . . Měl zůstat raději vzdušným zjevem pohádkovým, snem, básní —?" (Ikaros.)

Již z předcházejících řádek jest patrno, že Svatopluk Čech věří dokonce v jakési nadpřirozené vštípení ideálního obrazu

dívčího v srdce mužské a tím též v předtuchu lásky, jak ostatně se o tom též v „Ikaru“ rozepisuje: „Věřím v jakousi předtuchu lásky. Někdy vznáší se již kolem pouhého obrysu hlavy, jejíž tváře jsme dosud nezahlédli, nějaký tajemný nimbus, který nám opřádá srdce kouzelnou mocí. Tak již pouhá silhouetta neznámé stačila, aby v duši Vysockého, v tu chvíli vhodně naladěné krásou jarní krajiny a čtením veršů, zachvělo se neurčité sladké vzrušení. A když se dívka přiblížila tou měrou, že viděl zřetelně její postavu a tvář, když k němu náhodou také pozvedla krásné hnědé oči, tu bylo rozhodnuto. Co jím hnulo, že se až zachvěl, nebyl pouhý obdiv nad její krásou, nýbrž první záchvat mocnějšího citu.

Svatopluk Čech ve Stromovce r. 1901.

Báj o ženě, stvořené z žebra mužova, chová v sobě snad hlubší význam. Zdá se mi, že v každé duši mužské spočívá obraz ženy, ozdobený veškerým půvabem, po němž tato duše touží. Ten obraz zůstává někdy po celý život pouhým snem, pouze duševní vidinou, v níž kochá se oko do sebe vhroužené. On míhá se pak duší básníkovou, když pěje své písně nejvzletnější, duší malířovou, když snaží se zachytiti alespoň stín jeho krásy bledými barvami na vzdorném plátně, snad i duší každého muže, když povznáší se z prachu všednosti v čistší, světlejší oblasti. Ten obraz zůstává mu v duši, i když kráčí životem po boku jiné ženy. Ale jsou lidé, jimž Bůh ve snu vyjímá obraz ten z hrudi a tvoří z něho po-

dobu skutečnou, ve které pak soustředěno jest všechno, co jeví se jim ve světě žádoucím."

Poznáváme, že tato úvaha, která obsahuje v sobě zárodky básně „Pod Mariánským obrazem", zosnována jest na vlastní zkušenosti básníkově, jíž věnoval několik vroucích řádků v „Druhém květu" a o níž byla zmínka i v tomto díle na str. 76.

Svatopluk Čech podotýká při té příležitosti:

„Vzpomínám krásné úvahy Schopenhauerovy o prvním setkání dvou párů očí, kteréž se dotud ve světě toužebně hledaly a v tom náhlém shledání s opojnou rozkoší do sebe se ponoří s poznáním, že jsou určeny pro sebe na věky. Snad bylo něco z toho jásavého splynutí dívčího a jinošského pohledu v oné chvilce, než dívka oči na mne upřené sklopila ... Ale ještě několikrát zakmitl z pod nakloněných řas modrý blesk stranou ke mně . . ."

Na delší dobu neztělesnila žádná dívčí postava básníkův obraz ženy — jako šťastnějšímu v té příčině Vysockému v „Ikaru" — a tak zůstalo mu pro celý život útěchou jediné ono setkání čtyř souzených si očí. Vzpomíná ho v „Šotku":

Zem zmizela; jen skvoucí modrojas
plá před námi a shora, vůkol nás
tak svěží, líbezný, jak v rose třpytné
když první fialka vstříc jaru zkvitne.
Tak luzně zářivý jak dívčí zraky,
jež mladíku mně svitly dávno jednou
a vzpomínkou tak často v duše mraky
jak oči rusalčí z dna tůně vzhlednou.

Apostrofuje ty oči zaměniv je v černé i v náladové své „Písni" z r. 1896.

V nich vidím jitro, kdy se ve mně stmívá,
z nich vrací se mi tucha jarních krás,

sen mládí dávného mi luzně kývá —
ó tiché, černé oči, žehnám vás!

Ženy Čechovy zdobí dobrota, něha, vroucnost, čistota. Jitka v „Adamitech", Ignácie ve „Václavu z Michalovic," Dagmar atd. atd. jsou takové zidealisované postavy dívčí, vypravené nejen všemožnou duševní, ale i tělesnou krásou.

V Dagmaře líčí básník ideální svou hrdinku jednak významnými slovy biskupa Petra, jednak ústy biskupa Valdemara.

Biskup Petr:

Dívka spanilá to vskutku tělem, duší.
Stříbrem moudrých slov jí zvoní srdce zlato,
cos jak vanot křídel andělových tuší
na blízku jí člověk, jak dech nadzemnosti,
jakýs majestát ji tichý obeskvívá,
veleba to něžná neviny a ctnosti,
a ves dobra vděk se v cudném oku skrývá.

(XIII, 40.)

Biskup Valdemar:

Anděl jsi, ... vzlétáš k nebes týnu
křídlem křišťálovým, v němžto není stínu.

(XIII, 229.)

Nejúplněji ztlumočil Svatopluk Čech dojmy své a city k ženě v meditaci „Pod Mariánským obrazem". kde zároveň nejvyšší úctu vzdává i ženě jako matce.

Upřímná lítost vyznívá ze slov:

tou plnou září ženství blahočinnou
jsem neohřál své srdce — vlastní vinou.
I jest mi, jak bych čelo zahanbeně
měl pochýlit a v prsa udeřit

za všecko, čím jsem zhřešil proti ženě,
čím znevážil jsem svatý lásky cit; —
však mám i trest: neb srdce pozdě želí,
že nežil jsem, ach! pravý život celý.

Obsažné tyto verše zahrnují v sobě znovu zpověď, kterou básník vykonal již r. 1877 v „Poslední vánoční povídce“: „. . Moje zpověď. Jsem nešťasten. Největší díl štěstí pozemského uzamkl Bůh v cudných ňadrech ženy: já jsem si nedovedl odemknouti tu svatyni blaha. Neopustil jsem ráj mladosti po boku věrné družky, sám a sám kráčím zástupy chladných lidí ke hrobu, na který neskane slza lásky. Ale proto nenaříkám. Co mne lítostí naplňuje, není pohled na cizí milující žínku, na hemžení dítek kolem vánočního stromku, na bělovlasou stařenu, tulící na věrná prsa šedivou hlavu umírajícího starce. Výkřik mé bolesti zní: Nepoznal jsem lásky! Snil jsem o ní, vzdychal jsem po ní, ale nikdy neokusil jsem božské její číše! Nikdy neobemkla lichotná její ruka mou šíji, nikdy nezahořel nebeský její polibek na žíznivém rtu. Vinul jsem ženy do náruče, rval jsem kouzelný pás Venušin; ale neobepjal jsem rukama kadeře panenské hlavy a nepřitiskl jsem ji, volně se podávající, ke rtům a neucítil jsem na líci slzu cudného oka. Nyní je pozdě; hledím nazpět do života a vidím, že jsem nežil. Darmo skládám čelo v záhyby filosofické a šeptám: jarní rozkvět pudu — nic více! V tisíci básní to jásá, z tisíce obrazů to sálá, tisíce strun to zvoní: Života poesie je láska! A je-li ta země pouhý květ, na který nás posadila něčí ruka, abychom v něm za jitra rozepjali mizivá křídla a z večera je navždy složili v kalichu jeho: pak nadešel večer a já jsem nepoznal ni vůně květu, ni rosy jeho, ni sladkého jeho medu.“

Vznešené pojímání lásky vyplývá z platonického zbožňování ženy. Svatopluk Čech rozeznává sice všude duševní i tělesnou stránku lásky, ale jako idealista horuje především vždy pro lásku

jako pro jeden z nejvznešenějších citů lidských a vymezuje vášni a pudu místo podřízené.

Sezimovi v „Ikaru" vložil básník do úst: „Víš, co jmenuji láskou? Že s tím slovem spojuji představu nejvyššího, co má život lidský: vezdejší rozkoš, která se vznesla až k nejzazší hranici pozemskosti a setkala se tam s čistou slastí nebeskou. Objetí obou, polibek nebe a země. Propasti a hory vzedmutého moře, v němž kmitají se odlesky hvězd — Avšak nechme třpytných slov, která povídají tak málo! Jestli jsem kdy poznal pravou lásku, zasvitla mi v prvním jaru žití z očí jediné ideální podoby a uletla s ní nad blankyt, zanechavši mi jen upomínky a hrstku hřbitovního kvítí — — —"

Jak patrno, platí tato slova opět známému nám již páru čarovných očí; ale také svou první delší lásku ke klobucké Růžence pojímá S. Čech tak ideálně:

„Ó, jen si vzpomeňte, kdy tento nebeský cit navzdor všem panensky cudným čítankám i okleštěným klassikům poprvé se vloudil do srdce vašeho! Ale ten první něžný kvítek lásky — zdaž nestíráme jeho zvláštní, líbezně jemný pel tímto jmenem! Jaký to pocit cudné, neurčité, neskonalé blahosti, kterou nám neposkytuje žádná pozdější, plně rozkvetlá, uvědomělá láska! Předmětem vašeho prvního nevinného blouznění byla dívčina vašeho polodětského věku. Ale vy jste byli dosud nemotorný, při každém oslovení se zardívající hoch — ona naproti tomu již malá slečna s dlouhými šaty a vějířem, znalá společenských způsobů a snad již obletovaná rojem žádostivých motýlů. Ale pro vás byla nedostižným ideálem, k jehož záři jste sotva vzhlédnouti sobě troufali; každý její pohyb byl nevýslovně půvabným, každé slůvko perlou moudrosti a poesie a její laciný vějíř zavíral pro vás v každém záhybu svém báječný poklad. City své vyznávali jste jí toliko v blaženém snění; když jste stáli před ní, klopili jste hlavu a koktali něco, nad čímž se ona hlasitě zasmála — ovšem božsky zasmála . . ."

(Ledové květy, XV, 53.)

Všeobecně, ale stejně upřímně a opravdově míněna jsou i dvě místa ve „Václavu Živsovi", jedno ve „Sněhu" a nejkrásnější v „Modlitbách k Neznámému".

„Leknín v tůni žití! Tenť obraz lásky jinošské.
Nad kalnou hlubinou, nad rmutným ve spodu bahnem
výši volně plynouc, rozkvétá čistě a krásně
a v zemi nestálým jen lehce zakotvena poutem,
vzdálena bláta břehů, zkad chodcovo rámě dotěrné
vnad nedosáhne jejích, sama sen svůj luzně upřádá . . ."
(VIII, 75.)

„Nechť cokoliv si mluví o slastech nad hmotu bídnou
povznesených, přec slasti vrchol, jejž může vysníti
lidský duch, jest ve mžiku tom, kdy dvé si bytostí
v máji žití krásném zraku záři sladce nyjící
lásku jeví poprvé a v závrati klesne si v lokty:
tu hmota rovně i duch se v luzném rozkoše víru
povznáší k nebesům —" (VIII, 161.)

„opojen byl čarokrásnou hudbou tajných duše strun,
kterou jedinkrát jen slyší v blahém jaru žití jun,
divuplnou poesií, kterou plodí všední pud,
jak by leknín běloskvoucí vzpjal se nad bažiny rmut."
(XVI, 288.)

A nechťsi číkoli ret pohrdavý:
„Vše nízkého jen pudu výkvět!" praví,
jsou lidských bytostí vše kořeny
do hmotné hlíny zemské vnořeny
a mezi květy, jež z té hroudy naší
svůj kalich něžný k jasné výši pnou,
ve vroucí záři ženských očí raší
z nich nejvzácnější s vůní kouzelnou.
(XVI, 163.)

Snad proto básník zachoval si tak vznešenou představu lásky, že obě jeho milenky zůstaly proň nedostižnými ideály. Kouzelné oči z perucké slavnosti nezazářily mu pak již nikdy a i dceruška klobuckého sládka zapadla brzy proň nadobro. Domníval se o ní, že zemřela, a několik tklivých slok v básni „V temné chvíli“ jest věnováno jejímu domněle těla zbavenému duchu.

To láska nebyla, co na vše věky
náš zasvětilo dávný, krátký styk —
to byl jen citů tajných, nepojatých,
však rajsky blahých první jemný vznik,
jen pohled, úsměv, slůvek prázdných vděky,
jen leda ruky stisk lehounký, měkký —
A přec v těch málo jitřních svitech zlatých,
v těch jarních poupatech mi osud skryl,
co chová život čistých slastí svatých,
co pravé jasné blaženosti chvil.

To blaho jest tak vzdušné a tak krátké,
jen stínem kmitne v žití peřeji,
jen jako vlny zamihnuté třpytné,
jen jako plachá jiskra v závěji,
jen ozvěna jak dalné hudby sladké,
jen motýla jak zlaté křídlo vratké —
Jej v životě jen jednou člověk chytne,
a pevněj chopí-li, již setřen pel,
zrak marně hledá lesky nenabytné,
a rajský motýl na vždy uletěl . . . (X, 230.)

Než cíl básníkovy některdejší touhy netrval jen v jeho vzpomínkách, nýbrž živoucí, jen místem vzdálený a přihlásil se vroucí gratulací k jeho šedesátým narozeninám. Na radostnou odpověď básníkovu došel dopis druhý, s ním podobizna. Svatopluk Čech

po čtyřiceti letech pohlížel v pozměněné sic, ale přece tak jímavé rysy své dávno za mrtvou pokládané přítelkyně.

V pozdějších letech vypučel básníkovi ještě jednou sladký, stejně čistý „druhý květ" v podobě něžné černovlásky, která pak dala podnět k jeho vzpomínkové próse „Druhý květ".

„Teď byla mu ta dívčí postava v pravdě pouhou krásnou myšlenkou, opozdilým snem mladosti, při němž bylo lhostejno, zda-li ve skutečnosti přijal náhodou na se podobu oné dívky. Spíše byl Svoboda spokojen, že vedle ní objevil se v tom kvetoucím rámci i mladý muž a že krásný obraz jara docelen i tím, co k němu nejlépe se hodilo: výjevem šťastné lásky. Bezděky vytanul mu na paměti z daleké minulosti palouk pod peruckým lesem, slavnostně ozdobený prapory, a chvilkový zásvit překrásných modrých očí, kterých pak již nespatřil nikdy — — —

S. Čech s bratrem Václavem v Obříství r. 1903.

— — — — — — —

Svoboda bezděky svěsil čelo a zahleděl se do malého zrcadla vody u svých nohou. Spatřil tam svůj obličej pod šednoucími vlasy . . . Ano — pravil si — zde na skráních, toť ten jediný druhý květ lidského života! Nic kromě upomínek nezbývá z uprchlého životního jara." (I, 235.)

Než básník, jak sám se v „Poslední vánoční povídce", v „Šotku", ve „Zpovědi" upřímně přiznává, poznal i smyslnou stránku lásky, vlastně lépe řečeno také vášnivé, ohnivé ženy a odtud povstaly jeho realistické postavy ženské.

Obyčejně kontrastují obě protichůdné bytosti — nejčistší ideál dívčí s ženou náruživou — ve většině básníkových děl. Tak na př. již v „Adamitech" postavena panensky cudná Jitka proti smyslné Sulamitě, v „Evropě" mírná Angela proti ohnivé Gonzaze, ve „Václavu z Michalovic" něžná Ignácie proti rozkvetlé Marii, v „Dagmaře" andělská hrdinka eposu proti vášnivé Berengaře atd.

Ženy a zejména staré panny (na př. v „Maroušku", „Ikaru") karrikuje toliko Čech humorista, nikoli básník. Ale jak i humorista Čech umí být k ženskému pohlaví galantním, dokazuje již tato vtipná věta: „Ó krásná mladá dívka je málem jako Midas: dotknutím ruky rozsévá kolem sebe zlatou záři štěstí!" (Výlet do mladosti, XV, 145.)

Avšak nejen realistické a humoristické postavy Čechovy, nýbrž i jeho zidealisované zjevy mají základ svůj ve skutečnosti. Básník jen přivírá oči a tak vidí vše ve větší dálce zušlechtěné a zkrášlené. Sám toto jednání svoje objasňuje v „Sekáčích":

Proč tak se přiblížením všecko mění?
Proč nutno přivřít oči, zacpat sluch,
by nad střízlivé, chudé světlo denní
vzlét' v zářný éther poesie duch?
Proč blízkost všecka suchá mu a bledá,
o vzdáleném a zašlém raděj sní?
Proč i řeč neznámou náš vzlet si hledá,
té štítí se, jež v pravdě vůkol zní?

Chce nespoután svou vlastní zkoušet sílu,
jen svému vlastnímu se těší dílu,
chce tvořit, tvořit — a ten tvůrčí chtíč
snad oné záhady je pravý klíč.

Však z ničeho jak božstvo netvoří,
jen prosté zjevy skutečnosti známé
svým vkusem pozmění a vyšňoří
a snů svých prismatem je pestře láme.

Ach, ano, skutečnost je základ přece
všech ducha plodů. Nechťsi v těsný prut
svým bije křídlem, touže z její kleće,
přec všechen jeho svět v ní uzamknut.
Ať kdekoli své tvůrčí snahy zkusí,
z ní vychází a k ní se vracet musí,
ač chce-li vlastní silou tvořit sám,
ne sbírat květ, jenž v cizím sadě zkvétá,
ne lovit matný odlesk toho světa,
jenž pouze z knihové mu skříně znám.
(XVI, 219—20.)

Svatopluk Čech z této touhy po originalitě, po vlastním tvoření líčí sice a tlumočí vlastní sny, ale procítiv a proživ je dává jim ráz reality, básnické arci, přece však duševnímu zraku se jevící. Sen je mu život,. jak se vyjádřil v cestopisné fantasii „Tovelille".

„‚. . . Čerpej z dnešní příhody mravní naučení, pro tebe zvláště příhodné: Lépe je žíti než sníti!' ‚Možná, že máš pravdu,' odpověděl suše Vladimír a hledě na bledý srp luny, jenž barvil se lehce do růžova odleskem záplavy večerní, shasínající mezi zardělými kmeny, doložil po chvilce: ‚Ostatně, co jsou takové fráse? Nic než hříčky slovy. Vždyť znáš také okřídlené slovo: Život je sen! A co mi brání, chci-li průpověď tu obrátit na ruby a tvrditi s nejvážnějším obličejem na světě: Sen je život?!'" (XV, 206.)

Svatopluk Čech jako idealista všude *zdůrazňuje citovou stránku a staví se v lecčems na odpor samovládě střízlivého rozumu.* Proto postavil v „Adamitech" idealistu Adama proti rationalistovi

Henochovi, proto vetkal do „Slavie“ a „Šotka“ stesky na potírání a nemodernost citových projevů v literatuře:

Což chladný rozum jen má stále klásti
své drsné jařmo na člověcké šíje,
což vyhostěna z těchto zemských vlastí
má býti navždy krása, poesie?! (VIII, 243.)

Omrzela, vyšla z módy poesie! (IV, 6.)

Hlavně pak v básni „Tyran Rozum“ s lítostí konstatuje, odkud odevšad byl již cit vyvržen, kde všude již nadobro ovládl chladný rozum, a kam se vtírá.

V té širé říši Rozumu
Cit strádá losem psance:
onť pokradmu jen plíží se
ke skryté domů brance,
a kde se volně objeví,
tam divné budí úsměvy,
terč vtipů pro vzdělance.

Již v útulek mu zůstaly
jen dalné kouty světa,
kam vzdělanosti paprsek
až dosud nezalétá;
on leda v horské dědině
kol čela chudé dívčině
své plané květy splétá.

Neb vyšplhá se v jizbičku
kams do podkrovní výše,
kde básník vlasů scuchaných
za noční lampou píše:

„Ó nezáří nám plný jas
v tu dobu, kterou sterý hlas
zve osvícenou v pýše.

V tu dobu duchem bohatou,
však srdcem žalně chudou,
kde pod tyranstvím Rozumu
svět hyne zvolna nudou.
Jej vzdělanosti plný svit
jen ozáří, až svorně Cit
a Rozum vlásti budou."

Tak si tedy Svatopluk Čech představuje pravý lidský pokrok a ve „Sněhu" podle této své zásady řeší otázky humanitní a sociální. Chce tím dokázati, co v básni „Tyran Rozum" napověděl, že pravá osvěta nevyžaduje potlačování veškerých citů, nýbrž že jest jich potřebí k zušlechtění, povznesení mravů lidských a k zachování ideálů, vyšších cílů a vzletů, bez nichž nelze si mysliti zdar budoucnosti a národů.

Básník sám nikdy svých citů nezapírá a proto všecka jeho díla provanuta jsou jeho tužbami, přáními, tuchami i stesky. Leckde se až na to poukazuje, že Svatopluk Čech snad příliš záhy a tuze často vplétá do svých spisů nářky a vzdechy na uprchlé své mládí.

Nikde není to affektace, nýbrž básník opravdu *želí jednak illusí mládí*, jehož vlastně ani náležitě neužil, jednak *ulevuje svému roztouženému a rozbolněnému srdci.*

(Z přeludů) jenom půvab mládí utkán jest,
a když nám drsná ruka života
tu zlatou přízi roztrhá, když oku
se zjeví lidských věcí prázdnota,
pak marno volat kouzlo mladých roků

a marno hledat eden ztracený,
když s něho rajské vděky setřeny.

(Pohár mladosti, II, 231.)

Stesky básníkovy počínají se objevovati r. 1874, kdy vznikla „Signorina Gioventù“, a to po události, která S. Čecha velice roztesknila. Nedávno před tím opustili rodiče jeho navždy Vraný a Svatoplukovi zavřela se přímá perspektiva do nejkrásnější doby jeho života, přestalo těšení na občasný krásný pobyt ve vranském zátiší doma u rodičů.

Pohlížel zpět do uplynulých dob a shledal, že nejpůvabnější perioda jeho života uplynula a že neměl příležitosti natrhat plnýma rukama jejích čarovných květů.

Líbezná Mladost mluvila k němu: „V kolébce malované houpala jsem tě, uspávala tě písní a báchorkou, okazovala ti měsíček v okně, po němž's lapal buclatou ručkou ... Však na to zapomněl jsi již. Než pověz, kde jsi byl potom? Kdes vězel, když já v zeleném háji petrklíče sbírala, kukačku volala, bublání potoka naslouchala, za skřivánky do vysokého modra se dívala? Cos tropil, když jsem tě za vsí v úvozu, pod planými růžemi očekávala? Kdes trávil svá chlapecká léta?“

„Seděl jsem osm hodin denně v dusné světnici, před otrhanou knížkou, počítal jsem vrásky v obličeji starého učitele a bál jsem se jeho rákosky,“ .....

„A jednou tě naložili na vůz, dali ti buchtu a křížek na cestu a zavezli tě do velikého města. Já tě provázela. Seděli jsme spolu ve tmavé hloubi vozu, pod děravou plachtou a dívali se na hvězdičky, hledící k nám přes ramena statného vozky. Než kam jsi zapadl tam v té spoustě domů? Hledala jsem tě v ulicích, kdy tam pestré zástupy v hovoru a smíchu se procházely, čekala jsem na tebe za městem v pestrých sadech, pod košatým stromovím, stávala u řeky opřená o veslo doufajíc, že usedneš se mnou do lehkého člunu pod rozdutou plachtu a že poletíme daleko, daleko

po lesklé hladině, mezi kvetoucími břehy. Však tys nepřicházel. Později chodila jsem do veselých společností, do hlučných plesů, na koni projížděla jsem se planinou — však o tobě ani vidu ani slechu. Kdes trávil svá jinošská léta?“

„Seděl jsem v dusné síni, před otrhanou knihou, počítal jsem vrásky v obličeji starého professora a bál jsem se jeho katalogu. Prázdný čas vyplňoval jsem hodinami.“

„A nyní?“

„Sedím v dusné kanceláři, píši od rána do večera a chodím časem na exekuce,“ ....

(Signorina Gioventù, XI, 202—3.)

Nové bolné vzdechy vsunuty byly pak teprve do „Poslední vánoční povídky“ (z r. 1877) a do „Evropy“ (z r. 1878) krátce na to, když pochoval Svatopluk Čech v myšlenkách s krvácejícím srdcem nejdražšího z účastníků svého mládí, svého nejvlivnějšího vychovatele a otce.

Ó, což by přál si, aby lodi běh
moh' řídit jako plavec jižní báje
k ostrovu mládí, věčného kde máje
čarovné kvítí smavý věnčí břeh!

Jak pod věčnou by tamo zelení
ssál plným douškem z průhledného zdroje
mladosti vláhu v chabá prsa svoje
a s údů střásal trud a zemdlení!

(Evropa, VI, 166.)

A po té době časem hlásí se nálada básníkova buď srdečnými povzdechy a projevy roztesknëného nitra nebo vzpomínkami na drahé mu předměty, významné okamžiky a zvyky milovaných i památných osob.

Nejvíce teskného blaha působila vždy básníkovi vzpomínka na oslavy štědrovečerní, které opakovaly se u Čechovic s pravidelnou, tradicionální důsledností.

„Dnem nejpamátnějším pro nás malé býval ovšem Štědrý den. Jako bývá v rodinách obyčejně. Kouzlo štědrého večera

V Troji 1904.
Svat. Čech. Václav Čech.
Milada Teyzarová. Zdeňka Čechová. Vanda Raková.

tak mocně i později mne ovládalo, že jemu byla věnována první moje vytištěná báseň i první prósa, kterou jsem napsal.“ (Z dávných vzpomínek, VII, 188.)

„Poslední vánoční povídka“, básně „Zimní noc“, „Vzpomínka“, větší díl básně „Sníh“ atd. prozrazují vánoční náladu básníkovu.

Svatopluk Čech užívá i dojemné poesie štědrovečerní na docílení většího citového účinu na čtenáře.

„Náhle ozval se v uchu jeho (pana Hrdličky) jakýs tichounký sladký nápěv. Ba, ozval se spíše v jeho duši. Nepřicházel z venčí, zněl v nitru jeho, v nejtajnější hloubi jeho bytosti. A byl tak luzný, tak známý, tak sladce konejšivý, že zapomněl starý muž na svoji trýzeň a že si jej prozpěvoval jak líbeznou ukolébavku, ovšem jen uvnitř, rtoma duše. Nemohl se upamatovati, kde by byl nápěv ten slyšel. Dlouho přemýšlel, zabíhal nazpět, daleko nazpět v minulé doby a konečně se rozbřesklo v jeho paměti. Viděl jasně osvětlenou komnatu, uprostřed ní malou jedli, jejíž zelené kosmaté haluze se shýbaly pod tíží pozlacených jablek a ořechů v záři nesčetných drobounkých svíček, viděl otce a matku, viděl vyfintěné veliké sestry, ó, tak veliké proti němu, který tu stál co útlý hošík s kadeřavou hlavinkou a pevně k sobě tiskl pozlacenou tajemnou krabici, kterou mu byl Ježíšek nadělil. Marně hádal, co as obsahuje, nadarmo namáhal se s malou sestřenicí, aby odklopil pomalované víko; konečně přispěla mu babička ku pomoci, zatáhla za šňůrku a hošík uslyšel ten tichý sladký nápěv, který mu nyní po tolika letech, v takové chvíli opět zazněl v truchlivé duši. Oči pana Hrdličky zarosily se slzami.

Při libých, sladce zmírajících kadencích toho dávno, dávno doznělého štědrovečerního nápěvu, té dávno, dávno oněmělé hrací krabice usnul pan Hrdlička."

(Jestřáb contra Hrdlička, XIV, 60—61.)

Jiný častý a vděčný motiv v Čechových spisech zakládá se na výjevu v Peruci.

„Naše rodina procházela se . . . . na pokraji lesa a pěšinou mezi starými modříny zašli jsme již napřed na ‚krásnou vyhlídku', či ‚krásovid', jak otec toto místo obyčejně nazýval. Je to malý, patrně kdys uměle upravený výstupek nad příkrou lesní strání,

spadající do hlubokého příčního údolí, na jehož dně v hustém stínu stromů teče potok. Ale za nižší protější strání tohoto údolí otvírá se úchvatná vyhlídka na Středohoří, zajisté jedna z nejkrásnějších vyhlídek v Čechách.

Sem býval otcův nejoblíbenější výlet. Kdykoli si chtěl dopřáti chvíle zvláště milé, vždy vyjel si s celou rodinou na Peruc a odebral se s námi na toto místo. A na ten výlet vždy jsem se zvláště těšíval. Znal jsem již napřed zevrubně všechny zastávky a podrobnosti té pouti, které se pokaždé téměř na vlas stejně opakovaly. Nejprve vzhůru cestou mezi starými ořechy, pak po travnaté pláni ve stínu košatých lip, na to onou modřínovou alejí, při čemž otec pokaždé podotknul, jak miluje tento originální krásný strom lesní — a pak jsem se již předem těšil na radostné pohnutí, jakým zazáří otcova tvář, až ohybem stezky mezi lískovím a habřím vystoupí na volnou skalní plošinku nad srázem a jako vždy zhluboka vydechnutým: ‚Ah, to je krása! to je krása!‘ uleví svému nadšení nad velkolepým obrazem, který náhle jako kouzlem široko daleko rozvine se před námi. Šírodálný koberec z rolí, sadů a dědin a v pozadí v ohromném půlkole hustě nakupená spousta různotvárných sivých, zahnědlých, zelenavých a zamodralých hor, špičatých, baňatých, vyšších, nižších, bez počtu a konce.

Pro mé rodiče měl tento pohled ještě zvláštní, intimní půvab. Tam pod ohromným modravým kuželem Milešovky bylo rozkošné Skalecké údolí, v němž moje matka prožila svá dívčí léta, a vždy ukázal otec i na kostelní vížku, kmitající se na boku modré Sutomské hory, kde byli oddáni . . . ‚Vidíš ji tam?‘ obracel se k matce, hledaje ruku její, a matčin zrak zarosil se vždy vzpomínkami.“ (Druhý květ, I, 224—5.)

Nuže k této episodě Čechova života vztahují se obrazy v jeho pracích, kde někdo na výšině rozhrne větve a uchvácen nebo dojat pohlíží dolů do krajiny.

V tom rozhrnul pán větví clonu stinnou,
jež s obou stran se spiala nad pěšinou,
a stanul, podepřev se o kmen šedý.
(Ve stínu lípy X, 15.)

Zas rozhrnuji větve mladých buků dvou,
jež do stínu mne často na kraj lesa zvou,
kde listy hebounké mi ochvívají skráň
a průhled otvírají na Boreckou pláň.
(Zpěvník Jana Buriana, XIX, 52.)

A teď — jsem na místě — jen ještě doubí
zde rozhrnu nad stezkou omšenou —
Ach, nyní v obraz velebný se hloubi
mé vzňaté oko s myslí nadšenou.
(Vyhlídka do hor, X, 204.)

Tam borový zase les mlází bujnému ustoupil
bříz a buků; pěšinou v něm Václav dral se zarostlou,
až nenadále stanul — rozptýliv záclonu větví,
překvapeným pohledem na známém obraze utkvěl.
(Václav Živsa, VIII, 67.)

„Krásovidu“ peruckému věnován jest též celý zpěv „Sněhu“.

Kolikrát tanula S. Čechovi na mysli vzácná postava jeho otce, když tvořil svá díla, bylo označeno při rozboru jeho děl. František Jaroslav Čech měl též zvyk netrpělivě očekávati před domem příjezdu drahého člena rodiny a tklivá vzpomínka na tento zvyk vyvolala také dvě místa v Čechově produkci a to v povídce „Filemon a Baucis“ a pak v původním „Sněhu“.

„Jednou z topolových oněch alejí hrčel náš povoz k zámku. Již z daleka spatřil jsem před ním mužskou postavu, přecházející spěšně semo tamo a dívající se časem pod záštitou dlaně směrem k nám. Konečně se zastavil. Zpozoroval nás.“
(Filemon a Baucis, XV, 31.)

Ne tak často jako otec byla matka modelem básníkovým. Těšilť se až do roku 1890 z její sladké blízkosti a proto jen málo děl Čechových kreslí ženské postavy jejího věku. Za to její láskou bylo vzbuzeno mnohé překrásné místo s dojemným námětem lásky a péče mateřské. Není to vždycky celá báseň, jako na př. vypravování sousedovo ve stínu lípy nebo „Matka", nýbrž často jen prostá strofa nebo krátká zmínka:

. . . jen starou Bětu ještě v polospaní
jsem uviděl, jak vchází, jak se staví
nad mojí pelestí a ke mně sklání
svou hlavu sivou, vetchých tváří vrásky,
zrak plný tiché dobroty a lásky.
Tak mihla se ta líc; sen potom sladký
mně proměnil ji v tahy drahé matky.

(Zpěvník Jana Buriana, XIX, 97.)

Povečeřel vzpomínaje
na matičku dobrotivou,
kterak v uzlík vázala mu
laskavě tu skrovnou špíži,
a zas oko jeho zvlhlo.

(O čarovném pavouku, XIX, 183.)

Z jiných častěji Čechovou pamětí uctívaných osob je liteňský pan farář, který stkví se v „Lešetínském kováři", „Ikaru", „Václavu Živsovi" i j.

Ne tak milými, jako spíše pro humoristická líčení vděčnými postavami z Čechova repertoiru jsou nafoukaní lokajové a ve společnosti nejapní hospodářští praktikantové.

Ale i některých předmětů památných básník při své retrospektivě častěji vzpomíná, tak na př. zvláštních saní (ve Slavii, Ikaru, Jitřních písních, Sněhu), altánu utvořeného z vyschlého pně (ve „Filemonu a Baucidě", „Zpěvníku Jana Buriana"), figurky

Číňana s pohyblivou hlavou (v úvodu k básni „Ve stínu lípy", v „Ikaru"), starožitných rodinných hodin (ve „Zpěvníku Jana Buriana") atd.

Básníkovi upomínky byly lékem a útěchou a proto je tak rád vplétal do svých spisů sám pociťuje z takových povědomých míst srdečnou radost.

Též upomínky mladé, ač leckdy bolem duši protknou,
jsou spolu k útěše nám, máj prchlý v útrobu loudí;
čím života sklon blíž, tím jasněji v nitru se křísí,
v sníh kadeří kmetských nám ještě vinou jara věnce,
jak zima, kraj když kol bez kvítku i lístku truchlívá,
v náhradu krystalová nám poupata v okno vykouzlí.
(Václav Živsa, VIII, 14.)

Jinými vydatnými prostředky na zapuzení melancholie byly S. Čechovi ještě resignace a práce.

Oddáním se ve svůj osud zapuzoval S. Čech hlavně teskné dojmy, které ho naplňovaly, když po letech octl se „s uprchlými nadějemi na místech a mezi známými lidmi, kde dlíval jako šťastný, šťastně blouznící mladík." Tak nejprve volá v „Letní procházce":

Pryč, stíny dum! Jsem spokojen,
když poskytne mi kněžka léta
těch lepých květů hrstku jen,
jež do zlatých si vlasů vplétá.
Ač tyto květy pozdějšího věku
tak nejsou svěží, plné libých vděků,
jak životního jara luzné kvítí —
přec u vděčnosti volím pro ně žíti.

A i později, r. 1888, v „Nových písních" těší se ze svého léta životního:

Pryč, chmuro resignace, jíž se čelo smuší —
nejsem stár!

Tep čilý dosud v ňadrech, dosud cítím v duši
dávný žár.

— — — — — — — — — — — —

Jsem dosud lačný činu, ještě v resignaci
nechci tlít.
Ne, nejsem stár! Chci ještě v zápalu a práci
žít, ó žít! —

(Povzbuzení, X, 241—5.)

Tentokráte tedy básník už také přibírá práci na pomoc, aby mu vynahrazovala to, oč oloupila jej pozdější léta, totiž o přeludy mládí.

Co konal jsi, v tom jistě budeš v zemské vlasti
žíti dál,
nechť čas by jmeno tvé, tvou stopu do propasti
navždy svál.

(Tž, X, 245.)

Téhož ještě roku 1888 navštívil básník Liteň, kde přehlušil svými osvědčenými léky krutý bol vnitřní, který mu způsobil pohled na památná místa šťastného dětství a bezděčné zvolání pamětnice jeho životního jara „Svatíčku".

Nech stesků marných! Všeho na světě sudba to věčná,
odkvétá vše časem, vše stárne, mění se a mijí,
číši žití tu dopij spokojen, nechť ke sklonu hořkne.
Pravda, že vesnu mladou věk dále ničím nevyváží,
však svoje má vděky přec, své lidský podzimek astry.
Bouř vášní minula, v lemu obzor klidně se jasní,
dále přehlédáš svět, duše hloub v jeho nitro noří se;
kdež's opojen hýřil, tam střídmým douškem užíváš;
květ nejeden skromný, jejž druhdy pohrdlivě deptal's,
teď zdviháš s oblibou, ceně moudře ty půvaby prosté;

lékem i práce je nám — a její vnadu zúplna pozná
muž teprve klidný, když tužby utichnuly burné.
(Václav Živsa, VIII, 13—14.)

Práce, ty's úděl náš! Zas jasně v okamžiku tomto
poznávám cenu tvou. Ba, tebou jen zdárně zakvétá
krása i síla mladá, ty v stáří útěchu dáváš!
(Tž, VIII, 71.)

Věk třiačtyřiceti let pokládal básník již za podzimek života, ale patrně jen co se zevnějšku týkalo, neboť ještě rok 1893 uvítal „s příjemným ohněm v žilách" a s novou chutí k práci i k životu.

„Nechť si je pravda, že můj duch stářím počíná slábnouti, proč bych nechal ležeti ladem zbytek svých sil, ať sebe skrovnější? Nemohu-li již konati mnoho, něco přece dovedu. Lépe pracovati cokoli, třeba věci bezcenné, než tlíti dále v tom hnusném lenošení. Takhle žíti nemohu. Hle, právě začíná nový rok a snad může i pro mne začíti nový, lepší odstavec života. Ano, vzmužím se a bohdá že ještě není konec!" (Druhý květ, I, 17.)

A jako na posměch všem jeho tuchám o blížícím se stáři stále mladé srdce básníkovo zahořelo hned v zápětí zářivým ohněm.

„Ano, mladost jeho, o níž se domníval, že již jest dávno za horami, navždy ztracena, nezamávala jen tam z daleka šátečkem, ale ještě jednou, na chvíli, se vrátila k němu. Vtělila se v podobu neznámé dívčiny, aby ho ještě jednou ovanula dechem jarní poesie života. Naposled!

Ale co v něm tato myšlenka vzbouzela, nebyl sentimentální, larmoyantní stesk, jímž nebývá nikdo zcela ušetřen na přechodu k poslední třetině žití a který, poněvadž je tak přirozený, zasluhoval by též malého přimhouření očí se strany pánů kritiků, když odsuzují vzdychavé (a přiznávám: již poněkud zevšednělé) elegie na uprchlou mladost — ne, nebyl to známý onen stesk, byla to naopak živá radost, spojená s prudkou touhou, aby pevně zachytil a cele využil

tu vzácnou ozvěnu mladistvých citů, která se již nevrátí nikdy. Cítil, že nenadálý ten vznět nic nemá společného s vášní smyslnou, že to étthericky jemný a zářivě čistý květ, jaký rozkvétá pouze na jarních nivách mladosti. A jestliže stárnoucí duch, zázrakem na krátko omladlý, pokochá se ještě jednou a naposled tím čistým duševním květem, pranic není v tom odporného, pošetilého, směšného."

(Druhý květ, I, 142—3.)

„Vari, fantomy a vrtochy! Jen práce už mi zbývá, dokud na ni stačí síly, a stačí-li pouze na práci nejvšednější, i ta je lepší než plané, směšné hříčky." — (I, 147.)

S. Čech ve své knihovně (r. 1905).

Zkrátka výsledek všeho byl, že básník pocítil vždy novou a novou touhu tvořiti a tak následovaly brzy za sebou „Písně otroka", „Sníh", „Modlitby k Neznámému" zcela podle programu, kterého se S. Čech dotkl v „Druhém květu".

„Hle! — pravil si — není tu jen boj o národní bytí: z pozadí vyzírá vpadlým okem sociální bída, jejíž pohled vyčítavý, žalobný, hrozebný palčivě zarývá se do svědomí celé lidské společnosti

a naléhavě žádá nových řádů . . . Tolik jiných důležitých problémů hlásí se při každém kroku . . .“ (I, 146—7.)

Mnohého asi překvapila koncem r. 1902 vzniklá báseň „Na omluvu“, v níž se básník na oko další činnosti zříkal.

Což přestala S. Čecha i práce těšiti? Či nechtěl, aby jeho díla nazvána byla, jak se již v „Druhém květu“ obával, „senilia“? Ani to ani ono. Básník chtěl míti klid při své práci, nechtěl tvořiti s takovým horečným chvatem, jako musíval do jednotlivých čísel „Květů“, chtěl zkrátka býti pojištěn před prosebnými návštěvami redaktorů. Teprve trapná choroba práci jeho ztěžovala a zužovala.

Ostatně měl Svatopluk Čech mimo výše uvedené ještě jednu útěchu a to ve své víře. Nelze tu ovšem mluviti o víře ve smyslu katolickém nebo jiných vyznání, nýbrž o „tuchách nadzemských“, které tkvěly v pozadí básníkových snů.

Dětskou svou víru ztratil záhy a v pozdějších dobách negace a skepse marně po ní toužíval.

Ó kněžko nebes, dej, ať mrakem žití
zas ona svatá zář mi blaze svítí,
ta tichá hvězda vánoční, ať skane
v mou duši zprahlou rosa z Gethsemane!

(Šotek, IV, 109.)

Ach, leckdy malé
zře prstky spjaty,
muž síly zralé
sní touhou jatý,
že za modlitby
té dětské mír
chtěl zaměnit by
svých pochyb vír,
svých citů spory
i vůle vzdory.

(Modlitba dětská.)

Jediné, co básníkovi z jeho dětské víry na dně duše zůstalo, byla určitá míra náboženského mysticismu, který ob čas nitrem jeho prochvíval a původ svůj vzal hlavně v konviktě.

„Bývaly . . chvíle, kdy mystika jako opojivá mlha kladla se mou duší. Někdy kleče v kostele, za zvuků varhan, za hlaholu nábožných písní, ve vůni kadidla, jehož dým stoupal vzhůru k pošmourné klenbě chrámové, zatím co třepetavé plameny svící rozsévaly míhavé záře po květech a skvostech oltáře, po šerých obrazech, z nichž tu a tam vynikaly tváře světců, plné mystického vytržení — někdy ve chvílích takových uchvacovalo cos jako náhlé posvátné opojení mou bytost, že spínal jsem křečovitě ruce, vmísil se vroucím hlasem do modliteb a zpěvů shromáždění a bylo mi, jako bych slyšel hlas: Vnoř se do toho tajemného proudu, odevzdej se mu celý a nech se jím unášeti k oněm nebeským zářím, jež ti víra ukazuje na březích neznámého, smrtelným zrakům nedostižného světa! Ale bývala to jen krátká nálada, která mizela, jakmile jsem z chrámu vystoupil do ruchu obyčejného života.“

(Druhý květ, I, 189—90.)

Jak z těchto slov básníkových vysvítá, záležel jeho mysticismus v jakémsi „náhlém posvátném opojení“, které vznikalo hlavně dojmy sluchovými a zrakovými. Takového tajemného vytržení zůstal duch básníkův schopen i později a to za zvuků večerního klekání. Ovšem, že spolupůsobila tu značně tklivá vzpomínka na podobné zvuky slýchané v šťastném dětství, kdy byla víra básníkova ještě nezviklána, ale jisto jest, že básník klekáním dával se unášeti k „břehům neznámého, smrtelným zrakům nedostižného světa“. Přiznává se k tomu sám v „Modlitbách k Neznámému“ a jest to patrno i z toho, že častěji ve svých pracích (v b. Ve stínu lípy a v Lešetínském kováři) takového motivu užívá.

Jak jinak zraky vystřízlivělé
teď hledí k nebesům a na svět vůkol,

v mé nitro vlastní, na života úkol,
co sladkých ohňů v čele vychladlo,
co zářných viděn ve tmu zapadlo —
a přec, ty svatý zvone klekání,
v mém srdci ještě našel's onu strunu,
jež chvívala se po tvém vyzvání
kdys nitrem plným blouznivému junu,
ač ucho moje ve tvých úderech
míň pozemské již sladké hudby slyší
a s vánkem večerním již cítím dech
té noci jiné, velké, jíž jsem bližší.

(Klekání, XVI, 168.)

„Snivě naslouchám těm dunivým kovovým rázům, jednotvárně se kolébajícím a přece lahodně dojemným, vlévajícím do mladičké duše sladký stesk a tajemnou touhu po něčem dalekém, vznešeném, neznámém . . . Bývala to chvíle čistého, jasného zanícení . . . Dosud slyším ten daleký milý, známý zvon . . .“

(Pražské zvony, XVIII, 232.)

Že básník jako idealista sní o Bohu, jejž zove Neznámým, Tajemstvím i j., a že skládá do této věčné záhady neurčité tuchy svých tužeb, na to bylo již poukázáno při rozboru „Adamitů“, „Šotka“, „Václava Živsy“, „Modliteb k Neznámému“, zbývá jen doložiti ještě, že básníkovi i pomyšlení na „Neznámého“ vlévá v srdce těšivé naděje na lepší život záhrobní. To vyznání vložil S. Čech do básně „Podzimní“ z druhé řady „Modliteb k Neznámému“.

— — — — Mně znám je také žal,
hlod útrap zkusilo též moje tělo
a duši nejednou spár bolu rval.
Leč, když osud nejtíže mě krušil,
já za vším kdesi mír a lásku tušil,

a v tomto tušení se uzavírá
má všecka víra.

Vím, pravda, že jsou horší mnohem strasti,
že v lidských muk jsem nevšel Gehennu,
a snad té kdysi sražen do propasti
slov hrozby dnešní s hrůzou vzpomenu,
snad světa obraz pak se v oku zkalí
a zoufalosti mrak mou duši zhalí
— vždyť proti moci, jež v ráz ducha láme,
kdož krunýř máme?! —

Však dokud zdravé chovám v čele dumy,
duch dokud nezakalen mátoh tmou,
vím, doufám přepevně: Nic neutlumí
tu jasnou, těchy plnou víru mou,
za smutnou, šerou mlhou listopadu
zřím prokmitati příští jara vnadu
a za života bolestnými zmatky
mír tuším sladký.

Ze všeho vidno, že S. Čech byl *optimistou*. Zkušenosti mu potvrdily známou theorii o vlnách osudu. Jeví-li se v „Šotku", „Václavu Živsovi" a v „Druhém květu" stopy pessimismu, omrzelosti a přesycení, jest to jen nálada přechodná, která obyčejně již v díle samém přechází zas v náladu jasnou. Tak potřebí opraviti vlastní přiznání spisovatelovo na samém počátku „Druhého květu", kde praví, že čirým optimistou b ý v a l.

„Jeho názor životní byl jasný, klidný, veselý. I zevnější okolnosti byly mu celkem příznivy, a když se i dostavovaly časem svízele, bolesti, nezdary, těšil se zvláštní theorií o ‚vlnách osudu', kterou si polo žertem, polo vážně sestrojil. Byl v tom kus fatalistické pověry. Když jej po delším štěstí neb alespoň klidu potkala nějaká nemilá věc, pravil si: ‚Aha, vlna jde dolů!' a očekával

s resignací, že budou následovati jiné nehody, že po nějaký čas bude hůř a hůře, až pak zase nastane příznivý obrat a vlna ho ponese opět vzhůru na jasnější výši. (Druhý květ, I, 13.)

Nejlépe dokazuje Čechův optimismus jeho *nevysychající, zdravý, ryze český humor.* Měl ovšem také trpké chvíle, kdy na př. po ztrátě některého drahého člena rodiny na čas se odmlčel, ale hned v zápětí, když první, nejsmutnější dojmy pominuly, proskakovaly jeho řádky žhavé jiskřičky neodolatelného, roztomilého humoru. V té příčině blíží se asi básníkova filosofie veselému na svět nazírání Jubalovu v „Adamitech" nebo Jiskrovu v „Sekáčích".

Směj se mně, jenž tobě praví:
rolničky že hravý chřest,
ku kratičké žití sloce
nápěv nejkrásnější jest. (Adamité, XIII, 302.)

I do vážných svých některých eposů vkládá S. Čech s oblibou živel komický, nemoha odolati nátlaku své sanguinické letory a chtěje podle svého vkusu vážný děj zpestřiti také motivy žertovnými. Takovým humoristickým episodistou je na př. pan Globe v „Dagmaře", lokaj Martin ve „Václavu Živsovi", příručí Daněk v původní úpravě „Sněhu" atd. Že básník míval při tom i čtenáře na zřeteli, dokazuje cyklus „Ve stínu lípy", kde se střídá vždy vypravování žertovné s příběhem dojemným.

Ve svých satirách má S. Čech zvláštní zálibu parodovati ovzduší pohádkové, jež si nad jiné oblíbil již ve svém dětství, chtěje zmírniti prudkost svých ran a utajit se pod předstíranou maskou „rozumného blázna".

Což neznáš přísloví, že blázni mluví
a děti pravdu? A spíš v kukli blázna
můž někdy moudrý člověk pravdu říci
a trpkou, zdravou vsunout pilulku
pod obal nesmyslů a lehkých žertů.
(Paleček v „Roháči na Sioně".)

Svatopluk Čech v únoru r. 1906.

Ale i do svých humoresek a prosaických satir vplétá rád nevinné imitace pohádek. V „Zimní idylle“ je celá „Pohádka o smutném medvědu“, v „Ikaru“ pověst o zkamenělém dělníku atd. A humoreska „Maroušek“ začíná se slovy: „Byli dva dědečkové a

jedna babička; byli otec a matka; byl jeden strejček bohatý, ale skoupý, a jeden štědrý, ale nemající z čeho; byly čtyry tety, z nich jedna stará panna; bylo několik vzdálenějších příbuzných s otcovy, několik s matčiny strany a několik, o kterých se ani nevědělo, s které strany jsou; bylo ještě mnoho všelijakých kmotrů a kmoter, sousedů a sousedek — — a ti všickni pozorovali Marouška starostlivým okem."

Vedle takových a podobných parodií je snad nejobvyklejším druhem Čechova humoru vtipné sebeironisování a zlehčování vlastní osoby.

Často si ponechává spisovatel tento prostředek na účinné žertovné zakončení svých prací a to nejen v próse, ale i v poesii.

„Vytknete mi — — avšak ke komu to mluvím? Proti komu se to hájím? Jako bych nebyl též takový — spisovatel, kterého nikdo nečte." (Spisovatel, kterého nikdo nečte, III, 127.)

Někdy je taková ironie tak uměle vpletena do článku, že by ji snad rychlejší čtenář ani nepostřehl.

V humoresce „Předčítatel" líčí autor dcerušku starého, bohatého slepce takto: „Do pokoje vklouzla dívka tak čarovně krásná, že jsem podobné dotud nikdy nespatřil. V lehounkých vlnách objímal vkusný domácí oděv jemné, plné tvary pružného tílka a hlavinka nad ním skláněla se jako pod tíží bohatého, jasného vlasu. To tenounké, čistě nastíněné obočí, leskle modré, polo ostýchavě, polo zvědavě ke mně hledící oko, drobná, svěží ústka, aristokraticky jemný obličej s bleďoučkou pletí, s líbeznou hrou světel a stínů, snivý — — zkrátka obličej, s jakým jsem si, nevím proč, vždy představoval krásné princezny francouzské z dob předrevolučních." Rozumí se, že v nebohém předčítateli, který tu stále mluví v první osobě jako autor, vzklíčí láska k tomuto ideálu. A o několik řádek doleji praví k předčítateli jeho chlebodárce: „Věčně stejná písnička! Vidíte, to unavuje. Žádný z těch pánů spisovatelů nedovede popsati dvě stránky papíru, aby na nich třikrát dvě plápolavá srdce nenačmáral.

Jako by nebylo ve světě ničeho mimo lásku, a přece jí v něm tak málo, pramálo. A při tom vždy ty ošumělé popisy, vypůjčované s hrdinky na hrdinku, jako maškarní obleky, ta pružná tílka, tenké obočí, leskle modré oči, bleďoučká pleť, snivé obličeje — věru, člověk by si zoufal! Nic než láska, samá láska! Mizernou noveletku, humoresku nestlukou bez lásky!"

(Předčítatel, XI, 168—170.)

Nejvíce ironickými narážkami hemží se „Šotek" a hlavně „Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči".

Podařené také jest, když na př. Václav Malina (pseudonym Čechův) karrikuje Svatopluka Čecha.

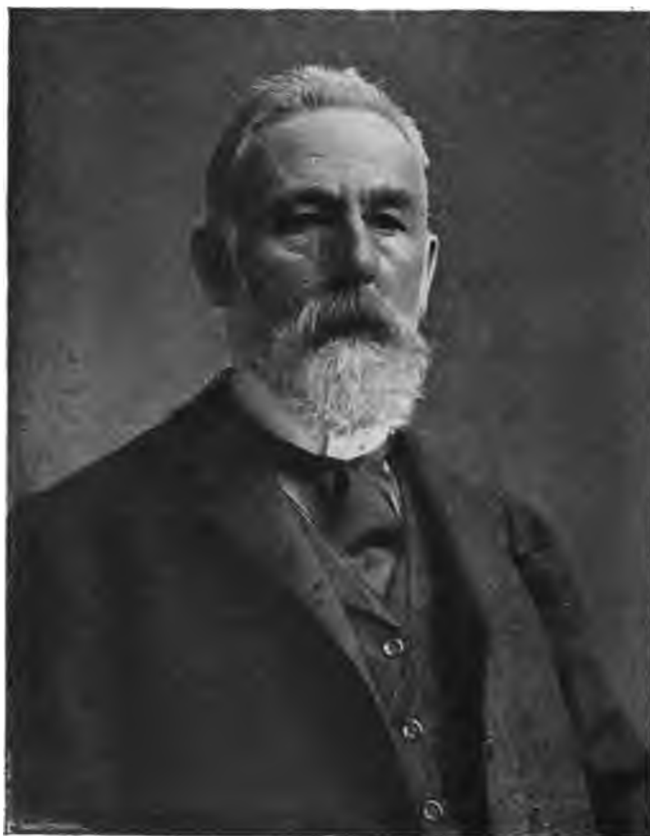
„Milý redaktore ‚Pestrých cest'! — — — —

Což nejste sám starý kozák a neupozorňujete již několik let své čtenářstvo při každé vhodné příležitosti dojemně na první vločky sněhu ve svých kadeřích? Kadeřích — ó zlaté licence básnické! Můj bože, když vzpomínám na ironický úsměv, s jakým jsme kdysi čítali lamentece stárnoucích spisovatelů za uletlým zlatým ptáčkem mladosti! A teď lamentujeme sami." (V, 83.)

V humoreskách svých dbá S. Čech nejen komiky situační, nýbrž i humoristických charakterů, žertovného výrazu slovního a vtipných obratů. K laciným prostředkům slovního humoru, na př. vplétání cizích slov, parodování vulgární mluvy, S. Čech nikdy se nesnižuje.

Do satir Čechových vloženo je někdy tolik humoristických, ironických a sarkastických poznámek časových, že básník sám — ovšem zbytečně — obává se, že právě pro někdejší časovost svou díla jeho pozbudou v budoucnosti obliby.

Což holobrádku,
ty o mně můžeš vědět, z doslechu!
Jak založená v knize květina,

Svatopluk Čech

bez šťávy, barvy, vůně, suchý obrys,
i bez okolí svého lesního,
jež bylo také částí jejich vděků —
toť památka je živých blesků ducha,
jež oslnivě šlehly v dobu svou.
Čím našinec své lapá úspěchy,
jest nejen obsah slov, též jejich zvuk
a posuněk, jímž slova provází,
i zákmit jiskry v řase mhouravé,
a celé naše já ve chvíli té,
než také chvíle sama, duše času,
ráz, barva doby, všeho okolí,
duch pokolení, jehož sám jsi částí! . . .

(Šašek v „Roháči na Sioně".)

Ale nebyla to pouze snad časovost jeho děl, co udělalo Svatopluka Čecha nejoblíbenějším spisovatelem českým, nýbrž vedle přepůvabné formální a stilistické stránky také *upřímnost jeho nezištných snah a vznešenost jeho cílů.*

Předměty básníkových nejvřelejších citů jsou rodina, řeč, vlast, národ, Slovanstvo, lidstvo.

Láska k rodině dokumentována jest nejúčinněji celým životem Čechovým, zasvěceným z veliké části blahu celé rodiny i jednotlivým jejím členům. Svatopluk Čech v „Druhém květu" vyznává, že rodiče byli jednou z hlavních pružin, že se stal spisovatelem. „ . . . bylo přání zavděčiti se svou prací a svými úspěchy milovaným osobám . . ." (I, 12.)

„Starý Svoboda (t. j. Fr. Jar. Čech) byl poetické mysli a vřelý přítel básnictví. Snad právě tato jeho záliba spolupůsobila, že Bohuš (t. j. Svatopluk) začal se zabývati veršováním." (I, 47.)

Rodičům byla také připsána první sbírka Čechových básní. A jak uctívanými, zbožňovanými osobami jsou rodiče Čechovi

v produkci jeho! Není potřebí vzletných apostrof, aby prokázána byla pieta básníkova; vnímavému čtenáři stačí vůně dechu, který vane z jednotlivých děl básníkových, upřímnost a nenucenost jeho záměrů.

Jak málo na př. řádků věnováno básníkem oslavování *mateřského jazyka* a přes to zůstane S. Čech jeho *největším vzdělavatelem a obdivovatelem.*

Sám v básni „První struna" vykládá, proč zdržuje se častých projevů toho, čím srdce jeho je přeplněno.

Ó nerad napínám tě na varitu (struno domácí),
neb zdá se mi, že ryzí hudbu citu
zde měníš v lichý třesk,
že nesa tebe v pusté hluky denní
pro davu vděk tvé zneuctívám znění
a planý pro potlesk.
— — — — — — — —
Jen s ostychem se ruka k tobě sklání,
ó struno — Marno vše: ty bez ustání
v mou píseň sama zníš;
tu zaplesáš, tu zavýskneš si z hloubi;
tu zatoužíš jak slavík v jarním loubí,
tu mečem zazvoníš. (X, 155—6.)

Nejdražším klenotem národním pokládá S. Čech jazyk mateřský. —

Znám prostý zvuk, jenž sladší harfy znění,
jenž úchvatnější mocných bouře tonů,
jenž líbeznější jarních vánků chvění
a tklivější, než hlahol dálných zvonů,
jenž písní andělskou zní v dětská léta,
jenž dovede nám zatřást mužnou duší,
a jako pozdrav zašlé vesny vzruší
vzpomínkou ještě chladné srdce kmeta,

jenž kouzlo neskonalé v sobě chová —
toť zlatá hudba mateřského slova!
(Ústřední Matici školské, XIX, 247.)

Proto třeba jazyka chránit od jeho hánců i utlačovatelů.

Základem však samobytí
nebeský dar jazyka,
z něho zkvétá všechno žití,
bez něho vše zaniká; —
nuž, kde bouří vztekle k němu
dravých proudů změť,
stavme, navzdor smíchu všemu,
stavme čínskou zeď!
(Čínská zeď, X, 190.)

Kde bojuje řeč srdci drahá
boj s násilím a lestí vraha,
kde žárlivě svou čest si chrání
a každou píď své role brání,
chtíc jedinou jen paní být
ve starém předků sídle:
tam budete mne vezdy zřít
na nejkrajnějším křídle.
(Na křídle nejkrajnějším, X, 199.)

Že básník dovede opravdu energicky zakročiti, kde se mu zdá hroziti nebezpečí rodnému jazyku, dokázal jednak „Lešetínským kovářem", který namířen je proti poněmčovacím snahám velkoprůmyslníků, jednak i „Hanumanem", v němž vysmívá se všesvětové řeči volapüku.

Ať němčina, ať volapük nebo jiná řeč, vše učinilo by z nás „pronárod papoušků".

Před takovou hanbou varuje S. Čech v básni, kterouž jedinou věnoval zcela úvahám svým o mateřském jazyku, totiž v písni „Naše řeč“.

Ne, s vůlí naší nesmí v podruží se vzdáti
naše řeč,
té svaté řeči práva odvěká nám zkrátí
leda meč.
Zde není ústupu, jen k předu musí jíti
naše řeč,
vždy musí stoupat výš, vždy jasněji se skvíti
naše řeč! (X, 203.)

Také *láska k vlasti* byla Svatopluku Čechovi vštípena otcem již v nejútlejším mládí. O ní pěje v „Jitřních písních“:

Nechť lásku k vlasti, ku Slovanstvu klade
ten onen mezi starosvětský brak,
já zbýt se nemohu té lásky mladé
a ponesu až k smrti její znak.
Co duše vssála prvním dětství jitrem,
co prohřívalo celý život můj,
to nevyrvu si, srostlé s mojím nitrem,
to dále moji píseň posvěcuj,
nechť kdokoli to pohrdavě hází
v koš frází. (Fráze, X, 101.)

Jeden čas ve svých dobách studentských smýšlel S. Čech o budoucnosti vlasti své skepticky. Neměl tenkrát na blízku nadšeného těšitele svého — otce — a ovzduší, v kterém žil, vzbuzovalo málo nadějí.

„Přál jsem si vroucně splnění vlasteneckého ideálu, ale kde jsem v praxi spatřoval ráznější pokusy k tomu, hleděl jsem na ně poněkud — chtěj nechtěj — brejlemi skepse, které mi nepozoro-

vaně školské vychování a poněmčilá společnost vpravily na oči. Zdálo se mi, že jsou ty pokusy nevčasné, přepjaté, fantastické, nehodící se do vůkolní skutečnosti a věru leckdy jevily se mi jako podniky Donquixotovy, nechť jsem se proti tomu názoru bránil jakkoli.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ale to byly pouze bezděčné dojmy, jichž jsem se ubrániti nedovedl; v srdci vítal jsem radostně každou takovou vymoženost, umlčoval skeptický ten vnitřní hlas a snažil se horlivě, přisvojit si každý takový pokrok národní věci. . . .“

(Druhý květ, I, 113—4.)

Časem dostávalo se mu vlastenecké posily také v listech otcových, které bývaly plny vlasteneckého zápalu a nadšení. Tak povzbuzoval Frant. Jar. Čech syna svého i do Litoměřic, kamž jej poslal, aby se naučil německy. Mělť patrně o Svatopluka strach, aby se mu neponěmčil nebo nestal národnostně vlažným.

„. . . (otec) mne téměř v každém (listě) napomínal, abych zůstal vždy věrným synem svého národa, a jednou dokonce místo pochvaly mne pokáral, když jsem mu poslal psaní pracně německy sestavené, abych se pochlubil svými pokroky v té řeči . . .“

(I, 108.)

V nemalé míře působily také na Svatopluka styky jeho s ohnivými národovci mezi jeho kollegy a přáteli. Takové vzpruhy dostávalo se mu již v Litoměřicích a zejména v konviktě ovládl brzy mezi chovanci českými čilý národní ruch.

Později o prázdninách manifestoval již Svatopluk Čech hrdě a sebevědomě lepší víru v budoucnost své vlasti vlasteneckými zábavami a proslovy.

„A vmyslete se v naše mladické duše, toužebně letící v ústrety všemu krásnému a vznešenému, co naše illuse tkaly do mlh budoucnosti, v neznámé dosud kraje života, do něhož jsme teprv ostýchavě vstupovali. — Zdálo se nám, že připínajíce si bělorůžové

odznaky besedních výborů stáváme se bojovníky oné idey, pro nás tehdáž nejsvětější a celého ducha té doby ovládající, a že svým dílcem, na vykázaném nám bodu velkého bojiště, přispíváme čackým zápasem k jejímu vítězství.“ (I, 210—1.)

„Ale tenkrát, na začátku let šedesátých, měl takový proslov

S. Čech v trojské zahradě své 1. září 1906.

ještě svůj pravý smysl a význam. Býval často také všelijak slátán, ale říkal vždy alespoň něco, co bylo posluchačstvu nové: zaznívala z něho slova o lásce k národu a vlasti, mnohým posluchačem nikdy dříve neslýchaná, o slavnější minulosti a slavnější bohdá budoucnosti slova, kterých krátce před tím, v době utlačení a ponížení pod bičem poněmčujícího absolutismu, žádná ústa česká ve-

řejně pronésti nesměla. Proto odříkávány tehdáž proslovy s nadšením a poslouchány pobožně jako verše nového evangelia."
(I, 214—5.)

Že první zachované básně Čechovy nejsou obsahu vlasteneckého, toho příčinou jest kosmopolitický směr poesie byronsko-romantické, který tlumil vlastní básníkovy city, až podlehl do té míry, že Svatopluk Čech projevil aspoň v látce historické a romantické svoje rozhořčení a pravé svoje smýšlení. Z obou básní, napsaných r. 1868, z „Husity na Baltu" i z „Bubnu" vysvítá, jak básník tehdy malomocně zatínal pěstě a hotov byl jako jeden z prvních činně postaviti se na odpor proti tehdejšímu tlaku, ne pouze demonstrovati po ulicích. „Husita" má výmluvné věty „a *pěst* hnije, Evropou co třásla" a „jakby oko děsivého zjevu blesky metalo a svíral tu palcát těžký ve strašlivém hněvu starý mrtvý Husita na Baltu", ale „Buben" přímo hrozí branným odbojem. Ten mrtvý bubeník místo paliček rozehání se *pěstmi* nad svým bubnem — lid bouří rozlícen po ulicích —, ale, budou-li útisky trvat dále, pak dostaví se i hotové voje pro prastará práva česká.

V oné době persekuce a žalářování málokdo odvážil se tolik, jako náš básník. Možná, že bylo štěstím pro něho, že Hálek tenkrát „Buben" neotiskl a že báseň vyšla teprve rok na to v nevinném „Lužničanu".

Od té doby častěji zápasily a střídaly se v nitru Čechově malomyslnost s pevnou vírou v lepší budoucnost vlasti jeho.

V divadelním proslovu k 25letému jubileu Akademického čtenářského spolku (1873) naříká si S. Čech na současný „hrobový klid přesycení" a očekává od budoucnosti vybavení vlasti své z poroby a svobodu její.

Vláhu svou mu dejte nebesa,
popřejte, ať v novém světa jaru
této země lípa v květech svých

vytyčí se mocně, v lepém tvaru
v popředí svých sester slovanských;
(XIX, 235.)

V „Handžáru“ však básník znova malomyslně zatruchlel nad žalostným osudem své otčiny a svého národa.

Přemítám, kdy vyschne kalich muk,
jejž pil praděd můj, pít bude vnuk.
Přemítám, proč vedl bůh mé plémě
pouští jen a nocí bezlunnou
a proč osud zedrané mu témě
trnovou jen věnčí korunou.
Kdy se dovrší běd, hanby míra?
Zrak můj teskně do budoucna zírá
a hruď chabá úzkostí se chví — — (II, 164.)

Tato beznaděje ustoupila pak důvěře v uvědomělé Čechy, „jichž ruka za osvětu, svobodu a jiné krásky, nedosti tam známé, nám po venkově břitký oštěp láme“ (Ve stínu lípy). Prvnímu zástupci takových buditelů, českému mlynáři v básni „Ve stínu lípy“, vkládá do úst přípitek, z něhož vane zdravý optimismus básníkův:

„Nechť uhájí se (kraj náš) před nepřátel zlostí
svých synů láskou, ramenem a krví!“

Ale nitrem druhých dvou zástupců českého venkova, Lešetínského kováře a Jana Buriana lomcuje zase již chvílemi skepse, trpkost a zklamání.

Zejména slovy Jana Buriana básník podobně si naříká jako v „Handžáru.“

„Jsme kovadlinou, do níž věčně buší
zlé sudby kladivo, a v marném vzdoru
jen síly naše neplatné se kruší.
Jen ponížení kolem, jho a muka.

Ta křivda surová, jež bila dědy,
nás bije stále, bude bíti vnuka — (XIX, 92.)

Leč uspokojivý celkem konec básní dává vždy souditi na vítězství, jehož dosahoval v nitru básníkově jeho jasný názor životní nad tesknými dojmy z neblahé přítomnosti.

Proto také Svatopluk Čech přes všecky chvíle smutku, jimž polevil ještě také v „Šotku" (IV, 115), v „Písních otroka" i j., nepřestává vybízeti k lásce vlastenecké, varuje před internationalismem, který by byl naší zkázou.

— — ještě vztekle s vojskem valným odvěký nám hrozí vrah,
doposud jsme v horkém boji, každý zdravý sval v něm drah,
jediné tu budiž heslo napřed tuto skončit seč,
boj ten hlavní za svůj život, za národa byt a řeč,
a když státi bude jistě, rovný, volný jiných druh,
k jiným potom vstupme pracem ve spolčených plemen kruh.
(Sníh, XVI, 296.)

Pro Svatopluka Čecha není láska k vlasti a národu „prázdný šum fráze", jak jemu i jiným rozum našeptává, nýbrž jakousi obměnou zdravého egoismu, pudu sebezachování.

„ — — Láska k národu svému — Kdož může proti ní co namítati? Nejkrajnější internationalista nemůže se proti citu tomu vysloviti. Vždyť je tak přirozený, tak v samé povaze lidské založený, jako láska k rodině, láska k sobě. Láska k sobě — egoismus —? hned zase na mysl přichází *slovo*. To slovo má přece tak špatný zvuk, že egoistou nechce býti zván nikdo. A přece je láska k sobě základem, předpokladem každé lásky jiné. To znamenitě vyjadřuje Kristův příkaz: ‚Miluj bližního svého, jako sebe sama!' Křesťanství tím přikazuje lásku k bližnímu, ale lásku k sobě samému ani nepřikazuje, ani nezapovídá, nýbrž pokládá ji za přirozený cit každého, k němuž netřeba nabádati, jehož účinky vzhledem k člověčenskému celku jen třeba upraviti příkazem, aby každý vedle sebe miloval i bližního. — — — — — — — — — — —

A tak jest i s láskou k národu. Také tato láska je druh egoismu, mající svůj kořen v samé přirozenosti lidské. Jednotlivec souvisí s národním celkem tolika svazy fysickými i morálními, že možno v něm viděti takořka část onoho ústrojného celku, oné širší jednotky, kterou nazýváme právě národem. I národ má svůj egoismus, jejž pociťuje s ním každý jeho příslušník. Ovšem jsou jednotlivci — a je jich třeba mnoho — kteří s ním necítí, kteří snad dokonce i národ svůj nenávidí, ale to jsou zjevy anormální, způsobené mimořádnými okolnostmi. Vynikají-li renegáti zvláštní zuřivostí proti svým vlastním soukmenovcům, je to jen důkazem té anormálnosti; oni snaží se násilně přehlušiti hlas přírody, který se nepřestává ozývati v hloubi jejich nitra. Stejně pozorujeme někdy krutější nepřátelství mezi rodnými bratry, nežli mezi cizími." (Nationalismus.)

Podobně jako v této prosaické úvaze vyslovil se Svatopluk Čech také v „Modlitbách k Neznámému".

Ba, mním, že národ též jest osobou,
v níž částkami jsme, jejíž slast a trýzeň
i naší zachvívají útrobou —
tož onen cit (t. láska k národu) jest jako láska k sobě:
vždy potrvá, však třeba šlechtit jej,
by s lidskostí se snoubil, k pravé zdobě,
by národů již nespřádala děj
jen touha jiným vlást, jen lupu žízeň
a slavomamu pošetilý rej.

(Na Řípu, XVI, 143—4.)

„Ale jako sebeláska jednotlivce, musí i egoismus národní býti upraven vzhledem k širšímu ještě celku: lidstvu. Osvědčuje-li Maďar lásku k národu svému násilným, vzteklým pomaďařováním Slováka, není chvályhodným národovcem, ale prostě surovým betárem. Neštítí-li se Němec žádné brutálnosti, aby vyhladil poznaňské Poláky, není to ušlechtilou národní horlivostí, nýbrž

je to nejhanebnější šovinismus. A kdybyste mi pohrozili cejchem národní zrady, neshodnu-li se s branným vypuzením všech Němců z Čech, raději zvolil bych si titul zrádce.

Ovšem, tuto volbu nebudu asi míti nikdy. A třeba že se mi nelíbí mnohé stránky české historie, to se mi zdá nejkrásnějším

S. Čech před Havránkou.

jejím znakem, že naši předci nikdy neusilovali o vyhlazení národností jiných, že vždy jen povstávali na obranu samobytnosti své proti útokům cizím. Chrání-li národ svou individualitu, nemůže v tom nikdo shledávati sobecký nationalismus ve špatném smyslu."

Jak ze svrchupsaného vidno, jest nesnadno přesně rozlišovati lásku k vlasti (vlastenectví) od *lásky k národu* (nationalismu). Osudy země závisí z největší části na zdatnosti jejích obyvatelů, osudy

naší vlasti na přednostech národa českého. Proto Svatopluk Čech slučuje pod pojmem „nationalismus“ lásku k vlasti i k národu a obrací se vždy jen k lidu svému, na němž závisí celé blaho vlasti, který repraesentuje vlast svou před cizinou i národy cizími. Podle toho snaží se Svatopluk Čech od počátku činnosti své národ svůj vychovávat. Činí to hlavně dvojím způsobem, jednak zesměšňováním jeho chyb, jednak rozohňováním, radami a výstrahami.

V obou případech je básník učitel šetrný, laskavý a ohleduplný. Sám praví o své satiře v „Šotku“:

Moje satira má trochu tupé zuby,
jménem tím se nerad verš můj krotký chlubí.
Ne, svist důtek nezní nad hlavou mé básně.
Zahalena v pestré masopustní třásně,
leda berlou šaška rolničkovou chřestí,
vesele jí točíc v dovádivé pěsti —
zasáhne-li při tom hrotem hlavu něčí,
smích nás obou posléz ránu snadno zléčí.

Osobního boje S. Čech nikdy nevede, výtky své zevšeobecňuje a nikde nestaví sebe za vzor. I v „Pravdě“, kde vystupuje jako vyvolený pěvec zosobněné Pravdy, sám se přiznává, kdy dopustil se chyb proti svému poslání.

Ironie, satira, přecházející někdy v karrikaturu nebo i v sarkasmus (jako hlavně v „Kratochvilné historii“) jsou hlavní prostředky a zbraně Čechovy, ale přečasto užívá i pláště historického, jímž průhledně zabaluje současné nedostatky a vady svého národa.

Především nelíbí se mu v Čechách národní vlažnost, obojetnost a zpátečnictví. Kárá proto svoje krajany v drobných črtách „Jak se připravují raci, aby nezčervenali“, „Rozumný vlastenec“, „Pokynutí našim rozhodujícím kruhům“ i j., pak ve větších satirách, jako ve výletech páně Broučkových, v „Pestrých cestách“, v „Kratochvilné historii o ptáku Velikánu Velikánoviči“ atd.

Rozumí se, že následek nedostatku národního vědomí u nás jest častý německý hovor i mezi příslušníky našeho národa, německá domácnost a výchova dcer, četba německých knih a napodobení německých zvyků. Právem staví Svatopluk Čech na pranýř tuto nectnost nejen ve svých satirách, ale i v prostě zábavných jinak povídkách, jako na př. v „Posledním jaru".

„Archeologická přednáška z r. 5000", „Thusnélda", „List z Japanska", „Mr. Plumpudding v Praze", „Maloměstská idylla" i j. s trpkým úsměvem zabývají se tímto předmětem.

Svatopluku Čechovi jde o vykořenění takového zlozvyku a proto mnohdy ukazuje i na nepřátelské jednání vůči nám i na vrozený svůj odpor proti němčině, pokud se Čechům vpravuje jako jazyk vyšší ceny než náš domácí.

„Vzpomínám si . . ., jak nestvůrnou a směšnou se mi zdála němčina, když ji za dětských let do mne vtloukali. Bylo mi tehdáž čirou hádankou, jak mohou rozumní lidé takovou hatmatilkou vážně rozmlouvati, a slova jako: Mütterchen, Brüderlein nemohl jsem vyslechnouti bez pošklebku nejhlubšího opovržení."

(La grrrrrande nation, XV, 118.)

Rozpínavost a chvástavost německá nezná mezí (La grrrrrande nation), jest tedy velikým národním hříchem a ostudou, když německou ješitnost sami ještě podporujeme a roznecujeme. U nás němčí nejen neuvědomělé rodiny a spolky městské, ale i venkovské honorace a dokonce též naši učenci, kteří píší zhusta své spisy jazykem německým (Kratochvilná historie, XIX, 126).

Jest sice dobře, když národové navzájem se snášejí, ale u nás v Čechách jest taková láska jen jednostranná, Němci nám křivdí a ubližují, kde mohou, a proto hrozí nám z naší přílišné snášelivosti, či vlastně netečnosti vážné nebezpečí.

„Ale ovšem Němci jmenují nenávistí, vzpíráme-li se odnárodňování českých dětí v německých školách, nechceme-li, aby se s námi úřadovalo cizím jazykem, nepodporujeme-li obchod-

níků, kteří se zjevně hlásí k našim národním nepřátelům, pečujeme-li především o svou vlastní literaturu, své divadlo a umění, snažíme-li se dle možnosti uchrániti svůj kraj a svůj život přemocné cizí záplavy — zkrátka prohlašují za šovinismus, bráníme-li se, nespěcháme-li ochotně a láskyplně do horoucích loktů Molocha.

Kdyby nám dali jen trochu oddechnouti pocitem národní bezpečnosti, kdyby dravec germanisace alespoň na chvíli schoval své ocelové drápy: nevím, nevím, nebylo-li by místo výstrah před nenávistí k Německu stokrát více třeba napomínání, abychom krotili svou přílišnou lásku k němu a pamatovali také trochu na lásku k sobě samým. Ale jak se věci dosud mají, pečuje samo Německo svědomitě, aby nevyhynul nationalismus mezi námi; ba není ani divu, překypí-li nám někdy nefilosoficky žluč trochou šovinismu." (Nationalismus.)

Velikou nesnáz má také národ český se svou t. zv. „národní" šlechtou. Svatopluk Čech proto několikrát jí vytýká, že se svým lidem necítí, ale zároveň těší svůj národ, že šlechty nepotřebuje (Zpěvník Jana Buriana, Matěj Brouček na výstavě, Květinové korso).

Aby setřen byl německý ráz pražských Příkopů, má Svatopluk Čech pro městskou radu vtipný návrh, aby ulice ta nazvána byla třídou Žižkovou.

Vedle národní bezcharakternosti a netečnosti vytýká Svatopluk Čech krajanům svým také pokrytství a přetvářku (v Pravdě), náchylnost k povrchnímu lesku (v Krat. historii 147), šplhounství (tž. 149), bezpáteřnost a prospěchářství (tž. 149, v Písních otroka 29), nedostatek obětavosti (v Krat. hist. 155), nestálost (v Pestrých cestách I, 248) atd. atd., jak již o tom bylo mluveno v oddíle třetím.

Ale všecky tyto neřesti ztrácejí se před odvěkou nectností Čechů — nesvorností, jevící se ve světě politickém, společenském a hlavně i literárním.

Jen hleďte vůkol: Záště zmij
co zdatných sil nám ničí,
jak z lichy každé hnusnou šij
a z každé chýše tyčí,
nám v žití sype tisíc běd,
i z růží umĕn, knihy věd
a s práhu svatyň syčí.

(Satanský dar, X, 117.)

Na rozštěpení národa v Staročechy a Mladočechy naráží Svatopluk Čech již v jedné z nejstarších svých satir, nadepsané „Kámen".

„Víte, celý národ turecký je rozštěpen v staré a mladé a to, myslím, proto, aby si mohli dělati všechno na vzdor. Když Staroturci okna otvírají, zavírají je Mladoturci, když pijou tito kávu na střeše, pijou ji onino ve sklepě, když jedna strana přísahá u brady prorokovy, přísahá druhá u jeho vousů, a když se Staro- neb Mladoturku utrhne u kaftanu knoflík, přišije si Mlado- neb Staroturek o jeden více..." (III, 67.)

Svatopluk Čech sám *byl nad stranami.* V roce sedmdesátém byl spolupracovníkem staročeského Pokroku, později několikrát redaktorem mladočeských Národních Listů. Jemu šlo vždy jen o jádro věci a politické třenice byly mu proti chuti.

Mně nechutí se vřava denní,
kde rmutných vášní kal se pění,
a nechci v každý výpad planý
jít slepě za panýrem strany —
než tam, kde spravedlivá věc
své věrné volá v řadu,
vždy hrdě na oddanou plec
štít svojich barev kladu.

(Na křídle nejkrajnějším, X, 198—9.)

I „Jitřní písně“ i „Nové písně“ psány jsou tak, aby obojí strana vyrozuměla z nich, čeho je Čechům podle básníka zapotřebí, aniž by se při tom jedné z obou stran politických dávala přednost. Ideálem básníkovým bylo by ovšem, když by celý národ postupoval pod praporem společným, neboť:

Jest nepřítelem svornosti,
kdo vztekle všecko kácí,
co ruka jiných buduje,
i ten, kdo druhým vnucuje
jen svoji vlastní práci.

(Svornost, X, 194.)

Ale i za přítomných poměrů můžeme docíliti úspěchů, jen když všickni jdeme aspoň za cílem jediným; zkrátka Kollárovské „cesty mohou býti rozličné, jenom vůli mějme všickni rovnou“, nalezlo i ve Svatopluku Čechovi nadšeného zastánce a hlasatele:

Spíš ať mysli různé vlnou sterou
v sebe perou
hlomoznými rozpory,
ať se v zápolení pruží,
tříbí, tuží
zásady a názory —
všaktě k dobrým koncům dospěje
bouře svářících se sil,
jen když v boji
všeliké ty proudy pojí
jeden velký, svatý cíl
a jsou čisty jejich peřeje.

(Podobenství, X, 197.)

Aspoň osobních bojů měl by tedy národ zanechat, ale i takové jsou pohříchu u nás na denním pořádku.

Petr, Pavel, trpci svatí,
    buďtež klati!
Pro zásady nechť si bratří
    šlehá půtek žár,
ale k rohatému patří
    osob věčný svár.

K čemu nám ti hořcí svatí,
    moji zlatí?!
Petře, Pavle, v pochvy šavle!
    Dost již vašich jmen.
Stranou, Petře! Stranou, Pavle!
    Věc nám platí jen.

(Diví svatí, X, 192.)

Než i sama věc, o kterou se v Čechách půtky vedou, bývá někdy tak malicherná, že nestojí za všecky ty hořkosti, které z ní plynou. Co na př. bylo inkoustu vypsáno, co dobrých jmen pokáleno a sil vyplýtváno v bojích o rukopis královédvorský. Svatopluk Čech téměř celých 20 let pokoušel se rozrušené mysli uklidniti, ale marně. V „Kratochvilné historii" je patrno, jak ho již na konec přecházela trpělivost.

Běda, v zuřivém když rozpoutá se víru
válka učená! Jak na bojišti meče,
spousta dravých pér se kmitá po papíru,
vztekle bodá, seká, inkoust proudem teče,
v spolcích vědeckých sok soka lítě rubá,
bašty katheder se chvějí bojem zlobným,
ze článků a statí hřímá střelba hrubá
s hvězdiček a křížků kulobitím drobným,
důvod buší v důvod, jiskry vtipu srší,
však i kamení a bláta hojně prší,

neb kde nestačí a tupnou vědy zbraně,
chutě mnohý sahá po klepu a haně.
Leckdy na praporech ryzí pravdy svity
ustupují lichým cetám autority,
leckdy přehlušuje hlasy přesvědčení
buben šarlatánský, lichá fráse denní,
zášť a závist osob v oheň sporu dmýchá,
marná ješitnost a nedůtklivá pýcha
neb i nižší chtíče. Leckdy v tyto ryky
též se mísí hlučná hesla politiky — (XIX, 129.)

Nejhorší při tom též bylo, že spor o rukopis byl vítanou záminkou k sváření lidem, kteří po jakémkoli rozbroji jen pasou.

Ať kdo rozumí, oč spor, či nerozumí —
bušit do bližního všickni dobře umí. (XIX, 130.)

„Pošetilá je . . . . každá nadutost a fanatická nesnášenlivost. Věřte, za zlo pokládám i duševní boj, jak se z pravidla vede. Nezdá se vám, že je český vzduch přímo již otráven jedovatým výparem vzájemného záštiplného sočení, zlobení a škorpení? Žluč, samá žluč — a srdce cítíš tak zřídka kdy. Což je naprosto nemožno, aby jednou tím věčným řevem a sykotem pohan, urážek, klevet, jízlivých úštěpků a sarkastických posměšků proniklo srdečné: ‚Bratří, milujme se vespolek!‘“

(Prosba o tiché místo, XVIII, 292.)

A se zvlášť tklivou srdečností obírá se Svatopluk Čech naší nesnášelivostí ještě v „Podzimní myšlence“ z r. 1900.

Leč kdy tak přemítaje nořím zory
v ten život náš, v ty práce, boje, spory,
přec někdy stesk mi zachmuřuje líc
a myslím si: Jen proč tu více není

ruk stisků vřelých, družných povzbuzení,
jeŋ trochu více tepla, lásky víc?! (X, 280.)

Poslední podobizna S. Čecha (z polovice srpna 1907).

Jinou ještě důležitou podmínkou existence našeho národa jest jeho svéráznost, za kterou se básník nesčíslněkrát vřele přimlouvá.

Nechuť k jednotvárným městským oděvům pocítil S. Čech již za mlada, jak podotýká v „Druhém květu": „... mělť jsem již z let chlapeckých pohrdavou nechuť venkovana k oděvům i způsobům specificky městským." (I, 155.) Proč tato antipatie tak záhy v něm vznikla, uvědomil si teprve za pobytu svého v Paříži: „Ač je to snad bláhové, byl jsem od jakživa nepřítelem té internacionální uniformy civilisovaného světa. A pociťoval jsem přímo vztek, když jsem na příklad z vesnic moravského Slovácka, kde byl v plném květu malebný národní kroj, přicházel zase do krajů, kde originální oděv bývalý ustoupil již karrikatuře městského oděvu cizího. Tam v oněch slováckých dědinách byla rozkoš pohleděti na šuhaje, jak mu slušela třpytná kordulka, sněhobílé řasnaté rukávy košile, cifrované nohavice, ten celý pěkný, barvitý oděv, jako ulitý na jeho statnou svižnou postavu — a zde viděl jsi mladíky třeba stejně urostlé, ale ohyzdně zakuklené ve zhudlařený oděv, jehož — ještě na štěstí nedostiženým — vzorem byla úprava nějakého otrapy z vídeňského předměstí.

Ano, tam v Paříži jsem si dokonale uvědomil, že jednou z hlavních příčin mé nechuti k soudobému kroji byl právě ten bezduchý shon po holém napodobení, ten čirý nedostatek původnosti, který se v něm u nás zračil. Snad na oděvu nezáleží (ač, myslím, pro esthetický smysl nemůže míti menšího významu než na příklad zevnějšek obydlí, architektura měst), ale v té maličkosti jeví se nápadně onen všenivelující válec jednostranné civilisace, který se snaží vyhladiti všechny originelní rysy a setříti všechny svěžejší barvy, aby změnil celý svět v jedinou stejnotvárnou a střízlivě bezbarvou nudu. Toho směru jsem rozhodným nepřítelem a tudíž se mi protiví u nás ten kroj, který nenosíme proto, že by se nejlépe hodil k poměrům našeho kraje a že by hověl našemu vlastnímu vkusu, nýbrž jen proto, že se nosí a líbí tam a tam jinde. V Paříži však odpadl pro mne tento důvod nechuti; vždyť tam je to skutečně původní, doma vzniklý kroj, a pojednou se mi zdálo, že je to vlastně oděv zcela pěkný a že alespoň Pařížanům

sluší. A dost možná, že ‚v něm umějí lépe chodit‘, poněvadž je to jejich vlastní kroj, přizpůsobený požadavkům jejich vlastní individuality, kdežto my — —“

(Příživníci pařížských kaváren, VII, 288—9.)

Tedy nedostatek původnosti, samostatnosti, vlastního vkusu, pro něž může býti Svatopluk Čech sám zářivým vzorem a jež nejvýše cenil, jest hlavní příčinou, proč básník tolik zazlívá krajanům svým opičení po cizích vzorech evropských a to nejen co se týče krojů, nýbrž i ve příčině obyčejů, zvyků, národní literatury a domácích staveb.

Zejména těchto také srdečně želí, zamilovav si je rovněž na své cestě moravské, kterou podnikl, aby spatřil „kraj nedotknutý posud nivellujícím válcem moderní doby, kvetoucí ještě nepobledlou pestrostí lidového kroje“.

Nabyl však již tenkrát smutných zkušeností, poznav, jak odevšad poznenáhlu ztrácí se všechen starobylý původní ráz domácí, a vetkal pak stesky i úvahy své do různých spisů svých, zejména do Lešetínského kováře, Hanumana, Zpěvníku Jana Buriana a Václava Živsy, něco též do Jitřních i Nových písní, Pestrých cest atd.

Mimo to sepsal i satiru „Kočár“ na opičení venkovanů po městských i panských způsobech a mravech a na potlačování rázovitého vzezření našeho venkova.

V Hanumanu čteme vážnou otázku:

Nač máme zapírati bytost vlastní
a předků mrav, s nímž bývali jsme šťastni,
tím pohrdat, co příroda nám káže
a k čemu potřeba i zvyk nás váže?! (IV, 313.)

A ve Zpěvníku Jana Buriana stýská si básník:

Tak mizí zbytky staré krásy všude
a zašlé síly, malebnosti sledy;

vnuk břídí cety střízlivé a chudé
neb skvostů zděděných jen odlesk bledý.

— — — — — — — — — — — — —

Šat, kraj i lid — vše střízliví a bledne,
vše zvolna v matnou jednotvárnost splývá,
a svět-li z toho zcestí nevybředne,
jen z upomínek vnuci žíti budou
neb umrou spíše nekonečnou nudou.

(XIX, 25—6.)

Básníkovi ovšem namítne leckdo, že ona poesie, jíž tak želí, ustupuje osvětě a pokroku, ale S. Čech má ještě daleko důležitější příčinu, proč se děsí světové uniformace. Jest to strach o celé byti národa, který by mohl snadno splynouti s národy mocnějšími a zapadnouti v nich.

V šat pestrý život všeliký se halí
a znakem jeho rozmanitost, změna;
kde chudnou tvary a kde barvy blednou,
tam číhá blízko smrt — Snad ztrne jednou
tak země naše, zbledne umrtvena...
Však my chcem žíti — —

(Zpěvník Jana Buriana, XIX, 42.)

Rovněž i městské stavby moderní a ulice pokládá básník za nevkusné a jednotvárné. Již v satiře „Z neznámé knihy Jana Štelcara Želetavského z Želetavy" ironisuje krasocit nynějších domácích pánů a stavitelů: „Vkus lidí tohoto (19.) století zvrhl se patrně tou měrou, že je pro ně holá přímka vrcholem krásy a že pozbyli naprosto smyslu pro malebnost a rozmanitost." Také pan Brouček je zástupcem takových měšťáků s málo vyvinutým smyslem pro krásu, kteří posléze i v „Kratochvilné historii" jsou terčem básníkova trpkého výsměchu:

Však i na křesťanské potom došlo chrámy;
tu zřel mnohý měšťák s tajným plesem v duši,
kterak ptačí pazour bez okolků kruší
klenby zčernalé a ztrouchnivělé trámy
svatyň gótických a staveb historických,
kterých pro vrtochy lidí nepraktických
rýč se nesměl dotknout, by dle lineálu
k ulic moderních se nesl ideálu. (XIX, 147.)

Neváżnost k starobylým památkám pražským po zásluze odsuzuje Svatopluk Čech zvláštní parenthesí v „Novém epochálním výletě pana Broučka tentokráte do XV. století": „... ale pisatel těchto řádků právě vzpomíná, kterak klášter blahoslavené Anežky, převzácný ten klenot starého stavitelského umění, přetrvavší bouři husitskou, v časech ‚osvícených' vandalsky byl zohaven a ve špinavé sklady hadrů proměněn, kterýž osud potkal i jiné drahé památky domácí k hanbě doby, pyšnící se svou láskou k ‚dědům a k umění'". (IX, 256.)

Ba, Svatopluk Čech v „Několika črtách z Florencie" volá přímo rozhodující činitele k zodpovědnosti:

„Na správě takových měst, jakým je Florencie (a jakým jest na př. i naše Praha) spočívá odpovědnost, o jejíž velikosti leckterý ‚otec města' nemá ani tušení. Vždyť i kdyby v radě zasedali většinou znalci umění, mohli by se dopustiti přehmatů nenapravitelných, mohli by zničiti leccos jakožto bezcenné po vkusu své doby — víme, jak se svého času pohlíželo na gotiku a jaký úsudek byl do nedávna panující o baroku — čehož ztráty by pak trpce želely časy budoucí; což teprve rozhodují-li o tvářnosti města lidé, jichž ideálem jsou pěkně po šňůře seřaděné bloky kasárnických staveb a kteří by k vůli pohodlnější kommunikaci bez rozpaku zbořili nejvzácnější stavitelskou památku světa! Kommunikace, assanace, regulace — ale památnost, krása, umění? Ne, ty jsou teprve v poslední řadě." (V, 257.)

Jak nadchly naproti tomu Svatopluka Čecha české Prachatice, jakým byl ctitelem a obdivovatelem Prahy historické! Vzletného líčení dnešní Prahy bychom ve spisech Čechových marně hledali, za to však z historických jeho básní Žižky, Václava z Michalovic, Dagmary a posléze i z Roháče na Sioně vane vroucí láska a obdiv básníkův ke královně českých měst.

Také v úvodní básni k oddílu „Praha" v Ottových „Čechách" apostrofuje autor vlastně Prahu historickou a přeje jí, aby „vzdorovala zlobě časů, jak odolala věky bouřím všem." Báseň vznikla r. 1884, kdy ještě nebyla v popředí manie bourací, jak asi zněla by óda Čechova na Prahu dnešní?!

Heslem básníkovým jest „Dál s lidstvem dál! Však zůstaňme vždy svoji!" (Z minulosti v budoucnost.) A toho se zastává již v „Nových písních" a posléze i v „Modlitbách k Neznámému".

Hajme sobě v lidstva ruchu
vlastní barvu, vlastní zvuk,
vlastní pečeť svému duchu,
svému srdci vlastní tluk,
bytost vlastní neudavme
jiným za oběť,
kolem té si pilně stavme
nerozbornou zeď! (Čínská zeď, X, 190.)

Spěj k lidstva sbratřeného světlé metě
a chystej sobě onu novou zbraň,
jíž vavřín kyne v obrozeném světě —
však vlastní bytí především si chraň,
bys na luhu svém stoje pevnou patou
pak mohl volný volným stisknout dlaň — —
(Na Řípu, XVI, 146.)

Ve Václavu Živsovi, v cestopisné črtě „Ve stopách královny Dagmary" a v referátu o „Dřevěných stavbách českých" od

Prouska podává Svatopluk Čech přímo i návrh, jak by se dalo starých vzorů českých užiti k stavbám moderním.

„— — — — Jsou, pravda, ty útvary mrtvy,
avšak zdroj hluboký, jenž dal jim před časy původ,
ještě nevyschnul, mním; skryt v útrobě národa dřímá.
Moh' by ožít probuzen, zas moh' by mohutně vytrysknout
v útvary svérázné — ne tytéž, co vytryskaly druhdy,
nýbrž pozměněné v duchu rozvoje pokročilého,
však z duše národní témž právě na základu vyšlé."

(VIII, 59.)

„Ve směsi různých slohů vyskytovalo se tu zvláště zhusta zjemněné napodobení dánských selských domů: útulná dřevěná stavení, červeně nebo jinak natřená, s vikýřovými světničkami a rákosovou střechou. Bezděky připamatoval jsem si naše rozmanité chalupy české i moravské a kolik asi vděčných motivů by mohly poskytnouti staviteli, kdyby chtěl jednotvárnost našich švýcarských domků a jiné opotřebované letní architektury promíchati originálním a svěžím domácím živlem." (VII, 258—9.)

„— — — i směle možno doufati, že velkolepá tato výstava (Národopisná 1895) nezůstane bez účinného, blahodárného vlivu ani na moderní naše stavitelství, jež zajisté alespoň při budování letních sídel a všude tam, kde to materiál a způsob stavby umožňuje, těžiti bude z původních motivů lidových."

(Květy z r. 1895.)

Předkové naši mohli by nám vůbec v mnohém ještě býti vzorem. Nejkrásnější příklady národního zápalu, obětavosti a práce má národ český v historii husitů a v našem obrození.

„. . Snad zelená se posud starodávný věnec z lístků jetelových ve vlasech irského barda, ale rodná mluva jeho navždy uvadla. Volá k nebesům v řeči svých utlačovatelů. My zachovali jsme si dosud ono palladium národa živoucího. Zachovali jsme si je pouze

— vlastní silou. Útlý strůmek naší znovuzrozené národnosti vzrůstal jen svou vnitřní nezdolnou silou, žádnou rukou cizí nebyv pěstěn a podporován, zmítán zevšad nepřátelskými vichry, svlažován jen horoucími slzami svých křisitelů a potem neúnavných rukou jejich.

Nelze bez hlubokého pohnutí stopovati tiché dějiny toho vzrůstu: co nezištné práce, mravenčí píle, ideálního zápalu, těžkých obětí, ba štěstí životního vystřebal ten usilovný rozvoj vnitřní, jímž pozvolna, nenápadně mohutněl strom národní, nasazoval rok od roku nové kruhy, rozkládal nové haluze, vypínal vrcholek výše a výše, nechť ovívali jej zvenčí teplí vánkové, nechť zaléhaly v korunu jeho mrazivé vichry!

A tato historie našeho znovuzrození budiž nám učitelkou stále!" (Náš vánoční strom.)

Ó, jiskru svého mladického vznětu,
vy mrtví, dejte nám!

(Mrtvým vlastencům, X, 162.)

Ale u nás jest jen skepse, přesycení, chabost a malátnost. S jakou na př. útrpností pohlíží dnes leckdo na čamaru a jiné zevnější odznaky a projevy národní procházeje se v cylindru a fraku nebo v nějaké spolkové uniformě. „Ano, ubohá čamaro! . . . Vždyť jsme od té doby bohudík vystřízlivěli, zvážněli, zmoudřeli a pohlížíme ze svých hasičských, ostrostřeleckých a veteránských uniforem s útrpným úsměvem nazpět v časy, kdy jsme si jako členové sokolských, zpěváckých a ochotnických spolků s dětinskou ješitností vykračovali v oděvích naprosto nemožných."

(L'âne.)

A přece čamara znamenala ještě v nepříliš dávných dobách Čechům daleko víc než pouhou zevnější slupku!

„Marně snažil se ten onen starší snížiti nám její šňůry poznámkou, že nezáleží na tom, co nosíme *na* prsou, ale co chováme

Poslední rukopis básníkův (z Roháče na Sioně).

v nich, a že tento kroj beztoho není šatem skutečně národním, nýbrž pouhým libovolným výmyslem; my odpovídali, že co chováme v prsou, chceme jeviti zřetelně i na venek, a že nejde o ná-

rodní střih čamary, nýbrž o národní smýšlení, kteréž se jí manifestuje. — Jsem přesvědčen, že i čamara má některý díl zásluhy o mohutný vzrůst našeho národního uvědomění a že nyní, kdy za poměrů změněných již pozbyla účelnosti, alespoň nezasluhuje velkopanských úsměšků. Ba jsem tak naivní, že bych nepokládal za pražádné neštěstí, kdybychom byli v čamarách zůstali; nynější střihy fraků, sak a císařských kabátů nejsou také vzory dobrého vkusu, a trochu rozmanitosti v nynější všeevropské garderobní jednotvárnosti by snad neškodilo."

(Druhý květ, I, 211—2.)

„— — — na mužích se mi černý frak a cylindr rozhodně nelíbí, nechť si je to oblek salonní. Ne snad z národní přepjatosti — zmoudřel jsem jako všickni ostatní, vím, že to není móda jen německá, a sám bych se tak odíval, kdyby mi nebránila nepřekonatelná bláhová antipatie z mladých let, a kdyby mi — bůh ví proč — každý frak a cylindr nepřipomínal předpokoje a shrbená záda." (Různé barvy, XX, 245—6.)

A což nynější čtenářstvo! Jaký to rozdíl proti dřívějšku!

„Bohužel, že vymírají, vymřeli ti poctivci s dvojitým ‚v‘, ti ctihodní starci v nemožných kabátech, kteří blouznívali o českých štítech obuvnických, plakávali nad Kinského mrtvým kanárkem a při tom si utrhovali poslední sousto od úst, aby koupili nejnovější českou knihu."

(Spisovatel, kterého nikdo nečte, III, 119.)

Prostý lid hltá nanejvýš krváky (Rrrrrbumbum, Kandidát nesmrtelnosti), střední vrstvy pěstují toliko samou politiku (Čtenáři) a šlechta a české ženy čtou namnoze jen knihy německé Comtessa Božena, Čtenáři). Poctivý český nakladatel aby teď z dlouhé chvíle pouštěl draky (Drak)!

„Ba radil bych . . . tobě, čtenáři, abys vedle politiky věnoval (také trochu pozornosti domácí literatuře a jiným stránkám ná-

rodního života. Mně se ku příkladu zdá, že leckdy písemnictví zdárněji pro národ působí, nežli politika, která nám právě po letech zápasův a strádání opět vydala tak utěšené ovoce."

(Čtenáři, XVIII., 147.)

Tak snaží se Svatopluk Čech vzbuzovati v krajanech svých krasocit, mravní sílu, sebedůvěru, zmužilost a svaté nadšení pro společnou věc národa.

Zejména Lešetínský kovář, Jitřní i Nové písně, Zpěvník Jana Buriana, z části i Písně otroka a Modlitby k Neznámému plny jsou sílícího ohně pro zmalátnělé, nedůvěřivé a neuvědomělé vrstevníky básníkovy. Nebude-li národ náš ruce chabě skládati v klín, nejen že se udrží a zmohutní, ale získá také nazpět území, kterých v dobách minulých nepřízní osudu i vlastní vinou pozbyl.

Spoj to dvoje: Pracuj statně dál
a stůj pevně, jako já jsem stál!

volá k nám básník ústy Lešetínského kováře a Prachatickou elegii končí slovy:

„Bláhový sen! Palcáty již zatlely a žádná houfnice neprolomí nám cestu do urvaného města. Zdaž podaří se to horoucímu nadšení a neúmorné práci?" (V, 176.)

Odpověď na to podává S. Čech sám v básni „Na Řípu".

Však i v mé duši zjasněné se hraní
sen vábivý tím skvoucím přeludem:
že v době oné příští jiných zbraní,
bez bojů, jež nám byly osudem,
jen silou lásky své a pilnou dlaní
hor těchto krásných opět dobudem'.

(XVI, 146.)

A i jiné z nejnovějších básní Čechových předpovídají Čechům a národu českému šťastnou budoucnost, na př. Světlo v temnotách (XIX, 275), Radhoštská duma (II, 281).

Vždyť dobra naše věc: Chcem uhájiti vnuku
tu předků zděděnou, tu věčně drahou zem,
v ní chránit vlastní mrav a poklad rodných zvuků —
ne křivdu, násilí, jen svoje právo chcem'.
Nad zlobu veškerou pnem' čelo v hrdém vzdoru,
a v prsou lepších dnů tkví blahá naděje,
v té víře nezvratné zrak pílí ku obzoru,
kde slunce velebné se brzy zaskvěje:
Již zoře rdí se tam, již v temných mračen víru
tam zářně budoucí se rodí století,
kdy bohdá nová zvěst, zvěst volnosti a míru,
zvěst lásky všelidské se světem rozletí,
kdy budou zemí vlást na místě pout a zbraní
jen světlé rozumu a citu důvody —
tam k cíli dospěje ten prapor v naší dlani:
tam rovní s rovnými se shodnem národy.

(XIX, 276.)

Láska k mateřské řeči a k národu utvrdila v Čechovi vřelé *sympatie k pokrevným bratrům — Slovanům*, jež vštípeny byly mu otcem již v útlém mládí.

Slavie máti! — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

Buď zdráva mi! Již útlá duše dítka
přilnula k tobě, jak se vroucně tulí
k mohutným prsům věkovité žuly
horského šípku bělorůžná snítka.
Již hochu zrak se jiskřil zanícením,
když Tatranského věštce zlaté znělky
ret otcův zvoníval mi s mocným chvěním
a když tvůj obraz nadpozemsky velký
jak titan z rozptýlených mraků
prosvítal slavně žasnoucímu zraku,

čelenkou věčných ledů s hůry blyště
v severní záře divukrásném vznětu
a nohou příboj moří jižních tříště,
kde věčný máj hrá s věncem luzných květů.
(Slavie, VIII, 190.)

Svatopluk Čech ideje Kollárovy o vzájemnosti slovanské zmodernisoval a romantické sny Kollárovy značně přiblížil a přizpůsobil možnosti. Místo čtyř hlavních nářečí slovanských, československého, polského, ruského a srbskochorvatského, jež podle Kollára měly býti jazyky dorozumívacími, navrhuje Svat. Čech součinnou rovnocennost všech:

Ne, budiž duše Slovanstva jak lýra,
jež různé struny zlatou sponou sbírá:
tu mohutná nech zvučí ruská struna,
s ní nechať polská ušlechtilá zvoní,
k nim statečně se druží srbská juná
i česká v to své skromné zvuky roní;
nech každá tu svým vlastním hlasem hude,
však jedna mysl ať je v souzvuk ladí
a mrzký svár je nikdy nerozvadí —
pak slovanský zpěv slavně zníti bude! —
(Slavie, VIII, 240.)

Čechovi myšlenka všeslovanská není jen ideální projev nadšeného Panslávа, nýbrž i požadavek nutnosti vzhledem k nebezpečí některých isolovaných ostrůvků a ostrovů slovanských uprostřed nepříznivé záplavy cizích, sobeckých národů.

Ach, jinak národ můj! Onť slabý, malý
jak chudá výspa v moři cizoty,
jež po staletí burně naň se valí —
nerovný zápas, plný lopoty!

Přec ostrůvek ten statečně se brání,
a zlatých klasů mnohoslibné vlání
již odměňuje pracovníků píli.
Když rámě klesá, tu nás pohled sílí
na bratů krevních valný, mocný řad,
zvýšených nad nás losy šťastnějšími,
a národ tvůj tu (Ruse), titan mezi nimi,
jest naděje nám nejpevnější hrad. (VIII, 238.)

Že měl Svatopluk Čech na zřeteli především svoji vlast, je pochopitelno, ale hlavně i o Slováky básník náš neustále pečlivě se stará a Slovanům balkánským přečasto projevuje svoje vroucí účastenství.

Větším národům slovanským, jejichž území příznivě jest položeno, chybí zejména jen svornost, hlavně ovšem Rusům a Polákům.

Ó, chvíle přežádoucí, až se spojí
ta vábná Polska s ruským obrem žasným,
ne poutem železným, jež srdce dvojí,
než volnou družbou, svazkem lásky krásným!
Až k nim se přimknou ve svornosti stejné
ostatních bratří davy rozervané,
pak slunce nové doby světodějné
nad slávským luhem divulepě vzplane.
(VIII, 293.)

Svatopluk Čech podobně jako kdysi Kollár naříká v „Dagmaře", v „Jitřních písních" a v „Modlitbách k Neznámému" nad neblahým osudem polabských Slovanů hlavně ovšem proto, aby ukázal na příčinu jejich pádu a záhuby a na potřebu sjednocení všech Slovanů proti společnému nepříteli a škůdci.

Nevěřte! Baltu k nám peřeje hučí,
nevěřte! z jihu zní Adrie hlas,

nevěřte! minulé věky nás učí,
stále též varuje přítomný čas —
Na bratřích zklamaných ohromném rovu
každým dnem úskočně klamáni znovu
či chcete, bláhoví, věřiti zas?

(Nevěřme nikomu, X, 94.)

A duch se nese dál přes horskou stěnu
a smuten letí přes ohromnou pláň,
přes nekonečný hřbitov bratských kmenů
až tam, kde omývá jej Baltu sláň.
Vše pohrobeno, navždy, bez odvety —
tu mečem nepřátel, tu rozbrojem,
tu vlastním vládcem, jenž pro cizí trety
byl zaslepeným vrahů nástrojem,
až i v tu horskou hráz, vždy lačen plenu,
vnik cizí proud svým dravým příbojem.

(Na Řípu, XVI, 142.)

Co se týče sporu ruskopolského, stál Svatopluk Čech v mladí svém na straně Poláků i proti vlastnímu otci zazlívaje Rusům účastenství na žalostném osudu Poláků.

„Za tehdejšího polského povstání horoval syn s ostatní mládeží pro Poláky; otec však povstalce odsuzoval a byl přesvědčen, že pracují jen do rukou nepřátel všeho Slovanstva, nechtíce se smířiti s Rusy. Později se arci synovy náhledy v té příčině značně změnily . . .“ (Druhý květ, I, 44.)

Jak, dovídáme se rovněž hlavně ze Slavie, kde připisuje básník Rusům úlohu veskrze vůdcovskou a vyslovuje přání, aby Poláci zanechali starého, neplodného záští!

Toť úkol Rusi! Ona přivine
své sestry všechny do zářivých lemů

královské řízy, k ňadru mohutnému,
na venek hrdé tělo jediné,
se zbraní jednou, křížem jedním v čele,
s jedinou řečí pro sluch nepřítele — — (VIII, 256.)

Avšak v praxi dočkal se náš horoucí hlasatel myšlenky všeslovanské samého jen zklamání.

Slované mezi sebou hašteřili se dál, r. 1886 dokonce i Srbové zdvihli se a bojovali proti Bulharům.

I letíme též po slovanském luhu.
Tam vidím porobu a rozbroj kletý,
jak záštím plá druh krevný proti druhu
a navěsiv si plané cizí trety
na bratry v pohrdání směšném shlédá,
jak světu na posměch a Slávě v muku
syn její na syna zbraň mrzkou zvedá,
jež chytrý škůdce všem jim tiskne v ruku,
by sami za něho — Zrak halím, ďase!
Tím divadlem ať oko tvé se pase!
(Šotek, IV, 115.)

Též v „Jitřních písních“ vyslovuje Svatopluk Čech svůj hněv a trpký nesouhlas s jednáním Srbů.

Až druhý lid, jenž sotva z jarma šije
sám vypjav, jiné poutá v okovy,
je tupí, vraždí, z jejich bídy tyje
a k jejich nářkům smích má surový,
až národ ten, — jenž cizí silou straší,
sám trpaslík, — v boj vyzve onu moc,
jež nocí, dnem zlé svědomí mu plaší,
jsouc jeho rabům hvězdou v žalu noc —
Tam nebuď, Pane,
tam nechať metla Tvého trestu vzplane! (X, 112.)

Mimo to Rusko chovalo se k českému upřímnému vzývání zcela netečně. Proto stěžuje si Svatopluk Čech rovněž v „Jitřních písních“ do této indolence.

Jenom jedné (dceři Slavie) škůdce starý
 svými spáry
nemoh' urvat žezlo mocné,
prestol rozbít ledový,
však zlým kouzlem seslal na ni
 těžké spaní,
sepjal ji snu mrákotného
 tajemnými okovy. (Zimní fantasie, X, 134.)

Než přese všechny slovanské vady, neúspěchy a nepokoje nepřestal nikdy Svatopluk Čech doufati v šťastnou budoucnost Slovanstva, blouzní o ní v básních „Ku slavnosti Kollárově“ (z r. 1893) a v „Radhoštské dumě“ (z r. 1897), v črtě „Z Krakova“ (z r. 1903) a naposled ještě ve „Stepi“.

Nesní tu však již o nějaké bouři slovanské a branné pomoci Ruska a jiných národů slovanských jako ve Slavii, nýbrž toliko o budoucí duševní součinnosti a lásce všech Slovanů, pro kterou již Kollár horoval, která však nad to slibuje věšteckému duchu Čechovu obrození a omlazení veškerého lidstva.

Ne! vzhůru čelo! Slyším divré šumy
jak moře hlas — však známým zvukem zní —
a vidím oceán ten zrakem dumy,
jak v soumraky se ztrácí severní,
jak v nedozírno na východ se valí,
jak z jihu blýská — širý, neskonalý —
toť moře bratrů jest — šum řeči jedné,
vždy srdci blízké v každé proměně — —
ó moře hromohlasné, nepřehledné,
prost péčí všech, tě zdravím nadšeně!
— — — — — — — — — — — — —

Ne, síla surová nás nezavalí,
jen stát-li bude k bratru pevně brat
a v družbě volné, velkým roven malý,
své každý hájit, vesel pracovat — —
To moře slavské šumí, duní plesně
jak písní o budoucí lidstva vesně . . .

(Radhoštská duma, II, 284.)

V tomto moři slávském žíti budou tepem vlastního srdce i ubozí Slováci, nad jejichž osudem S. Čech často se zadumal („Na Váhu", „Tatrám" i j.) a zatruchlel, vytýkaje bez obalu Maďarům i politice rakousko-uherské jejich nespravedlivost.

„Člověk neznalý poměrů rakouských musil by trnouti nad politikou vládní, která, jedva že revoluce maďarská byla povalena, týmž revolucionářům vydává na pospas loyalní lid slovenský. Ale kdo zná tradicionální směr vlády vídeňské, pochopuje všecko. Germanisace — a kde není možná, raději prozatím maďarisace, povlašťování — jen žádného vzniku Slovanům! Zrovna jakoby Rakousko jen proto bylo na světě, aby v zájmu Německa bojovalo proti Slovanům ve spolku s kde jakým jejich nepřítelem."

(Z dávných vzpomínek, VII, 128.)

Ó vlastenectví, lásko k rodu svému,
to kdyby byla pravá tvoje líc,
ta zběsilost, jež lidu tatranskému
šíj' deptá, své mu jařmo vnucujíc,
jež v jiných plemen porobě a zhoubě
skráň tyčí zpupnou v rozbojnické chloubě —
to kdyby bylo vlastenectví vzorem,
pak chtěl bych zahřmít kletbu plamennou:
Pryč s touto ohavou, tím lidstva morem,
pryč s mrzkou samoláskou plemennou!

(Radhoštská duma, II, 283.)

Z části však jsou Slováci svým neštěstím sami vinni, že se v mluvě spisovné odtrhli od Čechů.

„Jest navždy roztržena těsná páska, která pojila nás Čechy a Slováky *v jeden* mohutný národ československý? Nelze už nikdy

Amortův odlitek tváře básnikovy.

obnoviti tuto jednotu národní a neprospělo by to vám i nám i celému Slovanstvu? ‚Čech, brat náš, rodný jazyk nám nebere‘, pěje Vajanský — pravda: nebere a nechce bráti. Ale nemohla by se vaše lahodná řeč dále rozvíjeti k básnickým plodům i k zvláštním potřebám národního vašeho života v mezích těsnějšího literár-

ního sloučení s námi a bývalé jednoty jazyka spisovného alespoň v ostatních oborech? Nezazlíte mi zajisté tyto otázky, které mi klade na rty touha po těsnějším sblížení obou bratrských národů. Snad nalezena bude časem formule, která nás spojí."

(Slovenská literatura, Květy z r. 1880, IV, 121.)

Nuž, páže k-páži, k boku bok,
ať zví to širá země,
že bratři jsme, že shledá sok
v nás jedno svorné plémě.
Ó, věřte, lepší vzejde čas
pro českoslávské bratry,
až zahřmí zas
vše v jeden hlas
od Šumavy až v Tatry! (Tatrám, X, 128.)

Bylo již výše řečeno, že Svatopluk Čech doporučuje nationalismus šlechtiti lidskostí.

Není to myšlenka, která by se byla snad vyvinula z básníkova dlouholetého pozorování a v jeho vyrovnané, s předešlým životem účtující duši, jaká se ohlašuje v „Modlitbách k Neznámému", nýbrž je to přirozený plod jeho *„lásky k lidu"*, za niž děkuje otci svému v prvním „Věnování".

Manželé Čechovi vychovávali děti své skromně a prostě. „. . . my slýchali jen tutéž ukolébavku, táž říkadla dětská, tytéž pohádky a báchorky, jež slýchají naše vesnické děti pod střechou doškovou. Také domácnost naše vedla se dosti prostě; nebývali jsme asi nikdy příliš vyfintěni a někdy bezpochyby chodili jsme tak, že jsme se naprosto nehodili k ulízaným a vyparáděným dětičkám do honoračního salonu."

(Z dávných vzpomínek, VII, 160.)

Ač jako syn správcův náležel Svatík v Litni v „ovzduší venkovské honorace", přece „rázem svého myšlení a cítění více tíhnul k prostému lidu". (VII, 160.)

Tato náklonnost k lidu srostla tak s jeho povahou, že přehlušila později i úctu a respekt synovský, když se otec prohřešoval proti zásadám o rovnosti všeho lidstva, které sám synu svému často vštěpoval.

„Maně připomíná si Svoboda (t. j. S. Čech) jeden případ: Jednoho večera, když jako studentík dlel na prázdninách, chytil

Amortův odli.ek pravice básníkovy.

panský stoh na poli za ovčínem. Jak při takových událostech bývá, sběhlo se k ohni celé městečko, a každý měl plno rad a rozumů. V tom zmateně sem tam pobíhajícím a křičícím davu vynikal svým resonováním zvláště jeden krejčí, komický vychrtlý mužík s prošedivělým věncem vousů pod oholenou bradou a ve starosvětském, až téměř na paty sahajícím hřebíčkovém kabátě, jehož objemné šosy podivně lítaly kolem rtuťovitě pohyblivého drobného těla. Za živých posunků máchal kazatelsky vztyčenou hubenou

rukou a protestoval proti opatřením, která Svobodův otec nařídil, vřeštivým tenkým hlasem, který ostře vynikal z veškeré okolní vřavy, poukazuje na nebezpečí, které prý z toho ohně hrozí městečku. Otec, beztoho rozčilen zkázou stohu, obořil se posléz na mužíka hněvivě posměšným tonem: ‚Nevidáno! Bude nám tu snad rozkazovat lecjaký krejčík!‘ Ale krejčí odsekl mu podrážděn, napodobě jeho posměšný hlas a posunek: ‚A mně bude snad mluvení zakazovat lecjaký správčík?‘

Smích, jen částečně tlumený, byl důkazem, že většina stála na straně krejčíkově. Učinilo to na mladičkého Svobodu dojem jako malý výbuch revoluce. Ti, kdož ještě před patnácti roky byli pokornými robotníky milostivé vrchnosti, ti, které dosud vídal vzdávati alespoň poníženou úctu všemu, co k ‚pánům‘ se počítalo, projevili tu své pravé odbojné smýšlení, zhostivše se všech ohledů za mimořádného rozruchu, požárem způsobeného.

Mrzela jej smělost krejčího, pohana otci způsobená, ale nic na plat: podle svých zásad musel se v duchu postaviti proti němu, na stranu chudého muže z lidu, který řízně hájil svou občanskou rovnost s kterýmkoli jiným člověkem. Otec buď repliku krejčího přeslechl, nebo úmyslně nechal bez odvety — v obecném vzruchu zanikla tato episoda bez dalších následků: ale mladý student od té doby dlouho ještě hleděl na komického krejčíka se sympatickým respektem jako na rázného demokrata.“ (Druhý květ, I, 45—6.)

Z velikého smyslu Čechova pro rovnocennost veškerého lidstva lze si též nejlépe vysvětliti, proč jinoch tak neodvislý a samostatný přilnul celým duchem svým k moderní poesii byronské, jejímž ideálem vedle pravdy byla hlavně i humanita.

Vysvítá to též z jeho programu, který si vytkl v „Obětech pověry“ r. 1871: „Mnohé zbytky středověku, jako předsudky stavů, válka, žoldáctví, nelidský trest smrti, četné neduhy sociální a jiné čekají dosud svého odstranění. Svatou povinností každého z nás jest, abychom ve všech těchto směrech po svém způsobu

pokroku dráhy klestili, nedadouce se zastrašiti ni četnými překážkami, ni hanou, ni potupou."

Hlavními tlumočníky svých vznešených zásad lidskosti učinil Svatopluk Čech ženy a to Dagmar a později Bělu ve „Sněhu".

Podle Svatopluka Čecha záleží pravá humanita na takové lásce k bližnímu, jak ji ustanovil Kristus.

Nad hvězdami láska věčná žije
a skrz mlhy pozemské a mraky
paprsk její v lidskou hruď se lije.
Vyronil se blaze paprsk taký
ze rtů božských, které kdysi děly
ku člověku: Láska zákon celý,
udeřen v líc jednu, nastav druhou!
Zvítězí kdys lásky svaté jasy,
zapudí bouř válek na vše časy
a svět zkrášlí věčnou míru duhou.
(Dagmar, XIII, 149.)

Proti válce brojí Svatopluk Čech nejčastěji, neboť vidí v ní jen hromadné, hrůzné vraždění bratří z osobních neb národních choutek, jež se příčí zásadám Kristovým a veškeré humanity.

„Nenávidíš boj! — I svatý boj, ó děvo,
kdy krev proudí za vlast, za posvátné dřevo,
jež sám Kristus za nás drahou rosil krví?"
„Kristus — věčná láska!" — Dívka šeptem děla
s divným důrazem. (Dagmar, XIII, 36.)

Hle, lidskost velebená věku tvého!
Kde v knize dějů minulých jest blána
jak tato krve oceánem psána,
pro věčnou hanu rodu člověckého?
Sem tisícové krutým bičem štváni,
by omámeni polnic, bubnů skřekem

druh na druha se řítil slepým vztekem
a vraždil bez oddechu, slitování,
by krví bratrů koupali své ruce
a divě jásali k jich smrtné muce —
— — — — — — — — — — —
A kdo zde rozestřel ten obraz pekla?
Proč spuštěn kraj? Zač krev ta valná tekla?
By trůnu některého lesk se zmnožil,
by národ opojil se marnou pýchou,
by jho své na šíj' sousedovi vložil;
snad zájmem, ctí neb jinou třásní lichou
svůj zločin ovčsí, ba zneužije
snad samu lidskost — děsná ironie!
(Pravda, IV, 240—1.)

Zlá myšlenka: Od věků darmo
hlas boží z úst proroků zněl,
a železné, krvavé jarmo
duch lásky snít člověku chtěl,
jsou neplatna osvěty díla —
Jak před věky divoká síla
hřmí vítězně v barbarský rej:
Ne slovem,
leč kovem
dál burácí člověctva děj.
(Slovem a kovem, X, 106.)

Jsa pro odzbrojení je Svatopluk Čech ovšem také velikým nepřítelem militarismu, či jak v „Obětech pověry“ píše „žoldáctví“, jímž se šíře obíral v satiře „O vrabcích a krejčíkovi“.

„Což není na tom dosti, že nám kdys naše syny vstrčí do vojenských kabátů a povedou v divokou řež — máme již dětské hry jejich otravovati tou krvavou hlízou člověčenstva, kterou rdí se ještě v osvícené době naší, ba mocněji než v časech minulých,

tvář matky země?! Máme již útlým duším dětským vštěpovati zalíbení v té strašlivé hře, kterou pak národové hrají ne s hrstkou olověných vojáčků, ale se stotisíci živých, myslících a cítících lidí?! Nikoli! Raději ukazujme jim válku v celé nahé hrůze její a vlévejme jim do prsou svatý hněv proti té lítici, jež od věků roz-

Opuštěná pracovna básníkova v Holešovicích.

dírá útroby lidstva. Vím, že se nevysmějete mým slovům, že je nenazvete nabubřelými frásemi, sebranými z vodnatých novinářských článků. Leč řeknete snad: Jsem také demokrat a lidumil, pokládám válku za šeredné zlo — ale dávati proto do klatby i nevinné dětské hračky, to zdá se mi přece titěrným, směšným. Mně se tak nezdá. Myslím, že i takové hračky na mysl dětskou škodlivě působí, že ji zavádějí směrem, od něhož bychom ji měli odvracovati úsilím nejhorlivějším. A pak zdá se mi to přímo blasfemií, klásti

*

takové hračky do rukou dětských jménem a na oslavu narození toho, jenž přinesl na svět zákon lásky, v den, kdy snesli se andělé k pastýřům s jásáním: Pokoj lidem na zemi! —" (XV, 233.)

Má-li se lidstvo povznésti hmotně i mravně, musí býti též svobodné. Za takovou svobodu bojovali již naši husité, kteří podle Čechovy básně „V buřanu" jednali správně a vzbuzují obdiv náš, pokud byli v defensivě, pokud hájili své svobody, neboť všeliké omezování volnosti z příčin sobeckých příčí se humanitě a zasluhuje odsouzení.

Ó vstaň již, svobodo, těch lotrů davy
žeň z chrámu svého, svatokupců spřež,
své očisť oltáře, svůj zákon pravý
vnes vítězně nad farizejskou lež:
ne volnost zlatu, zchytralosti lestné,
v zisk plenit bratří bědu, slabší um,
ne volnost sobcům, trubcům, šejdířům —
než volnost dobru, pravdě, práci čestné
zas dobývej a střež! (Svoboda, X, 217.)

Tak vidí Svatopluk Čech v současném křesťanství pouhá slova a formality, ale plnění vznešených zásad Kristových pohřešuje. V „Pravdě" jmenuje mezi zkomolenými sochami vyznavačů Pravdy i Krista a poznamenává:

Teď sotva poznáš . . .
trup zhyzděný, jenž značil Krista kdysi.

I v „Šotku" čteme výmluvná slova o kostelu, jenž „zříceninou jako sama víra". A jak pádná jsou slova Pavlova v „Posledním jaru", citovaná již v rozboru této povídky, nebo slova Václava z Michalovic, jež jsou ohlasem vlastního kdysi rozhodnutí básníkova:

„Nikoli! Ne — před tím bídným zlatem
více nekleknu! — Ten mrzký třpyt

božství rouhá se! — Zda v lupu klatém
Kristus může voliti svůj byt?!"

(VI, 84.)

Bohatí lidé, kteří předstírají velikou zbožnost a stavějí farizejsky na odiv své skutky, bývají někdy hlavními přestupníky zákonů Kristových.

Ať s erbem nicotným, ať beze znaku,
lži pozlátkem jest jejich nádhera,
lež na rtu jejich, v čele, tváři, zraku,
lží jejich život, bytost veškerá.
Lží vypjali se nad zástupy bratří,
lži třímají dav slepý za otěž,
na skvoucí štíty jejich sídel patří
jen jeden nápis: „Sobectví a lež!"

(Pravda, IV, 217.)

Ty láskou křesťanskou se nechlub, soucitem,
kdož světu na obdiv groš hodíš chudině
a záříš v oděvu démanty pokrytém
a z cizích mozolů jen hýříš nečinně,
ty, který v hedvábí za zlatým sedáš stolem
a jemuž rozkoší hod věčný nekalí
ston zoufalý
těch bratří nesčetných, jenž v bídě hynou kolem.

(Vlny, X, 239.)

Zde sloučena, jako u Čecha často, s láskou křesťanskou také otázka sociální, jíž věnoval Svatopluk Čech již v nejstarších dobách svého působení velikou pozornost, jak nasvědčují mimo jiné i slova z „Obětí pověry", jež byla výše uvedena.

Odstraniti předsudky stavů i bídu některých společenských tříd jest rovněž úkolem pravé lidskosti.

Sociální otázka není u Svatopluka Čecha toliko otázkou dělnickou, nýbrž týká se také chudiny, malého živnostníka a rolníka.

Za přední stav a jádro lidu pokládal Svatopluk Čech z počátku rolníka, jemuž platí „Zpěvník Jana Buriana“ a kterému vzdává na mnohých místech nejvyšší úctu.

„Rolníci zde, pěšci, nejnižší stav říše.“
‚Leč co bez nich král, kněz, rytíř ve své pýše!?‘
(Dagmar, XIII, 36.)

A nejpřednější ze všech prací
ta, již koná pluh:
jí pusté zemi ráje vrací
žehnající bůh.
(Zpěvník J. Buriana, XIX, 47.)

Ale později uznal vysokou cenu práce jakékoli, jen když je lidstvu na prospěch.

Čest práci každé, která dobro plodí,
nechť mává kladivem neb řídí pluh,
ať prachem, blátem lopotně se brodí
či pérem vzletným ať ji koná duch,
když vodítkem jí nejsou sobců chtíče
ni zištná lest —
té práci péra, pilníku a rýče
buď stejná čest!
(Buď práci čest! XIX, 252.)

Každé hnutí směřující k napravení dosavadního stavu našlo ve Svatopluku Čechovi pozorného sledovatele a zastánce. Věren jsa svému programu vykonati aneb aspoň podnítiti co nejvíce positivní práce ve prospěch člověčenstva, ukazoval Svatopluk Čech již v některých starších spisech svých na nespravedlivost

a nerovnost dosavadních poměrů společnosti lidské usiluje hlavně o polevení bídy mezi lidem.

„Čítati soustavy o nejkrásnějším uspořádání světa v měkké lenošce u praskajících kamen s vědomím, že touž dobou tisíce nahých dětských těl se tetelí ledovým políbením mrazu; rozplývati se radostí ze života při číši vína, při vůni růží, a věděti, že v tu chvíli tisíce ubohých lidí v puchu nezdravých brloh umírá hladem; viděti, jak si boháč ve zlatém voze vyjede do prostřed zástupů a vyzývá své ubohé, hynoucí bratry hrdým zářícím okem: ‚Hle, jak jsem šťasten a jste vy bídni!‘ — zdaž nelze prominouti, že při takovém uspořádání života časem ret se zkřiví zoufalým smíchem a nádech všelikých bolů se přikrade na veselou píseň?!“

(Poslední jaro, XII, 256—7.)

Domáhati se však úspěchů na poli sociálním násilím Svatopluk Čech ovšem nedoporučuje, neboť veškeré násilí bylo mu právě z ohledů humánních vždycky proti mysli, a proto i ve své Evropě, nejkrásnějším to dokladě svého ideálního cítění, prozrazuje svou obavu před vášnivými výbuchy kommunistického hnutí, které tenkrát bylo vlastně teprve v počátcích. Ale z části i při této příležitosti uznal oprávněnost radikálnějších snah čelících proti křiklavým bezprávím, páchaným některými jednotlivci na ubohém proletariátu.

Cítímeť souhlas básníkův s šestým vyhoštěncem, který touží třeba i po násilném převratu dosavadních poměrů, a i terrorista Roland přejal leccos z občasných silnějších záchvěvů a výbuchů básníkova roztrpčeného, s dosavadními řády nespokojeného nitra.

Ideálem Čechovým byla a jest Gastonova utopická říše míru a lásky, v kterou by se nynější svět obrátil bez krveprolití, surových vášní, hrubé moci a síly.

Proto jest podle Svatopluka Čecha potřebí nejen na bídu a nesrovnalosti ukazovati, ale také varovati rozhodující kruhy

před možnými a snad neodvratnými následky dosavadních útisků a křivd.

Proto vkládá svoji výstražnou sociální myšlenku do rozhovoru Pavlova s licoměrným kaplanem v „Posledním jaru", proto podléhá velitel lodi i kněz v „Evropě" rozbouřeným psancům, proto zdvíhá se i zubožený lid na bohatého továrníka a nelidské jeho úředníky v „Lešetínském kováři".

Lze si však mysliti o Svatopluku Čechovi, velikém odpůrci a potírateli veškerého násilí a boje, že by takové krvavé argumenty doporučoval, jak se mu v posledním případě i vytýkalo? Nejlepší odpovědí na to jest báseň „Pravé slovo" v „Jitřních písních".

Často hledám v mocném ždání,
v usilovném přemítání
slovo pravé,
břitké, žhavé,
jež by strasti vyjevilo,
v nichž se duch náš potácí,
jež by bouři ulevilo,
která v nitru burácí.

A tu slovo kmitne v čele,
slovo zvonivé a skvělé,
hrot má řádný,
důraz pádný,
jím se trhá chmura hustá,
brání život, chrání čest —
Ale nemluví jím ústa,
mluví smělá mužná pěst.

Marně, marně! Pro nás není
v tomto slově vykoupení.
Rozum váže
chtivé páže:

Nestihlo by lebku vraha,
proklálo by vlastní hruď —
Jenom vroucí, pilná snaha
přítomnosti slovem buď! (X, 103—4.)

Stejně jako národní jest i sociální otázky řešiti s lidskostí.

Básníkovým pak ideálem jest taková lidskost,

.... jež poutem lásky pásá
vše člověčenstvo v jeden bratří sbor,
všem rovnost práv i povinností hlásá
a blaho všech si píše na prapor,
jež podle nitra jenom lidi cení,
a práci záslužné jen vzdává čest
a všechny vede k světlu, povznešení....
(Fráze, X, 102.)

Do let devadesátých jsou ideje humanitní i sociální hojně rozsety v Čechových spisech, básník volil si i reky z lidu, jak v Nových písních (X, 223) připomíná, ale zvláštních statí a článků řešení sociální otázky nevěnoval. Teprve v r. 1893 uvědomil si tento veliký úkol, jak se dovídáme z „Druhého květu“:

„Hle! — pravil si — není tu jen boj o národní bytí: z pozadí vyzírá vpadlým okem sociální bída, jejíž pohled vyčítavý, žalobný, hrozebný palčivě zarývá se do svědomí celé lidské společnosti a naléhavě žádá nových řádů ... Tolik jiných důležitých problémů hlásí se při každém kroku ... A tu mám věnovati vážnou péči libůstkám a rozmarům své vlastní osobičky, tráviti celé dni rozbíráním svých citů a honbou za lichými vidinami, která už naprosto nesluší mým starým nohám?!

Vari, fantomy a vrtochy! Jen práce už mi zbývá, dokud na ni stačí síly, a stačí-li pouze na práci nejvšednější, i ta je lepší než plané, směšné hříčky.“ — (I, 146—7.)

Vlastně první drobný náběh k tomuto novému druhu činnosti své učinil S. Čech r. 1892 črtou svou „V záři pyropů", která končí se upřímně míněnou radou:

„Hle, takové obrazy zabloudí sotva do snění skvostné dívčí komnaty, když jemná ruka připíná jiskřivé granáty na bílé hrdlo a temný vlas. Ale nechť je připíná, hojně připíná — donesouť aspoň chudý výdělek do nízkých podkozákovských chat."

(V, 182.)

Po „Druhém květu", kde si vytkl Svatopluk Čech nový program, následovaly pak brzy za sebou „Písně otroka", „Sníh". „Modlitby k Neznámému" a posléze i „Sekáči". Také „Roháč na Sioně", jak dokázáno, hlásí se do této řady básní vztahy svými. Nejvíce positivního obsahuje „Sníh", jehož rozbor byl již podán.

Kdyby majetné třídy byly útlocitnější, daly by se nejtěžší problémy světa rozuzliti bez boje. Každý jednotlivec může k tomu napomáhat, když ničím jiným, aspoň štědrostí.

„Vím, že spravit almužnami nelze křivý světa řád,
že je třeba o nápravě myslit, rokovat i psát,
leč co krušně celek takto k cílům svým se šine v před,
nejbližší zda částku díla nemůž konat každý hned?
Pádnějším nad slova mnohá dokladem je vlastní čin —
Chud na zemi chudým hlásal učení své boží syn."

(XVI, 306.)

Jest jen obava, aby právě na ty nejpotřebnější a nejchudší se při tom nenedostávalo z té jednoduché příčiny, že pomoci naší vyhledávají lidé spíše otrlí, někdy i nestydatí podvodníci, než v pravdě bídní, kteří se stydí žebrati.

Proto nutno poměry dobře znáti, jako je zná na př. i Běla ve „Sněhu".

Roku 1907 podal S. Čech v Národních Listech přímý návrh na rozřešení otázky chudinské:

Katafalk v musejním Pantheonu.

„Přichází mi na mysl, že by ubohým soukromým dobrodincům spíše prospělo společné zřízení jakéhos ústředního orgánu, k němuž by mohli odkazovati své klienty — rozumí se: nikoli jen proto, aby se jich lacino zbavili. Ta ústřední kancelář měla by náležitý přehled chudinských zařízení, jehož se obyčejně jednotlivci nedostává: věděla by, že na příklad žadatel může se prostě obrátit k té neb oné stavovské či odborné organisaci, může hledati podpory u toho neb onoho ústavu pro takové případy již založeného,

a teprve, kdyby mu nemohla ukázati pomoc jinde, sama by se ohlédla po vhodném pro něho místě, nebo by mu podle uznání vypomohla z pokladny spolkové. A při tom by vyšetřením skutečných poměrů každého žadatele mohla zabraňovati, aby obolem dobročinnosti nepodporovaly se žebrota řemeslná a podvod."

(Z lidumilných kapitol IV.)

Tak přimlouvá se za chudinu pravý apoštol lásky k bližnímu, jakým jeví se Svatopluk Čech zejména ve svých Modlitbách k Neznámému, kde touží po odstranění boje plemenného i sociálního a podobně, jako před tím kdysi v Dagmaře ústy své jemnocitné hrdinky, vyslovuje nyní sám, v čem vidí vrchol poesie a veškerých snah lidských:

teď větší mně než v hrdém srdci z kovu
se jeví v duši bratry milující,
a největší v tom božském písma slovu:
„Když v jednu bijou, nastav druhou líci!"

(XVI, 152.)

Snad by se zdálo, že takový cituplný lidumil jako Svatopluk Čech účastnil se co nejvíce ruchu spolkového a žil ve stálém styku s lidem. Ale to právě příčilo se jeho povaze. *Byl samotář*, který stranil se hluku denního hlavně z té příčiny, jak prozrazuje v „Petrklíčích", aby nebyl vyrušován ze svých snů a přemýšlení, aby nemusil směstnávati neodvislého, vzletného ducha svého v úzké, povrchní formy našeho života společenského. Chtěl míti, jak se několikrát ke svým známým vyslovil, „svatý pokoj".

Býval samotářem již za mlada a zkušenosti ho o tomto vrozeném rysu jeho povahy brzy dostatečně poučily. Když byl po prvém úspěchu svém v Hálkových „Květech" pozván na literární dýchánek ke Karolině Světlé, pocítil tam znova, že společenská zábava není jeho živlem. „K rozhovoru nepřispěl jsem praničím a všechna přívětivost obou paní (Světlé a Podlipské) nebyla s to,

aby zaplašila moji tíseň. Zvaly mne sice vřele, abych se stal pravidelným navštěvovatelem jejich literárních besed, ale nedostavil jsem se tam již nikdy více. O mně neplatí výrok, že je člověk společenskou bytostí.“ (Z mých literárních začátků, V, 290.)

I jinde ještě upřímně vyznává, že úmyslně vyhledává míst osamělých, na př. v črtě „Lili“:

„Nejsem člověk společenský. I v letní záměstské restauraci, zastíněné starými kaštany, zasedl jsem vždy nejraději do koůta, kde bývalo nejméně hostí.“ (XVIII, 188.)

Veřejnost, která věnovala jeho osobě zvláštní pozornost, uváděla mu na mysl pranýř, jak praví v „Ikaru“. Proto i na cestách svých snažíval se zachovati, pokud bylo možno, úplné inkognito.

„A kdyby se stalo třeba jen to, že by si mne hlučící zástup venku vyžádal k důkladnějšímu obhlédnutí — bývám velice nerad předmětem širší pozornosti a hlučnějších ovací.“
(Čtyřiadvacet hodin čertem, V, 74.)

Jinak ovšem sledoval z povzdálí co nejpozorněji každé hnutí v národě, ve Slovanstvu, ve světě a v lidstvu stoje vůbec na tomto stanovisku:

„Jest opravdu povinností toho, kdo chce stoupati dále a výše, aby trval v ustavičném vnímavém styku s duchem své doby. Jen v organickém spojení s celkem rozvíjí se zdárně individuum, přijímajíc od ostatních a sdělujíc navzájem živnou mízu duševní, sílíc a vzrůstajíc se vzrůstem celého kmene lidstva. Který člen se odloučí od toho ústrojného celku, ten přestane růsti, zakrní, zvadne a zetlí. Tomu zákonu přisvědčuje pohled na všechny slavné muže a veliké činy.“ (Druhý květ, I, 31.)

Ani rozhovoru s jednotlivci, zejména známými, S. Čech nijak se nevyhýbal. Frant. K. Hejda píše v „Knize“ (1895): „Nepouští mistr k sobě vskutku nijakých návštěv? Rozesmál se zcela upřímně. Možná dost, že jednou nebo dvakrát se byl vskutku zapřel, ponořen

do práce. Můj bože, svědčí to o nějakém systému? Ne, nepěstuje podobných her na schovávanou nikdy. Poslední dobou přijal návštěv nesčetných: deputací, spolkových výborů a jiných tlumočníků pozornosti a lásky, přinášené mu vstříc. Domnělá jeho nepřípustnost je tím vyvrácena s dostatek."

Mnoho zkušeností i pravd získával Svatopluk Čech *z častých styků svých s přírodou*, kterou pokládá za nejlepší učitelku a těšitelku.

„Ba, v přírodě nalézá člověk nejlepší balsám na rány, jež si utržil v zápasech života. Jako zbloudilý syn vrací se tu z reje chorobných vášní a snah, z nichž si podrážděný duch lidský utkal soustavu společnosti, nazpět v konejšivé náručí veliké matky, která jej občerstvuje svým zdravým mateřídouškovým dechem a šepotem zelených větví jej hýčká v nevinné blaho dětství, vypravujíc mu, jak malicherný je všechen pomíjející lidský ruch a kterak jen ona jediná, věčná, nekonečná, s klidným úsměvem pohlíží právě tak na prchavé zjevy člověčenských dějin jako na tanec mušek, rodících se z rána a hynoucích večerem."

(Rusalka, XV, 242.)

Ač jej osud a povolání připoutaly na velikou část jeho života ku Praze, *dával* právě z touhy po volnějším ovzduší a bližším spojení s přírodou velikou *přednost venkovu.*

Mně nevolno je v mravenčím tom ruchu,
v té hluché vřavě požitků a muk.
Mě neláká v ten šumný turnaj duchů
diváků potlesk, trub a kotlů zvuk.

(Ve stínu lípy, X, 3.)

„Duch můj začíná se znova vzpřimovati a narovnávati jako tráva, již byla uhnětla lidská noha. Lístek po lístku probírá se do výše. Pociťuju hojivé kouzlo samoty, odloučenosti od harašivého a nepřirozeného života městského. Vzpomínám si s duševní oškli-

vostí na minulá léta, jež jsem ztrávil tam v té dusné retortě duchů, v níž to škvaří a syčí a bzučí jako v kotlíku Shakespearových čarodějnic. V těsné uzavřenosti, odloučen od živé přírody vře tam roj lidských duchů, dme se vzhůru bezbarvými bublinami, vráží do sebe se všech stran, pohlcuje se navzájem. Jmenují to čilým duševním životem, povzbuzujícím stykem duchů. Mnohý profesůrek s divnými vousy, chodící s rukama na zad složenýma a s hlavou sklopenou špatně dlážděným náměstím venkovského města, nechápaje kol nikoho a nikým nepochopen, snívá s povzdechem o tom ohnisku duševního života a myslí, tam že by teprve okřál a došel ocenění. Já pak děkuju bohu, že jsem vyvázl z té duševní lučebny. Děkuju bohu, že okřívati může zrak můj jinými zjevy, než kolmicemi stěn a křivkami štítů, že si může odpočinouti sluch můj po věčném bzukotu o krásných a špatných knihách, o vítězných a propadlých zpěvačkách, o zákulisních novinářských rvačkách a podobných povzbuzujících věcech."

(Výlet do Chorvátska, XIV, 144—5.)

Nechť valem tíhnem' v městské vřavy,
přec náš je živel pravý,
pravým teplem dýše krb
    tam jedině
    v té šířině,
kde v dál se táhnou lány, luhy,
kde voní douškou mezí stuhy,
    kde zvoní srp
ve žlutém obilí a modru chrp.

(Sekáči, XVI, 184.)

Také dějištěm svých prací básník nejčastěji zalétává na venkov. Vždyť venkov není mu jen lékem, ale i nejmilejším útočištěm jeho vzpomínek. Svatopluk Čech je „dítko venkova", strávil tam také nejkrásnější doby svého života a odtud má též původ svůj jeho neobyčejná příchylnost k venkovu.

Jako toužíval kdysi jako studentík z tmavých a nevlídných síní i chodeb konviktských domů na prázdniny, tak obíral se i později pro osvěžení mysli „v dusných města zdích" myšlenkami na krásy za městem. Diviš v „Samsonu" hledá na venkově lék proti skepsi, pan Bolehlav prchá z Prahy do lepšího života, Pavel v „Posledním jaru" přijíždí k venkovskému strýci na zotavenou, v povídce „Mezi knihami a lidmi" vítá Václav s radostí příležitost, aby se mohl kochati vděky venkova atd.

Přirozeno jest, že si představuje Svatopluk Čech pravým venkovem hlavně Vraný, který nazývá v předzpěvu k básni „Ve stínu lípy" krajem rodným, pak i Peruc a její okolí, zejména Středohoří, často též Liteň a krajinu podbrdskou.

„Krajina mladých let — jak hluboký má význam pro celý rozvoj člověka! Navždy vpije se do vnímavé chlapecké duše svými tvary a barvami, svým zvláštním rázem i životem, a zidealisována září v pozadí našich myšlenek až do pozdní staroby."

(Z upomínek na bratra Vladimíra.)

Za pobytu svého na venkově *zabýval se* Svatopluk Čech *rád dětmi*, jak sám líčí na př. v črtě „V záři pyropů", a také *zvířata těšila se jeho zvláštní pozornosti.*

Jako neobyčejně jemný a citlivý člověk byl Svatopluk Čech *odpůrcem* nejen *každého trestu tělesného* (VII, 194), ale *i každého lovu*, jak poznáváme z Dagmary (XIII, 148) a nejlépe z „Václava Živsy".

„. . . je mi, přímo povím, lov každý málo po mysli,
an mi jeví, jak pevně vězí též v útrobě lidské
dravčí pud krvavý, ten hrozný přírody zákon,
že tvor živ je, vesel ze zhouby a trýzně jiného —"

(VIII, 72.)

Přimlouvá se též za to, *aby zvířata*, která ostatně zabíjet se musí sloužíce lidem za potravu, *nebyla před smrtí trápena.*

„Jeden autor, kterého mám po ruce, rozpisuje se o krutosti Vlachů ke zvířectvu, uváděje na příklad, že kuřata před zabitím za živa škubají — ale kde v naší celé osvícené Evropě nesetkáváš se denně s tím neb oním výjevem ukrutenství k němé tváři?! Tomu

Básníkův hrob.

‚světu němých bolestí‘ nekyne vykoupení, dokud pravá osvěta a humanita skutečně nepronikou do širokých mass lidových.“

(Z Janova, V, 218.)

„— — — Kdykoli vidím tu ruměnou lahůdku (t. j. vařeného raka), vždy dere se mi na mysl způsob, jakým nabyla skvostného svého ruměnce. Vždy představuju si v duchu ta ubohá zvířata hemžící se za živa v horoucím varu, a slyším ten tichý jejich sykot, strašlivou píseň smrtelného jejich zápasu.“

(Poslední jaro, XII, 254.)

Celý náčrtek básníkova charakteru nebyl by snad dostatečně plastický, když by nebyly uvedeny i *zvláštnosti a slabůstky jeho povahy*, ke kterým se místy sám přiznává ve své upřímné skromnosti, jež stala se až příslovečnou a jíž provanuty jsou veškeré spisy Čechovy.

„— — — já sám jakožto malý studentík bedlivě jsem dbával, abych cíp svého šedého pláštíku přehodil přes rameno se stejnou grací jako naši modní lvové v oktávě.“

(Z Janova, V, 230.)

„— — — počítání z hlavy... mi bývalo vždy tvrdým oříškem, jakož vůbec mathematika vědou nejméně sympatickou.“

(Z dávných vzpomínek, VII, 129.)

„Z vad mé povahy vynikala od jakživa nestálost, nedostatek vytrvalé energie. Často zaujalo mne nějaké předsevzetí silou neobyčejnou; vášnivě chopil jsem se ho a začal je prováděti s úsilím až přepjatým, ale znenáhla horlivost chladla a za týden, za měsíc, za rok upouštěl jsem od věci nadobro, zaujat opět nějakým jiným záměrem. Tak se na př. stalo, že jsem se zabýval dosti často cizími jazyky, ale žádnému pořádně se nenaučil. Ve vědách mám tu a tam v některém třeba podřízeném odboru zbytečné, podrobné vědomosti z dob, kdy jsem tu neb onu začal co nejdůkladněji studovati, ale poněvadž jsem nevytrval, zejí vedle toho mezery velmi povážlivé pro člověka, který chce býti jmín člověkem vzdělaným.“ (Druhý květ, I, 93—4.)

„K těmto (kteří v konviktě studovali peripateticky na chodbách) náležel jsem i já a podnes konám většinu své duševní práce přecházeje ustavičně po pokoji a sedaje pouze na ty chvilky, jichž potřebí k mechanickému napsání hotové již myšlenky. Kdybych obchůzky, jež vykonám za den od jednoho rohu pokoje ke druhému, seřadil v nepřetržitý pochod ku předu, mohl bych se někdy tím chodeckým výkonem pochlubit i mezi otužilými turisty.“

(I, 81—2.)

„Nehodil bych se za člena ‚komise cudnosti', ale tohle (t. j. pikantní illustrace humoristických týdenníků vídeňských) není ani lascivní, nýbrž prostě odporné. A ta vídeňská nízkost dochází zde (t. v kavárně) vděčného porozumění — hle! jak jsou ohyzdné ty nudity nadšenými obdivovateli rozsápány a pošpiněny — sluší jim to věru výborně!" (I, 32.)

„Některé duševní dojmy mají cosi příbuzného s vůněmi. O Schillerovi se praví, že miloval vůni shnilých jablek a že rád k nim čichal, když se chtěl naladiti k básnickému tvoření. Znám spisovatele, jehož fantasii dovede libě rozševeliti jemná, sladká vůně karafiátu. Ve Svobodovi (t. j. Svatopluku Čechovi) zase naopak zrakovým dojmem vzbuzená nálada vyvolala představu vůně: bylo mu při pohledu na mladičkou tu dívku, jakoby náhle byl ucítil jemný libodech fialek." (I, 35.)

„Černá barva znamená zřídka co dobrého. Z těch vzácných výjimek uvádím černou kávu, bez níž bych spisovatelství musil pověsiti na hřebík." (Různé barvy, XX, 246.)

Na vysvětlenou stůjž zde citát ze staršího spisu:

„Napřed vypil jsem ještě černou kávu. Po ní rozestírá vždycky fantasie před vnitřním zrakem mým svůj obrovský vějíř; zprvu bývá na něm neurčité směs žhoucích barev, a jak se pozvolna rozsouvá, vyvíjí se květ z květu, palác v paláce se dvojí, postava z postavy vystupuje a vždy samostatněji, vždy zřetelněji noří se ze záhybů jeho nevídané obrazy, až mi konečně celý nádherný oblouk divnotvárných orchideí, báječných zámků, luzných bajader zastře ten všední, bledý svět."

(Novella z ničeho nic, III, 180.)

„Nejsem přítelem panegyrických statí a vzpomínek při tolikátých a tolikátých narozeninách neb nad čerstvým rovem, v nichž autor jakoby pomrkával na kritičtější obecenstvo: ‚Vždyť víte,

že musím jen chváliti a třeba i nadsazovati při takové příležitosti —' " (Z upomínek na bratra Vladimíra.)

Nejvíce skromnosti dýše z básníkových vyznání v „Nových písních" (Vyznání, Stín, Šablony) a v „Modlitbách k Neznámému", kdež prohlašuje se Svatopluk Čech podle theorie o dělení práce za prostého člena lidské společnosti:

Za chvilkou zapomnění
na dílo společné, ten shon a spěch,
za chvilkou osamělých dum a snění
o svého bytí věčných problemech
zpět v život celku musíme. — Jak zde
v to mraveniště odevšad se valí
roj hemživý, v němž každý dělník malý
má místo své a za svou prací jde.
Zas cítím, že jsem pouhá celku část,
člen — včela nebo trubec — v lidstva roji,
že odkázán jsem na společnou plást
i na svůj podíl v práci, snaze, boji.
(Lesní žalm, XVI, 122.)

Ale kdo krásněji a důstojněji uplatnil svoje neobyčejné, převzácné síly a vlohy nežli náš Svatopluk Čech?

OPRAVY A DOPLŇKY.

Na str. 63 ř. 31 a násl. mají zníti: Když postoupili do septimy, *redigoval „Zoru“ nejprve Svatopluk Čech pod pseudonymem J. Jasanský od 15. října do 15. prosince 1863 a uveřejnil v ní též vlastní delší báseň lyricko-epickou „Nepřítel“*, po něm převzal redakci Jan Tůma atd.

V poznámce na str. 70 má býti: Práce vytištěné *kursivovým* písmem nebyly pojaty do „Sebraných spisů“.

V poznámce na str. 119 má býti: W. E. *Hartpola* Leckyho.

Na str. 150 ř. 26 za „Věčný žid" vsuň: „*Bash*“ (v č. 35 ze dne 5. února .

Na str. 152 ř. 7 před „*Hrstku jarních citátů*“ vsuň „Studium typů“; ř. 25 má býti vytištěno „*Píseň*“.

Na str. 153 ř. 5 má býti vytištěno „*Poslední máj*“; do odstavce třetího zařaď: „Slavia, almanach ve prospěch Slovanů Záhřebských“ z r. 1881 má báseň „*Vzpomínku*“, Hudcova „Zora" z r. 1882 moravský obrázek „Jaro v horském údolí“ a „Slavnostní list vydaný na paměť 20letého trvání tělocvičné Jednoty Sokol v Olomouci" z r. 1889 básně „*Jitřní pozdrav*“ a „*Staré heslo*“.

Na str. 154 ř. 17 má býti vytištěn písmem obyčejným „Proslov ku koncertu ve prospěch bezplatných obědů pro nemajetné právníky“ (byl' zařazen do XIX. svazku Sebr. spisů na str. 257—9).

Na str. 162 ř. 6 místo *Vyšehradu* má býti *České stráže* (ze dne 28. prosince).

Na str. 165 ř. 16 za slovo *Akademie* připoj: jejímž byl členem od založení r 1890.

V poznámce na str. 204 má býti: *Krátce před smrtí svou poslal* spisovatel J. Wünsch S. Čechovi část konviktské „Zory“ z r. 1863.

Na str. 261 ř. 26 připoj: Život v zájezdním hostinci starších časů líčil S. Čech podle vzpomínek na vypravování „tety“ Syřišťové, jíž věnována XX. kapitola „Z dávných vzpomínek“ (S. s. VII, 175—9) a o níž byla zmínka v knize této na str. 199 (ř. 3 a násl.).

Na str. 274 ř. 19 místo *mořský* má býti *morský*.

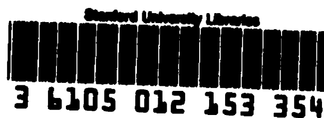
UKAZATEL.

*

SEZNAM VYOBRAZENÍ.

OBSAH.

8274 I

Stanford University Libraries
3 6105 012 153 354

